STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05983

GEZAMELTE SHRIFTEN

Sholem Asch

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שלום אַש

געזאַמעלטע שריפטען

ארץ ישראל

זיבעטער באַנד

צווייטע אויסגאַבע.

ארויסגעגעבען פון
ש ל ו ם אַ ש ק אָ מ י ט ע.
1923

Copyright by
Sholom Asch
1923

ארץ ישראל

ארץ ישראל

אויפ'ן וועג קיין בית לחם.

אויף דעם וועג קיין בית־לחם איז געגאנגען א יונגע מיידעל. עס איז געווען שבת ביי־נאכט. פון א ווייט שטעדטעל אין גליל איז זי אנ־געקומען און צו איהר קרובה קיין בית־לחם האט זי זיך געאיילט. אין ירושלים האט זי שבת געהאלטען. און גלייך מיט דער נאכט, ווי עס האבען זיך נאר די ערשטע ליכט אין די פענסטער פון די ירושלים'ער הייזער געוויזען, איז זי אליין אויפ'ן וועג ארויסגעגאנגען. דער וועג פון ירושלים קיין בית־לחם איז ניט ווייט, און זי האט גערעכענט אין איינעם מיט'ן מארגענשטערען, ווען דער ערשטער פאסטוך וועט זיין סטאדע שאף אין פעלד ארויספיהרען, וועט זי איהר קרובה'ס הויז דערגרייכען.

פאר גזלנים אויפ'ן וועג האט זי ניט געהאט וואס צו שרעקען זיך: דער וועג פון ירושלים קיין בית־לחם איז זעהר בעלעבט. דארט פיהרען די סוחרים אויף די קעמלען זייער תבואה פון דער רייכער בית־לחם'ער געגענד, פון די פעטע חברונ'ער גערטנער קיין ירושלים אויף דעם מארק, וואס געפינט זיך הינטער דעם בית־המקדש־מויער.

אויף דעם וועג קומען אלע גליל'ער און יריחו'ער זייערע קרבנות אין בית־המקדש צו ברענגען. אלע שלוחים, וואס דער ירושלים'ער סנהדרין שיקט ארויס איבער ארץ־ישראל און אין די גליל־פראווינצען, געהען איבער דיעזען וועג. און נאך הורדוס'ען, וועלכער האט די וועג־גזלנים אויסגעפאנגען, זיינען אין גאנץ יהודה די וועגען געווען רוהיג. איבריגענס, איז איהר גאנג געווען זעהר א וויכטיגער. אין ירושלים האט זי ניט געקענט בלייבען; זי האט ניט געהאט דארט קיין קרובים,

זי האט ניט געהאט קיינע גוטע פריינד. שבת האט זי זיך אויפגע־האלטען אין הויף פון בית־המקדש, האט זי דערזעהן א רייכע פרוי און האט זי צו קידוש השבת מיט זיך אהיים גענומען. זי האט זי אויך געוואלט פערהאלטען איבער נאכט, זי האט אבער ניט געוואלט. זי האט געפיהלט, אז די צייט קומט אן... און איהר קינד מוז דאך אין בית־לחם געבארען ווערען.

און דער וועג איז בעלויכטען געווען. עס איז געווען דער מולד פון חודש: צוויי שלוחים זיינען אנגעקומען פון א נאהענטען דארף און האבען עדות געזאגט, אז די לבנה האט זיך בעוויזען. און טאקע די זעלבע נאכט האט זיך די לבנה געזעהן אין דעם בית־המקדש הויף. האבען די סנהדרין שלוחים איבער די פראווינצען געשיקט, און מען האט טונען מיט סמאלע איבער די וועגען אויף די בערגער אנגעצונדען; פון איין בערג צום צווייטען האבען די ליכטיגע פלאמען איבער'ן וועג געלויכטען און צו וויסען געגעבען די אידען אין די דערפער און אין די שטעדט פון גאנץ יהודה, גליל און יריחו. און גאנץ ארץ ישראל האט נאך געוואוסט אין די זעלבע נאכט, אז אין ירושלים האבען די סנהדרין אנגענומען קידוש־החודש.

דאס מיידעל איז געגאנגען אונטער דיזער בעלייכטונג און א שטילע ערנסטע פרייד האט אנגעפילט איהר הארץ. זי איז געווען ווי אן איינגעשלאפענע בת־מלכה, וואס געהט אין חלום. זי האט ניט גע־וואוסט, אויב איהר קרובה אין בית־לחם, צו וועמען זי געהט יעצט, און וועמען זי האט נאך קיינמאל ניט געזעהן, צי זי וועט זי מקרב זיין אדער ניט; זי האט וועגען דעם ווי אין חלום געטראכט. די פלאמען פייער, וואס האבען געברענט אויף די בערג, און די גרויסע ליכטיגע שטערן, וואס האבען בעשאטען דעם גאנצען גרויסען ליכטיגען הימעל און האבען זיך געריבען איינער אן צווייטען, און זיינען גע־האנגען נאר אזוי ווי אראבצופאלען, אז עס האט זיך געדאכט, אז עס גיסט א רעגען פון שטערען פון הימעל אראב; און די יונגע לבנה, וואס האט זיך געבאדען און געשוואומען צווישען ליכטיגע בייטען, האט אלעס בעגאסען מיט אזוי פיעל ליכט און ברכה, אז די גאנצע וועלט, האט זיך געדאכט, באדט זיך אין ליכט און שטערען — דאס אלעס האט זעהר לייכט געמאכט איהר הארץ, און איהר איז גוט געווען, גאר דאס מיידעל, ווען עס פיהלט אין זיך די פרוכט, גאר די ערד,

ווען זי ציהט פון זיך דאס בליהעכץ ארויס, קען אזוי שטיל און רוהיג גליקליך זיין....

די גאנצע וועלט האט ווי מיטגעפיהלט איהר גליק. עס איז געווען סוף ווינטער אין ארץ־ישראל, אלע גריבער זיינען פול געווען מיט וואסער, די ערד האט זיך אנגעזאפט מיט וואסער און געהאט אין זיך דעם קארן פון גאט, און ווי א יונג, יונג ווייבעל, וואס פיהלט, אז זי וועט פון דעם זוימען א מוטער ווערען, האבען די פעלדער פון יהודה געהילט זיך אין די ליכטיגע וואלקען, און די לייכטע לעבעדיגע ערד־לייבען האבען אריינגעטרונקען אין זיך דאס ליכט פון די שטערען. די ערד האט זיך געשפאלטען און פון די שפאלטען זיינען פארעס ארויסגעגאנגען און די פארעס האבען זיך געוויקעלט ארום דער ערד. פון הימעל איז א ליכטיגער וואלקען־טוי געפאלען און האט זיך שווער געלעגט איבער בארג און טהאל, געקייקעלט זיך פון איין פלעק ערד צום צווייטען און די גאנצע ארץ־ישראל־ערד האט זיך אויסגעלעגט געגען דעם בעשטערענטען הימעל און האט געטרונקען מיט אן אפענעם מויל דאס שטערען־ליכט און דאס וואלקען־ליכט אין זיך אריין, און זי איז טראגעדיג געווארען פון דעם ליכט...

פון דערווייטענס האט זיך געהערט דאס קלינגען פון גלעקלאך, דאס האט א סוחר קעמלען, אנגעלאדען מיט סחורה, געפיהרט אויפ׳ן וועג. און דער שווערער טריט פון די קעמלען, און דער קלאנג פון די גלעקלעך אויף די קעמלען־העלזער האבען דער ליכטיגער נאכט און דעם שטילען וועג אנגעזאגט: „מיר פיהרען סחורה, מיר פיהרען סחורה". עס האט אויך געפינקעלט דאס ליכט פון די לאנטערנעס פון צוויי סנהדרין־שלוחים, וואס זיינען געגאנגען מיט א גט פון א מאן צו א ווייב למדינות הים.

עס האט זיך געהערט א פלינקער עזעל־טראט, בעגלייט מיט א דין תהלים־געזאנג; דאס האט א בית־לחם׳ער בחור, וואס האט זיך שבת ביי זיין כלה אין ירושלים געהאלטען, צו זיין סטאדע שאף געאיילט, זיי אויף די בית־לחם׳ער פעלדער צו פיהרען.

דאס מיידעל איז זיי אין דער שטיל נאכגעגאנגען, און האט פאר גליק יעדען פון זיי אין הארצען געבענשט. דער שווערער קעמלען־טראט, דאס לאנטערן־ליכט פון די גט־שלוחים, און דעם בחור׳ס דינער קול האט זי צום לאבען געררייצט. איהר האט זיך געדאכט, אז די שטע־

דען פון הימעל שמייכלען צו זיי, און ווינשען זיי, ווי זי, א „גאט־בעגליק" צו.

נאר באלד האט זי בעמערקט פון דערווייטען, ווי דאס ליכט פון די גט־שלוחים האט זיך אין מיטען וועג אבגעשטעלט. עס איז אויך דארט פערשטומט געווארען דאס שווערע קעמלען־טראט, און דעם בחור'ס געזאנג. זי האט געוואוסט, אז דאס האבען זיי זיך אבגעשטעלט ביי דער מוטער רחל'ס קבר, וואס איז דארטען אויפ'ן וועג, א תחום־שבת פון בית־לחם, וואו יעדער פערבייגעהער שטעלט זיך אב. און א ציטערענדע פרייד האט דאס מיידעל אין גאנצען ארומגענומען. זי האט זיך געפיהלט, ווי זי וואלט הינטער א מאמע'ס שוועל געשטאנען, וועלכע וועט זי ארייננעהמען צו זיך, בעהאלטען זי אונטער איהרע הענד, און וועט זיך אזוי־אזוי מיטפרעהען מיט איהר גליק. זי איז פון דערווייטענס אונטער א בוים שטעהן געבליבען, אבגעווארט ביז די אנדערע וועלען פערלאזען דער מאמע'ס קבר, און זי וועט קענען מיט רחל'ען אליין זיין. און באלד טאקע אין דער נאכט האבען זיך געהערט די טריט פון די קעמלען, דאס קלינגען פון די גלעקלעך, און דאס לאנטערן־ליכט האט ווידער אנגעהויבען צו פינקלען. דאן איז זי מיט שטילע טריט און מיט גרויס פרייד־ציטערניש צוגעלאפען, און איהרע הענד האבען א קאלטען שטיין געהאלזט און איהרע ליפען קאלטע ערד געקושט:

— מאמע! מאמע! מאמע!

זי האט דעם שטיין גארנישט געדארפט זאגען, זי האט געפיהלט, אז די מאמע רחל ווייס פון אלעם; איהר האט זיך געדאכט, ווי דער שטיין שטרעקט אויס זיינע הענד און דריקט זי צו זיך.

און זי האט איהרע ליפען און ברוסט אין שטיין איינגעגראבען און געמורמעלט:

„איך בין גליקליך, מאמע, איך בין גליקליך!"

זי האט געפיהלט, אז דער שטיין ליעבט זי, אז דער שטיין פרעהט זיך מיט איהר גליק. עס איז דאך דער מאמע רחל'ס קבר. אויפ'ן וועג האט מען זי בעגראבען, ניט מיט'ן מאן אין דער מערת־המכפלה ליעגט זי; די איהריגע האבען זי אליין אויפ'ן וועג געלאזט, שטעהט איהר שטיין פריי פאר אלע פערבייגעהענדע; צו אלע איז זי ווי די זון, ווי די ערד, ווי די וואסער; צו אלעמען געהערט זי, זי פרעהט זיך

מיט אַלע מיט, זי טרויערט מיט אַלע; זי איז דאָך אונזער אַלע־מענס מאַמע.

און דאָס מיידעל האָט זיך בעהאַלטען הינטער'ן שטיין, און האָט פאַר איהם איהר סוד פערטרויט, און האָט צו איהם אזוי געזאָגט:

— זעה, מאַמע, דו פיהלסט דאָך מיך, ביזט דאָך אויך אַ מאַמע געוועזן.... פון דער היים בין איך אוועק... ער האָט געוואָלט נעהמען אויף זיך אַלעס... דעם וואַגען האָט ער פערקויפט, מיטגעגעבען מיר דאָס געלד, נאָכגעגאַנגען מיר ביז כפר־נחום, און מיטגעוויינט, און זאָגט אזוי: „אַ, זאָל דיר גאָט העלפען, און ווי עס וועט ניט זיין, קום צו מיר", און איז צוריק אהיים געגאַנגען. גען איך קיין בית־לחם, צו דער מאַמעס אַ שוועסטער. איך ווייס נישט, ווי זי ווייט מיר אויפנעהמען. איך האָב זי נאָך קיינמאָל ניט געזעהען, נאַר, מאַמע, איך בין גליקליך.

און זי איז דאָרט ביים שטיין געזעסען אַ לאַנגע צייט, ביז זי האָט דעם שטיין אַלעס פערטרויט

זי איז אויפגעשטאַנען פון דאָרט מיט אַ גרינג האַרץ און אַריינגעגאַנגען קיין בית־לחם. דער וועג פיהרט דורך אַ לאַנגען טהאָל. און זעה, די שטערען פון הימעל, דאַכט זיך, ווי זיי וואָלטען זיך אַראָבגעלאָזט און געלעגט זיך לאַנג און ברייט איבער דער אויבערפלעך פון דער ערד. די טיעפע לאַנגע פעלדער, וואָס לאָזען זיך טהאָל־אַראָב פון ביידע זייטען וועג זיינען בעגאָסען מיט אזאַ לייכט, אז דער מיידעל האָט זיך געדאַכט, אז זי געהט איבער אַ ברייטען לאַנגען הימעל־וועג, וואו עס ציהען זיך ליכטיגע מילך־וועגען. און עס קומען צופליסען אהין און אהער ליכטיגע וואָלקען־שטיקער. אויף די מילך־וועגען איבער די ליכטיגע פעלדער זיינען מלאכים געגאַנגען

פון אַלע פיער זייטען וועלט זיינען זיי אַנגעקומען, אין גאָלדענע קליידער זיינען זיי געגאַנגען אַנגעטהאָן, און זייערע גאָלדענע קרוינען האָבען זיי אין זייערע הענד געהאַלטען, און געגאַנגען זיינען זיי איבער די ליכטיגע פעלדער און געבויגען זייערע קעפּ פאַר איהר, און גענייגט זייערע קרוינען צו איהרע פיס, און בעגלייט זי פון דערווייטענס מיט אַ שטיל געבעט קיין בית־לחם אריין. און אזוי פיעל מלאכים זיינען עס געוועזן! אויף אַלע פעלדער, אין גאַנצען טהאָל האָבען זיך די וועגען געצווייגען; און אויף אַלע וועגען זיינען די מלאכים געגאַנגען, און נאָך זיי זיינען אַנדערע מלאכים אַנגעקומען, און אַלעס האָט זיך אויסגעמישט

אין איינעם: די גאלדענע מלאכים־קליידער מיט די ליכטיגע הימעל־פעלדער און האבען זי מיטבעגלייט מיט פערשלאסענע ליפען און אפענע אויגען קיין בית־לחם אריין.

און די מאמע רחל איז פון איהר קבר ארויסגעגאנגען, אין ווייסע תכריכים אנגעטהאן און אין א ווייסען שלייער אויף איהר קאפ, און האט פון דערווייטען נאך איהר איהרע לאנגע בלייכע הענד נאכגעשטרעקט: גאט זאל דיר ביישטעהן, מיין קינד! און דוד'ס שטאדט איז אין גאנצען בעגאסען געווארען מיט שטערן־ליכט ביי איהר אריינקומען. זעה, די הייזער ווי אלטע בכבוד'ע אורחים אין ווייסען זיינען געקומען אויף דער סעודה, וואס זי האט אנגעגרייט פאר זיי פאר איהר גליק. ארום און ארום האבען זיך אויסגעצויגען די טהאלען, אין וועלכע דוד האט זיינע שאף געפאשעט. און דאס יונגע מיידעל האט געזעהען דוד'ס מאמע, ווי זי שטעהט אויף דער שוועל פאר איהר טהיר. שמואל הנביא קומט אין שטאדט אריין מיט א קריגעל עהל און שופר און זוכט דעם משיח פון גאט, און אלע בכבוד'יגע געסט זיינען אין שטאדט געקומען עפעס צו א גרויסע, גרויסע חתונה... אברהם מיט שרה'ן קומען אן פון חרבון... און יעקב מיט רחל'ען זיינען אויך דא, און אזוי פיעל אידען, אלע נביאים... און משה רבינו שטעהט דארט אויפ'ן בארג סיני און האלט די תורה אין דער האנד, און דוד המלך מיט די מלאכים געהען איהר אנטקעגען און דאס פאלק ארום און ארום.... און ליכטיג איז אזוי, און די מלאכים, וואס זיינען איהר נאכגעגאנגען איבער די וועגען, האבען זי ענג ארומגערינגעלט און גענייגט זייערע קרוינען פאר איהר און ווייסע ליילעכער אויסגעשפרייט צו איהרע פיס.

ווי א גרויסער יום־טוב איז אויפגעגאנגען יענעם טאג דער מארגען־שטערען אין מזרח־זייט אין דעם טהאל פון בית־לחם, און האט געמאכט ציטערען זיין בלייך ליכט איבער די פעלדער פון דוד'ס שטאדט. פון דערווייטענס ווי א שטיל געבעט צום מארגענשטערען, האט זיך געהערט א קול פון א פאסטוך־פייפעל. דאס קול איז געקומען צו שווימען פון טוי־וואלקען און איז פערפאלען געווארען אין טוי־וואלקען, וואס האט ארום און ארום איבער די בית־לחמ'ער פעלדער געשוועבט. עס זיינען געווען די ערשטע פאסטוכער פון בית־לחם, וואס האבען

ארויסגעפיהרט זייערע סטאדעס אין די לאנקעס. מיט דעם שלאף אין די אויגען האבען זיי, ווי זייערע שעפסען, געקוקט תמ'עוואטע אין דער וועלט אריין, וואס, ווי נייגעבוירען אבגעצוואגען אין טוי און וואלקען, האט זי זיך ארויסגעהילט פון דעם נאכט־שלייער און געווארעמט זיך געגען איבער דעם רויטען אויפגעהענדען מארגענשטערען. די פאסטוכער, וואס האבען געפיהרט זייערע שעפסען פון טוי־וואלקען ארויס אין טוי־וואלקען אריין, האבען געהערט די שטילע פריידען־קרעכצען פון דער יונגער מיידעל, וואס איז געלעגען צווישען די גרעזער פאר דעם פערמאכטען הייזעל פון איהר קרובה. גאר ניט פרעגענדיג זי, האבען די גוטע פאסטוכער די יונגע מאמע אויפגעהויבען און אריינגעטראגען אין דעם נאהענטסטען פאסטוך־ביידעל, וואס איז דארט געוועז, האבען צו איהר אין ביידעל אריינגעלאזט א פאר שעפסען און קעלבער, אז זיי זאלען מיט זייער וואל און לעבענס־אטהעם דערווארעמען די יונגע מאמע פון נאכט־קעלט. אט האט איינער טרוקענע צווייגען צוזאמענגענומען, און א פייערל האט געברענט: אט מעלקט א צווייטער א יונגע ציעג, דאס הארץ פון דער יונגער מאמע צו דערקוויקען, און צווישען די שעפסען און קעלבער שפרייט די יונגע ווערענדע מאמע — איהר פנים איינגעהילט אין וואלקען פון פרייד און צער — איהרע הענד און בריסטען אויס, ברייט איבערצוגעבען איהר גליק א מתנה דער וועלט....

און זעה, איבער די פעלדער פון בית־לחם האבען זיך די מלאכים אין זייערע גאלדענע קליידער, ווי די זאנגען אויף דער ערד אויסגעלעגט, און קלאפען זייערע שטערענס אז דער ערד, און נייגען זייערע קרוינען צום פאסטוך־ביידעל, און דער יונגער, נייער געבוירענער מארגענשטערען, וואס באדט זיך וואלקען־איין, וואלקען־אויס, מאכט ציטערען זיין ליכט איבער די מלאכים קרוינען. און די שטערען פאלען פון הימעל אראב. און גאט איז אריינגעגאנגען אין זיין בעהאלטענעם ווינקעל, האט זיך דאס פנים אין די הענד בעהאלטען, און טהוט אויס זיין רחמים קלייד אוןווארפט עס איבער דער ערד. די ווינטען זיינען איבער דער ערד שטיל געווארען, די גרויסע וועלען האבען זיך אין די ברייטע ימים אבגעשטעלט. די שיפען זיינען אין מיטען ים שטעהן געבליבען, און א גרויס, גרויס שטילקייט איז געווארען איבער דער טריקעניש און איבער'ן וואסער.

1.

אין טבריא.

עס זיינען געזעסען די ווייבער אין א פארנאכט אין דעם שטילען מארק פון שטעדטעל טבריא, וואס איז אין גליל, פאר די טהירען פון זייערע ערדישע הייזלאך און האבען אין די קליינע פייערלעך, וואס האבען זיך אונטער ערדישע טעפ געברענט, טרוקענע שטיקלעך צווייג־לעך אונטערגעלעגט, און האבען די וועטשערע אבגעקאכט פאר זייערע מענער. פאר יעדע טהיר זיינען אזעלכע קליינע, אבער געדיכטע וואל־קענדלעך רויך אויפגעגאנגען פון די ברענענדע פייערלעך, און די ווייבער האבען צווישען זיך גערעדט וועגען די צוויי נשמות, וואס מען הערט יעדע נאכט צווישען זיך רעדען צווישען צוויי מצבות אויפ'ן בית־עולם. די זון איז אונטערגעגאנגען ווייט הינטער'ן שטעדטעל אויפ'ן וועג קיין צפת, און איבער'ן מארק האט זיך דער הימעל איבער־געצויגען א מאטער, אנ'אבגעקיהלטער פון א גאנצען טאג פארימען און ווארימען, נאר דא און דארט בעשוואומען און פערפלייצט מיט שטיקער אבגעריסענע ליכטיגע וואלקענדלאך. דער פאר־נאכט, וואס איז אנגעקומען אין שטעדטיל אריין, ווי א ליעבער אלטער בעקאנטער „אורח", ווי א מנחה־דאווענען, האט אין זיינע פאלעס נאכט־רוה און ווינדיגע קיהלהייט מיט זיך אין שטעדטעל מיטגעבראכט. און נאר צוליעב איהם זיינען די איינוואהנער פון שטעדטעל, וואס האבען זיך פאר זונס־שטראהלען אין די שטיבער אונטער די לייוונדע געצעלטען בעהאלטען, אויף די וועלט־שיין ארויסגעקומען אבקיהלען זיך. די ערד פון נצרת, וואס האט געשמאכט שוין זייט איינינגע וואכען נאך א טראפען רעגען, האט זיך, ווי א קראנקע, אויסגעצויגען געגען דעם אב־געקיהלטען זונען־אונטערגאנג, אביסעל איינצודרעמלען פון שוואכקייט.

ווארום קיין רעגען איז נישט געוועזן אין די געגענד פון טבריא. די פעלדער זיינען געוועזן אויסגעטריקענט, קיין טוי־וואלקען האט זיי ביי־נאכט נישט אנגעטרענקט און קיין ראסע האט זיי פון שלאף גע־וועקט. נאר אזוי ווי זיי זיינען פערשמאכטערהייד ביי זונען־אונטער־גאנג איינגעדרעמעלט געווארען, אזוי האבען זיי זיך פערשמאכטערהייד

צו זונען־אויפגאנג געוועקט. די גרעזער זיינען פערברענט געווען, די איילבירטען בוימער פערדארט, אויפגעגעסען פון קארזש, און די גאנצע געגענד האט געשמאכט נאך א נאסען טראפ. די פאר ברינען, וואס האבען זיך געפונען אין רשות־היחיד ביי איינצעלנע נדיבים, זיינען שוין לאנג געווארען א רשות הכלל און פון די סנהדרין זיינען צוויי ממונים געווארען געזעצט, אז מען זאל מעסטען דאס וואסער און אויס־טיילען לויט נפש. צוויי מאל גוזר תענית געווען, און די זקני עדה פון טבריא האבען צוויי שלוחים געשיקט צום תנא, וואס איז געווען א פועל אין בן־אליעזר'ס פעלדער, אז ער זאל מתפלל זיין אויף רעגען. נאר יעדעס מאל, ווען די שלוחים זיינען צו איהם געקומען, איז ער אנ־טלאפען פון זיי און בעהאלטען זיך אין א הייל, כדי אידען זאלען בע־סער ווערען, און מען האט איהם נישט געקענט געפינען.

זיינען געזעסען די ווייבער פאר די טהירען פון זייערע שטיבלאך און צורעכט געמאכט דאס עסען פאר זייערע מענער. די לומדי־תורה זיינען אין בית־הכנסת געווען פערזאמעלט, וואו זיי האבען גע־הערט דעם תנא, וואס איז געקומען פון די פומבדיתא'ר ישיבה, און האט נאך־געזאגט א הלכה פון זיין רבי'ן אין דער בבל'ער ישיבה. די פועלים זיינען פון די פעלדער אהיים געקומען מיט די קריגלאך און בינדלאך האלץ אויף די אקסלען. א אורח מיט זיין ווייב, און קעמלען און אייזלען איז אין שטאדט אנגעקומען, קומט אן פון צפת, וואו ער האט זיך זיין ווייב מקדש געווען, און פיהרט זי זיך אהיים צו זיין מאמעס שטוב אין כפור־נחום. אבגעשטעלט זיך אין מיטען מארק איבער נאכט אונטער זיין לייוונד־געצעלט, איז באלד אנגעקומען א נדיב און האט איהם געבעטען, אז ער זאל איהם אנטהאן דעם כבוד, און קומען אונטער דעם באלקען פון זיין שטוב און זיך די הענד און פיס וואשען, און עסען פון זיין ברויט, און טרינקען פון זיין וואסער, אונטער זיין באלקען נעכטיגען, און ביי זונען־אויפגאנג ווייטער זיין וועג געהן. די טעכטער פון לאנד זיינען מיט די קריגען אויף די אקסלען צו די ברינען פון די נדיבים געגאנגען אהיים צו ברענגען דאס מאס וואסער, וואס די ממונים האבען צוטיילט לויט נפש.

צווישען די ווייבער, אין דעם שטילען פאר־נאכט אין מארק פון שטעדטעל טבריא, איז אויך געזעסען בת־שבע מיט איהר שכנת'טע אלישבע און האבען טרוקענע צווייגעלאך אונטער זייערע פייערלאך

אונטערגעלעגט, און געשמועסט מכוח דעם, וואס די בהמות לעבצן נאך א טראפ וואסער און עס איז גרוים רחמנות אויסצוהערן זייער ברומען, וואס איז, נעבאך, ווי א מענשענ'ס טרערהען. הלל בת־שבע'ס מאן איז נישט געווען, דער וואגען, אין מיטען ארבייטען, מיט זיין האק און בייל איז נאך געלעגען פאר דער טהיר, אליין איז ער געגאנגען אין תלמוד־תורה אריין, וואו די שטאדט'ס קינדער האבען געלערענט, ווי דער מנהג איז ביי אידען אין חדר צו טראגען און פון חדר איהם צו ברענגען אין א טלית געהילט דעם זעקס־יעהריגען ישמעאל, וואס האט געלע־רענט אין איינעם מיט אנדערע קינדער אין דער שטאדט'ס תלמוד־תורה.

דערווייל האט זיך די נאכט וואס מעהר צוגערוקט. שוין דא און דארט האבען זיך געוויזען ליכטלאך פון די פענסטער. מיט אמאל איז אנגעקומען א געלויף פון קינדער, וואס האבען ארומגערינגעלט א הויכען, דארען, אלטען מאן מיט לאנגע גרויע האר און גרויע באָרד, וועלכער איז אנגעקומען פון פעלד מיט א פאר שפענער אויף די פלייצעס און אן אייזען אין האנד. די קינדער האבען דעם מאן ארומגערינגעלט, אויסגעשטרעקט צו איהם זייערע דינע לאנגע הענטלאך, אנגעכאפט איהם ביים זאק, ביים טלית, וואס ער האט געטראגען, און געבעטען זיך: „טאטע, טאטע, גיב אונז רעגען" — „אבא, אבא, הב לנו מיטרא" — דאס איז טאקע געווען דער תנא, וועלכע די זקני עדה האבען געשיקט צו איהם, ער זאל בעטען אויף רעגען. די קינדער, אהיים געהענדיג פון חדר, האבען איהם דערזעהען — האבען זיי איהם פאר זייערע עלטערען רעגען געבעטען. אנגעקומען איז אויך הלל, דער מאן פון בת־שבע מיט דעם קליינעם ישמעאל. איינגעוויקעלט אין טלית, האט ער איהם געטראגען פון חדר אויף די פלייצעס אהיים. דער קליינער ישמעאל האט נאך די קינדער זיינע צוויי דינע הענטלאך צו תנא אויסגעשטרעקט, און זיין לעגגליך שוואך פנים'על, וואס האט גלייך ארויסגעקוקט פון טלית און זיינע צוויי גרויסע שווארצע אויגען, וואס האבען זיך געדאכט, אז זיי קאליטשען זיך צווישען דיביינער, וואס זיינען מיט א טונקעלע דינע הויט געווען בעצויגען — האבען אויסגעדריקט אזא בקשה, אז דער תנא האט בעמערקט, דאס אינגעל איז צו איהם צוגעגאנגען אין דער נאהנט, און האט זיך אנגערופען צו איהם:

— **אינגעל, אינגעל, זאג מיר דיין פסוק, וואס דו האסט היינט געלערענט אין חדר?**

— עשה למען תנוקות של בית־רבן, — האט איהם דער אינגעל אבגעענטפערט.

באלד דערויף האט דער אלטער תנא זיינע בלייכע ביינענדיגע הענד צום הימעל אויפגעהויבען, זיין הויכען שטערן געקנייטשט, זיינע אויגען צום הימעל געווענדעט. און ווייזענדיג אויף די קליינע קינדער, וואס האבען איהם ארומגערינגעלט, האבען זיינע ליפען א קליינע תפילה געבעטען:

— טאטע, טאטע, אז דו ווילסט עס נישט טהאן פאר די גרויסע, טהו עס פאר זיי, פאר דיינע הייליגע שעפסעלאך — וואס ריהמען דיין נאמען מיט די מוטער'ס מילך, — פאר זייערט וועגען טהו עס, פאטער און זעה. טאקע באלד אויף דעם האט זיך דער הימעל אין א וואלקען פערכמארעט. אנגעלאדענטע מיט הימעל־שפע, זיינען זיי ווי גוטע ליעבע אורחים אויפ'ן הימעל איבער'ן שטעדטעל אנגעקומען. אין דעם שטח האט זיך געטראגען א פייכטע לופט, וואס האט געשמעקט פון גרעזער און בליעבטס, און א שטילע, ליעבע שרעק איז געפאלען איבער'ן שטעדטעל. די הייזלאך האבען זיך אנגעהויבען צו טוליען און טוקען זיך אין גרעזער, אין גרינס. א ווינד האט געבלאזען צווישען די בוימער, און די בלעטער האבען געציטערט, געקלאפט איינס אין צווייטען און אדורך געבארען זיך אין ווינד, גרייט צו זיין דעם רעגען־טראפען אין זיך איינצוטרינקען. די ערד האט זיך געשפאלטען, ברייטע מיילער געעפענט, און לאנג זיך אויפגעצויגען, — בעהאלטען זיך אין די ווינקלען און טונקעלהייט. די פויגלעך האבען זיך צווישען די צווייגען בעהאלטען, און א ווינד איז איינמאל און נאך אמאל איבער דער וועלט דורכגעגאנ־גען, ווי עפעס אנזאגענדיג, האט די וועלט צוערשט דורכגעבלאזען. טובל געווען, אז זי זאל ריין זיין גאט'ס שפע מקבל צו זיין... די מאמע האט די קינדער אין שטוב איינגעזאמעלט, דאס פיה האט מען אונטער'ן דאך געבראכט. און די בארות און די גראבען אויפגעדעקט, דאס רעגען־וואסער, גאט'ס שפע איינצוזאמלען, די כלים הינטער די רינעס גע־שטעלט. און אנגעגרייט זיך מיט א דאנק און לויב פאר א השם־יתברך, וואס ער האט זיין נס בעוויזען און שיקט זיך א רעגען אין צייט פון זונען און היטץ. אויף מזרח־זייט האט זיך דער הימעל געחמארעט. מיט א שווארצען וואלקען געווארען בעדעקט — און דער מענש און די

בהמה, ווי דאס געוואקסענע האט מיט האפנונג און ליב — צו דעם טריפענדיגען וואלקען געקוקט, ווי ער נעהנט זיך צו זיי...

2.

די בכורים.

אין דער שטוב ביים טיש צו נאכט־עסען, זיינען געזעסען הלל, די שכנת׳ע אלישבע מיט איהר אלטע מוטער, און בת־שבע האט זיי בעדיענט און דערלאנגט צום טיש. דער קליינער ישמעאל מיט זיין עלטערען חבר חנן זיינען ביידע געזעסען פערטהאן, אין א ווינקעל האבען זיי דעם פאטער׳ס האק און בייל דערפאקט און האבען זיך א וואגען געמאכט. אין דרויסען האט נאך דער רעגען געגאסען און די טראפען האבען גערונען אויף די שויבען. אין דער שטוב האט זיך געלויכטען דאס בוימאייל־לעמפעל און נאר בעלויכטען דאס ווינקעל טיש, אויף וועלכען דאס עסען איז געשטאנען. די עלטערע פון שטוב זיינען געווען עפעס פערטהאן אין א ערנסט געשפרעך. די מוטער האט געקוקט אויף איהר קינד און געזאגט:

— עס זעהט אוים, ווי דאס שעפעלע, וואס וועט פאר איהם א קרבן ווערען.

די אלטע באבע, קוקענדיג אויף דעם שפיעלענדען קינד, האט צוגעלעגט:

— א רחמנות נעבעך דערויף, אין א זעלכע היטצען אזא לאנגע נסיעה צו מאכען.

נאר הלל האט געמיינט:

— צו א מצוה־זאך ווערט מען ניט ניזוק.

נאכ׳ן עסען איז דער פאטער ארויס אויפ׳ן בוידעם, אראבגענומען די קערב מיט די פירות, וועלכע זיינען אנגעגרייט געווען אויף בכורים. יעדע פרי, יעדע מילגרוים, יעדעס הייגעל וויינטרויבען איז געווען ארומגעדרעהט מיט גראז, וואס נאך ביים פארטיג ווערען אויפ׳ן בוים, אז דער בעל־הבית האט דערזעהען א שעהנע פרי, האט ער זי בעשטימט פאר בכורים. פאר גאט צו ברענגען קיין ירושלים און ווייזען פאר איהם

אין בית־המקדש, וואס פאר א פירות ער האט איהם געשאנקען. אלישבע האט זיך גענומען די פירות אין די קערב, אין גראז גלייך צו לעגען, אז זיי זאלען אויפ'ן וועג נישט צוהאקט ווערען. הלל, וויי־זענדיג די שטוב־מענשען, האט זיך געפרעהט:

— אזעלכע פירות, ווי היי־יאהר, האט נאך אונזער גארטען נישט ארויסגעגעבען. אין גאנץ ירושלים וועט מען זיך פערוואונדערען.

די אלטע באבע האט נישט פערגעסען דערביי גאט צו לויבען:

— געלויבט זאל זיין נאמען זיין און געבענשט. ווינטער נישט דארפען צו זארגען.

די בעל־הבית'טע איז ביים שטוב־קאסטען געווען פערנומען.

די קינדער האבען פון דערוויטענס געהערט, אז דא רעדט מען פון קיין ירושלים געהען, און ווי א בליץ האבען זיי דעם וואגען געלאזט שטעהען און צום שמועס איינגעהארכט זיך.

נישט איינמאל זיינען זיי געשטאנען פאר א חברותא און געקוקט מיט גרויס קנאה אויף זייערע קליינע חברים, די בכורים, וואס אנ־האלטענדיג זיך ביי די שעפסעלאך, וואס מען פיהרט פיר זיי מקריב צו זיין, האבען זיך געפרעהט, אז זיי געהען מיט קיין ירושלים. נישט איינמאל האבען זיי אויסגעהערט מיט אפענע אויגען און אויערען די מעשיות פון זייערע חברים אין חדר, וואס זיינען מיט זייערע מוטערס מיטגעווען עולת־רגל זיין, פון ירושלים, פון בית־המקדש.

ישמעאל איז געווען א בכור. ער האט געוואוסט, נישט איינמאל האט ער געהערט, אז מען וועט מיט איהם געהען קיין ירושלים, אויס־לעזען איהם פאר גאט און מקריב זיין א כפרה פאר איהם דאס קליינע שעפסעל, וואס איז ביי זיי אין שטאל. און ער האט מיט קינדערשע זעהנזוכט געווארט אויף דעם גרויסען יום־טוב, ווען ער וועט שטעהען אנגעטהאן אין זיין נייע העמדעל, ביי זיין שעפסעל אין א חברותא פאר זייער הויז, געהענדיג קיין ירושלים.

און חנן מאכט צו איהם אזוי:

— דו הערסט, מארגען וויל די מאמע מיט דיר נאך ירושלים געהען.

ווי א בליץ איז דער קליינער ישמעאל שוין געווען ביי די מוטער, אנגעכאפט זי פאר די הענד, פאר'ן שירץ און מיט קינדישע פרייד

האט ער מעהר מיט'ן ליכטיגען פנימ'ל, מיט די שווארץ־שטראהלענדע אויגען, מיט די אויסגעשטרעקטע הענטלעך געזאגט, איידער מיט די ליפּען:

— א יא מאמע, מארגען, מארגען, וואו איז מיין העמדעל? מיין העמדעל! און האט דערפּאקט פון קאסטען ארויס זיין שבת־העמדעל.

— נא, מאמע, טהו אן, קום, לאז מען שוין געהען — האט ער די מוטער געצופּט פאר'ן ארבעל.

די יונגע מאמע האט געשמייכעלט, קוים דעם קינד דאס העמדעל פון האנד ארויסגענומען, עס אין קאסטען צוריק ארייגעלעגט.

— נאריש קינד, מען געהט נאך נישט יעצט.

דערווייל איז דער יונג חנן ארויס אין שטאהל, וואס איז געווען טהיר אין טהיר מיט דער שטוב, און ארייגעבראכט א יונג שעפּסעלע, וואס איינגעווייקט אין רעגען, האט עס, ווי א יונג קינד, געציטערט, און ווי זיין הערר, וואס ער געהט פאר איהם א כפּרה ווערען, האט עס זיך נאאיוו אין שטוב ארומגעקוקט און זיך, זעהט אויס, מיטגעפרעהט, וואס ער געהט מיט מארגען קיין ירושלים. דאס קליינע אינגעל האט זיין פנימ'ל אין די נאסע וואל פון זיין כפּרה ארייגעלעגט, עס ביי זיין האלז ארומגענומען, און דערמיט זיך, ווי מיט א חבר געפרעהט, וואס וועלען אינאיינעם נאך ירושלים צום בית־המקדש געהען.

אין שטוב האט די אויל־לאמפּ טונקעל געלויכטען; דער רעגען האט אין די פענסטער געקלאפּט און שווארץ און נאס אין שטיב'ל ארייגעקוקט; דאס שעפּסעל, וואס האט אין זיין וואל געהאט דעם סוד פון נאכט־רעגען אין דרויסען, האט זיך א־ינגעקארטשעט און שטיל געשטאנען און אין זיך דעם קינד'ס פנימ'ל מיט שטיל־שווייגען ארייג־גענומען; דער פאטער מיט חנן זיינען פון שטוב ארויס דעם קארב פון בוידעם אראבצונעהמען; די מאמע האט דעם אינגעל דאס העמדעל ארויסגענומען, צו רעכט געמאכט, אין בית־המקדש אריין, פאר נאט אין ריינע וועש צו קומען; אלישבע האט פון בלומען און בלעטער א קראנץ געפלאכטען, דאס קרבן צו בעפּוצען, ווען דאס וועט קיין ירושלים ארייגקומען. אזוי זיינען אלע מיט די רייזע געווען פערנומען און איבערגעלאזט דעם קליינעם ישמעאל מיט זיין קרבן אין א טונקעל ווינקעל שטוב, שפּיעלענדיג זיך אין חברים.

און דעם קליינעם אינגעל איז טרויעריג געווארען. ער האט אויף זיין חבר געקוקט, אנגעטאפט איהם דעם האלז, און א טרויעריג געפיהל האט זיין הערצעל אין דער שטיל ארומגענומען. יעדער בכור געהערט צו גאט, און ער געהערט אויך צו גאט. נאר פאר איהם פערברענט מען פאר גאט א שעפסעל. און דאס איז זיין קרבן,דאס שעפסעלע דאס, ער איז עס, פאר גאט, פאר איהם וועט ער פערברענט ווערען. און עס שווייגט דאס שעפסעלע און לעקט איהם אין דער שטיל די הענד. זיין קרבן איז עס... און נישט געוואוסט אליין פאר וואס, האט ער צו וויינען אנגעהויבען. שטיל האט דאס אידישע אינגעל אריינגעוויינט אויף דעם האלז פון זיין קרבן, קיינער זאל נישט זעהען, קיינער זאל נישט וויסען.

און עס איז שוין שפעט געווען. נאס האט די נאכט דורך די קליינע לעבעל אין שטיבעל אריינגעקוקט. די מוטער אליין האט נאך די לעצטע זאכען צוזאמען אין קארב איינגעפאקט צו די נסיעה, אז זי האט אין ווינקעל אויף איהר קינד געקוקט און האט איהם געזעהן, ווי ער מיט'ן שעפסעל, זיין קרבן, ארומגענומען ביים האלז ליגעןביידע אויס־געצויגען אויף דער ערד און שלאפען ביידע אין דער שטיל, ווי זיי וואל־טען ביידע אין איין סוד געווען פערטרויעט. ער ווי זיין קרבן דאס שעפסעל, אויסגעצויגען די הענטלאך און די פיסלאך ליעגט עס דא ברייט און גרייט. און נישט וויסענדיג אליין פאר וואס און פאר ווען, איז איהר זעהר טרויעריג אויפ'ן הארץ געווארען, אבער דאך האט א שטילע רוהיגע פרייד איהר ברוסט ערפילט: ער ווי דאס שעפסעל א קרבן פאר גאט.

3.

עולי־רגל זיין.

צו מארגענס מיט בעגינען האט זיך די משפחה פערטיג געמאכט אין וועג אריין. דער פאטער האט די לעצטע קארב פון בוידעם אראב־גענומען, די מוטער האט דעם קליינעם ישמעאל טיכער אויף די פיס ארומגעבונדען, אז זיי זאלען זיך אן שטיינער נישט צוקלאפען. פאר די

זון איהם א טוך אויפ'ן קאפ אנגטהאן. אלישבע האט די לעצטע זאכען איינצופאקען. דער יונג חנן האט אין דאס בלומען בעפוצטע קאלב אויף די גאס ארויסגעפיהרט, אלעס איז צום וועג פערטיג געווען. און אז די שכנים האבען אין די פענסטער אריינגעקלאפט: „זייט איהר גרייט?" האבען זיי די שטוב פערלאזט, אויף דער גאס ארויסגעקומען.

אין קליינעם מארק פון דער שטאדט טבריא זיינען שויז געווען פערזאמעלט די אלע אידען, וואס האבען דאס יאהר עולי־רגל געווען. ביי יעדער משפחה, וואס האט געהאט נעבען זיך אין בלומען און קרענץ איהר פערפוצטען קרבן שטעהען, האבען זיך די איינציגע צונויפגענומען זיי צו בעגלייטען. אויסגעמישט קינדער מיט שטראהלען פרעהליכע פנים'לעך מיט בעפוצטע קעלבער, שעפסען האבען די פאטערס זייערע בכורים אין גרין בעפוצטע קערב געטראגען אויף די אקסלען.

פעט איז געווען די גליל'שע ערד און פרוכטבארער פון אלע אנדערע טהיילען אין ארץ־ישראל. מעהרסטען אין טהאל גרינע פעלדער, בערייכט אין פיעלע קוואלען וואסער, בעשאטען אין גרינע גערוכטע וועלדער האט זיך דאס אין האניג און אין מילך געבאדענע לאנד אויסגעצויגען פון הינטער דעם לבנון־בארג אן אזש וויים נאך די ברעגען פון ירדן. ביי נאכט זיינען די גערוכטע טוי־וואלקען פון די טייכען אויפגעגאנגען און ווי א חתן־דעק צוגעדעקט און אין זיך בעהאלטען די פעטע פעלדער און האבען זיי אנגעטרונקען מיט לעבען צום מארגענדיגען זונען־אויפגאנג.

און פראסט איז געווען דער איד, וואס האט געוואהנט אויף די גליל'שע ערד ווי די פאלמע און דער ציפרים־בוים, וואס אויף זיין פעלד. געלעבט פון זיין אקער און שניט האט ער נאר גאט געקענט פון פעלד, אין וועלכען ער האט געארביים. האט ער זיך בעצויגען צו איהם פראסט און אפענהארציג, ווי צו עפעס אזעלכעס, וואס מען קען דערצו צוקומען: איז ער גוט און פרום—טהוט איהם גאט גוטס, היט איהם זיין הויזגעזינד אב, זיין פיה אב פון יעדע פלאג, בענשט די פעלדער מיט רעגען און השפעה! איז ער שלעכט צו גאט—טהוט איהם גאט שלעכטס.

יעדע מינוט קען ער צוקומען צו גאט און אין אלעס זעהט מען

גאָטס האַנד, גאָטס וואונדער. אַז דער הימעל איז בעלעגט און אַ וואָלקען רוקט זיך אָן, בעגיסט די ערד מיט רעגען, דאָס איז גאָט'ס ברכה, פון זיין האַנד געשיקט.

פאַר ירושלים האָבען זיי מורא געהאַט. נאָר דאָרט איז דאָס בית־המקדש, דאָרט איז גאָט'ס טויער, וואו אַלע תפילות קומען אָן, און אַלע קרבנות ווערען דאָרט פאַר גאָט פערברענט. דאָרט זיצט דאָס סנהדרין, דער כהן־גדול, וואָס שטעהען זעהר נאָהענט צו גאָט. פון דאָרט, פון ירושלים, גיט מען זיי וויסען, דורך צוויי שלוחים אָדער דורך פאַקעלען פייער, ווען עס איז ראש־חדש, ווען זיי זאָלען יום־טוב מאַכען.

נאָר אין ירושלים צו גאָט צו צוקומען איז זעהר שווער, אַזוי פיעל כהנים און גבאים און נגידים און סנהדרין זיינען דאָ, וואָס שטעהען נאָהענט נעבען גאָט, נאָהענטע צום בית־המקדש, און נאָך נעהנטערע, און נאָך נעהנטער—און ווי קומען זיי, גליל'ער, וואָס זיינען אַזוי ווייט פון ירושלים, און וואָס קומען איינמאָל אין יאָהר צו קרבן־פסח, אָדער צוויי מאָל אין יאָהר בכורים צו ברענגען, צו גאָט צו צוקומען.

אין ירושלים האָט מען זיך מיט זיי געשעמט, מען האָט זיי געהאַלטען פאַר נידריגע בעלי־בתים, פאַר גראָבע יונגען, וואָס קענען נישט גוט לייענען אין די הייליגע ספרים, און וואָס מען טאָר פאַר זיי קיין טאָכטער נישט געבען צום מאַן. גראָב און אונבעוועגליך אין אויפנאַהם אין געזעלשאַפט — האָט מען זיי צו קיין בעסערע געזעל־שאַפט נישט צוגעלאָזט. פאַר דעם גלאַנץ פון פראַכט פון בית־המקדש בעוואָרפען מיט פעראַכטעטע בליקען פון די פיינע איידעלע ירושלים'ער געזעלשאַפט, וואָס אַריינקומענדיג אין הויף פון בית־המקדש אין זייערע טהייערע זיידענע העמדער, געזאַלבט דאָס לייב מיט בשמים און געווירצען, אויסגעהאַנגען מיט ציערונג און פראַכט, בעגעגנענדיג אַ גליל'ער, האָבען זיי זיך אָבגערוקט פאַר זיינע גראָבע קליידער, האָבען זיי זיך די מיילער, די נעזער פערשטעלט, נישט צו פערנעהמען דעם גערוך פון זייערע צוהיצטע לייבער. אויסגעלאַכט פון די ירושלים'ער דורך זייער גראָבער פעדגרייזטער שפּראַך, פּערפּרעמדעט פון די כהנים, האָבען זיך די גליל'ער אין איינעם געהאַלטען אין די גרויסע שטאָדט, מורא געהאַט ווי זיך אָבצושיידען איינער פון צווייטען אין דער גרויסער פרעמדער שטאָדט, האָבען זיי זיך אין איינעם געהאַלטען

פון דעם ערשטען ארויסטריט פון דער היים ביז זייער צוריקקומען, אין איינעם געגעכטיגט אין די שלמה'שע קעלערען, וואס זיינען הינטערען בית־המקדש אין איינעם זייערע קרבנות געבראכט.

נאר טהייל מאל, ווען די נאכט האט זיך אויסגעשפרייט איבער די ברייט און לענג פון דעם גליל'שען הימעל און געדיכטע וואלקען זיינען פון די וואסערען אויסגעשטיגען און האבען בעלעגט די פעלדער — האט זיך טהייל מאל א גליל'ער געדאכט, אז גאט איז דאך נאהענט צו אלע און צו יעדען, וואס וויל צו איהם צוקומען. זיי האט זיך געדאכט, אז גאט האט זיך פון דעם פראכטיגען און שעהנעם בית־המקדש, וואס אין ירושלים, ארויסגע'גנב'עט, איבערגעלאזט די כהנים מיט די גבאים און שומרים, און אויסגעטהאן זיין מאנטעל האט ער זיך איבער די גליל'שע ערד אויסגעצויגען...

און ווען די קינדער, וואס זיינען אין איינעם מיט די עלטערען קיין ירושלים אויפגעגאנגען, האבען זיך מיט אנאנדער געפרעהט, מיט קינדישע, פון פרייד שטראהלענדע פנים'לעך האט איינס צום צווייטען זייערע קעלבלעך און שעפסלעך געוויזען, וועלכע געהען מיט אויף קרבנות מקריב צו זיין, האבען די עלטערע צווישען זיך מכח זייערע בכורים גערעדט, וועגען דעם היי־יאהריגען שניט, געוויזען די פירות, וואס זיי ברענגען אויף. די ווייבער האבען צווישען זיך קופקעלעך געמאכט, וועלכע זאלען אין איינעם אויפגעהען. די משאות האט מען אויף די קעמלען אנגעלאדען — די פיה האט מען צו צוויי פון דער עדה איבערגעגעבען, אז זיי זאלען זיי אין איינעם טרייבען. און עס האבען זיך אויפגעזוכט בעקאנטע מיט בעקאנטע, קרובים מיט קרובים — אבגעשמועסט, אז זיי זאלען זיך אויפ'ן וועג האלטען. דא און דארט האט מען זיך מיט די איבערגע־בליבענע געזעגענט אנגעזאגט און אנגעזאגט, די טהירען צו פער־מאכען, דאס פיה צו היטען, די שייערען צו פערשליסען. קוה, אקסען האבען געשריהען, קינדער האבען געלאכט, מענער־שטימען האבען אין מארק צום הימעל גערופען. און דער גאנצער מארק, באדענדיג זיך אין דער פרישער קיהלער פריהמארגענדיגער זון, האט זיך געגרינט פון די עהלבירטען־קרענץ, וואס זיינען אויף די הערנער פון די קרבנות, געווייסט פון די ווייסע מאנטלען, וואס זיינען אויף די

אירען, דערפרעהט מיט קינדישע, לאַבענדע קולות, און בעהיימישט פון די מענליכע קולות און ווייבערישע געשמועסען — האָט זיך דאָס אין איינעם אין איין פרעהליכער, הארמאָנישער מאָרגען־מוזיק אויסגע־מישט און געשיינט, און געשטראַהלט, ווי די מאָרגענדיגע זון.

באַלד זענען אָנגעקומען די זקנים פון דער שטאָדט, קינדער זיינען פאַראויס פאַר זיי געגאַנגען און מיט לולבים פאַר זיי געשאָ־קעלט און געזונגען פסוקים פון תהלים... די זקנים האָבען די עולי־רגל'דיגע געבענשט, און אַזוי מיט די זינגענדיגע קינדער פאַראויס פאַר זיי האָבען זיי די עדה אויפ'ן וועג אַרויסגעפיהרט.

דער וועג איז געווען פריש פון נעכטיגען רעגען. די פייכטע ערד האָט ערשט אָנגעהויבען צו טריקענען הינטער די שטראַהלענדיגע זון, און די נאַסע, אין טוי בעטרערענדע בלעטער, צווייגען, האָבען גע־טריקענט אין די שטראַהלען, איז די לופט געווען פריש און געשמעקט פון רעגען און זון. טייל רעק פון די עלי־רגל'דיגע נאָך דורכגעווייקט און צוקנייטשט פון נעכטיגען רעגען האָבען זיך אין די זון געטריקענט, און די עולי־רגל'דיגע האָבען זיך געפיהלט מונטער, גוט און פרעהליך — די קינדער האָבען זיך פון די מוטער'ס הענד געריסען, געכאַפּט זיך אין איינעם און פאַר די שעפּסעלעך פאַראויס געלאָפען. די ווייבער האָבען זיך אין קופּקעלעך געקליבען, געגאַנגען בעזונדער און גע־מאַטעלט צווישען זיך, און די מאַנספערשוינען, אַך, די מאַנספערשוינען האָבען זיך פון צייט צו צייט דערמאָנט, אַז זיי געהען עולי־רגל זיין, מוז מען גאָט לויבען. האָט אַן אַלטער אָנגעהויבען מיט זיין אַלט אויסגעוועבט קול צו זינגען אַ קאַפּיטעל תהלים, צוערשט האָבען איהם נאָך אַ פּאָר קולות אונטערגעהאָלפען, נאָר וואָס אַמאָל האָבען זיי דאָס קאַפּיטעל געלאָזט פאַלען, און די שטימען זיינען פערשטומט געוואָרען. האָט ער זיך מישב געווען און אויך אויפגעהערט גאָט צו לויבען און מיט זיינעם אַ שכן וועגען היימישע זאַכען אָנגעהויבען צו רעדען.

הלל איז אויך געגאַנגען מיט זיין משפחה. ער האָט זיך עפּעס אריינ־געלאָזט אין אַ שמועס מיט זיינס אַ שכן, און בת־שבע האָט געפיהרט איהר זעקס־יעהריגען זוהן ישמעאל. דאָס קינד איז עפּעס געווען טרויעריג. אייניגע מאָל האָט די מוטער געפּרואווט איהם צו צופּיה־רען צו די פרעהליכע שפּילענדע קינדער, וואָס זיינען געווען אין דער קאָמפּאַניע, נאָר דאָס קינד ישמעאל, אַזוי ווי ער איז געווען

שפּילענדיג און פּרעהליך צווישען די זייניגע, אזוי איז ער געווען שע־מעוודיג און נישט דרייסט צווישען פרעמדע. וויפיעל מאָל די מוטער האָט איהם נישט געפּרואווט צו צופיהרען צו די קאָמפּאַניע קינדער, וואָס האָבען זיך געשפּיעלט מיט די קרבנות, איז ער אַלץ געבליבען פון דערווייטענס. האַלטענדיג מיט איין האַנד דעם האָרן פון זיין קרבן, האָט ער זיך אָן די מוטער פעסט געהאַלטען, און נאָר געקוקט מיט גלענצענדע אויגען אהין צו די שפּילענדע קינדער. נאָר קוים איז ער נאָהענט צו זיי געקומען, האָט ער זיך געפיהלט אונהיימיש, נישט דרייסט אויך אין שפּיעל אַנטהייל צו נעהמען, און האָט זיך שעמעוודיג צו די מוטער צוריק געדרעהט. די מוטער האָט איהם צו־געפיהרט צו אַ אינגעל, וועלכעס איז געגאַנגען מיט זיי אין שכנות. די קינדער האָבען זיך צוערשט אַנגעקוקט — געשוויגען, אַבגעדרעהט זיך יעדער בעזונדער צו זיין מוטער, און ווידער אַוועקגעלאָפען, גע־קוקט איינער אויף דעם צווייטען. צום סוף זיינען זיי זיך איינער מיט'ן צווייטען צונויפגעגאַנגען און אַנגעהויבען צווישען זיך שמו־עסען:

— דו געהסט אויך קיין ירושלים?

— איך געה אויך — האָט איהם ישמעאל אַבגעענטפערט.

— אַבער אַ בכור ביזט דו אודאי נישט? — האָט יענער גע־זאָגט.

— איך בין אַ בכור — האָט געענטפערט ישמעאל, און האָט געוויזען אויף זיין שעפּסעל, וואָס ער האָט געהאַלטען אין זיינע הערנער.

— אזוי, און מיין טאַטע פיהרט אַן אָקס, — האָט דער צווייטער יונג געשריען.

און אין אַ מינוט אַרום:

— און אַ פעטער האָסטו אין ירושלים? איך האָב אַ פעטער אין ירושלים — האָט דאָס אינגעל געזאָגט.

די עדה, כדי אויסצומיידען די שומרונים, וואָס זיינען בייז גע־ווען מיט די אידען און האָבען די עולי־רגל'דיגע נישט געלאָזט אין זייערע שטעדט אויפהאַלטען, האָבען געבויגען זייער וועג צום ירדן צו, אום מיט'ן ברעג ביז יריחו צו געהן, און פון דאָרט דורך בית־לחם נאָך ירושלים.

אין מיטען וועג, נאך האלבען טאג, ווען די זון האט אין מיטען הימעל דערגרייכט, האבען זיי זיך געזעצט אונטער די בוימער, וואס זיינען דארט אויפ'ן וועג געוועזן געפלאנצט. זייערע פיס און הענד האבען זיי זיך אין נאהענטסטען קוואל־וואסער געוואשען, און פון ברויט, וואס זיי האבען אויף זייערע אקסלען מיט געהאט, געגעסען. געלויבט גאט, האבען זיי זייער רוה פערלאזט און ווייטער אין וועג געגאנגען, און מיט דער נאכט האבען זיי צום ברעג ירדן דערגרייכט, און זיי זיינען דארט געבליבען נעכטיגען.

און די נאכט איז אנגעקומען און געפאלען איבער דעם וויסטען לאנד, וואס האט זיך פוןביידע זייטען אויסגעצויגען צו דעם ברעג פון ירדן. פון קרמונים אן איז דער ברעג פון ירדן נישט געווען געדיכט בעוואהנט, נאר דא און דארט האט זיך זיין נעסט, אויס ברעט און לעהם, א פישער אויפגעשטעלט. — די ווייסקייט פון ברעג איז דא און דארט צושטערט געווארען מיט אן ארימען בוים, וועלכער, ווילד וואקסענדיג, האט צווייגען לעבעדיגע און צווייגען טויטע אויף זיך געהאט. און אזוי זיינען זיי געשטאנען מיט אבגעלעבטע פערדארטע קעפ, אויסשפרייטענדיג זייערע בעוואקסענע צווייגען. אין די ברייטקייט פון די ווייסקייט האט דער בויש, ווי א מענש א פוסטעלניק, אויפ'ן ברעג זיך אויפגעהאלטען. דא און דארט האט זיך די ערד געשפאלטען, גרויסע גריבער האבען זיך פון מיטען דער ערד אויסגעבראכען, און געוויזען איהר צושניטענע הארץ דעם ווילדען אויסגעצויגענעם הימעל איבער זיך. די נאכט האט זיך געצויגען איבער די ווייסקייט, ווי זי וואלט נישט פון הימעל אויף דער ערד אראבגעפאלען, נאר ווי א מעכטיגע אונהיימליכע האנד וואלט שמאטעס נאכט, שטיקער נאכט פון אלע עקען וועלט געצויגען, אין די לופטען געשלעפט, איבער'ן הימעל פערשפרייט, פערפלאנטערט און אוועקגעווארפען, — אזוי אז אן אונהיימליכע שטילקייט האט פערשטומט דאס הימעל, נאכט, ערד און אלעם ארום.

די עולי־רגל'דיגע האבען זיך צום ברעג פון ירדן אויסגעצויגען און האבען דארט גענעכטיגט. די משפחה הלל'ס, וועלכע האט זיך אונטער א בוים פערקליבען, האט איהר ליילעך איבער זיך געצויגען. דאס קינד ישמעאל האט נישט געשלאפען. מיט שטראהלענדע שרעקענדיגע אויגען האט ער פון ליילעך אין די נאכט אריינגעקוקט. ער

האט פאר'ן פאטער מורא געהאט, נאר אין די מוטער האט ער זיך בע־האפטען. און ער איז צו דער מוטער צוגעגאנגען, זיין קאפ צווישען איהרע ברוסטען בעהאלטען, האט ער זי ארומגענומען און מיט שרעק געוויזען אויף אין דרויסען. די נאכט האט זיך, ווי א לייב, איינגע־ביסען אין דער ערד, און דאס קינד האט אין דער שטיל די מוטער געפרעגט, אז דער פאטער זאל נישט הערען:

— מאמע, מאמע, וואו איז גאט?

— שווייג, קינד — האט די מוטער עס איינגענומען: — גאט איז איבער אונז, גאט וואכט איבער אונז.

— מאמע, מאמע, וואו איז גאט? — האט דאס קינד ווי אין געוויין געפרעגט.

— שווייג, קינד, שווייג. גאט איז אויפ'ן הימעל און אויף דער ערד, און וואכט, ווי א לייב, איבער אונזער געצעלט.

— אומעטום, אומעטום, מיין קינד, איז גאט.

— שווייג, קינד, שווייג, מיר געהען צו גאט אין בית־המקדש, אין ירושלים.

— מאמע, מאמע — האט דאס קינד זיך געבעטען, ליגענדיג צווישען די מוטער'ס ברוסטען, און בענעצענדיג זיי מיט טרעהרען.

— שווייג, קינד, שווייג. און שפעטער, אז די מוטער האט זיך מיט שרעק אויפגעכאפט, געזוכט איהר קינד, האט זי איהם געפונען, ווי ער איז געלעגען מיט ביידע הענד אין דער נאכט אריין, אויסער'ן געצעלט, אויסגעצויגען, און אנלעהענדיג זיין קאפ אויף דער ברוסט פון דער ערד, איז ער ווי אויף גאט'ס האנד איינגעשלאפען.

4.

דער לעצטער „מעמד".

דער לעצטער „מעמד" פאר ירושלים איז געווען בית־לחם. דארט האבען זיך צונויפגעקליבען די עולי־רגל'דיגע פון דער גאנצער גליל־פראווינץ, פון גאנצען ירדן־ברעג, פון חברון און יריחו, פון אפרים־בארג און פון יהודה־פראווינץ.

אין קיין הייזער איז מען נישט אריינגעגאנגען נעכטיגען, טאמער וועט מען חלילה טמא ווערען אין אהל אדער אונטער א דאך. אין די גאסען, אויף די פעלדער, אין די טהאלען, אויף די בערגער האט די גאנצע מחנה גענעכטיגט, מיט זייערע ווייבער, מיט זייערע קינדער, און די קרבנות מיט די הערנער בעפוצט, סיי די פרעמדע, סיי די היימישע. און אז דער ערשטער מארגען־בלאסק וועט זיך איבער דעם בית־לחם'ער הימעל ווייזען, און עס וועט זיך אנהויבען גרויען פעלד און פלאץ, און שטיל וועט אלעס ווערען אין מארגען־זון, וועט דער גבאי, וואס איז איבער די עולי־רגל'דיגע געזעצט, רופען:

— שטעהט אויף, שטעהט אויף! קומט, לאזען מיר אויפגעהן נאך ציון אין גאט'ס הויז אריין.

און ווי אזוי איז מען אריינגעגאנגען קיין ירושלים? מען איז אזוי אריינגעגאנגען קיין ירושלים. דאס פייפעל האט פאראויס געפייפט, די בעמבע האט געפויקט, און דער אקס איז פאראויס געגאנגען, די הערנער מיט גאלד בעפוצט און מיט לולבים בעקרענצט, און דערנאך איז די משפחה געגאנגען מיט די קערב בכורים אויף די אקסלען, אריינצוגעהן צו גאט'ס הויז.

נור נישט נעשלאפען איז מען די לעצטע נאכט. אלע וועגען האבען קיין בית־לחם נייע מחנות עולי־רגל'דיגע געפיהרט. מיט מוזיק פאראויס און מיט געזאנג און טענץ בעגלייט, יעדע געגענד האט אנדערע שירי־תהלים געזונגען, און אנדערע מנהגים געהאט. מען האט זיי געקענט דערקענען שוין לויט די קערב, וואס זיי האבען אויף זייערע אקסלען געטראגען; געפלאכטען זיינען זיי אין יעדע פראווינץ אנדערש געווען. מען האט זיי שוין געקענט דערקענען לויט די טליתים, וואס זיי האבען געטראגען. אלעס האט געדרונגען אין מארק אריין פון דוד'ס שטאדט, די לופט איז פערטויבט געווארען פון די ברומערייען און געשרייען פון די אקסען און שעפסען, וואס מען האט פאר קרבנות געפיהרט. נייע אנגעקומענע האבען זיך אין דער מחנה געלאזט זוכען זייערע קרובים און גאולים, וואס וואהנען ערגעץ אין א ווייטע פראווינץ, האבען געטראפען נאהענטע, בעקאנטע, געפרעהט זיך און אויסגעפרעגט זיך אויף זייעריגע. דא האט א גרויסער עולם תלמידי־חכמים ארומגערינגעלט א תלמיד פון פומבדיתא'ער ישיבה, וואס האט נאך דערצעהלט א נייעם דין, וואס מען האט דארט

מחדש געווען אין דעם נייען בית־מדרש, אָדער פערטייטשט אַ פּסוק, וואָס מען האָט ביז יעצט נישט געוואוסט דעם פּשט.

דאָ און דאָרט האָט אַ יונגער־מאַן אַ בתולה, וואָס איז איהם געפעלען, אין פעלד פערפיהרט און אַנגערעדט, זי זאָל זיין ווייב ווערען, ביי אַ פייער־פלאַם זיינען אַלע אַלטע אידען געזעסען און האָבען די יונגע אגדות דערצעהלט... נאָר אין מיטען דערינען איז אַ רעש געוואָרען צווישען די מענגע, מען האָט נישט געהערט, וואָס און ווען, נאָר לעבעדיגע אויסגעשרייען און מאכען מיט די הענד פון די אָנוועזענדע. דאָס האָט מען אין דער מחנה זיך דערוואוסט, אַז דער קיסר פון רוים האָט הורדוס'עס זוהן אַלכּילוס פון דעם טראָהן אראָב־געזעצט, יהודה פאר אַ רוימישע פּראָווינץ ערקלעהרט, און אין הורדוס־פּאַלאַץ אַ רוימישען שטאָדט'ס־האַלטער אריינגעזעצט. אין דער מחנה איז געוואָרען אַ גרויסע אויפרעגונג. דאָ און דאָרט האָט מען געזעהן מענשען מיט צוהיצטע פּנים'ער, צופלאַשעטע האָהר, האָבען מיט די הענד געמאַכט, און גע'טענה'ט צום ארומיגען עולם, און פון די גוואַלדען האָט מען גאָר נישט געקענט פערנעמען. אַנדערע ווייטער האָבען זיך ווידער אין די קופקעלעך אין די ווינקעל־גאַסען גע־קליבען, אויף אַ שוועל פון אַ פערמאַכט הויז, עפּעס אין דער שטיל דערצעהלט, איינגערעדט, און מיט די הענד אויסגעצויגען, געוויזען אויף ערגעץ וואו גאַנץ ווייט.

און די נאַכט האָט אַלעמען מיט פינסטערניש געשלאָגען, און אין טונקעלהייט פערהוילען. יוסף'ס משפחה האָט זיך ווייטער אונטער דער שטאָדט פערקליבען, ביי אַ ראָוו אונטער אַ ציפּרים אַ פייער פון געטריקענטע צווייגען געברענט. די מוטער איז געזעסען מיט'ן זעקס־יאָהריגען קינד און דאָס קאַלב האָט געהויערט ביי זיי. שוין לאַנג איז די נצרת'ער מחנה פערטרונקען געוואָרען צווישען די מענגע עולי־רגל'דיגע, וואָס האָבען זיך געהאַפּטען צו זיי פון דאָרף אין דאָרף, פון שטאָדט אין שטאָדט. נאָר דאָך נישט צוגעוואָהנט צו פרעמדע מענשען, און שעמעוודיג זיך פאר פרעמדע, האָבען זיי זיך געשטאַרקט צו האַלטען היימישע מיט היימישע און איין נצרת'ער האָט זיך ביים צווייטען געריבען.

נאָר אריינגעהענדיג קיין בית־לחם, זיינען זיי פערלוירען געוואָרען אין אַזאַ מענגע. זיי זיינען פערטויבט געוואָרען אין דער געברומעריי

פון די בהמות, וואס מען האט געפיהרט מקריב זיין, זייערע גרינגע קערב, אין וועלכע זיי האבען געפיהרט זייערע פרוכטען פאר גאט, זיינען פערשעהמט געווארען פאר די גאלדענע און זילבערנע כלים, אין וועלכע די עולי־רגל׳דיגע פון דער יהודה־פראווינץ האבען זיי־ערע קרבנות געבראכט. און זיי האט זיך געדאכט, אז וואס קענען זיי דא בעדייטען מיט זייערע ארימע גרינגע קערב, אז אויף זיי ועט זיך גאט אפילו גאר נישט אומקוקען, — און אזוי האבען זיי זיך איי־נער מיט׳ן צווייטען פערלארען. יעדער מיט זיין משפחה און קרבן האט זיך פערשטעקט אין אן אנדער ווינקעל, און מיט גרויס דרך־ארץ איינגעהערט זיך, וועגען וואס מען רעדט, כאטש זיי האבען נישט געוואוסט וועגען וואס עס האנדעלט זיך.

זיי האבען פערשטאנען, אז דא האט עפעס געמוזט געשעהען, נאר וואס — האבען זיי נישט געוואוסט. די גליל׳ער, וואס זיינען געווען ווייט פון ירושלים, זעלטען ווער עס האט געקענט לייענען, און זיי־ענדיג אבגעריסען פון ירושלים, האבען זיי זעלטען געוואוסט, וואס אין ירושלים טהוט זיך. פון יום־טוב צו יום־טוב, וואס זיי זיינען קיין ירושלים געגאנגען און אויפגעהאלטען זיך אין בית־המקדש־הויף און אויסגעהערט די דרשות פון די פרושים, האבען זיי נאר געוואוסט, אז עס איז א גרויסער שונא אויפגעשטאנען געגען דעם אידישען פאלק. דאס איז עפעס יענעם פאלק, וואס וואהנט ווייט אויף יענער זייט ים און וואס איז דער שר פון שטן, וואס גאט האט אנגעשיקט, ווייל אידען זיינען שלעכט. נאר זיי האבען זיך פערלאזט אויף די חכמים און די סנהדרין פון ירושלים, מן הסתם ווייסען זיי שוין, וואס זיי האבען צו טהאן, — און וועלען שוין עפעס געפינען א עצה, וואס האבען מיר דא ארייננצורייידען?

קיין מלך פון דוד׳ס הויז איז שוין לאנג ביי אידען נישט געווען. די כהנים־גדולים פון די חשמונאים האבען זיך שוין לאנג אויסגע־לאזט. און הורדוס־הויז איז געווען אנגענומען ביי אידען פאר א שונא פון אידישען פאלק, וואס האט אויסגעראט די חשמונאים, און וויל מאכען אונטערטהעניג די אידען פאר די רוימער. איז קיין זאך נישט געווען אזוי הייליג, ווי דאס בית־המקדש. און גאר נישט האט אויף די גליל׳ער געקענט ווירקען, ווי דאסווארט בית־המקדש. און אז א קול האט זיך אין גליל געלאזט הערען, מען וויל דעם בית־

המדרש בערויבעז, האבען זיך דא און דארט זיהן פון די פאטערס ארויס־גע׳גנב׳עט, מענער פון די ווייבער, און קיין ירושלים געאיילט, דאס בית־המקדש צו בעשיצען.

יעצט אויך, אזוי ווי די גליל׳ער זיינען געווארען צואווארפען צווישער די מחנה און געהערט דאס גערודער, וואס עס האט זיך גע־מאכט צווישען די מחנה, האבען זיי מעהרסטענס נישט פערשטאנען, וועגען וואס עס האנדעלט זיך, נאר זיי האבען געפיהלט, אז עס איז עפעס געשעהען מיט׳ן בית־המקדש. ביי זיי האט זיך אין דער שטיל דאס בלוט צוקאכט, די אדערען זיינען זיי געווארען אנגעשטרענגט. זיי זיינען גרייט געווען אלע, ווי איין מאן, אויפצושטעהן און ארייג־צוגעהן קיין ירושלים און צו בעפאלען די רוימער. נאר זיי האבען מורא געהאט זיך אבצורופען, זיי האבען נישט געוואגט פאר די בעלי־מיוחסים פון יהודה, וואס זיינען געווען אזוי נאהענט ירושלים, אז זיי זאלען דא עפעס אריינרעדען. האבען זיי נאר שטיל געשוויגען, און בערייט געווען אויף דער צייט, ווען מען וועט זיי דארפען.

הלל׳ס משפחה, פערלירענדיג זיך מיט די אנדערע עולי־רגל׳־דיגע פון נצרת, האבען זיך אונטער דער שטאדט פערקליבען. צו איהר משפחה וואס זי האט געהאט אין בית־לחם וואהנען, וואו זי האט איהר עלטעסטען זוהן געבוירען, האט זי נישט געקענט אריינ־געהן, ווייל אויפגעהענדיג קיין ירושלים, טאר מען זיך נישט אויפ־האלטען אין קיין שטוב. זיי האבען זיך פערקליבען אויף א בערגעל אונטער א ציפרים, יוסף האט טרוקענע צווייגען צוזאמענגענומען און א פייער אונטערגעצונדען. איז געזעסען די מוטער מיט איהר זוהן און דאס קאלב האט געהארט נעבען זיי. יוסף האט זיי אויך באלד פערלאזט און איז אין די מחנה געגאנגען, געוואהר ווערען, וואס עס איז פארגעפאלען.

דאס אינגעל ישמעאל האט נישט געשלאפען. דאס ערשטע מאל האט ער אזא מעננע געזעהען, פייערלעך האט ער געזעהען פון דער־ווייטענס ברענען, און מענשען לויפען אהין און אהער, און קולות האט ער געהערט. עס רופען מענשען איינער צום צווייטען, און אקסען שרייען, בעמבעס פויקען, און אזוי פיעל מענשען קומען אן, און אלע געהען אין איינעם קיין ירושלים צו גאט, און ער געהט אויך

צו גאָט, און די מאַמע גערהט, און אַלע גערהען, און מיט קינדישע פרייד האָט ער די מוטער'ס האַלז אַרומגענומען:

— ס'וואָהר, מאַמע, אַלע גערהען קיין ירושלים?

— יאָ, קינד, אַלע גערהען מיר קיין ירושלים.

— צו גאָט אין בית־המקדש אַריין, און מען וועט גאָלדענע טישען אויסשטעלען אין בית־המקדש, מיט זילבערנע טישען, און מנורות וועלען זיי אַנצינדען, אַזוי פיעל מנורות, און גאָט וועט זיך פרעהען מיט אונז און מיר אַלע, אַלע וועלען מיר זיך פרעהען. ס'וואָהר, מאַמע? און פעהנער וועלען מיר אויפהענגען, און עס וועלען קומען אַלע פון דער גאַנצער וועלט, און די חתנים וועלען קומען, און די פייפלער וועלען פייפען, און אַלע אַלטעטשקע פון דער גאַנצער וועלט וועלען קומען, און נאָך גאָלדענע שטוהלען וועט מען אויסשטעלען, און נאָך, און דאָס בית־המקדש וועט אַזוי גרויס זיין, און גוים, מאַמעשי, וועלען אויך קומען, נישט וואָהר?

— אַז זיי וועלען אידען ווערען, קינד לעבען.

— און פאַר וואָס זיינען זיי נישט קיין אידען — די גוים, מאַמעשי, פאַר וואָס מאַכט נישט גאָט, אַז אַלע זאָלען זיין אידען, אַלע, די גאַנצעטשקע וועלט זאָלען זיין אידען, און אַלע, אַלע, די גאַנצעטשקע וועלט זאָלען זיצען אַרום די גאָלדענע טישען? ער קען דאָך אַלעמען מאַכען פאַר אידען, ס'וואָהר, מאַמע?

די זון איז שוין אויפגעגאַנגען איבער דעם בית־לחם־הימעל: ווייט אין מזרח זייט האָט זיך דער הימעל גערויטעלט, און דאָס גראָז און די בוימער זיינען פערהעלט געוואָרען, און עס האָבען זיך דאָ און דאָרט איינצעלנע, אָבגעטהיילטע מחנות אַרויסגעוויזען, די פייערלעך האָבען זיך אַנגעהויבען צו פערלעשען, און דער עולם האָט זיך אַנגעהויבען צוזאַמענצוקומען. פון דערווייטענס האָט מען געהערט ווי די פויקען קלאַפּען און קולות רופען די מחנה:

— שטעהט אויף, שטעהט אויף, קומט, לאָז'ן מיר אויפגעהן נאָך ציון אין גאָט'ס הויז.

און דאָ און דאָרט האָט מען זיך צוזאַמענגענומען, יעדע משפּחה מיט איהר קאָרב בכורים אויף די אַקסלען, און דער אָקס פאָראויס פאַר זיי.

צוערשט זיינען געגאַנגען די יהודה'דיגע בעלי־מיוחסים מיט זייערע גאָלדענע און זילבערנע קערב, מיט זייערע בעפּוצטע בהמות, מיט זייערע פּלייטען און טראָמפּעטען, וועלכע האָבען דעם וועג אויסגעשאַלט פאַר זיי, און ווייט־ווייט דערנאָך דער איבעריגער עולם.

הלל האָט צוזאַמענגענומען זיין משפּחה. די מוטער האָט דערווייל איהר קינד אין דעם נאָהענטסטען טייכעל טובל געווען, אָנגעטהאָן איהם דאָס נייע העמדעל, וואָס זי האָט געהאַט אויפגענעהט פאַר איהם, אַז זי זאָל איהם ריין פאַר גאָט שטעלען, און האָט אָנגענומען איהר קינד ביי דער האַנד און איז נאָכגעגאַנגען נאָך איהר מאַן, וועלכער האָט געטראָגען די בכורים אין גרינעם קאָרב אויפ'ן אַקסעל, און דאָס אָרימע קעלבעל פאַר זיי. אין די הערנער אַ קרוין פון עהלבירטען־בלעטער, זיינען זיי ווייט־ווייט נאָך די מחנה נאָכגעגאַנגען אין אַ זייט, און איין שאַלענד געזאַנג, ווי אַ ליכטיגע זון, האָט פון דאָרט פאָרענט ארויסגעדרונגען און ארומגענומען די גאַנצע מחנה איבער די קעפּ.

אַזוי זיינען די אידען אריינגעגאַנגען קיין ירושלים. אויפ'ן וועג קיין בית־לחם, פאַר קבר־רחל פאַרבייגעגאַנגען. די זון איז אויפ'ן הימעל אַרויס און ליכטיג איז געוואָרען טהאָל און באַרג. און דאָס געזאַנג פון טויזענדער־טויזענדער מענער, ווייבער און קינדער האָט אין דער לופט געשאַלט: קומה ונעלה אל בית ד' אלהינו!

בת־שבע איז מיט איהר זעקס־יעהריגען זוהן פאַר דער מאַמע רחל'ס קבר פאַרבייגעגאַנגען, האָט זיך אַ מינוט אויפגעהאַלטען, עפּעס דאַרטען אין קבר אריינגערעדט, אַז קיינער זאָל נישט הערען, און אויף איהר קינד געוויזען. הלל האָט זיך אומגעקוקט און געוויזען, אַז זי זאָל פלינק נאָך דער מחנה נאָכגעהן, האָט זי דאָס קבר פערלאָזט, און געשווינד נאָך דער מחנה נאָכגעאיילט.

און דאָס קינד ישמעאל איז יעצט גאָר אַנדערש געווען ווי פריהער. אַ אונגעהויערע קינדישע שמחה האָט זיין הארץ דערפרעהט, אַז ער געהט נאָך ירושלים אויף. האָט ער זיך פון די מוטער'ס האַנד ארויסגעריסען, פאַראויס געלאָפען, און געוואָלט מיטזינגען מיט'ן גאַנצען עולם, נאָר ער האָט נישט געוואוסט, וואָס צו זינגען. דעם פּסוק האָט ער נאָך נישט אין חדר געלערענט. די מוטער האָט איהם נאָכגעאיילט, מורא געהאַט, אַז ער זאָל נישט פערבלאָנדזשען. אָבער באַלד

האט זי איהם געזעהען אין מיטען א גאנצע שרעקליכע קינדער. אלע האבען זיי זיך אנגענומען ביי די הענד, און עפעס אלע אויף איין קול געזונגען. נאר וואס — האט קיינער נישט געקענט פערשטעהן, און נישט זיי אליין האבען פערשטאנען.

פאר ירושלים איז דער עולם שטעהן געבליבען און האט, ווי דער דין איז, ארייגעשיקט צוויי שלוחים קיין ירושלים אין בית־המקדש אריין, אז זיי קומען אן, כאטש דארט האט מען זיך געריכט אויף זיי, און מען האט געוואוסט, אז זיי קומען אן.

דער עולם האט די פירות פון די קערב ארויסגענומען, אויף די הענד געהאלטען, און בעריט געווען די פרוכטען אין גאט'ס הויז צו ברענגען און פאר גאט צו ווייזען.

אין דעם זיינען אנגעקומען די גבאים און די סגנונים פון דעם בית־המקדש, און מיט זיי די רייכע, חשוב'ע בעלי־בתים פון ירושלים, אין טהייערע זיידענע טיכער אויף די קעפ, דער צייכען פון זייער חשיבות. די לייבער אין עהלען געשמירט, זיינען זיי אין זיידענע טהייערע טליתים געווען געהילט, מיט גאלדענע קייטען בעפוצט. אין זייערע מלבושים איז געלעגען א בעהאלטענער סוד פון טהייערע שמעקענדע עהלען. אין זייערע הענד האבען זיי געהאלטען די פרוכטען פון זייערע פעטע גערטנער אויף טהייערע דיניטשקע גאלדענע בלא־כען, אויף וועלכע עס זיינען געווען מייסטערהאפט אויסגעקלאפטע וויינטרויבען־שטאנגען און עהלבירטען־בוימען. דער עולם האט פאר זיי א וועג געמאכט. אין דער שפיץ פון דער מחנה האבען זיי דעם עולם קיין ירושלים ארייגעפיהרט. פאראויס פאר זיי זיינען געגאנ־גען די לויים, אכטצעהן־יעהריגע בחורים, וואס זיינען מיט זיי די מחנה אנטקעגען געקומען, אין בלאהע פורפורנע העמדער אנגעטהאן, מיט גאלדענע פראנצעלען. אין טהייערע זיידענע טליתים אויף זיך פערווארפען, האבען זיי אויף לאנגע דינע פישטשאלקעס, אויף אכט־זייטענדיגע פידלען, אויף גנדרעהטע, פיעלפאכיגע, פיעלזייטיגע האר־פען, אויף זילבער־בלעכען זייערע ניגונים געשפיעלט. נאך זיי זיי־נען געגאנגען די קרבנות פון די חשובי־ירושלים, די הערנער אין גאלדען בעפוצט און עהלבירט־קרענץ, און דאס פאלק נאך זיי.

ברייט האט זיך געעפענט ציון'ס טויער פון די ירושלים־מויערען. און לאנג און שמאל איז געווען די גאס, און האט געפיהרט צום הר־

הבית, און געגען איבער דעם ירושלים־מויער איז אפען געווען דאס טויער פון דעם בית־המקדש־מויער: אין זונען־שיין האבען זיך גע־וויסט די מארמאר־טרעפען, וואס פיהרען פון בית־המקדש־הויף צו די ערשטע „עזרה“ ארויף, און אין זונען־בלאסק האט זיך געברענט מארמאר און גאלד.

ווי איין מענש, איז דאס פאלק אויף די קניהען געפאלען און די קעפ געבויגען און שטיל געשוויגען.

נאר באלד האט פלייטען־מוזיק געטענט, און דאס פאלק מיט די צו דער ערד געבויגענע קעפ האט די פרוכטען פון זייער ערד אין גאט'ס הויז אריינגעטראגען.

אין צוויי רייהען נעבען די שמאלע, קליינע הייזעלעך זיינען די בעלי־מלאכות פון ירושלים געשטאנען. די, וואס האבען נישט קיין אייל ערד געהאט, און האבען קיין פירות נישט געהאט פאר גאט צו ברענגען, האבען טיכער און טאפיכען אויף די גאס, וואס פיהרט אין בית־המקדש אריין, פאר'ן עולם אויסגעשפרייט, האבען זיך אין די רייהען געשטעלט, און האבען די אנקומענדע בעגריסט:

— אונזערע ברידער פון דעם און דעם ארט — קומט אריין מיט שלום.

און א גרויס בענקעניש און זעהנזוכט האט ארומגענומען די נייע אנקומענדע, צו זעהען דאס בית־המקדש. א סך, דערזעהענדיג פון דערווייטענס דעם ליכטיגען מארמאר אין דער זון, האבען זיך אויף דער ערד געווארפען און די ערד געקושט, געוויינט, און די הענד געהויבען. עלטערען האבען זייערע קינדער אויף די הענד גענומען, געהויבען זיי און אהין געוויזען, צום בית־המקדש. טהייל פלעגען לאנג אויף דער ערד ליגען און נישט ריהרען זיך, אנדערע ווידער מיט א ענטוזיאסטיש געזאנג, וואס איז מעהר עהנליך געווען צו א ווילד געשריי, האבען זיך געלאזט לויפען אין דער מחנה, בויגענדיג די קעפ צו דער ערד.

נאר דערווייל זיינען די מיוחסים פון ירושלים אריינגעקומען אין הויף פון בית־המקדש. פאר זיי האבען אין ליכטיגער זון גע־ברענט די ווייסע שניי־מארמארנע זיילען, וואס שטיין ליגענדיג אויף שטיין, פון קיין מייסטער'ס האמער געקלאפט, פון קיין מאהלער'ס פענזעל בעמאהלט, נאר אזוי שטארק און רויה, ווי די ערד האט זיי

ארויסגעגעבען, זיינען זיי געשטאַנען בעפעסטיגט אין זייערע גאָל־דענע שוועלען, וואָס לויכטענדיג אין דער זון, האָבען זיי אויסגע־זעהען, ווי שניי־זיילען, ארויסגעוואקסען פון גאָלדענע טייכלעך. מיט שטאָלצקייט האָבען זיי ארומגערינגעלט גאָט'ס הויז, ווי שלמה המלך'ס העלדען, וואָס האָבען זיין שלאָף־בעט מיט די שווערדען אין די הענד ארומגערינגעלט. אַ פיערצהען־שטופיגע מאַרמאָרנע טרעפּ האָט ארויפ־געפיהרט צו אַ צווייטע רייהע זיילען, צווישען וועלכע די כהנים אין פורפור־קליידונג האָבען זיי עמפּפאַנגען. אַזוי איז געשטאַנען גאָט'ס הויז פריי און אָפען, ווי דער הימעל, ווי די לופט. נאָר מאַרמאָר־זייל אין זונען־ליכט האָט זיך געלויכטען, ווי שניי פערברענט אין ליכט, ווי דער חרמון־שפּיץ אין זונען אונטערגאַנג, וואָס דאַכט זיך אַז שווי־מענדע, קאַלטעוואַטע קאַלטע ים־וועלען וויים און שימערענדיג, ווי טהייערע זיידענע שפּיצען, פאַלען און גיסען זיך און יאָגען זיך פון געבירג אראָב, און דאָס צוברעכט זיך אין טויזענדער שפּריצען און די גאָלדענע שוועלען זיינען צוגאַנגען געוואָרען אין דער זון, ווי רויטע ברענענדיגע שפּראָצענדע קוואַלען. און דאָס פּימסען־האַלץ, און די זיידענע טהייערע פורפור־פאָרהאַנגען צווישען די זיילען זיינען גע־ווען, ווי געגליווערטע וואסער־וועלען וואָס הענגען צווישען ים־בערג און שניי־בערג.

5.

דאָס בית המקדש.

פאַר די ירושלים'דיגע בעלי־מיוחסים איז דאָס בית־המקדש נישט געווען קיין נייעס. זיי האָבען עמפּפאַנגען די כהנים, אין די ווייסע טליתים אָנגעטהאָן, וואָס זיינען געשטאַנען אויף די טרעפּען, האָבען פון זיי גענומען די פירות אין די גאָלדענע כלים, האָבען זיי אין ווינקעל מזבח אוועקגעלעגט, זייער פסוק געלייענט און ארויסגעגאַנגען, געלאָזט זייער אָרט פאַר אַנדערע.

די גליל'ער זיינען ווייט־ווייט פון הינטען געשטאַנען. האַלטענדיג אין די הענד די בכורים פון זייער ערד אין די גרינע געפלאָכטענע

קערב — זיינען זיי ווי פערשעהמט געווארען פאר די גרויסע רייכע גאלדענע כלים, וואס די ירושלים'ער ברענגען פאר גאט. לייענען האבען זיי נישט געקענט, האבען זיי נישט געוואוסט, וואס מען זאגט פאר גאט. האבען זיי זיך נאר אויף דער ערד געווארפען, ווי א ליגענדיגער וואלד פון ווינד געלעגט, די פירות אין דער הויך געהויבען. זייער הארץ איז געווען צו גאט, און זייערע ליפען האבען א קינדישע תפילה געבעטען:

— אבא, אבא, הב לנו מטרא.

טאטע, טאטע, גיב אונז רעגען.

און אז עס איז געקומען די צייט פון הלל פון טבריא, ער זאל די ערשטע פרוכטען פון זיין גארטען פאר גאט ברענגען, האט ער דעם קארב אויף דעם אקסעל אויפגעהויבען, און די מוטער בת־שבע האט איהר ערשט־געבוירענעם זוהן ביי דער האנד אנגענומען, און אזוי זיינען זיי פאר'ן כהן און פאר גאט'ס מזבח געטראטען.

הלל האט נישט געקענט לייענען, האט ער נישט געוואוסט, וואס פאר גאט צו זאגען, נאר ער האט דעם כהן זיין קארב איבערגעגעבען און פאר גאט אויף זיינע ערשטע פרוכטען געוויזען.

און די מוטער האט אויך נישט געוואוסט, וואס צו זאגען. האט זי נאר פאר גאט אויף איהר ערשט־געבוירענעם זוהן געוויזען, און האט געשוויגען.

לאנג האבען זיי פאר'ן מזבח נישט געקענט שטעהן, אויף זייער ארט האט געווארט דאס פאלק...

6.

סכות.

עס איז אנגעקומען דער יום־טוב סכות. הלל מיט זיין משפחה זיינען איבערגעבליבען אין ירושלים.

איבער די צייט פון יום־טוב זיינען די הייזער אין ירושלים געווען אפען פאר אורחים. פרעמדע מענשען האבען זיך געפונען אין פרעמדע שטובען און קיינער האט קיינעם נישט געפרעגט: וואס טהוסטו דא?

נאָר מעהרסטענס האָבען זיך דאָ די גליל'ער און די פּרעמדע אורחים אויפגעהאַלטען אין דעם הויף פון בית־המקדש, וויפיעל מיט שוועריג־קייטען עס איז נישט געווען פערבונדען דאָס אויפהאַלטען זיך אין בית־המקדש, ווי זיין אָבגעהיט מיט ריינקייט, אָבגעשיידט פון פרויען, נישט קיין וויין צו טרינקען, האָבען זיי דאָך ליעב געהאַט צו פערברייבען איבער יום־טוב אין הויף פון בית־המקדש. און דער ליכטיגער ברייטער פּלאַץ, וואָס האָט אויסגעזעהען, ווי אַ מאַרמאָר־פעלד, איז דורך די צייט פון יום־טוב געגליכען געווען צו אַ גרויסען גרויסען יאַהר־מאַרק, אויף וועלכען דאָס גאַנצע פאָלק איז זיך צוזאַמענגעקומען. גע־נעכטיגט אין דעם ברייטען לאַנגען קעלער, וואָס האָט זיך געפונען אי־בער די גאַנצע לענג און ברייט פון דעם הויף, אויף וועלכען דער בית־המקדש־פּלאַץ, אונטערגעשטיצט אויף די דריי טויזענד זיילען, וועלכע שלמה האָט אָנגעהויבען צו שטעלען און איז אין יעדער דור געוואָרען צוגעמויערט — איז געווען אונטערגעשטיצט — האָט זיך דאָס פּאָלק אין דעם בית־המקדש־הויף געפונען אַזוי היימיש, ווי ביי זיך אין שטוב. ווי הייליג און געטליך דאָס בית־המקדש איז נישט געווען ביי אידען, דאָך איז ביי אידען געווען דאָס בית־המקדש אַ הויז, וועלכעס געהערט צום פאָלק. יעדער איד האָט דערינען אַ טהייל גע־האַט, פון וועלכען מען קען נישט ארויסטרייבען, ווי ביי זיך אין דער היים.

עס האָט נישט געהאָלפען דאָס שטרענגקייט פון די בית־המקדש שומרים, פון די כהנים, לויים, גבאים און קאַסיר'ם — וואָס לעבענ־דיג פון בית־המקדש, האָבען זיי דערויס געוואָלט מאַכען זייערע אַ פּריוואַטע זאַך, צו געוועלטיגען דעריבער, ארויסצוטרייבען די אָרימע און מכבד זיין די פיינע מיוחסים, פון וועלכע זיי האָבען אַ סך מעשרות און נדבות אויף בדק־הבית. עס האָט נישט געהאָלפען דאָס, וואָס הורדוס, אויפמויערענדיג זיך זיין פּאַלאַץ אין אַ ווינקעל הארט אין די בית־המקדש מויער, איז דאָס ווינקעל שטענדיג פול געווען מיט רוי־מישעם מיליטער, און הורדוס צוערשט, און דער רוימישער פּראָקוראַטאָר דערנאָך האָבען פון זייערע פּאַלאַצען געקענט אַלץ זעהען, וואָס עס טהוט זיך אין בית־המקדש־הויף. קוים איז זיך דאָס פאָלק צוזאַמענ־געקומען אויף אַ יום־טוב קיין ירושלים, פלעגען זיי ירושלים און דעם בית־המקדש־הויף צוריק איינגעהמען. די אידען, וועלכע האָבען זיך

אליין ביים צעזאר אויגוסט געמיהט, אז ער זאָל פערטרייבען דעם הור־דוס'טישען שומרון'שען ארכעלוס, און זאָל יהודה צוזאַמענהעפטען מיט סוריה און מאַכען דערויס אַ רוימישע פּראָווינץ, — וויסענדיג, אַז יעצט אין דעם קעניגליכען הויף וואָהנט און בעטראַכט זיי אַ רוימישער פּראָטאָקאָראַטאָר, זיינען די נערוועץ געוואָרען זעהר אויפגערעגט, און אַן אויפשטאַנד האָט זיך אין דער לופטען געטראָגען. הורדוס און זיין הויז, ווי זיי זיינען נישט פערפיינדעט געווען צווישען די אידען, דאָך איז עס געווען אַ אידישער קעניג און ער האָט געהאַט געוויסע בעצי־הונגען צום חשמונאים־הויז. און דאָ ביי זיי אונטער דעם בית־המקדש מויער וואָהנט אַ רוימישער הערשער איבער זיי. און נאָר דאָס קלוג־שאַפט פון דעם רוימישען פּראָטאָקאָראַטאָר קאָפּאָניוס, וועלכער האָט גאַנץ גוט געוואוסט דאָס פּריימוטהיגקייט פון די אידען, איבערהויפּט פון די פּראָווינץ־אידען, וואָס זיינען מיט דער אונטערטהעניגקייט נישט געוואָהנט און בערייט פאַר זייער בית־המקדש, ווי איין מאַן, אויסצור־שטאַרבען — האָט געהאַלטען איבער יום־טוב די רוימישע לעגיאָנען אין זייערע קאַזאַרמעס, אַליין געווען זעהר פאָרזיכטיג, האָט געזעהן נישט צו צולאָזען צו אַ בעגעגנונג צווישען אידען מיט רוימער. דאָס האָט פערמינערט דעם יום־טוב אין הויף פון בית־המקדש פון אַ גרויס בלוט־פערגיסונג, וואָס האָט זיך געטראָגען אין דער לופט.

האָט זיך דאָס פאָלק, ווי געזאָגט, אין דעם בית־המקדש אויפ־געהאַלטען, דאָרט האָבען זיך געטראָפען בעקאַנטע און גואלים, ביי־דעלעך זיינען געווען אויסגעשטעלט, אין וועלכע מען האָט עסענוואַרג אורחים פערקויפט. דאָ איז אַ משפחה געגאַנגען צו די אָקסען־סוחרים, וואָס זיינען געווען הינטער דעם מויער אויפ'ן שוק הכבשים, אַ קרבן פאַר גאָט צו קויפען. אַנדערע ווייטער האָבען בוימעהל געקויפט, אויפ'ן מזבח צו גיסען. אין אַ ווינקעל־הויף האָט זיך אַ גרויסער עולם פער־זאַמעלט אַרום אַ תלמיד פון הלל'ס הויז, וועלכער, קומענדיג פון בבל, האָט מיטגעבראַכט זיין רבין'ס תורה און פערשפּרייט. ער איז גע־גאַנגען אַנגעטהאָן אין אַ פּראָסטען אָרימען טלית, מיט אַ טוך אויפ'ן קאָפּ, באָרפיסע פיס, און האָט זיך געהאַלטען זעהר שטיל. אָבגעענט־פערט יעדען קליינעם קינד, פון די וואָס האָבען איהם אַרומגערינגעלט, אויסגעהערט יעדערען, און מיט אַלע גוט און ווייך זיך אומגעגאַנגען. מיט איהם האָט מחלק געווען אַ תלמיד פון שמאי'ס הויז, אַ איד מיט אַ

פאר גרויסע ברעמען און א פול בעוואקסען פנים, מיט שטארקע שוואר־צע האהר, אנגעטהאן אין א ווייסען טלית. ער האט מלחמה געהאלטען מיט זיין געגנער זעהר ענערגיש, מאכענדיג פערשיעדענע בעוועגונגען מיט זיינע הענד און מיט זיין גאנצען קערפער. ער האט נישט געשפארט קיין שארפע אויסדריקע געגען זיין געגנער. דער תלמיד פון הלל'ס הויז האט אויסגעהערט זיין שאנד און האט זי פערשוויגען, ווייך יעדעס מאל איהם צוריק געענטפערט. דאס האט זעהר פערוואונדערט דעם ארומיגען עולם, זיין שפל'קייט איז געפעלען געווארען, אזש צום סוף האט עס אויך געריהרט דעם תלמיד פון שמאי'ס הויז, וועלכער האט גענומען זיין חבר איבערצובעטען. אין א צווייטען ווינקעל האט א פרוש מיט א צדוקי געפיהרט א גרויסע מחלוקה איבער דעם דין פון מארגענדיגען וואסער־גיסען אויפ'ן מזבח, אין שמחת בית־השואבה. נאר די מחלוקה איז געווען זעהר א לאנגווייליגע, האט זיי דער עולם פערלאזט און איבערגעלאזט זיי אליין, זיך די העלזער אויסשרייען. פון צייט צו צייט איז דורכגעגאנגען איינער פון די סנהדרין, נאך וועלכען עס איז א גרויסער עולם נאכגעגאנגען. דא האט זיך פלוצים איינער געפונען, וואס האט געהאלטען אין האנד א זילבערן פאסעק און האט אויסגערופען, ווער עס וויל א שעהנע מתנה קויפען זיין יונג ווייבעל, וואס ער האט זי ערשט נישט לאנג מקדש געווען. און טהייל־מאל איז צוגעגאנגען א איד בעטראכטען דעם פאסעק צו ברענגען א מתנה זיין יונג ווייבעל, וואס ער האט ערשט נים לאנג מקדש געווען. (איינער וויטער אין א זיידען טוך אויפ'ן קאפ, א סימן פון א חשוב'ן מאן, נאך וועלכען עס איז אן עולם נאכגעגאנגען — צווישען די ווייבער, וואס זיינען אין אן אנדער ווינקעל הויף פון בית־המקדש — און האט אויסגערופען: ווער פון די פריילעדיגע ווייבער וויל זיין זיין ווייב איבער די צייט, וואס ער וועט זיין אין ירושלים, וועט ער זי מקדש זיין און פאר'ן אוועקגעהן וועט ער זיך אב'גט'ען. און נישט איינע האט זיך אבגערופען אויף זיין פארשלאג...).

אזוי האט דאס פאלק געלעבט, געלערענט און געהאנדעלט אין בית־המקדש הויף וועלכער איז געווען א גרויסע פאלקס־שטוב, אין מי־טען פון וועלכע עס שטעהט דער קדשי־קדשים, אין וועלכען עס וואהנט גאט צווישען זיי...

הלל מיט זיין פאמיליע האבען זיך ווי אנדערע זיינע לאנדס־

לייט אויפגעהאלטען אין בית־המקדש הויף. דער פאטער און מוטער זענען געקומען מיט איהם פאר'ן כהן מקריב זיין זיין קרבן. דער פאטער האט גענומען זיין זוהן און זיין קרבן אין דער צווייטער האנד פינף סלעים איינגעבונדען אין א טיכעל.

— מיין הער כהן, איך בין געקומען מיין זוהן אויסלייזען.

— און וואס ווילסט דו מיר געבען, דיין זוהן פון דיר אדער די פינף סלעים?

דער פאטער האט די פינף סלעים בעצאהלט.

און דערנאך האט דער כהן דאס קעלבעל מקריב געווען פאר גאט.

דאס איינגעל ישמעאל איז געשטאנען דערביי, און האט מיט גרויסע אויגען, און מיט א שרעקענדיג הארץ טיעף אין בית־המקדש אריינגעקוקט. דארט אינעווייניג איז טונקעל געווען, נאר עפעס גאלד און פורפור־שטאף האט זיך געבלישטשעט, און א לאמפ האט געברענט, און חלות זיינען געלעגען, און שטיל איז געווען. איהם האט ארומגענומען א גרויסע שרעק און א גרויסע פרייד. ער האט דערפיהלט דעם סוד, וואס וועהעט ארוים פון אינוועניג דארט, און געוואוסט, אז גאט איז דארט אויף יענער זייט פרוכת אין קדשי־קדשים. ער האט געוואלט דארט אהין אריינגעהן, נאר ער האט זיך געשעהמט עס צו זאגען דעם כהן. ער איז געווען אזוי פערטהאן אריינקוקענדיג דארט אהין, אז ער האט גאר נישט געזעהען, וואס דער כהן טהוט מיט זיין שעפסעל. נאר פלוצים האט ער זיך אומגעקוקט און דערזעהען ווי זיין שעפסעל ליגט א גע'שחט'ענם אויפ'ן מזבח, און א פייער ברענט זיך אונטער איהם. א פרייד און א טרויער האט איהם ארומגענומען, וואס זיין שעפסעל ווערט פערברענט אויפ'ן מזבח פאר גאט. דער רויך געהט אויף, ווי א זייל אין הימעל אריין, און גאט שטעהט דארט, אויף דער צווייטער זייט פארהאנג, און זעהט, ווי זיין שעפסעל ברענט פאר איהם. ער האט אליין נישט געוואוסט, אויב ער זאל בעדויערען זיין שעפסעל אדער ניט. באלד אבער האט ער ווייטער פערגעסען דעריינען. ער האט דערזעהן, ווי אינעווייניג אין טונקעלהייט שטעהט א גאלדענער טיש, אויף וועלכען עס ליגען צוויי חלות. ער האט זיך פארגעשטעלט, ווי גאט זיצט פאר דעם טיש און אלע אידען זיצען ארום דעם טיש, און ער זיצט אויך, און אלע שווייגען שטיל, נאר זינגט דארט מיט א שטילען, שטילען טאן...

און גאָט גלעט איהם איבער די האָהר, איבער די באַקען, און זאָגט צו איהם: איינגעלע, איינגעלע, וואָס לערנסט דו? — נאָר באַלד האָט איהם די מוטער אַנגענומען ביי דער האַנד, האָט איהם פאַר'ן כהן גע־פיהרט. דער כהן האָט אויף איהם זיינע צוויי הענד אַרויפגעלעגט. ער האָט נאָר נישט געזעהען. ער האָט נאָר געזעהען דעם גאָלדענעם טיש מיט די חלות, וואָס ליגען אויף איהם, און די מנורה, וואָס ברענט פאַר איהם, און אַזוי שטיל איז אַרום... נאָר באַלד האָט איהם ווידער די מוטער אַנגענומען ביי דער האַנד און האָט איהם מיט פער־וויינטע אויגען פון די עזרה אַרויסגעפיהרט... און דאָס שעפּסעל איז שוין נישט געווען — עס איז אינוועניג געבליבען, ביי דעם גאָלדענעם טיש, אויף וועלכען די חלות ליגען און די מנורה ברענט, נאָר ער מיט דער מוטער זיינען פון דרויסען געבליבען. און די מאַמע וויינט אַזוי, וויינט אַזוי...

הלל האָט געפונען אַ קרוב אין שטאָדט, וועלכער האָט איהם, מיט'ן קינד, מיט בת־שבע'ן אויף יום־טוב פערבעטען. מיט איהם איז אויך מיטגעקומען דער קרוב מיט אַ שכן פון טבריא, וועלכען זיי האָבען אויך בעגעגענט. זיי האָבען אַלע אין איינעם זיך צוזאַמענגע־קליבען ביי הלל'ס קרוב, אין איינעם יום־טוב צו האַלטען. בת־שבע איז פרעהליך געוואָרען. נאָכ'ן קרבן ברענגען און נאָך די תפילה, וואָס זי האָט פאַר גאָט געבעטען אויף איהר זוהן, איז איהר זעהר גרינג אויפ'ן האַרצען געוואָרען. זי האָט געפיהלט אַז גאָט האָט איהר תפילה דערהערט און האָט איהר קינד געבענשט. זיינען זיי אַלע מיט פרעהליכע הערצער אין שטאָדט געגאַנגען אויפ'ן יום־טוב, וואָס גאָט האָט די אידען געגעבען זיך צו פרעהען. נאָר דאָס קינד ישמעאל האָט אַלץ מיט די אויגען ווייט־ווייט געקוקט, נאָר גע־זעהען דעם גאָלדענעם טיש, וואָס שטעהט דאָרט ווייט אינוועניג, וואו עס איז טונקעל און שטיל, און וואו זיין קעלבעל איז יעצט...

די גאַסען פון ירושלים, וועלכע זיינען געווען שמאָל, זיינען בע־שטאַנען פון קליינע איינצעלנע ליימענע הייזלאַך, מיט פערמאַכטע אַרומגערינגעלטע הויפען, וועלכע זיינען אינעווייניג געווען פערזייט אין גערטענדלעך. נאָר דאָ און דאָרט האָט שוין אַרויסגעשטאַרט פון צווישען די קליינע הייזלאַך אַ פּרעכטיגע אויס מאַרמאָר־זיילען אויסגע־

מויערטע ווילע אין גריכישען סטיל פון א רייכען צדוקי, דער איינפלוס פון הורדוס'שען העלעניזם, וואס ער האט איינגעפלאנצט אין ירושלים.

זיי זיינען געגאנגען איבער די גאסען פון ירושלים. די גאסען זיינען צוליעב ערב יום־טוב זעהר בעלעבט געווען. אומעטום האט מען געזעהען פרעמדע, וואס זיינען ארומגעגאנגען אין די געוועלבלאך, אויף יום־טוב זיך איינקויפען. דארט און דא האבען די בעלי־מלאכות פון ירושלים, וואס זיינען געווען זעהר גאסטפריינדליך צו די אורחים, זיי אין שטוב אריינגעבראכט, אז זיי זאלען ביי זיי יום־טוב האלטען. מענער און חתנים זיינען ארום די שטעלען פון די גאלד־שמוקער געשטאנען, האבען פאר זייערע ווייבער און כלות ציט־רונג, גאלדשמוקערייען איינגעקויפט, אויף מתנות פאר יום־טוב.

7.

דער יום-טוב אין ירושלים.

הלל מיט דער משפחה זיינען איבער די זומערדיגע היצען אין ירושלים געבליבען. דער מנהג איז געווען, אז די גליל'ער, וועלכע האבען די רייזע קיין ירושלים מיט גרויסע שוועריגקייטען דורכגע־מאכט, אז קוים האבען זיי געהאט א קרוב, א גואל, פלעגען זיי איבער־בלייבען אין ירושלים פון איין רגל צום צווייטען. הלל'ס משפחה, וועלכע האט זיך מעהרסטען דערנעהרט פון האנד־ארבייט און נישט פון דער ערד, האט זיך נישט געהאט וואס אהיים צו איילען. זיי האבען געוואהנט אויסער דער שטאדט, אין דעם גארטען פון זייער קרוב, און האבען איהם געהאלפען דערוויל דאס פעלד בעארבייטען. דער קליינער ישמעאל פלעגט מיט די אנדערע קינדער פון זיין קרוב אפט אויפגעהען אין דעם בית־המקדש הויף, אריינקוקען מיט פחד פון דער עזרה אין דעם בית־המקדש אריין, פלעגט אדער אפט זיך אוועק־זעצען אין דער לשכה, וואס איז געווען אין בית־המקדש הויף, וואו די סנהדרין זיינען געזעסען, אדער ער האט זיך איינגעהארכט צו דעם לערנען פון די תלמידי־חכמים, וואס זיינען דארט געזעסען, און נישט איינמאל האט איהם א סנהדרין־מאן אין בעקעל געקניפט און געזאגט צו איהם: אינגעל, אינגעל, זאג מיר דיין פסוק.

דאס קינד איז געווען בעטויבט פון ירושלים. — דאס לעבען פון דעם בית־המקדש הויף, די מענגע אידען, וואס ער האט דארט געזעהען, דאס בית־המקדש, די גאלדענע טישען מיט דעם געזאנג פון די לויים פלעגען אויף איהם אזא איינדרוק מאכען, אז ער פלעגט בלייבען זיצען אין בית־המקדש הויף אויף גאנצענע טעג און נישט וויסען, וואס עס טהוט זיך מיט איהם. איהם האט זיך אויסגע־דאכט, אז דא איז נישט מעהר די ערד, אז דא איז דער הימעל, דער פלאץ, אין וועלכען גאט וואהנט, — און טיעף דערינען אין בית־המקדש, דארט אין קדשי־קדשים, איז ער אליין און אלע אידען פון גאנץ־ארץ־ישראל קומען צו גאט אין בית־המקדש אריין און האלטען זיך מיט איהם אויף. און נישט איינמאל פלעגט ער זיך שטילערהייט

ארײַנשלײַכען אין בית־המקדש אַרײַן אין די פֿאַרנאַכטען בײַ די קרבנות־מנחה. אַרום און אַרום איז שוין טונקעל געװען. נאָר פֿון אינװעניג האָט דאָס ליכט פֿון דער מנורה אַרױסגעשימערט — און ער האָט געװאַרט אין אַ װינקעל, אַז קײנער, קײנער װעט נישט זײַן, װעט ער אין דער שטיל פֿון זײַן װינקעל אַרױסגעהן און אַרײַנגעהן צו גאָט דערינען — נאָך דעם פּרוכת, און װעט זײַן מיט גאָט.

און איהם האָט זיך געדאַכט, אַז גאָט װאַרט אויף איהם אויך אַזױ, װי ער אויף גאָט — אַז גאָט װײסט, אַז ער איז דאָ, און רופֿט צו איהם אין דער שטיל, און װיל זײַן מיט איהם, און אַרומנעהמען איהם אונטער זײַן מאַנטעל, און בעהאַלטען איהם בײַ זיך....

און נישט אײנמאָל האָט מרים געקלאַפּט אויף דעם טויער פֿון בית־המקדש און גערופֿען די שומרים, אַז מען האָט דאָס טויער פֿערשלאָסען הינטער איהר קינד און דער שומר האָט געזוכט אין די װינקלען פֿון בית־המקדש הויף און געפֿונען דעם קלײנעם ישמעאל מיט זײַנע גרױסע צװײ שװאַרצע אויגען, װעלכע האָבען, װי אַ גע־פֿענדער שטראַם, געצױגען זײער בליק אין אײן ציל...

נור דאָס איז גאָר נישט געװען געגען דעם, װאָס עס איז געשעהן, װען עס איז געקומען דער גרױסער טאָג, דער הײליגער טאָג, דער יום־הכפּורים

מיט דעם כהן־גדול איז ער אויף געװען אַ גאַנצע נאַכט אין בית־המקדש הויף. און דער בית־המקדש הויף איז פֿול געװען מיט אידען אין װײַסע טליתים. — און ער האָט געזעהען, װי די יונגע כהנים׳לאַך די פּרחי־כהונה, שפּיעלען זיך מיט׳ן כהן־גדול, טאַנצען פֿאַר איהם, זינגען פֿאַר איהם, און קנאַקען מיט די פֿינגער פֿאַר איהם — און אַ כהן־גדול איז דאַן געװען אַ יונגער, אַ אינגעל כמעט, אין אַ זײַדען העמדעל איז ער געגאַנגען אָנגעטהאָן, און אַלע אידען האָבען זיך גע־פֿרעהט מיט איהם, און געשפּיעלט זיך מיט איהם, אַז ער זאָל נישט אײַנשלאָפֿען — און דערנאָך, דערנאָך, צו מאָרגענס, — װי מען האָט דאָס שעפֿסעל אװעקגעשיקט מיט׳ן שומר צום באַרג, און דער כהן־גדול, אין דעם ציץ אויף׳ן שטערן, מיט׳ן חשן־ואפוד, די בריליאַנטען בלישצען, די גאָלדענע בראַטפֿאַן ברענט, און אַ רויך געהט אויף, און אַלע אידען, װי אײן מאַסע, ליגען מיט די פּנים׳ער צו דער ערד, פֿער־דעקט די קעפּ מיט די טליתים און אַ שװײַגען איז, אַ שרעקליכע שרעק

נעהמט אן, און דער כהן גדול איינער אליין מיט רוהיגע טריט געהט, דער רויך פון דער גאלדענער בראטפאן פאראויס, און א גאלדען קלינגלען הערט זיך אין דער שטילקייט פון די גלעקלעך און דאס קלינגעל'ן שרעקט נאך מעהר — אט האט ער שוין די פארהאנג אבגע־רוקט — די אידען האלטען דעם אטעם איין — אט שוין איז ער דער־רינען, ביי גאט, — א טויטע, שרעקליכע שטילקייט איז ארום...

און ער, דאס אינגעל ישמעאל, איז מיט דערינען געווען, — ער זעהט, ווי גאט נעהמט איהם צו, דעם כהן, — און נעהמט פון איהם די בראטפאן צו און רעדט מיט איהם עפּעס אין דער שטיל. נאר ווי זעהט עס גאט אויס,—דאס האט ער זיך באין אופן ניט געקענט פארשטעלען. ער האט נאר געזעהן א פלאם פייער און הערליכעס ליכט, — נישט ווי די זון — נאר ווי זיין מוטער'ס אויגען טיילמאל אין א פארנאכט — און שווייג, זעה, גאט פרעגט אויף איהם, — פרעגט איהם דעם קליינעם ישי — יא, ער הערט גאט'ס שטים, — און זי רופט איהם — איהם — קום מיט אריין... קום מיט אריין...

יוסף האט געמוזט דעם קליינעם ישי פעסט ביי דער האנד האלטען

דערנאך, אז דער פאטער און מוטער האבען די עזרות פערלאזט, און האבען זיך אין בית־המקדש־הויף צוזאמענגעטראפען, מאכט דער מאן צו דער פרוי אזוי, איבערגעבענדיג איהר דאס קינד:

— ווילד זיינען די וועגען פון דעם קליינעם יונג, און זיינע מעשים זיינען מיר אונפערשטענדליך. איך האב מורא, אז נישט קיין גוטער גייסט האט דעם יונג בעזעסען — מען מוז מיט איהם צום כהן גדול געהן, אן עצה פרעגען.

— דער יונג וויל צו גאט!

די מוטער האט דאס איהריגע אין זיך איינגענומען — און בעהאלטען זיך דערמיט אין דעם פערלעגענסטען ווינקעל פון בית־המקדש הויף, אז זי זאל דא גאר נישט אויסמאכען.

דערווייל איז אנגעקומען ערב יום־טוב, ערב סוכות, ערב שמחת־בית השואבה.

מען איז צום טעפער געגאנגען, געקויפט קליינע עהל־לעמפלאך, און ביים שפינער געקויפט וואלענע, לאנגע טיכער, און ביים בוימעל־

הענדלער בוימעל געקויפט, אויף מארגען די טיבער אין עהל צו טונקען און אין פייער צו ברענען

און די קליינע און שווארצע בנות־ציון, געהילט אין זייערע זיי־דענע שווארצע טיכער, זיינען צו די ווירץ־הענדלער געגאנגען, צו די וואס קענען די בלעטער און געווירצען, פון זיי די פיין־שמעקענדע עהלען אוים בשמים און ווייראיך צו קויפען, די לייבער זיך דערמיט צו שמירען און די האאר זיך דערמיט צו שמירען צו דעם מארגענדיגען יום־טוב

הלל׳ס קרוב האט געוואהנט אין עק שטאדט, אין א לייטענעם הייזעל, מיט א ניעדריגען דאך, און א ברייטער רשות־היחיד האט ארומגערינגעלט דאס הייזעל. די הויז־געזינדען האבען זייערע פעק־לאך, וואס זיי האבען אויף יום־טוב איינגעקויפט, צונויפגעלעגט. און די ווייבער האבען דאס עסען אנגעהויבען אבצוקאכען אויף יום־טוב אין ערדענע טעפ, האבן וואסער פון די „מערות“ געבראכט. די לעמפלאך צורעכט געמאכט אויף יום־טוב. די מענער האבען זיך גענומען די סוכה צו שטעלען, זיינען אין גארטען געגאנגען, די אתרוגים און לולבים אבשניידען. מרים האט איהר מאן זיין ווייס ליילאך אויסגעוואשען אויף יום־טוב. די מיידלאך האבען קרענץ געפלאכטען, די סוכה צו בעפוצען. די אינגלאך האבען זיך אלע צוזאמענגענומען, מיטגענומען די נייע כלים אין וואסער צו טובל׳ען, און אזוי האבען אלע דעם יום־טוב אין שטיבעל אריינגעבראכט

די זון האט זיך געזעצט אויף דעם גאלדענעם שפיץ פון בית־המקדש, האט העל בעלויכטען די גאלדענע קופאלען, וואס זיינען אויף די טורעמס ארום די מויערען, וואס הורדוס האט געשטעלט. דאס גרינס אין ירושלים, וואס פלעגט אין תמוז־צייט פון די היץ פער־ברענט ווערען און דער עהל־בוימען, וואס זיינען פערלעבצט פון דורשט, פערברענט פון זון און פערשאטען מיט שטויב, פלעגען אין די לעצטע חדשים פון זומער, פאר סוכות־צייט, אזוי ווי אין פריהלינג צוריק אנ־הויבען צו בליהען. דאס גרינס אויף דער ערד, די בלעטלאך אויף די עהלבירט־בוימלעך פלעגען צוריק ערפרישט, בעלעבט און טונקעל ווערען — ביז צו רעגען צייט. נאר דאך האט זיך נאך דא און דארט ארויסגעוויזען געלע, ווייסע בערג, פערברענט בליהעכטס, וואס פלעגט פון שטויב און היץ ווייס ווערען. די ווייסע פלעקען זיינען אין די

לעצטע זונען־שטראהלען זעהר העל בעגאלדעט געווארען, ווי גאלדענע קופאלען האבען זיך אין זון געברענט.

און שטיל ווערט ירושלים ביי זונען־אונטערגאנג, שטיל און ליכטיג־העל, ווי א לויה פון א גרויסען מת, ווי דאס שטילקייט און העלקייט, וואס ווערט פאר א געוויטער. און פרום ווערט די וועלט, א ווינטעל קומט פלוצלינג אן, ווי פון הינטערען פרוכת ארויסגעגאנגען און געהט דורך איבער אלעס, און טובל'ט, און ווארפט א שטילע, פרומע, ליעב־שרעקענדיגקייט איבער דער שטאדט.

דער יום־טוב האט אנגעהויבען מיט רוהיגע טריט אין שטאדט אריינצוקומען.

מען האט זיך די לייבער געבאדען, געוואשענע ליילעכער אנגע־טהאן, אין בוימעל זיך געשמירט, די בעטען אויפגעבעט, די שטובען אויסגעקעהרט, און די מענער האבען אין די סכות די טישען געגרייט, מיט געהאפטענע טעפיכען די ווענד בעהאנגען, די נידריגע טישען מיט ווייסע ליילעכער בעדעקט. און דא און דארט האבען שוין עהל־ליכט ארויסגעשיינט פון צווישען די טונקעלע גראז, וואס האט די סכות בעהאנגען. און דא און דארט האט מען זינגען געהערט, וואס האט זיך געטראגען פון די נידריגע, אונטער די ציפריסען פערטרונקענע סכות. און דא און דארט זיינען אידען געגאנגען, אין ווייסע לייל־כער צום בית־המקדש הויף אויפגעגאנגען. און דער בית־המקדש שפיץ און די טורעמס אויף די מויערס האבען געשימערט אין די לעצטע זונען־שטראהלען, און טונקעל איז געווארען, וואו אין די גע־דיכטע ציפריסען זיינען די הייזער געווען בעהאלטען.

אז בת־שבע האט איהרע עהל־ליכטלאך אין די סכה אנגעצונדען און איבער זיי געבענשט, האט זיך דאס אינגעל ישמעאל געהאלטען אין איהר שירץ.

און די ווייבער זיינען געקומען, האבען די לעמפעלאך אנגעצונדען. די מענער, אין די ווייסע ליילעכלאך געהילט, האבען זיך ארום טיש געזעצט. די קינדער האבען לויב־ליעדער און קאפיטלאך תהלים גע־זונגען, און ביים עסען איז פרעהליך געווארען. נאר דאס אינגעל ישמעאל איז געזעסען בעזונדער, האט מיט די קינדער נישט מיט־געזונגען און איז טרויעריג געווען. און דער שכן, וועלכער האט איהם געוואלט ערפרעהליכען, מאכט צו איהם אזוי :

—ווארט, ווארט, בחור, מארגען אויף דער נאכט, ביי שמחת־בית־השואבה, וועל איך דיר א גאנצען שאל געבען איינטונקען אין עהל, אז דו זאלסט איהם אונטערצינדען. נאר דו מוזט פרעהליכער ווערען, נו, זאג מיר דיין פסוק.
דאס איגנעל האט געשוויגען.
— לאז איהם אב, עס איז א טרויעריגע קינד — האט הלל גע־זאגט צום שכן.
און די מוטער האט גענומען איהר קינד, איז מיט איהם אין דער שטיל ארויס, האט איהם אין זיך אריינגענומען, צוגענומען איהם מיטביידע הענד, און איהרע לאנגע האהר, וואס האבען זיך ארויסגעפלאכטען פון איהר טיכעל, זיינען געפאלען איבער דעם קינד און האבען איהם צוגעדעקט, און איהרע הייסע טרערען זיינען אויף זיינע באקען גע־פאלען, און זי האט איהם געהאלזט:
— מיין קינד! מיין איינציג, איינציג קינד!
און די נאכט איז געקומען, ווי אוים א פרעמד אונבעקאנט לאנד, און האט די שטאדט צוגעדעקט. און פון די טונקעלע סכות אונטער די ציפריסען זיינען איינצעלנע געזאנגען געקומען אהער צו בלאנדזשען פון דער שטעדט.

8.

שמחת בית השואבה אין ירושלים.

און צום מארגענס איז געווען שמחת בית השואבה.
גאנץ ארץ ישראל איז אויף דער הר־הבית געווען פערזאמעלט. טונקעל איז נאך געווען צווישען עולם. מען האט געווארט מיט דעם ערשטען פלאם פייער אויפ'ן ערשטען שטערען. און אין דער טונקעל־קייט האט ארויסגעשימערט גאלד־בלעך און זילבער־בלעך, אויף מענער־ברוסט און ווייבער־האהר. און געטראגען האט זיך א טונקעלער סוד אויסגעמישט אינאיינעם מיט א בשמים־געשמאק פון דעם טונקעלען עולם, וואס האט זיך געהערט פון איהם א רוישען, ווי א רוישען פון א טונקעלען ים, וואס ווארפט פון צייט צו צייט א וואל, און די שווי־

מענדע וואל ווארפט א ליכטיגקייט איבער דער טונקעלער אויבער־פלעך... און א שטיל ליידענשאפטליך געזאנג האט זיך געלאזט הערען אין עולם, ווי א ווינד וואלט געבלאזען איבער הארפען און צופעליג אויף זייטען געשפיעלט. און א שטיל בענקעניש איז געלעגען אין דעם טונקעלען עולם, וואס איז געקומען אינאיינעם אהער וועהען מיט בשמים־געשמאק, און מיט שטיל־געזאנג...

די ווייבער זיינען אין עזרת־נשים געווען פער'זאמעלט. און א גרויסע זאך האט מען דענסטמאל געמאכט. זיי זיינען געווען ארומגע־צוימט מיט א גאלערעע, אז זיי זאלען קענען זעהן דעם יום־טוב... און נישט מיט מאנספערשוינען קענען צוזאמענקומען.

און אז דער ערשטער שטערען האט זיך אויפ'ן הימעל געוויזען, האט זיך געלאזט הערען א שופר בלאזען, און די טויערען פון בית־המקדש האבען זיך געעפענט, און איבער די ברייטע מארמארנע פונפצעהן־שטופענדיגע טרעפ האבען זיך אלע לויים, וואס האבען זיך אין ירושלים געפונען, געשטעלט. זייערע לייכטע, דינע, איידעלע קערפערס זיינען געהילט געווען אין זיידענע לייכטע ווייסע העמדער מיט גאלד־פאסען, און תכלת־פאסען און הארפען־שפיעל און טענצער־געזאנג האט איבער'ן גאנצען הר־הבית געציטערט.

שיר המעלות בשוב ד' את שיבת ציון היינו כחולמים. אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה. אז יאמרו בגוים הגדיל ד' לעשות עם אלה הגדיל ד' לעשות עמנו היינו שמחים...

און א בענקעניש האש געבלאזען מיט מיט'ן געזאנג איבער די קעפ פון עולם, און האט געציטערט צווישען זיי.

און לאנגזאם זיינען די לויים געגאנגען איבער די שטופען. פון שטופע צו שטופע, און אויף יעדער שטופע האבען די שופרות גע־בלאזען און הארפען־קלאנג האט געציטערט און די לויים האבען א צווייטען שיר המעלות געזונגען:

שיר המעלות לדוד, שמחתי באומרים לי בית ד' נלך. עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים.

און ווי זייער געזאנג, אזוי איז זייער גאנג מיט בענקעניש געווען פול און מיט א שטיל ציטעריג לוסטיגקייט...

אזוי האבען די לויים געטראטען פון שטופע צו שטופע, פון מענער־„עזרה" צו ווייבער־„עזרה".

און די פיער כהנים־בחורים, ווי פיער ציפּריסען־בוימער, זיינען געגאנגען פאראויס פאר זיי, די פארנעהמסטע קינדער פון ארץ ישראל. העמדלעך האבען זיי זייערע מוטערס געמאכט צו דעם יום־טוב, זיידענע העמדלעך מיט גאלד געוועבט, און דאך אזוי דין און דורכזיכטיג, אז מען זאל זייערע דינע ביינערדיגע לייבער ארויסזעהן. און גאלדענע גרויסע קריג מיט דעם טייערסטען בוימאויל, וואס האט זיין געשמאק, ווי א געזאנג פאראויס געשיקט פאר זיך, האבען זיי געהאלטען אין זייערע הענד, און אז דאס פאלק האט זיי דערזעהן, האבען זיי פאר פרייד צו וויינען אנגעהויבען, צו שרייען פאר גדולה, און זייערע אתרוגים, וואס זיי האבען אין די הענד געהאלטען, אין דער הויך געווארפען.

אזוי זיינען די פיער כהנים מיט די קריג בוימאויל געגאנגען פון מענער־עזרה צו דער ווייבער־עזרה.

און פול איז געווען די ווייבער־עזרה מיט די שעהנסטע און איידעלסטע טעכטער פון ירושלים. שווארצע זיידענע דינע הילעם האבען זייער איידעל־ווייבער־קערפער געהילט, און גאלד־בלעך האט פון צווישען זייערע שווארצע האהר אראבגעשוועבט, און טהייערע פערלען האבען ווי שטערען פון צווישען זייערע שווארצע האהר ארויס־געשימערט. און שטילע בעטענדיג־שימערענדע בריליאנטען־שטיינער האבען זייערע שטערענס בעפּוצט. און געוועבט איז זייער שווארץ זיידען שטאף מיט גאלדענע פעדים און פערל־שנירען געווען.

און טונקעל איז נאך געווען אין דער עזרה, נאר פון אויבען האבען אראבגעשטראהלט די פיער גרויסע גאלדענע הענג־לייכטער, וואס זיינען דארט געהאנגען, און פון דער טונקעלקייט האט ארויסגע־שימערט פערל און בריליאנט פון ווייבער־ברוסט און ווייבער־האהר, ווי א ים, וואס שיקט שוימענדע וועלען אויף זיין אויבערפלעך.

און לאנגזאם מיט בענקעניש זיינען די פיער כהנים־בחורים אין די ווייבער־עזרה געשטיגען, ווי דאס געזאנג האט זיי בעגלייט.

און טייערער אלטער פּורפּור־שטאף און זיידען־פעדים, און וואלען־פעדים ארויסגעצויגען פון די אלטע כהנים־קליידער, זיינען דארט געלעגען, און זיי זיינען די כהנים־בחורים אין די עזרה געקומען, האבען מיט בחור'שקייט אויף די פּנים'ער, ארויסגעפּיעשטשעט אויף זייערע באקען פון ווייבער־בליק און מיידעל־בליק, פון זייערע גאלדענע

קריגען בוימעהל אין די גאָלדענע הענג־לאָמפּען געגאָסען און דעם פּורפּור־שטאָף און די זיידען־פעדעם און די וואָלען־פעדעם דאָרט אין די הענג־לאָמפּען אריינגעשטעקט און אָנגעצונדען. און דער גאַנצער הר־הבית איז אין פלאַמען ליכט צוגאָסען געוואָרען.

און געקומען איז דאָס ליכט און ווי ימים־וועלען געגאָסען אויף די קעפּ פון דעם אָנגעשטאָפּטען רעש'ענדען עולם. און האָט דאָ און דאָרט בעלויכטען פּנים'ער, שטיקלעך גאָלד־בלעך, שמאַראַגדען אויף קעפּ און אויערען. און שטילע פריידען־יאַכצען האָבען זיך אַרויסגע־ריסען פון די הערצער אין איינעם מיט'ן ליכט.

און געוועקט איז געוואָרען דאָס ליכט פון די האַרפען־טענער און פון די כאָהר געזאַנגען. און האָט זיך שוין געגאָסען איבער קעפּ, ווי ים־וועלען, ווי עס וואָלט גערעגענט מיט זונען־שטראַהלען. און ווייסער מאַרמאָר האָט געברענט אין פייער. און די גאָלדענע טרעפּען זיינען צוגאָסען געוואָרען און זיינען צו גאָלדענע טייכען געוואָרען. און איי־דעל און העל איז געוועזן דאָס ליכט, און געקנאַקט האָט עס אין פייער. אויסגעגאַנגען איז עס מיט אַ פריידען־יאַכצען געשריי.

און דאָר, אַ טונקעלער סוד האָט אַרויסגעוועהט פון ליכט, און האָט מיט אַ בענקעניש געוועהעט, דאָ בעלויכטען, און דאָ פערטונקעלט.

און דאָס פאָלק איז ווי שכור געוואָרען פון ליכט, האָט זייערע שאַלען און וואָלען־שטאָף אין עהל געטונקט, אין פייער געצונדען, אין דער לופט געוואָרפען.

און געגאָסען האָבען זיי דאָס ליכט איבער זייערע קעפּ מיט פריי־דען־געזאַנג, וואָס האָט זיך נישט אויסגעדריקט אין קיין שיר המעלות און קיין תפלה־געבעט, נאָר אין אַ מעכטיג אונבעגרענעצט האַרץ־געשריי, אין איינעם געפלאַקערט מיט דעם וואָלען־שטאָף אין פייער.

וואָרים אַ גרויס בענקעניש האָט זיי אַרומגענומען נאָך ירושלים, נאָכ'ן בית־המקדש, נאָך גאָט. קיין מלך פון דוד'ס הויז איז נישטאָ דאָ, אַ גוי, וואָס דיענט צו האַלץ און שטיין, הערשט איבער דער היי־ליגער שטאָדט, וואו גאָט האָט זיין נאָמען געלאָזט רוהען. דער כהן־גדול ווערט געזעצט פון גוי, אָבער ער קויפט זיין כהונה פאַר געלד — אין זיי מעהר נישט איינגעבליבען נאָר דאָס איינציגע בית־המקדש, וואו גאָט אליין רוהט, און וואו די שכינה רוהט הינטער דעם פּרוכת, און פון וואַנען עס געהען אַלע תפלות אין הימעל אויף. און גאָט איז

דער אל אחד ומיוחד, וואס קען אלעס און האט אלעס, און ער איז מיט זיי, צווישען זיי, פרעהט זיך מיט זיי און הערט זייער געזאנג און לויב — און ער איז דער איינציגער גאט איבער אלעס.

זיינען זיי פאר שכרות און התלהבות אויף דער ערד געפאלען, איינגעגראבען די פנים'ער אין די קאלטע שטיינער און געלעגען שעה'ן לאנג. די עלטעסטע פון פאלק, די פארזיצענדע פון די סנהדרין מיט ווייס-געגרויטע האהר, מיט טהייערע זיידענע טיכער אויף די קעפ, וואס דאס פאלק שטעהט אויף פאר זיי, איילען פון דערווייטענס, ווען עס דערזעהט זיי — ארומגערינגעלט מיט קליינע קינדער, לאכען ווילד, ווי קליינע קינדערלעך, כאפען פייער אין די הענד, ווארפען פייער פון די הענד. דארט האבען מענער ארומגערינגעלט א פלאם פייער, געטאנצט, ווי משוגעים, ארום דעם פייער. געשפרונגען אין פייער, די לייליכער פון די לייבער אראבגענומען, און איינגעטונקט און אונטער־געצונדען. דארט האבען אנדערע די קליינע כהנים אין זייערע ווייסע טליתים אויף זייערע הענד געכאפט און מיט זיי זיך ארומגעטראגען. אין די ווינקעלעך האבען קופקעלעך אלטע גרייז־גרויע אידען ארומגע־רינגעלט, וועלכע מיט פלאמענדע אויגען און מיט הענד־ווייזונגען האבען דערצעהלט פון אידישע גבורות, פון די חשמונאים, פון בית־המקדש, און געוויזען ערגעץ־וואו ווייט. און געברומעריי איז געהערט געווארען צווישען דעם עולם, ווי פון א ים... אין אן אנדער ווינקעל איז א מיי־דעל אין א זיידען־לייווענד געהילט געשטאנען, פאר איהר האט א צווייטע אוים א גאלדענעם בעקען אייל געגאסען, קליינע וועלען געטוקט און פאר איהר געברענט. דאס מיידעל האט ארום דעם בעקען פייער געטאנצט, פאמעליך, אהנע צו בעוועגען מיט איהרע אברים, וועלכע זיינען אין דער הילע געווען געהילט, האט זי איהרע פיס געשטעלט, אין דער שטיל, אין דער שטיל האט זיך איהר קערפער, ווי א געבעט איינציגווייז אנגעהויבען מיט צו בעוועגען. ווי א קינד אוים דעם שלאף געוועקט, נאר איינציגווייז, איינציגווייז, לויט דעם פייער פלאם, האט זי מיט איהר גאנצער נשמה ארום דעם פייער אנגעהויבען צו טאנצען, האט פון זיך איהר טונקעלע הילע פאלען געלאזט, און איהרע ביינער האבען ארויסגעקוקט זיך פון איהר זיידען ברוסט־טוך, וואס איז אויף איהר, — האבען זיך מיטבעוועגען מיט איהר, ווי א געזאנג. ארום איהר האבען זיך בחורים געקליבען... פייערלעך האבען זיך אין

די אויגען געוויזען... און דאָס פאַרבען־שפּיעל פון די לויים האָט פון דערוויטענס דורך דער מחנה אַהער גערדרונגען. און די מחנה האָט געברומט, ווי דאָס ברומען פון אַ ים, און פלאַמען פייער האָבען זיך געברענט צווישען זיי און זיי... און דאַ און דאָרט, מען האָט ניט געוואוסט פון וואַנען, האָבען זיך צווישען עולם, אין טונקעל זיידענעם געהילט, אין פערל געשימערט. קליינע, דיניניקע בנות־ציון געוויזען, האָבען זייערע בלוט־פער'שכור'טע נאַקעטע הענד פון די שוואַרצע זיידענע הילעס געוויזען, און ברענענדע פון תאוה, פערדאַרשטעטע שוואַרצע אויגען אין בלייכע שטראַהלענדע פנים'ער איינגעזעצט, האָבען די בחורים, די מענער אין די אויגען געקוקט. אין דעם בליק איז פרומקייט, פערברענט אין תאוה, געלעגען, צניעות און שעמעוודיגקייט מיט אַ שטילע, טיעפע, פון יאָהרען לאַנג דורכגעדעקטע גלוסטונג אין דעם געשמאַק פון זייערע אויסגעזאָלבטע לייבער האָט זיך אין בלוט איינגעגעסען, און זיי זיינען פערשוואונדען געוואָרען, און פער'שכור'ט זיינען די מענער געלאָפען נאָך זיי... אַנדערע האָבען זיך אַרום דעם בית־המקדש אויף דער ערד געוואָרפען, און די הענד געהויבען אין דער הויך, הויך געשריען, נישט קיין ווערטער, נישט קיין לויב, נאָר האָבען ווי ווילד־משוגענע געשריען, די האָהר זיך געריסען, דאָס פנים אין די ערד געגראָבען. און די לויים מיט די האַרפען אויף די ברייטע פער־צעהן־שטאַפּעלדיגע טרעפּ, די שופרות האָבען געבלאָזען, די האַרפעס האָבען געשפּיעלט, די לויים האָבען געזונגען, דאָס פאָלק האָט געשריען, און די קולות האָבען זיך אין דער הויך געטראָגען, ווי די פלאַמען פייער, וואָס האָבען זיך אוים דער עזרה געגאָסען, וואָס פון דעם פאָלק אין פלאַמענדע עהל־טיכער געוואָרפען, און עס איז געוואָרען איין שרייענדיג האַרץ־געשריי, וואָס פער'שכור'ט און פערבענקט, ערפילט מיט תאוה, שרייט עס נאָך גאָט!

און די נאַכט איבער זיי, די ירושלים־נאַכט, וואָס שטערן און שטערן, מילך־וועג און מילך־וועג רייבען זיך אין איינעם און בערע־גענען די קעפּ מיט שטערן־ליכט.

און וויים און ברייט האָט זיך געטראָגען דאָס ברענענדער געשריי פון ציון'ס באַרג אין דער לופטען אַרום, און עס איז נישט געוועןן איין הויף אין ירושלים, וואָס איז נישט בעלויכטען געוואָרען פון דעם ליכט, וואָס האָט זיך געברענט אויף'ן הר־הבית. און דאָס ברומען פון

פּאַלק, און דאָס געזאַנג און געשריי האָט זיך אויף מײַלען ווייט גע־טראָגען. און דער פרעמדער, וואָס זוכט דאָרט נאָך ישורון־טהאָל, האָט דערזעהן דאָס ליכט, וואָס געהט אויף פון יהודה־בערג, האָט ער זיך געפרעגט: וואָס איז דאָס פאַר אַ געשריי, וואָס געהט אויף צו אונז פון די יהודה־בערג? און וואָס איז דאָס פאַר אַ געשריי, וואָס געהט אויף צו אונז פון ציון׳ס בארג? האָט מען איהם געענטפערט: אַ גרויסער, גרויסער יום־טוב איז היינט אין יהודה!

צוזאַמען איז מען אין ירושלים אריינגעגאַנגען, און איינציגווייז איז מען פון ירושלים ארויסגעגאַנגען.

אַלע וועגען האָבען פון ירושלים די עולי־רגל׳דיגע געפיהרט מיט פרעהליך־שטראַהלענדע פּנים׳ער, און מיט האָפנונג, מיט אַ פול הארץ. און שטאָלץ איז מען געוועזען אויף ירושלים, אויף דעם בית־המקדש.

— ירושלים, גאָטס שטאָדט, פון וואַנען ליכט און גערעכטיגקייט געהט ארויס, דיך זאָל בעזיעגען אַ פרעמדער, דיך זאָלען בעשמוצען פרעמדע הענד — ניין, ניין, גאָט וועט נישט דערלאָזען.

— מיר זיינען זינדיג, זינדיג פאַר גאָט, — האָט אַ צווייטער פון דער מחנה אָבגעענטפערט און פערשוויגען געוואָרען.

— און ווי נישט זינדיג מיר זאָלען זיין, מיט אַלעם וועט גאָט אונז שטראָפען, אונזער ערד וועט ער פערדורשטען פון זון, די געבורט פון אונזערע ווייבער וועט ער שלאָגען מיט פריהען טויט, אָבער ירושלים, אונזער ציערונג און שטאָלץ, דאָרט, וואו ער האָט זיין נאָמען געלאָזט אָנרופען, דאָס בית־המקדש שעהנקייט און האָפנונג, ניין, חלילה.

— און אַ פרעמדער רעגיערט איבער אונז. אין הורדוס פּאַלאַץ וואָהנט אַ רוימישער פּראָטעקטאָראַטאָר, צעהלט אונזערע קעפּ, ווי מיר וואָלטען שקלאַפען געוועזען, און נעהמט פון אונז קעפּ־מס. ער האָט ארומגערינגעלט ירושלים מיט זיינע חילות; דער כהן־גדול האָט ביי איהם זיין כהונה־גדולה געקויפט פאַר דרייסיג טויזענד שטיק זילבער.

— מיט די אתרוגים איהם צו פערוואַרפען האָט מען געדאַרפט, טויטען איהם ביים מזבח.

— ער האט זיך דורד'ן גאנץ יום־טוב נישט געוויזען, די עבודה האבען די כהנים פון „משמר“ אבגעטהאן.

— די דינים פון סנהדרין זיינען נישט גילטיג, ביז דער ראש־החייל בעשטעטיגט זיי נישט.

— א עת־צרה אויף אידען.

— און אונטער וועמעס הענד גיט ער אונז אונטער, אונטער א פאלק, וואס דיענט צו האלץ און שטיין.

— אז אידען זיינען גוט, קען קיין ממשלה איבער זיי קיין שליטה נישט האבען, און אז אידען זיינען שלעכט, איז אפילו א פאלק פון קנעכט רעגיערט איבער זיי.

און זיי האבען זיך אומגעדרעהט צו ירושלים צו, און האבען דער־זעהען די שפיץ הייזער און די גאלדענע טורעמס פון די פעסטונגען, וועלכע שטארען ארויס פון הינטער דעם מויער. און הויך אויפ'ן הר־הבית, ווי א פליסענדער, אין דער לופט הענגענדער ים האט זיך אין דער זון געגלאנצט דער ווייסער מארמאר פון בית־המקדש, און מיט זיינע גאלדענע נאדלען אין דער הויך האט גאט'ס הויז אויפ'ן הר־הבית אויסגעזעהן, ווי א אדלער, וואס פערשפרייט זיינע פליעגלען איבער דער הייליגער שטאדט. און דער הימעל, וועלכער האט זיך געצויגען פון הינטער דעם הר־הבית אז ביז ווייט־ווייט ארונטער הינטער די הרי־אפרים, האט בערג און טהאל, פעלד און הויז בעגאסען מיט ליכט, לעבען און פרעהליכקייט.

און די ארויסגעהענדע פון ירושלים האבען זיך צו דער ערד גע־ווארפען, זייערע הענד און זייערע טיכער קיין ירושלים אהין געשווינ־קען און האבען אזוי געזאגט:

— ירושלים, ירושלים, ליכט און קרוין פון אונזער קאפ, זיי בע־גריסט, זיי בעגריסט. זיי זיכער און פעסט, גאט איז דיין בעשיצער. קיין פיינד וועט אויף דיר זיין פאהן נישט הויבען, קיי צווינגער וועט זיך איבער דיר נישט ריהמען קענען. גאט וואכט איבער דיר טאג און נאכט. דיינע קינדער הארען ארום דיינע מויערען, ווי די שעפסען ארום דעם פאסטוך. זיי געגריסט, ירושלים, ירושלים, אונזער בע־שיצונג און שטאלצקייט!

אין אַ חתונה נאַכט.

איבער דעם מאַרק פון דעם קליינעם שטעדטעל צפת איז אַ שמחה, אַ פיעדעל־שפיעלען, אַ פלייטען־פייפען, אַ ווייבער־מענער־געזאַנג. אויסגעמישטע פריידען־קולות פערטויבען דאָס געסעל. די קינדער מיט הדסים אין די הענד טאַנצען פאַר דעם חתן, און די כלות, שטאָדט־מיידלעך, רינגלען איהם אַרום, זינגען פאַר איהם: „דיין חלק האָסטו גוט אויסגעוועהלט. עס איז צו ריהמען, עס איז צו ריהמען!“
די בחורים טאַנצען אַרום דער כלה:

אַ שעהנע כלה און אַ פרומע,
איהר האָאר נישט געפאַרבט,
נישט געפאַרבט, נישט געשמירט
און דאָך פיעל חן...

צו דער חתונה האָט דער פועל איבערגעלאָזט זיין אַקעראייזען אויף דעם פעלד, און איז געגאַנגען מקיים זיין אַ מצוה, משמח זיין חתן־כלה. דער שטאָדט־בעל־מלאכה האָט זיין ארבייט פערלאָזט, דער למדן זיין ספר, און דער שרייבער זיין פעדער, און טאַנצען פאַר חתן־כלה, צו פערשעהנערען די שמחה. אַלע הייזלעך אויסגעקעהרט. אַלע שטיבלעך אויפגערוימט. און אַלע שטאָדטס־לייט אַנגעטהאָן אין יום־טוב'דיגע, זיינען געקומען מקיים זיין די מצוה פון משמח זיין חתן־כלה...

פאַראויס דאָס טענען־בוימעל מיט דעם לינדען־בוימעל, וועלכע די עלטערען פון חתן־כלה האָבען איינגעפלאַנצט ביי זייער געבוירען ווערען, און צו זייער חתונה אָבגעשניטען, און געמאַכט דערוים חופה־שטאַנגען פאַר דער יונגער פאָר, דערנאָך מיט דעם האָהן, מיט דער הוהן טאַנצט מען פאַר חתן־כלה אַנטקעגען: „מעהרט אייך, ווי די היהנער“. אין דער עדה אויסגעמישט איז דער עולם, — יונג און אַלט, מענער און ווייבער. די יונגע־לייט קוקען די כלה אין פנים אריין, און ריהמען איהר שעהנקייט הויך, כדי די קנאה צו ערוועקען ביי דעם חתן, אז ער זאָל זי מעהר ליעבען. צווישען דעם עולם דער אַלטער תנא.

זעה, געוועהנליכע קליידער געהט ער אַנגעטהאָן, נאָר דאָס העמדעל אויף זיך אַרומגעוויקעלט, אין אַ ווייס לייל‍עך, דאָך דער חשוב'סטער

און אָנגעזעהענסטער פון דער גאַנצער ערד. זעה דעם כבוד, וואָס מען טהיילט איהם אָב, אַלע רוקען זיך אָב פאַר איהם, האָבען דרך־ארץ פאַר איהם. אַ געוועהנליכער פועל איז ער, אַ יגיע־כפּים, וואָס אַרבייט אַ גאַנצען טאָג אין פעלד, און וועט נישט אבענטפערען קיין שלום אויף קיין גרוס, כדי נישט צו בעלמוטשען די צייט, וואָס ער האָט פערקויפט זיין בעל־הבית. דאָך איז ער דער פרומסטער פון שטאָדט, וואָס קען צום מייסטען אין די הייליגע ביכער. און אַלע ווייסען, ווי נאָהענט ער איז צום הימעל. מלאכים קומען פרייטאָג צו נאַכט צו זיין טיש הערען זיין קידוש, און ער רעכענט זיך פאַר איינעם פון די עלטעסטע פון די תנאים. נאָר פאַר צניעות, פאַר ענוות וויל ער נישט אָננעהמען די שטעל, וואָס די סנהדרין האָבען איהם אָנגעבאָטען צווישען זיך. זעה, אויך דער אַלטער ר' תנחום האָט איבערגעלאָזט זיין אַקער־אייזען אין פעלד און איז געקומען משמח זיין חתן־כלה. נישט אַזוי ווי עס שטעהט איהם אָן, לויט זיין כבוד, טאַנצט ער פאַר דער כלה, וואַרפט פייערדיגע העלצער פון האַנד צו האַנד און פרעהט זיך מיט איהר. און פיהרט די קינדער ביי די הענד, זינגט מיט זיי, און פרעהט זיך מיט זיי. גאָר נישט פערלירט ער פון זיין כבוד דורך זיין אַפענער פרייד. אַלע ווייסען, אַז נאָר פאַר די מצוה וועגען, וואָס איז אַזוי גרויס, משמח זיין חתן־כלה־פּאָר, איז ר' תנחום אַרויסגעגאַנגען פון זיין פרומען, שטילען, טרויעריגען טאָג־לעבען, צו פרעהען זיך מיט דעם חתן־כלה־פּאָר.

און ווי אַ מלך געהט דער חתן. אָנגעטהאָן אין זיינע יום־טוב־קליידער מיט דער חתן־קרוין אויף זיין קאָפּ, פיהרט ער די כלה ביי זיין האַנד פון איהר פאָטער־הויז, צו זיין מוטער־שטוב ברענגט ער זי זיך אַהיים. אַראָבגעלאָזט די אויגען צו דר'ערד, ווי עס פּאַסט פאַר אַ כשר'ע אידישע קעניג־טאָכטער, געהט די כלה צו זיין זייט, בע־פּוצט איהר קאָפּ מיט די כלה־קרוין, געשמירט איהר לייב מיט טייערע בשמים, וואָס איהר מוטער האָט זי צו איהר חופה־נאַכט אויסגע־שמירט—פערשפּרייט זי איהר כלה־געשמאַק אַרום זיך. און איינ־געשלאָסען אין שטילע פרייד, טיעף אין זיך הויבט זי פון צייט צו צייט איהר שעהנעם בליק צו איהר חתן אַרויף, ווי זי וואָלט איהם אין דער שטיל געזאָגט: „דו האָסט מיך געפונען, דו האָסט מיך גענומען, איך בין בערייט דיך צו געהאָרכען, ווי דו וועסט בעפעהלען. מיין הערר און

מיין מאן". — דענסטמאל ווייזט זיך ארוים איהר האלז טונקעל און פול. עס ווייזט זיך אוים איהר פערל־שנור, ווי א טוי־בעדעקטער ווייגטרויבען־שטאקען, וואס וואקסט ביי איהר פאטער אין גארטען, אזוי שטיל און פול, ווי איינגעשלאפען וואלט איהר מיידעל־בלוט, אין איהר. א פערשלאסענער שטילער קוואל איז דאס מיידעל וואס געהט יעצט נעבען איהר חתן־הערר און קוקט אויף איהם מיט הכנעה און טיעפע פריידליכע אונטערטעניגקייט: וועק מיך, הערר! וועק מיך, מאן. ווי א שטיל געזאנג וואלט אין איהר געזונגען און נאך אזוי אונשולדיג, גאנץ, מיט טוי בעהויכט, אין איהר בתולה'קייט פערשלאפען, ווי עס זאגט עדות אויף איהר דאס פער'חתמ'עטע, ארום פערשלאסענע וויין־טונדעלע, וואס מען וועט זי דערויף ארויפזעצען, ווען זי וועט צו איהר שווינער־שטוב קומען, צו ווייזען, אז זי איז אזוי פערשלאסען און פער'חתמ'עט, און קיינער האט נאך פון איהר וויין נישט געטרונקען. ווי פון דעם טונדעלע וויין, אויף וועלכען זי זיצט...

און דער עולם קומט וואס אמאל מעהר צו, אלץ פערלאזט זיין ארבייט און טהאן, און קומט משמח זיין חתן־כלה. נישט תורה זאל מען לערנען—און צו דער חתונה קומען. א קעניג מוז זיך אבשטעלען, אז מען פיהרט פאר איהם א כלה פארביי; אפילו א מת, אז מען פיהרט בעגראבען, מוז מען די לויה אבשטעלען, און די כלה אדורכ־לאזען.

האט דער חתן זיין כלה אין זיין מוטערס שטוב געבראכט. די שטוב אויסגעקעהרט, דאס בעט אויפגעבעט, דאס ליכט אנגעצונדען. און דער טיש איז געגרייט. האבען זיך די מחותנים און די אורחים ארום די טישען אויסגעזעצט. און דער חתן מיט דער כלה צווישען זיי. די קרובים זיינען געשטאנען נעבען זיי און האבען זיי בעדיענט, און די חשוב'סטע פון דער עדה זיינען געשטאנען פאר זיי, און האבען זיי משמח געוועזן. די בעלי־מנגנים האבען געזונגען, די טענצער האבען געטאנצט און די פייער־ווארפער האבען פאר זיי פייער־פלא־מען געווארפען. און די שווינער האט זיך געפרעהט מיט איהר כלה, און דער שווער מיט זיין איידעם. דער, וואס האט געקויפט, איז געווען פרעהליך, און דער וואס האט פערקויפט איז געווען פרעה־ליך... נאר די בעלי־תורה, וואס זיינען דארט געווען, האבען גאט'ס ווארט נע'דרשנ'ט, איז גאט'ס ווארט געווען צווישען זיי.

נאך פרעהען זיך מחותנים מיט חתן־כלה. און א קול הערט זיך הינטער׳ן פענסטער דין און קלינגענדיג, ווי דאס קול פון א טויב ברומט הינטער׳ן פענסטער:

— צו וואס פיהרט איהר אייער טאכטער אונטער דער חופה? פאר וועמען געווינט איהר קינדער? — און גאט האט דאך אבגע־טהאן זיין האנד פון דער שטאדט ירושלים, זיין הויז גיט ער איבער דעם שונא...

א מינוט זיינען אלע שטיל געווארען, כאטש זיי האבען גאנץ גוט געוואוסט, וועמעס קול דאס איז—און אז ער האט זיך אין דער טהיר געוויזען, זיין טלית צוריסען אויף איהם, און דאס נאקעטע פלייש האט זיך ארויסגעוויזען: פון זיינע בארפוסע פיס האט זיך בלוט גערויטעלט. די האאר פון זיין בארד און פון זיין קאפ, וואס זיינען ווילד בעוואקסען געווען, האבען זיין פנים פערשטעלט, נאר זיינע נאקעטע שווארץ־פערברענטע מאגערע הענד האט ער אין דער הויך דערהויבען, און כאטש ער האט געטראגען אויף זיך זיין צוריי־סענעם קעמעל־פעל, וואס דאס האט געוויזען, אז ער איז א עזעל־טרייבער, דאך האבען אלע ציטערענדיג אויסגעהערט זיינע רייד, וואס האבען געברומט, ווי מיט א מעסער געשניטען:

— צו פאר דעם שונא געווינט איהר דען נישט אייערע קינדער, אז ער זאל זיי פאר זיינע קנעכט־לויפער מאכען, אייערע טעכטער צו זיינע וועשערין און קעכינס. און די ערדעלע פון אייערע טעכטער צו די בעדיענטע פון זיין בעט. און אייערע בחורים — צו זיינע רייט־וועגען וועט ער זיך שפאנען, און די ערדעלע פון אייערע בחורים, אז זיי זאלען איהם קנעכט געווינען. און זיי וועלען בעהעפטען אייערע קינדער, א בחור מיט א בתולה, א ברודער מיט א שוועסטער, אז זיי זאלען איהם קנעכט געווינען. און ווי אויף דעם קלייד—וועלען זיי אויף אייערע קינדער גורלווארפען, ווער עס זאל וועמען געהערען.

א דערציטערטקייט האט אלע ארומגענומען. שווארץ האט די נאכט אריינגעקוקט דורך די פענסטער־לעכער. טונקעל האט זיך געברענט דאס ליכט פון די אויל־לאמפען, די אורחים מיט די געבעי־טענע זיינען שטיל געבליבען זיצען, די טענער און די געזאנגען זיינען אין מיטען איבערגעהאקט געווארען. און די טענצער האבען זיך אין

די ווינקעלעך בעהאלטען. די כלה בעהאלט זיך הינטער דעם חתנ'ס ארים און וויינט אין דער שטיל...

נור דאן האט זיך אויפגעהויבען דער אלטער תנא ר' תנחום, וואס איז דארט געווען צווישען די געבעטענע, און האט זיך אנגע־רופען צו איהם מיט זיין מילד קול:

— פאר וואס ביזטו געקומען אויף דער חתונה אין וואכענדיגע קליידער? ביזטו געקומען אויף דער חתונה, וואש דיינע העמד און פיס, טהו אב דאס אש פון דיין קאפ און ווארף אראב דיין מאנטעל און זעץ דיך צווישען די געבעטענע. דיין כוס שטעהט פאר דיר, און דער טיש איז אנגעגרייט פאר דיר. ווארום מען דארף נישט זיצען צווישען חתן־כלה אין וואכענדיגע קליידער, און מען דארף נישט קלאגען, ווען דער חתן זיצט צווישען אונז...

— אייערע חתונות זיינען לויות, ווארום צום טויט געווינט איהר קינדער. אין די קולות פון אייערע שמחה־געזאנגען הערט זיך דאס פון די שווערדען־שארפען, וואס דער שונא שארפט אויף אייך.

— די מצוה משמח צו זיין חתן־כלה איז א גרויסע זאך, און ווער עס שטערט זי, דער שטערט א גרויסע זאך. דערפאר בעט איך פון דיר, אז דו זאלסט נישט שטערען די שמחה פון חתן־כלה — רעדט ר" תנחום ווייטער.

— פון די היילען הערען זיך קולות, פון די בערגער נידערען שטימען: אין יעדער חורבה ברומט עס און וויינט—מיין הויז וועל איך צושטערען איבער די זינד פון יעקב, וואס זיינען פיעל.

— מען הערט נישט צו קיין קול, וואס קומט פון היילען און בערגער. און אויף דיר בין איך גוזר, קענסט דו נישט טהיילען דיין פרייד מיט אונז, שטער אונז נישט, צו פרעהען זיך און מקיים צו זיין א מצוה.

— פאר וואס פערטרייבסט דו מיך פון דער חתונה, און איך וויל זיך דאך אויך משמח זיין מיט אייך. אבער וואס זאל איך טהאן, גאט לעגט אריין א קלאג־ליעד אין מיין מויל. און וויל איך א חתונה־ליעד זינגען, זינג איך אייך א לויה־ליעד. גאט האט מיך געשטראפט.

— מען קומט נישט מיט לויה־ליעדער אויף קיין חתונה צו געהן — האט דער תנא געזאגט.

דער נביא האט די חתונה־שטוב פערלאזט.

דער עולם איז געווארען שטיל. אלע האבען געוואוסט, ווער דאס איז. א משוגענער נביא האט זיך ארומגעדרעהט אין שטעדטעל, אין די היילען, אין די חורבות האט ער זיך אויפגעהאלטען, שטענדיג אין מדבריות ארומגעגאנגען. פלעגט פון צייט צו צייט קומען אין שטאדט אריין און נביאות זאגען, א שרעקליך נביאות. ער פלעגט הערען קולות פון טהאלען און חורבות צו איהם אויפגעהן, וואס האבען אנגעזאגט שלעכטע בשורות. האט ער געטראגען א זאק אויף זיין לייב, מיט אש זיין קאפ בעשטרויערט און פלעגט פייניגען זיין לייב. די קלוגע־לייט, די צדוקים, וואס האבען נישט געגלויבט אין קיין רוחות, אין קיין קולות, האבען זיך פון זיין נביאות גארנישט געמאכט. אבער דאס פאלק האט זיך זעהר געשראקען פאר זיין נביאות און מורא געהאט פאר איהם, און זיין בעגעגענונג יעדעס מאל אנגענומען פאר א שלעכטען צייכען.

נאך זיין פערלאזען די חתונה, האט דער תנא געוואלט ווייטער משמח זיין חתן־כלה און די געסט—עס איז איהם אבער נישט געלונגען.

אין א צווייטען ווינקעל ביי דער טהיר איז א קופקעלע געזעסען. טונקעל איז דארט געווען ביי זיי, שוואך האט אהער געשיינט דאס ליכט פון דעם חתן־כלה־ווינקעל, ווי דאס געשטיקטע געזאנג פון דארט אהער. ווארום עס זיינען דא מעהר געווען פערזאמעלט פון אזעלכע, וואס האבען נישט די זכיה געהאט צו זיצען ארום דעם חתן־טיש. עס זיינען מעהרסטען בעלי־מלכות געווען, וואס האבען נישט געקענט די הייליגע שריפט. און זיי זיינען מיט די ווייבער אין איינעם געזעסען.

קפדותא דער קליידער פארבער, וואס האט נאך געהאט די גע־פארבטע שנירלעך איבער זיין אויער דורכגעצויגען, וואס אויף דעם האבען איהם שוין אייניגע פארזיכטיג געמאכט, אז עס איז נישט פאסענד אויף קיין חתונה צו קומען מיט די צייכען פון זיין מלאכה—ער אבער, ער האט געהערט די נגונים אין גאס זינגען, האט ער גע־לאזט שטעהן זיין ארבייט אין מיטען, און אויף דער חתונה געקומען. האט ער מיט מורא צוגעהערט דעם נביא'ס רייד. האט ער זיך צווישען דעם עולם אנגערופען:

—די הערען פון דער וועלט פיהרען צווישען זיך א קריעג, און אויף אונז וועט דער צארן ווערען אויסגעגאסען...

דער עולם האָט איהם אָנגעקוקט, ווארום קיינער האָט נישט פערשטאַנען וואס ער מיינט. און ווי עס זעהט זיך אויס, האָט ער אויך נישט געוואוסט, וואָס ער זאָגט. נאָר עס איז אויף איהם אַ גרויסע שרעק אָנגעפאַלען פון נביא'ס רייד, וואָס ער האָט געהערט. ער האָט געוואוסט, ווי עס טהוען זיך ערגעץ וואו אַב גרויסע זאַכען, און עס וועלען קומען שרעקליכע צייטען, ווארום פון אומעטום, וואו ער איז געקומען, האָט ער געהערט עפּעס שרעקליך קלאַגען. אין ירושלים ווען ער איז געווען צום לעצטען מאָל, האָט ער געהערט עפּעס וועגען קאָפּ־מס דער עולם האָט זיך אין בית־המקדש הויף צוזאמענגענומען, האָט מען געזאָגט, מען דארף מלחמה האַלטען, וואָס ווען—האָט ער נישט געוואוסט. און פון דעם אַלעם, פון די אַלע קלאַנגען, שרעק אין די שוהלען אויסרופען—איז ער אַזוי דערשראָקען געוואָרען, אַז ער האָט געזאָגט, ווי אין דעם טאָן פון אַ גרויזאַמען נביא,—דאָס, וואָס ער האָט געזאָגט, נישט געוואוסט און נישט פערשטאַנען די ווערטער; און ווען ער האָט געזעהען די דערשראָקענע, נייגיעריגע געזיכטער, וואָס האָבען געקוקט אויף איהם, געוואָרט צו בעקומען אַ ערקלערונג, וואָס ער האָט געמיינט, איז ער גאָר דערשראָקען געוואָרען, און ער האָט אָנגעהויבען צו ריידען, צו מאַכען מיט די הענד און צו שרעקען:

— הערען פון דער וועלט קומען און וועלען מלחמות פיהרען צווישען זיך — און זייער גרימצאָרען וועט ווערען ערפלאַמט, וועה צו אונז, אויף אונזער קלייד האָבען זיי גורל געוואָרפען. יאָ, איך האָב עס געהערט. די שטיינער אין די גאַסען רעדען דערפון. קולות געהען פון די וויסטען, פון די חורבות ארוים...

די ווערטער האָבען אָנגעשטעקט די אַנדערע, וואָס זיינען דאָרט געזעסען. איינער האָט געקוקט אויף דעם צווייטען. דער טעפּ־קלעפּער, וואָס איז דאָרט געזעסען, האָט דערצעהלט, אַז ער איז געווען אויף דעם מאַרק אין כפר־נחום, האָט ער געהערט אויסרופען: „ווער עס וויל זיך מקנא זיין גאָט'ס נקמה און געהן אויף קיין ירושלים, מלחמה האַלטען מיט'ן שונא, איהם צו פערטרייבען פון גאָט'ס ערד, זאָל זיך צוזאַמענגעמען צו יהודה הקנאי, וועלכער נעהמט צונויף זיין מחנה".

און עס איז דאָרט געווען אַ חתן, וואָס איז געקומען מיט זיי

כלה פון דער חופה, האט אניעדערגעלעגט זיין שווערד צווישען זיך און זיין כלה און האט געשווארען, אז זי זאל נישט פריהער ווערען זיין ווייב, בעפאר דער שונא וועט נישט ווערען ארויסגעטריבען פון דער הייליגער שטאדט, ירושלים. און נאך די זעלבע נאכט האט ער פערלאזט זיין כלה און איז געגאנגען מיט דער מחנה אב קיין ירושלים.

— עס איז געגען דער דין פון דער תורה — האט זיך אנגערופען א איד, א תלמיד חכם, וואס איז געזעסען אין א ווינקעל. — אין דער תורה שטעהט געשריבען, אז א חתן, וואס האט זיך גענומען א כלה, דארף פאר דעם ערשטען יאהר נישט פערלאזען זיין ווייב אין די מלחמה צו געהן.

ווען איז דאס גערעדט געווארען — ביי א געוועהנליכע מלחמה, ביי מלחמת־מצוה איז אנדערש, והראיה ביי די חשמונאים, א מלחמת־מצוה איז אפילו דוחה שבת — האט זיך א צווייטער תלמיד־חכם אריינגעמישט.

די תלמידי־חכמים האבען געפונען איינער דעם צווייטען — האבען זיי זיך אבגעשיידט אין א ווינקעל און דארט ווייטער געפיהרט זייער ויכוח. דער איבריגער עולם האט ארומגערינגעלט דעם סגי־נהור, רבי תנחום, און געווארט אויף איהם, וואס ער וועט זאגען.

דער סגי־נהור, רבי תנחום, ארום וועלכען דער עולם האט זיך ארומגעקליבען, איז אליין נישט געווען פון שטעדטעל נצרת. ער האט זיך ארומגעדרעהט אין דער געגענד פון גליל. כאטש א פרוש, א נזיר, אזוי גאר, מיט געוואקסענע האאר, און נישט קיין פלייש געגעסען, און נישט קיין וויין געטרונקען, דאך האט ער זיך נישט ווי אנ־דערע נזירים אויפגעהאלטען אין די העהלען, בעהאלטען זיך פון מענשען אין די מדבריות. ער האט זיך געפונען צווישען פאלק, געגאנגען פון שטעדטעל צו שטעדטעל, און נישט קוקענדיג אויף טהרות, איז ער שטענדיג אריינגעגאנגען אין מענשען־געצעלטען איבערנעכטיגען, וואָ־רום ער האט געזאגט — אז דאס אויפהאלטען צווישען מענשען איז פיעל וויכטיגער, ווי דאס אבשיידען און רייניגען זיך, וואס ברענגט צום ערווייטערען זיך פון מענשען. און כאטש ער האט אויף זיך אנגעווענדעט אלע חומרות, ווי ער וואלט געווען פון בית־שמאי, אבער צו מענשען איז ער געווען צולאזענדיג און ענוה'דיג ווי איינער פון בית־הלל. ער פלעגט מיט די חסידים ראשונים אויפכאפען זיך

פריהמארגענס אין פעלד געהן און זיין קריאת־שמע זאגען. אין די דינים פון דער תורה אבהיטען איז ער געווען צו זיך אזוי שטרענג, ווי אַ פּרוש פון בית־שמאי קען נאַר זיין. און פיינד גע־האט הורדוס־הויז און אדום, וואס איז אין ירושלים געזעסען, ווי דער פערביסענסטער קנאי, און צו דעם אלעם פלעגט ער זיין צוגעלאזען צו מענשען.

און ווייך ווי אַ קינד, און קיינמאל נישט ענטפערען אויף קיין בעליידיגונג און יעדען פון וועג אויסטרעטען, ווי איינער פון בית־הלל. ווארום זיין שפּריך־ווארט איז געווען: „נעהם פון יענעם דאָס גוטע, נישט קוקענדיג, ווער ער איז, און דאס שלעכטע לאז איבער". דורך דעם האט איהם דאס פאָלק זעהר ליעב געהאט. ווארום כאטש ער האט געקענט אין די הייליגע שריפט און איז געווען אַ גרויסער תלמוד־חכם, דאך האט ער זיך מיט די תלמידי חכמים נישט גע'חבר'ט, נאר שטענדיג געווען צווישען המון און געפיהרט זיך ווי איינער פון זיי. און קיינמאל נישט אין זייער געגענוואַרט גערעדט פון תורה, אדער פון די הייליגע שריפט מיט וועמען עס איז, כדי נישט צו פערשעמען די, וואס קענען נישט, אז עס זאל נישט אויסזעהן, ווי ער לאכט אויס דעם ארימאַן. און גע'חבר'ט האט ער זיך מיט'ן פאלק, און געזאגט האט ער: „איך קום נישט אייך צו לערנען, נאר איך קום זיך פון אייך לערנען".

דער עולם האט געוואַרט, אז רבי תנחום זאל זיך עפעס אנ־רופען. נאר רבי תנחום האט געשוויגען, איז ווי אנדערע געזעסען און אויסגעהערט דעם טעפּער'ס מעשה, און די באָרד אויסגעצויגען, און זיינע אפענע גלעזערנע אויגען האָבען אין די שטילע חתונה־נאַכט אריינ־געגלאַנצט. געשוויגען האט דער עולם לאנג, ווארום עס איז נישט שעהן צו רעדען פאר אַ עלטערען און קליגערען פאר דיר.

איינע אַ אידענע האט זיך אנגערופען, נישט דרייסט האט זי גע־רעדט, האלב־פערשטענדליכע ווערטער, מעהר מיט די הענד, ווי מיט דעם מויל:

— און ביי אונז, אין אונזערע מקומות דערצעהלט מען, אז ערגעץ וואו אויף יענער זייט ירדן האט זיך אויפגעהויבען אַ מענש, אַ נביא, זאגט מען, איך וויים עס נישט.. אין אַ קעמעל־פעל געהט ער אנגע־טהאָן... היישעריקען עסט ער... און רופט, און רופט אז מען זאל קומען

ערגעץ וואו... אין ירדן זיך טובל זיין.. ער איז טובל... און גרייט אז צו משיח'ס קומען, פון דוד'ס הויז זאל אויפשטעהן משיח... דארף מען זיך טובל זיין... — און זיין גרייט צו זיין קומען — האט די אידענע פערשעהמט אבגעהאקט איהרע ווערטער, אז זי האט די דרייסקייט גע־האט אריינצורעדען צווישען עולם.

דער עולם האט א מינוט אויסגעהערט דער וויבעל'ס רייד מיט ערנסט. באלד איז איינעם פון זיי נישט געפעלען, וואס ווייבער מישען זיך אריין אין געשפרעך ביי די מאנספערשוינען — האט ער זיך אנ־גערופען:

— וואס, צו ווייבער איז שוין געקומען די נבואה, און ווייבער רע־דען שוין פון אזעלכע זאכען. עס וועט באלד קומען א צייט, און די ראבען אויף די דעכער וועלען אנהויבען צו פלאפערן דערפון, וועט מען דען אויף זיי קוקען?

— ווייבעריש גערעדעכטס — האט א צווייטער געלאכט — איהר חכמה איז נאר דער טאפ...

— און צו קינדער געווינען — האט דער ערשטער צוגעלעגט.

די ווייבער האבען זיך פערשעהמט אבגערוקט, ווארום עס האט זיך א שטיל קיכערן געהערט.

— לאכט נישט אויס דעם, ווארום אז עס וועט זיך דערנעהנטע־רען דער טאג פון גאט, וועט גאט זיין גייסט אויסגיסען אויף אלט און יונג, אויף ווייבער און קינדער, און אלעם וועט נביאות זאגען, אזוי ווי אין פסוק שטעהט: „ויהי ביום ההוא..." — האט דער סגי־נהוד גע־זאגט, איינשטילענדיג די שפאטער און כדי צו הויבען דעם הויך פון די ווייבער, האט ער צוגעגעבען:

— לאך נישט אוים די ווייב, ווארום כאטש דו לויבסט יעדען טאג, אז גאט האט דיך נישט צום ווייב געמאכט, איז עס נאר דערפאר, ווייל דער מאנספערשוין האט מעהר מצוות פון דער ווייב, אבער פערגעס נישט, אז פון ווייב קומסט דו ארויס. און וואהל איז צום קינד, וואס האט א געניטע מוטער, — האט ער צוגעגעבען.

דער עולם איז רוהיגער געווארען. די ווייבער האבען זיך גע־פונען געטרייסט. איינער, וואס זעהט זיך אוים, ער האט נעקענט די שריפט, האט זיך אנגערופען:

— די קינדער פון דוד'ס הויז האבען זיך אויסגעלאזט, ווארום

עס איז ידוע, אז דער „רויטער" איז געקומען. הורדוס הרשע האט אויסגעראמט דאס גאנצע הויז חשמונאים, וואס זיי זיינען ארויסגעקומען פון דוד'ס הויז און האט צופיהרט, אויסגעמישט די יחסנים, כדי מען זאל איהם נישט פארווארפען אז ער קומט נישט ארויס פון קיין יחסנים, נאר פון אדום.

— רויטער, רויטער! עס וועט דיר גארנישט העלפען, מיר אלע ווייסען, פון וועמען דו קומסט ארויס. מען דערקענט דעם אקס נאך זיין קאפיטע נאך — האט וועד דארט צווישען עולם געלאכט.

— איך בין געווען, ווי ער האט פערלענדרט די לעצטע פרוכט פון דעם פראכטפולען גארטען — וועה איז מיר, אז מיינע אויגען זיינען נישט בלינד געווארען, נאר איך האב געמוזט נאך דאס זעהן — האט דער סגי־נהור אזוי ווי פאר זיך געזאגט.

דער עולם האט געשוויגען, געבויגען די קעפ צו דער ערד.

— אין יום־כפור איז ער צום ערשטען מאל נעגאנגען די עבודה טהאן. א קינד איז עס נאך געווען, א אייניקעל פון די חשמונאים. די קרוין האט ער, דער רשע, פון זיין פאטער אראבגענומען, איהם האט ער געוואלט אונטערברענגען. האט זיך אויף איהם מרחם געווען דער הער פון רוים, צו וועלכען דער פאטער האט געדיענט, ווארום ער איז געווען א מלך־בן־מלך, האט די שכינה אויף איהם גערוהט. און זיין פנים האט געלויכטען, ווי א זון, ווארום פון דוד המלך'ס הויז איז ער ארויסגעקומען. און עס איז געווען, אז דער אדומי האט איהם געוואלט שלעכטס טהאן, איז געגאנגען די מוטער און האט געשיקט זיין בילד צום שר פון רוים, און אז דער שר פון רוים האט געזעהן זיין שעהנקייט אויפ'ן בילד, האט איהם א גרויס רחמנות ארומגענומען, ווארום ער איז אויך געווען א מלך, האט ער געשיקט און געהייסען, אז מען זאל איהם פאר א כהן־גדול מאכען, ווארום די מלוכה האט געהערט צו איהם, ווארום יוחנן כהן־גדול איז זיין זיידע געווען...

דער עולם איז שטיל געווארען, האט געקוקט אויף דעם סגי־נהור. זיינע אונבעוועגטע אויגען האבען ערגעץ־וואו געשטארט און זיינען טויט און נישט ריהרענדיג געווען. נאר א טיעפער קנייטש האט זיך ארום זיין מויל געבויגען — און דאס פנים זיינס איז בעלויכטען געווארען פון דעם טונקעלען שיין, וואס האט פון דעם חתונה־ווינקעלע ארויסגעשיינט. און פון דארט האט זיך א שטיל געזאנג געהערט,

ווי די נגונים וואלטען זיך אין וואסער געטוקט און טובל געווען זיך, בעפאר זיי זיינען אהער געקומען צושווימען אין דעם ווינקעל, און דער עולם האט איהם מיט קלאפענדיגע הערצער אויסגעהערט, און צווישען די ווייבער האט זיך א שטיל כליפען געהערט.

— א קינד איז ער נאך געווען, ווען ער איז צום ערשטען מאל געגאנגען די עבודה אין בית־המקדש טהאן. א טאכטער פון חשובי־ישראל האט מען איהם פאר א ווייב גענומען, כדי ער זאל א הויז האַ־בען — ווארום א כהן גדול מוז אויף זיין אייגען הויזגעזינד אין יום־כפור אויף שלום בעטען. און א גאנצע נאכט זיינען די חכמים מיט איהם אויף געווען און האבען איהם געלערענט די עבודה, וואס ער האט מארגען צו טהאן. און די פרחי־כהונה האבען געטאנצט פאר איהם און האבען זיך געפרעהט מיט איהם, כדי ער זאל נישט איינשלאפען. און א זיידען העמדעל האט איהם די מוטער געמאכט, וואס עס האט געקאסט אכטצעהן־הונדערט מאל אכטצעהן־הונדערט גילדען. און טייל זאגען אכטצעהן־טויזענד מאל אכטצעהן־טויזענד גילדען. און דאך איז עס נישט געווען פון גאלד, נאר פון זייד, כדי עס זאל נישט זיין שווער אויף איהם. און פארוואס האט ער אזוי פיעל געקאַסט? אי־בער די שעהנע ארבייט, כאטש עס איז געווען דיק געוועבט, דאך איז עס געווען דורכזיכטיג, ווי וואסער, כדי מען זאל אלע זיינע גליעדער ארויסזעהן. און דאס פאלק איז געווען פערזאמעלט אין דער עזרה, און איך בין אויך געווען דארט מיט זיי. און אז מיר האבען געזעהן דאס קינד פון דוד׳ס הויז געהט אריין מאכען זיין עבודה אין קדשי־קדשים און בעטען פאר אונז, איז אויף אונז א גרויסע שמחה אנגע־פאלען, און מיר האבען געוואוסט, אז ער איז א גוטער שליח־צבור. און אז עס איז געווען אז דאַס קינד איז ארויסגעקומען פון קדשי־קדשים בשלום און האט אויפגעהויבען די הענד צו בענשען דאס פאלק, מיט גאט׳ס ברכה, האט די שכינה אויף איהם גערוהט, ווארום גאט׳ס ברכה איז געווען אויף איהם און ער האט אויסגעזעהן ווי א חתן אונטער זיין חופה. איז א גרויסע שמחה אויפ׳ן פאלק געפאלען און א גרוים געוויין איז דארט געווארען אין דער עזרה. ווארום זיי האבען זיך דערמאהנט זיין פעטער׳ס הויז, ווען זיי האבען רעגיערט איבער די אידען, און האבען בעפרייט די אידען פון זייערע שונאים — איז א גרוים געוויין דארט געווארען און א גרויסע שמחה איז דארט געווען

און זיי זיינען געפאלען פאר איהם און האבען אויפגעהויבען די הענד צו איהם און האבען געשריען און האבען געזאגט: „קינד פון דוד'ס הויז, רעגיער איבער אונז! קינד פון דוד'ס הויז, רעגיער איבער אונז!" און זיי האבען זיך געווענדעט צו הורדוס'ן, וואס איז דארט געזעסען אין דער עזרה מיט זיין הויזגעזינד און נעבען איהם דאס קינד פון דוד'ס הויז, מרים די שעהנע און איהר מוטער. האט דאס פאלק גערופען: „אדומי, אדומי, געה ארויס, געה ארויס". און האבען געווארפען צו איהם די טליתים — האט ער זיך אויפגעהויבען און האט פערלאזט די עזרה און האט געקלעהרט א שלעכטע מחשבה. און ווער איז צו די אויגען, וואס האבען געזעהן, ווי דער רשע האט געמאכט זיין מחשבה צו א מעשה...

און דער עולם איז געווארען נאך שטילער. אין א ווינקעל האט זיך בעהאלטען די חתונה מיט חתן־כלה־פאר. די ליכטלאך האבען שוין אנגעהויבען צו צאנקען, ווארום עס איז שוין שפעט געווען, נאר דאך האט קיינער פון עולם נישט אויף קיין מינוט די טרויעריגע שטילקייט געשטערט. אלע האבען די ליפען פערביסען, די ווייבער דאבען אויפגעהערט צו כליפען, מען האט נאר געפיהלט, ווי עפעס א שווערע נאכט פאלט צווישען די ארומגערינגעלטע ארום סגי־נהור. דער סגי־נהור האט זיך א מינוט אבגערוהט און האט ווייטער זיין מעשה געצויגען:

— און א מנהג איז דארט געווען, אז דער כהן־גדול איז בשלום ארויסגעקומען פון קדשי־קדשים, האט מען אויף דער נאכט געמאכט א גרויסען יום־טוב מיט געזאנג און ליוב. וואס טהוט דער אדומי — האט ער געקלעהרט און האט געפונען, אז ער וועט מאכען די שמחה אין זיין פאלאץ, וואס איז אין יריחו, ביים ברעג פון ירדן. האט ער איינגעלאדען די חשוב'סטע פון ירושלים און האט די רייטוועגען גע־שפאנט און ארויסגעפאהרען נאך יריחו צו מאכען די שמחה פאר'ן כהן גדול, דעם ברודער פון זיין ווייב, די שעהנע מרים, און פיעל פאלק איז מיט ארויסגעגאנגען צו זעהן די שמחה. און איך בין אויך געווען צווישען די, וואס זיינען קיין יריחו אויפגעגאנגען, ווארום אונזערע הערצער האבען אונז שלעכטס אנגעזאגט. זיינען די לויפער געלאפען פאר דעם מלך'ס רייטוועגען, און די שטולקאצען האבען גע־

לײכטען, — און אז זײ זײנען אנגעקומען קײן ירִיחו, האט דער מלך געמאכט א גרויסע שמחה — ווארום גרוים איז געווען די פרײד פון יונגען כהן־גדול. די חשובי־ירושלים ארום די טישען און דער מלך און דער כהן־גדול צווישען זײ. די פלײטערס האבען געשפּיעלט און די טענצערס האבען געטאנצט. די פײער־ווארפער האבען די פלאמען געווארפען און די האמערן־קלעפּערלאך האבען צוגעקלאפּט. און דאס גאנצע פאלק איז געווען אויסגעצויגען ארום די פעלדער פון ירִיחו, ארום דעם פּאלאץ און האבען געקוקט אויף דעם יונגען כהן־גדול. און אז עס איז געווען, די זון האט זיך צוהיצט, האט ער אנגעשיקט די בחורים, אז זײ זאלען געהן מיט דעם כהן־גדול באדען זיך אין וואסער פון ירדן, ווארום די היץ איז זעהר גרוים געווען. האט ער מיטגעשיקט זײנע שלוחים־רשעים, איהם צו בעדיענען. און אז עס איז געווען, אז דאס קינד פון די חשמונאים איז געווען אין וואסער, און קײנער איז נישט געווען נעבען איהם — האבען איהם אנגענומען די שלוחים פון הורדוס און איהם דערטרונקען. און נאכדעם האבען זײ איהם ארויסגעצויגען א טויטען פון וואסער. איך האב אלײן געזעהן, ווי זײ האבען איהם אויף זײערע הענד צוגעטראגען זײן מוטער, וואס איז דארט געזעסען מיט זײן שוועסטער ארום דעם מלך׳ם טיש. א קינד, א קלײן קינד איז עס נאך געווען, אונשולדיג פון זינד, האבען זײ איהם, הורדוס׳עם שלוחים, צוגעטראגען צו זײן מוטער און האבען זי געפרעגט: דאס האבען מיר געפונען — דערקען, צי עס איז דײן? זי האט גארנישט גערעדט, ווארום זי איז געווען א בת־נדיבים. און אויך זײן שוועסטער, די שעהנע מרים, דאס ווײב פון הורדוס, האט אויך גארנישט געזאגט. קײן טרעהר האט זיך נישט געוויזען אין זײער אויג, און די פארב פון זײער פּנים איז נישט געווארען פערענדערט, נאר זײערע הערצער זײנען פערשטײנט געווארען און האבען געקוקט אויף דעם רשע: זעה, וואס דו האסט געטהאן? האט ער זיך אויפגעהויבען און איז אוועקגעגאנגען פון דער סעודה. און אז דאס פאלק האט דער־זעהן דאס טויטע קינד אויף די הענד פון הורדות׳עם שלוחים, איז א גרוים געוויין דארט געווארען און א גרוים געשריי האבען זײ געשריען. אז די ערד איז צושפּאלטען געווארען פאר זײערע געשרײען. און זײ האבען געוויינט און געזאגט: „וואס האט דאס קינד געזינדיגט? וואס האט דאס קינד שלעכטס געטהאן?“ און אז הורדוס האט געהערט

וייער געוויין און געשריי, האט ער ארויסגעשיקט זיינע שופטים און שוטרים, און זיי האבן דאס פאלק צוטריבען.

דער סגי־נהור האט געענדיגט צו דערצעהלען, האט אראבגעלאזט דעם קאפ אויף זיין ברוסט, אזוי ווי ער וואלט אויף זיינע הענד גע־קוקט און געשוויגען, לאנג געשוויגען. און דאס פאלק האט אויך שטיל געשוויגען און געקוקט אויף איהם, און געקלעהרט, וואס קען זיך טהאן אין זיין קאפ. די ווייבער, וואס האבן געכליפעט האבן אויפגעהערט און מיט שרעק געקוקט זייערע מענער אין די פנים'ער אריין און האבן אויף עפעס געוואַרט. און צו ווארטען איז געווען אויף וואס. ווארום מען האט באלד בעמערקט, אז דאס שווייגען איז געווען א ווארטען אויף עפעס, ווארום דאס פאלק האט געהאט עפעס וואס צו זאגען, מען האט בעמערקט, ווי ביי יעדען האבען זיך די אויגען ארויסגעשלאגען פון די אויגען־לעכער, אין די גארגלען האט עפעס געדריקט... און טאקי באלד האט זיך איינער פון זיי, וואס איז דארט געווען, ברוך כפר־נהר, דער קאוועל פון שטעדטעל, זיך אנגערופען מיט זיין גראב קול. מען האט געזעהען, ווי ער האט זיך לאנג געקליבען עפעס צו זאגען — געשראקען, צוריקגעהאלטען, מיט אמאל האט ער עפעס מאַדנע די הענד אין זיין גארטעל אריינגעשטעקט און געפרעגט אזוי פון הארץ אוועק:

— רבי, לערן מיך—הויבט ער אן צו זאגען צום סגי־נהור,—איך בין א פראסטער ערד־ארבייטער, און א קאוועל. קיין תורה געלערענט. אין די ספרים קען איך נישט. איך וויים, אז איך בין אן עם־הארץ. מיט מיר משדך זיין טאר מען זיך נישט. און דער רבי זאגט דארט, אז מיין ברויט איז אפילו טרפה, ווייל איך וויים דעם דין נישט און וויים נישט ווי אזוי מעשרות פון מיין תבואה אראבצונעהמען. אבער א איד בין איך, מיין קרבן ברענג איך צום כהן, און אויף יום טוב געה איך קיין ירושלים. אז איך וויים נישט צו דאווענע — וויים איך נישט. אבער אז מען רופט אוים אין שוהל ראש־חדש, איז ראש חדש, און שבת אויך, און יום טוב אויך. פרעג איך דעם רבי'ן איין זאך. לערן מיך — דעם לעבעדיגען גאט דיענען מיר — צו דעם וואס אונזערע עלטערען האבען געדיענט — און צו איהם ברענגען מיר אונזערע קרבנות קיין ירושלים — וואס ער רוהט אין הייליגען בית־המקדש. נישט וואהר? — און פאר וואס שווייגט ער פאר וואס נעהמט ער זיך

נישט אונזער עולה און? — פאר וואס לאזט ער דעם שונא גוואלטי־גען איבער זיין הייליגער שטאדט? ווער איז דער שונא? פאר וואס איז ער שטארקער פאר אונז? צו וועלכען גאט דיענט ער? אויך צום איינציגען לעבעדיגען גאט? רבי, לערן מיך!

— לאז דיר דאס מויל פערדרעהט ווערען, עם־הארץ — ווארום א שלעכטער גייסט רעדט פון דיר, דו לעסטערסט גאט, און אויף אלעמען וועט דער צארען אויסגעגאסען ווערען — האט א איד פון די תלמידי־חכמים איבערגעהאקט דעם קאוועל זיינע לעצטע ווערטער.

— דאס איז וואס עס שטעהט אין פסוק: „במושב לצים לא ישב“, מיינט מען עם הארצים. צווישען עמי־הארצים זאלסטו נישט זיצען, ווארום זיי וויסען נישט ווי צו רעדען — האט זיך דער צוויי־טער אנגערופען.

— שטילט אייך, שטילט אייך — מאכט דער סגי־נהור מיט די הענד, וואס האט זיך ערשט יעצט אויפגעכאפט פון זיינע מחשבות — די גאט׳ס שעפסעלעך, וואס דארפט איהר — מאכט דער סגי־נהור צו די תלמידי־חכמים.

— דו הערסט, ער טהוט לעסטערן, און ער שווייגט — שרייען שוין הויך די תלמידי־חכמים, וואס האבען געהערט צו בית־שמאי.

— די ווערטער פון תלמידי־חכמים הערט מען נאר אין דער שטיל און רוהיגקייט — זאגט ער צו די תלמידי־חכמים — געלעהרטע דאר־פען פיהרען זייערע ווערטער אין סדר און רוהיגקייט — זאגט ער ווייטער — און צו דער זייט פון דעם קאוועל טאפט ער מיט דער האנד — מיין זוהן, דו האסט גוט געדענקט, האסט אבער נישט גוט געפרעגט. מיר דיענען צו דעם איינציגען לעבעדיגען גאט, און קיין צווייטער איז נישט דא נעבען איהם. האלץ און שטיין איז דער גאט פון שונא — דאס, וואס ער האט זיך אליין מיט זיינע אייגענע הענד געמאכט. נאר ווען יעקב איז זינדיג, שטארקט זיך אויף איהם אדום. זינדיג זיינען מיר צו גאט. אין זיינע וועגען זיינען מיר נישט געגאנגען, זיינע גע־באטען האבען מיר נישט געטהאן, וועה איז צו אונז!

— און צו איז דען דער שונא בעסער פאר אונז? צו ברענגען מיר איהם נישט אונזערע קרבנות, צו גהען מיר נישט קיין ירושלים אויף? צו גיט מען דען דעם כהן די מעשרות נישט אב? האט א צווייטער פון דער מחנה געזאגט.

— גאט דארף דאס הארץ — זאגט דער סגי־נהור — נישט קיין קרבנות.

— און טהוט ער עס ניט פאר אונז, זאל ער עס פאר זיין גרויסען נאמען טהאן, וואס הערט ער דאס לעסטערן פון שונא טאג אויף טאג און שווייגט? — האט א דריטער א ווארט אריינגעווארפען.

— וועה איז צו די אויערען, וואס הערען די רעד — קרעכצט א תלמיד־חכם.

נאר די קופע, וואס איז געשטאנען ארום סגי־נהור, האט שוין נישט געקוקט אויף קיינעם. די פראסטע ווערטער פון קאוועל האבען געהאקט אין זייערע הערצער, אין זייערע מוחות, ווי א קלאפ פון זיין האמער אין דער קוזשניע. עס האט זיי ארומגענומען א גרויס בע־געהרען פון פערשטעהן גאט, דעם גאט, וואס זיי דיענען צו איהם, און וואס קען אלעס און טהוט אלעס. און נישט קיין בלויז בעגעהרען איז עס געווען. עס איז א פערלאנגען געווען, א פערלאנגען, וואס זיי האָ־בען געפאָדערט און געדארפט וויסען — ווארום פערשטעהן האבען זיי געוואלט, פאר וואס זיי ליידען. וואו איז דער לעבעדיגער גאט, אין וועלכען זיי האבען זייער גאנץ לעבען געקניפט זייער האפנונג אין איהם, וואס זיי האבען גערופען צו איהם און צו איהם זייערע תפילות און וידוים געזאגט.

און צו פראסט איז ער געווען, דער איד פון גליל, אז מען זאל איהם מיט ווערטער קענען בערוהיגען. וואהר איז — ער האט נישט פערשטאנען די הייליגע שריפט. לעזען און לערנען האט ער נישט גע־קענט — אָבער קלאר האט ער געוואלט וויסען גאט'ס דרכים, גאט, זיין גאט.

האבען זיך די קולות געהערט פון אלע ווינקלאך. ביי יעדען האט זיך אנגערופען דאס, וועגען וועלכען ער האט געקלעהרט — און ער האט מורא געהאט צו קלערען — נאר קוים האבען זיי געהערט די פראסטע ווערטער פון קאוועל, האט זיך ביי זיי פון די הערצער געריסען:

— פאר וואס לאכט אויס אונז דער שונא, ווי מיר וואלטען, חלילה צו האלץ און שטיין גערופען? — פרעגט זיך ווער אין עולם.

— פאר וואס ווייזט זיך נישט קיין נס? פאר וואס זעהט ער אלץ און שווייגט? — האט עס געשריען פון עולם.

די איינינגע תלמידי־חכמים, וואס זיינען דארט געווען, האבען זיך אבגערוקט, די אויערען זיך פערשטאפּט, אז זיי זאלען דאס לעסטערען נישט הערען — נאר דער סגי־נהור איז געזעסען ווי פריהער, אומריה־רענדיג אויסגעהערט די טענות, דערנאך, אז דער עולם האט זיך אביסעל בערוהיגט, האט ער זיך אנגערופען:

— פערשיעדען זיינען די וועגען פון גאט, און קיין מענש קען זיי נישט פערשטעהן, ווייל עס זיינען גאט'ס דרכים נישט קיין מענ־שען'ס. נאר מיינט נישט, אז גאט ווארפט זיינע נסים פון הימעל אראב. גאט פיהרט די וועלט אין דעם דרך פון דער וועלט. דער מענש זאל נישט זאגען, איך וועל זיצען אין דער היים, איך וועל גאר־נישט טהאן, און ער וועט מיר עסען פון הימעל אראבווארפען — ניין, דער מענש מוז טהאן — וועט איהם גאט העלפען, אז ער זאל מצליח זיין, ווארום אהן גאט וועט ער גארנישט מאכען — אזוי דא אויך. מיינט נישט, אז איהר וועט דא זיצען רוהיג און זאגען: גאט וועט אליין שוין מלחמה האלטען פאר אונז מיט'ן שונא — ניין, איהר דארפט מלחמה האלטען מיט'ן שונא און גאט וועט אייך העלפען, ווארים גאט איז מיט אייך.

דער סגי־נהור איז געווען א געהיימער שליח פון יהודה הקנאי.

— אויב אזוי, צו וואס זיצען מיר דא, און מיר פרעהען זיך אויף חתונות? צו איז דען יעצט די צייט פון חתונות? — האט דער קאוועל אנגעהויבען צו שרייען הויך אויפ'ן קול צו די חתונה־געסט: וואס זיצט איהר דא, און בעהאלט אייך אין די ווינקלען און לאזט דעם גוי טהאן, וואס איהם געפעלט. בעהאלט אייערע חתונות אויף בעסערע צייטען. הויבען מיר זיך ווי איין מענש און געהען מיר אויף קיין ירושלים, פערטרייבען דעם שונא. וואס זיצען מיר דא? האקט דער קאוואל מיט זיינע הענד און קול אין דעם קליינעם ליימענעם שטיבעל.

— די שלוחים פון יהודה־הקנאי, וואס טהוען דא? — פרעגט א שטימע פון דעם חתן־כלה־טיש.

זיי זיינען געקומען זעהען, אויב אין צפת געפינען זיך הערצער, וואס זיינען זיך מקנא זיין גאט'ס קנאה—ענטפערט ווער אב פון עולם.

— וואס? צו שוין שוסטערם און קאוועלס איז געגעבען געווארען די נבואה? אייער חכמה בעשטעהט אין האמער — האט ווער גע־רופען פון חתן־כלה־טיש.

— פערשעהם נישט דעם האמער, וואס גיט דיר עסען — און דו האסט דיר געמאכט דיין תורה פאר א האמער, ווארום דו פערקויפסט דיין תורה — האט ווער איהם אבגעענטפערט.

— נישט יעצט איז די צייט פון ווערטלען זיך — שרייט דער קאוועל — טאקע מיר זיינען האמער־לייט, אבער די קנאה פאר גאט ברענט נישט אין אונזערע הערצער ווענינער, ווי ביי אייך. מיר פרעגען צו געפינען זיך דא אידען פון בני ישראל, נישט געמישטע פון שומרונים, און נישט אויסגעמישטע מיט אדום און מואב, וואס די קנאה פון גאט ברענט אין זייערע הערצער — הויבט אייך אויף פון דער חתונה, און זאלען מיר געהן קיין ירושלים.

— ווער וועט אונז פיהרען? — פרעגט ווער אין דער טונקעל־הייט.

— יהודה־הקנאי'ס מחנה ווארט אין טבריה, פון כפר־נחום געהט אב די ערשטע פארטיע.

— ווער רעדט? — פרעגט מען צווישען דער מחנה

— א שליח פון יהודה־הקנאי איז צו אייך געשיקט.

זאל ער זיין נאמען רופען, זאל ער זיך ווייזען, כדי מיר זאלען איהם זעהען.

— בוגדים זיינען דא צווישען אונז, הורדוס, אנטיפס, די פער־שאלטענע שומרון'ס זיהן האבען אויף אונז בוגדים אנגעשטעלט.

— רעד נישט שלעכטס אויף גאט'ס מחנה, קיינער פון די בני־ישראל וועט אזוי נישט אונווירדיג זיין. עס איז נישט דא קיין בוגדים.

— האט איהר די אייזער־אייזענס צו שטאנגען געמאכט, האט איהר די שנייד־מעסערס צו שווערדען געשליפען? — רופט ווער דארט אין דער פינסטער.

— נאך ירושלים, נאך ירושלים, מיט יהודה־הקנאי דעם שונא פערטרייבען.

— הע, חתן פערלאז דיין חופה־בעט, געה מיט אונז נאך ירושלים אויף!

— עס איז א מלחמת־מצוה, א מלחמה־מצוה!

דער עולם האט זיך שוין יעצט אויסגעמישט. אויפגעהויבען זיך די מחותנים מיט די געסט פון דער חתונה און האבען אנגעהויבען אויף

איין קול הויך צו שרייען: קיין ירושלים! קיין ירושלים! דאָס ליכט האָט אין די טונקעלהייט געברענט. חתן־כלה זיינען אין ווינקעל געזעסען. דארט טאנצט ווער פאר זיי, דארט זינגט ווער פאר זיי און דא איז דער עולם, און איין גרויסע זאך איז געווען צווישען זיי. זיי האבען גערעדט איינער מיט'ן אנדערען און הויך געשריען. נאר אין א ווינקעלע אין שטוב, ביים חתן־כלה־טיש, האבען זיך צוזאמען געקופּיעט אייניגע תלמידי־חכמים — מיט תנא ר' תנחום בראש, זיי אליין האבען קיין אנטהייל נישט גענומען אין דער בערואטונג, האבען זיי טרויעריגע בע־טראכט דעם עולם און מיט די קעפּ צוגעשאקעלט, זיי בעדויערט, און איינער האט צום צווייטען געזאגט:

— וועה איז די שעפּסען, וואָס האָבען קיין פּאסטוכער נישט.

— ווי אין פּסוק שטעהט: „און א קינד וועט געוועלטיגען מיט זיי", האט א צווייטער צוגעגעבען.

נאר באלד האט זיך אויפגעהויבען דער ר' תנחום. דער עולם האט זיך אביסעל איינגעשטילט צו זיינע רייד. דער תנא האט אזוי געזאגט:

— מיט וואס געהט איהר נקמה נעהמען, גאט'ס נקמה, מיט אייזען און שטאהל? צו פעהלט דען, חלילה, גאט אונזער גאט, כח און מאכט, אז איהר קומט איהם העלפען מיט אייערע צובראכענע אייזענס און שניידמעסערס? צי איז ער דען נישט דער גאט, וואס ער האט די וועלט בעשאפען? צו הערט דען דער ים נישט זיין שטימע? צו זיינען איהם די ווינדען פון דער וועלט נישט אונטערטעניג?

— און פאר וואס פערלאזט ער אונז? — שרייט ווער פון דער מחנה.

— ווייל איהר זייט אין זיינע וועגען נישט געגאנגען. זינדיג זייט איהר געווען, שלעכטס געטהאן, רופט איהם, און ער וועט אייך הערען — פערלאנגט נאך איהם, בעט צו איהם — און ער וועט אייך שיקען דעם אויסגעוועהלטען, דעם „געזאלבטען" פון גאט, וואס נישט מיט שווערד און אייזען וועט ער געהן מלחמה האלטען, נאר מיט גאט'ס ווארט, וואס איז מיט איהם.

אבער דער עולם האט שוין יעצט נישט געקוקט אויף איהם, דא און דארט האָבען זיך געהערט אבגעריסענע קולות. פערשטיקטע פריידער

געשרייען, ארויסגעריסען זיך מיט בעהאלטענע פערשטיקטע טרעהרען פון גרוים האפנונג און אויפאפפערונג פאר גאט'ס זאך:

— וואס זיצט איהר דא!

— מענער פון ישראל, שטעהט אויף, שטעהט אויף!

— פאר גאט'ס נקמה, פאר גאט'ס נקמה!

— קיין ירושלים! קיין ירושלים!

— מענער פון ישראל, ווי די לייבען, ווי די לעמפערטען וואכט אויף! וואכט אויף, מקנא זיין זיך גאט'ס נקמה.

— הע, איהר מענער פון ישראל, וואס שטעהט איהר און הערט צו די רייד פון אן אלטען? מיט אונז, מיט אונז — רופט מען צו זיי.

— א נויטיגערע זאך, א נויטיגערע זאך, גאט'ס זאך איז נישט אבצולעגען.

זיי האבען איינציגווייז דעם חתן פערלאזט. די היימישע האַ־בען זיך פערשעהמט: גאט'ס זאך, און דא שטעהען זיי און הארכען דעם אלטענ'ס ווערטער אוים.

אין א פאר מינוט ארום איז שוין געווען פול דער מארק מיט אידען פון גאנצען שטעדטעל. ווער עס האט זיין שניידמעסער גע־האלטען, ווער א פעררעסטעטען פייל־און־בויגען, ווער עס האט פון ערגעץ וואו א האק געפאקט נעבען זיי. און די ווייבער מיט די קינדער זיינען געשטאנען נעבען זיי, מיט זיי זיך צו געזעגענען. זיינען זיי אלע געשטאנען אין מארק אויפגעשטעלט. און דער בלינדער סגי־נהור שטעהט פאר זיי און רופט:

— ווער עס האט א ווייב גענומען און נישט געווען מיט איהר אוים דאס יאהר, דער זאל אהיים געהן.

— נישט קיין איינער, נישט קיין איינער — האבען געענטפערט קולות.

— דער חתן פון דער חופה אוועק: עס איז א מלחמה־מצוה, עס איז א מלחמה חוב!

— ווער עס האט מורא, ווער עס שרעקט זיך פאר מלחמה — רופט ווייטער דער סגי־נהור — דער זאל אהיים געהן.

— קיין איינציגער, קיין איינציגער — רופט די מחנה — ווי די לעמפערטען, ווי די לייבען. פאר גאט'ס נקמה! פאר גאט'ס נקמה!

די חתונה האט מיט רעש דעם שטאדט'ס־מארקעט פערלאזט. דער אלטער תנא רבי תנחום, נעבען איהם איינינע תלמידי־חכמים פון שטעדטעל, זיינען געשטאנען אין מארק און נאכגעקוקט די ארויסגעהענדע. דער תנא האט געקרעכצט:

— ווען מען געהט איהר העלפען, דעם, וואס האט געזאגט, און די וועלט איז געווארען? דעם, וואס אלעס געהערט צו איהם, דאס לעבען און דער טויט, וואס וויים פון אלעס, איהם ווילט איהר העלפען? און מיט וואס? מיט אייער אייזען און שטאל? צו נויטיגט ער זיך דען אין אייער הילף? צו פעהלט איהם דונערען? צו האט ער נישט קיין בליץ? צו דינען איהם נישט די חיות פון וואלד? צו געהארכט איהם נישט דער ים! וועה איז צו אונז! וועה איז צו אונז!

אבער קיינער האט זיין ווארט נישט געהערט, מיט געזאנג און געשרייען האט דער עולם דעם מארק פערלאזט.

דער מארגען האט זיך קוים־קוים געבליכט, און פון די טונקעלע נאכט האט דאס גרינס, די צווייגען אין די טרויבען זייערע נאסע אין טוי בעהויכטע קעפ ארויסגעוויזען — און קאלט און נאס איז געווען ארום און ארום, און א קאלטער טוי איז געפאלען פון די בוימער און גרינס האט צוגעדעקט מוטער און זוהן...

דער גרינער מארגען האט געגרויעט און צו זיין שיין האבען זיך געבלייכט די נידריגע לעהמענע קופאלען פון די נצרת'ער שטיינערנע און לעהמענע הייזלאך — די פעלדער וויט ארום שטעדטיל האבען זיך בעהאלטען אין א טוי־וואלקען, וועלכער האט אין זיך אריינגענומען די גאנצע וועלט ארום זיך. די לופט איז נאס געווען, שווער. און מעהרסטענס שטיקער און פלעקען זיינען ענטפלעקט געווארען אין דער גראהליכער שלאפענקייט. אין קליינעם מארק פון דעם שטעדטיל איז שוין יעצט קיינער נישט געווען. דא און דארט האבען זיך נאך געגליהט אויסגעהענדע פייערלעך, וואס די נצרת־לייט האבען אנגעצונדען, בעפאר זיי האבען דעם מארק פערלאזט. ווידער האבען זיך די ווייבער און קינדער, וואס זיינען געגאנגען די זייערינע בעגלייטען אין די מלחמה ארוים, דערמאהנט זיך אן זייערע הייזלעך און שליסעל און לאדען, אזוי ווי די נאכט וואלט נאך בדעה געהאט נאך אמאל ארויסצוגעהן. נאר פון ערגעץ וואו א הויפעל האט א

יונגער פאסטוך זיין סטאדע שעפסען אין פעלד געפיהרט, פערהילט ער ווי זיינע שעפסען אין פייכטען טהוי — ווי ער וואלט גארנישט גע־וואוסט, וואס דא איז אין דער נאכט פארגעקומען.

אין דעם מארק פון דעם שטעדטעל האט זיך יעצט די כלה פון די חתונה־נאכט אליין אין מארק געדרעהט. איהרע האהר, וואס זיינען אויף דער נאכט געווען פערבונדען, בעהאלטען, זיינען יעצט צולאזען געווען און האבען בעדעקט איהר פולען נידריגען האלז און רוקען. דער מארגען־וואלקען איז געפאלען אויף זיי און האט זיי נאס געמאכט. און זיי האבען זיך נאס געקלעפט אויף איהר לייכט זיידען כלה־העמדעל, וואס זי האט געהאט אויף זיך. די ליניע פון איהר פולען ערדעלען קער־פער האט זיך ארויסגעקוקט פון דעם העמדעל, און עס האבען זיך געוויזען איהר לאנגע ערדעלע געטאקטע פיס פון איהר העמדעל. וואַ־רום בארפוס איז די כלה געווען. און די כלה־קרוין האט זי געהאט אויף איהר קאפ. האט זי איינע אליין געבלאנדזשעט איבער די גאסען פון שטעדטעל נצרת און די נאכט־טוי איז געפאלען איבער איהר, און האט זי בעהויכט און בעקושט מיט פייכטקייט, און די כלה האט פאר זיך געקלאגט:

— איך בין רייף צו דער חתונה געווארען, מיין מאמע האט מיין לייב מיט בוימהעל געשמירט. די שוועסטער האבען מיינע האאר צו מיין חתונה געזאלבט, מיין טענען־בוימעל האט מען מיר צום חופה־שטאנג געהאקט, און דער חתן האט מיר אין דער חופה־נאכט פערלאזט.

וועה איז מיר, וועה איז מיר!

משה

(ביבלישע ערצעהלונג).

אין גרויסע לאגערען זיינען אויסגעלעגט געוועזן די שבטים פון ישראל. ווי ווייט דאס אויג האט דערגרייכט, האבען זיך איבער דער ווייטער, ברייטער, רויהער, פערשטויבטער ערד פון מדבר געצויגען די שווארץ־ווייסע געצעלטען פון גראב־געוועבטע געוואנדען, און עס האט זיך געהערט אַן אונהיימליך הירזשען פון קעמלען, געשרייען פון אייזלען. אבער דאס אייג האט נישט ווייט געקענט דערגרייכען. די לאנגע רייהען קעמלען, וואס זיינען מיט זייערע פאמיליעס געוועזן אויסגעזעצט ארום די געצעלטען האבען געקאפעט מיט זייערע קאפּי־טעס, וועלכע זיי האבען געהאלטען אונטער די בייכער, די רויהע שטויביגע ערד, און פון דעם האט זיך אויפגעהויבען אזא שטויב, אז עס האט פערשטעלט די שיין פון דער זון. מען האט נור געזעהען א שטויב ווי א פאלענדען וואלקען און אין וואלקען האבען זיך גע־דרעהט ווי רויך פון א קעסעל, מענשען, קעמלען און געצעלטען. אין מיטען פון די לאגערען איז געוועזן א ברייטער, גרויסער פּלאץ.. דארט האט מען ניט געהערט דאס הירזשען פון די קעמלען, ווארים דארט האבען זיך געפונען די ברייטערע און גרעסערע געצעלטען. אויפגע־שלאגען מיט א סדר, איינס נאכ'ן אנדערען. דארט האט זיך ניט בעוויזען קיין בהמה, קיין אייזעל און קיין קעמעל, די לופט איז געוועזן ריינער, פרישער און מען האט געקענט זעהען דעם בלויען קלאהרען הימעל פון מדבר. דארט האבען זיך געפונען דער אוהל מועד, די גע־צעלטען פון משה מיט אהרן און די ראשי הערה.

עס איז געוועזן אין א מיטאג־שעה, ווען די היץ צואווארימט דעם זאמד פון מדבר און מאכט איהם בריהענדיג, און די אייזלען שפּרינגען

אונטער פאר וועהטאג, ווייל דער זאמד בריהט אב זייערע קאפיטעס.

פאר'ן אוהל מועד איז שטיל געווען. קיין בעוועגונג און קיין שטימע. די פאר לויים, וואס האבען בעגלייט דעם אוהל מועד, זיינען אין זייערע ווייסע קיטלען געזעסען פאר'ן געצעלט, אין וועלכען דער הילצערנער וואגען איז געשטאנען, און האבען געדרעמעלט. פאר משה'ס געצעלט, וואו עס פלעגט אין די פריה־מארגענס און אין די פארנאכטען זיך רוישען פון די מענגעס מענשען, איז יעצט אויך קיי־נער ניט געווען, און די צוויי בני־נביאים, וואס פלעגען אויסהערען די אידען בעפאר זיי לאזען זיי אריין צו משה'ן, זיינען אויך פאר מיעד־קייט און היץ איינגעדרעמעלט. נור פאר אהרן הכהן'ס געצעלט, וועלכער איז געווען אין שכנות מיט משה'ס, זיינען א פאר יונגע כהנים געזעסען און האבען געשארט מיט דעם זאמד אין א פאר זיל־בערנע און גאלדענע בלאכען. אן אנדערער, ווידער, א הויכער און א יונגער, מיט א יונג, שווארץ־בעוואקסען בערדעל, און א פאר ברע־נענדיגע שווארצע אויגען וואס האבען ווי א בעהאלטען ליכט ארויס־געקוקט פון זיין ווייסען קיטעל, וואס ער האט געהאט איבער'ן קאפ, האט פון אן איידעלען, אויסגעטאקטען גאלדענעם קרוג געגאסען אויל אין א כלי אריין און פעררייכט דאס וואלענע קנויטעל אין די כלי. עס איז געווען פנחס בן אליעזר, אהרן'ס אינגסטער אייניקעל, וואס האט די איידעלע עבודה געטהאן פאר'ן אוהל מועד. נור פלוצים איז א קעמעל אנגעקומען צולויפען מיט ברייט־געשפרייזטע טריט. דאס קעמעל וואס איז געלאפען שפרינגענדיג איבער דעם הייסען זאמד, צוליעב די וועהטאגדיגע שמיץ, וואס דער רייטער האט עס דערלאנגט מיט א באמבאס פון אן אויסגעטריקענטען צוקער־שטאנג, האט ארויסגערופען גרויס פערוואונדערונג פון די האלב־פערשלא־פענע לויים און כהנים, וואס זיינען געזעסען פאר די בכבוד'ע, רייך־בעפוצטע געצעלטען. און מורא האבענדיג, אז דער רייטער זאל זיך נישט פערגעסען און מיט זיין בהמה אריינרייטען אין דעם תחום אריין פון אוהל (וואס דאס וואלט געווען א בעליידיגונג פאר דעם הייליגען ארט, וואו עס געפינט זיך דער אוהל) זיינען זיי אנטקעגען געגאנגען דעם רייטער איינהאלטען זיין קעמעל. נור עס זעהט זיך אויס, אז דער רייטער האט געוואוסט ווי אבצוהיטען דעם הייליגען ארט, און בעפאר ער איז אריין אין דעם תחום פון אוהל, איז ער אראב־

געשפרונגען פון זיין אויסגעמאַטערטען קעמעל, און אויפהויבענדיג זיין לאַנגען וואָלענעם קיטעל, וואָס האָט זיך איהם נאָכגעפלאָנטערט צווישען די פיס, איז ער געלאָפען איבער דעם זאַמד צו די כהנים צו, און באַלד איז מען געוואָהר געוואָרען דאָס וויכטיגסטע געשעהעניש, אַז די מרגלים, וועלכע מען האָט געשיקט קיין כנען, אויסצושפירען דאָס לאַנד און צו ברענגען פון די פרוכטען פון לאַנד, זיינען שוין אונטער די געצעלטען פון דער עדה, און קומען באַלד זיך ווייזען פאַר משה'ן און אהרן.

ווי די שטראַהלען פון דער זון וואָלטען עס איבעראַל אָנגעזאָגט. אַזוי איז עס באַלד געוואָרען פערשפרייט איבער די גרויסע, ברייטע לאַגערען פון מדבר; פון אַלע זייטען האָבען מיט אַמאָל אָנגעהויבען צו שטראָמען מאַסען אידען און פון אַלע געצעלטען און פון אַלע פיער ריכטונגען, וואו די געצעלטען און די לאַגערען זיינען נאָר געווען פערשפרייט. טהייל זיינען געקומען צו לויפען אויף זייערע אייזלען און אויף זייערע קעמלען, איבערלאָזענדיג זייערע בהמות פון אויסער דעם תחום; אַנדערע זיינען צו־פוס געלאָפען אויפהויבענדיג זייערע קיטלען. אַנדערע, אַלטע און בלינדע, האָבען זיך געלאָזט פיהרען פון זייערע קינדער, און יונגע האָבען זיך געשטופט צו די געצעלטען. מיט אַמאָל איז דער גרויסער פלאַץ פאַר'ן אוהל געוואָרען פול און אַ שטויב האָט זיך געשטעלט און אַ רעש איז געוואָרען פון די טריט און פון דער אויפרעגונג און פון די צורופען, וואָס איינער האָט דעם אַנדערען צוגעשריען. די לויים האָבען אַרויסגענומען דעם וואָגען פון אוהל מועד. עס איז געווען אַ ווייס הילצערנער וואָגען, נייע, אויף הילצערנע רעדער. אויפ'ן וואָגען איז געשטאַנען אַ פיער עקעדיגער קאַסטען, נאָר דעם קאַסטען האָט מען נישט געזעהען, ער איז געווען צוגעדעקט מיט אַ דיקען בלויליך געוועבטען געוועב, פון וועלכען עס האָבען פיער שטאַנגען צום טראָגען אַרויסגעשטאַרט. פאַר דעם וואָגען האָבען זיך צונויפגעקליבען די כהנים און די לויים אין זייערע פאַראַדנע ווייסע העמדעלעך, מיט די כלים אין זייערע הענד. טהייל האָבען געהאַלטען זילבערנע פאַנען, וועלכע האָבען זיך געבלישטשעט אין דער זון. פון די פאַנען האָט אויפגעשלאָגען גערעמפּפטער ווייהרויך פון די בשמים, וואָס האָבען זיך געטליעט אויף די פאַנען. אַנדערע ווידער האָבען געהאַלטען אין די הענד גאָלדענע קרוגען. נאָך

גאָר יונגע האָבען געהאַלטען אין די הענד שוואַרצע, לאַנגע, גע־דרעהטע הערנער פון הירשען און שעפּסען, און וועלכע זיי האָבען געבלאָזען. אַנדערע לויים האָבען געבלאָזען אין די זילבערנע רעה־רען, וועלכע האָבען געשאַלט איבער דער ווייטקייט פון מדבר. נאָר אַלע — די גאַנצע עדה — האָבען געוואַרט אויף משה'ן און אהרן'ען, אַז זיי זאָלען אַרויסקומען פון זייערע געצעלטען.

אהרן האָט זיך טאַקע באַלד געוויזען. עס איז געווען אַ הויכער אַלטער זקן מיט אַ ווייסע לאַנגע באָרד, וועלכער האָט געטראָגען אויף זיין שטערן ווי אַ קרוין אַ גאָלדענע בלאַך, אין וועלכער עס האָט זיך געבלישטשעט דער נאָמען פון יהוה אין טהייערע שטיינער אויסגע־זעצט. פון דער ברוסט אויף דעם ווייסען העמד האָבען אַראָבגע־שיינט די טהייערע איידעלע שטיינער, מיט וועלכע די נעמען פון די שבטים זיינען געווען אויסגעזעצט. נאָר באַלד האָט דער גאַנצער עולם אַרויסגעלאָזט אַן אונערהערטען יובעל־געשריי, וועלכער האָט זיך צו־גאָסען ווי דאָס שטילע ציטערען פון אַ דונער איבער דעם ווייסען וויסטען מדבר — פון געצעלט האָט זיך געוויזען משה.

ער איז קלענער געווען פון אהרן'ען און אויך עלטער פון איהם. קיין בעזונדערע בעציערונג איז אויף זיינע קליידער נישט געווען צו זעהען. ער האָט געטראָגען דעם זעלבען לאַנגען ווייסען קיטעל וואָס אַלע האָבען געטראָגען, וועלכער האָט פערדעקט זיינע נאַקעטע פיס, און אַ ווייס לאַנג טוך אויף'ן קאָפּ, וועלכער איז געווען בע־האַפטען אויף זיינע האָהר מיט אַ שנור, און דאָס טוך האָט זיך אַראָב־געלאָזט איבער זיין קלייד. נאָר זיין קלייד איז ווייסער און רייגער געווען פון אַלע אַנדערע, און האָט זיך אויסגענומען מיט זיין קלאָה־רער ווייסקייט פון אַלע אַנדערע קליידער. פון דעם ווייסען טוך איבער'ן קאָפּ האָט זיך אַרויסגעוויזען זיין פּנים, אַרומגענומען מיט אַ קורץ ווייס בערדעל, וועלכעס האָט זיך געהויבען פון זיין שטאַרקען אַטהעמען. דאָס טוך אויף'ן קאָפּ האָט זיך אַרויפגעגליטשט און עס האָבען זיך אַרויסגעוויזען איינצעלנע ווייסע האָהר וואָס האָבען זיך געלעגט איבער זיין הויכען שטערען. דאָס פּנים זיינס איז גע־ווען אָבגעברענט, פערעלטערט, און אַ טרויעריגער קנייטש האָט זיך געשניטען אַרום זיינע ווייכע קינדישע ליפּען. נאָר אויגען האָט ער געהאַט יונגע — שוואַרצע גלאַנצענדיגע פּונקטען און גרויסע, בולט'ע

מיט אָדערען דורכגעצויגענע ווייס־אפּלען. די אויגען האָבען זיך גע־וואַשען תמיד אין נאַסע בעטרעהרטע טייכעלעך, וואָס האָבען ארויס־געקוואָלען פון די טיפע אראַבהענגענדיגע אויגען־טאָרבעלעך. ער האָט געקוקט פריי, אָפען אַנטקעגען זיך און דאָס פרייקייט פון אויג האָט פעריאַגט יעדען בליק וואָס האָט געוואגט אריינצוקוקען אין דעם הייליגטהום פון זיין פּנים. ער איז געגאַנגען שטאַרק, פלינק, און די עדה האָט זיך צוזאַמענגעשטופּט, געמאַכט פאַר איהם אַ וועג, כדי ניט אַנצוריהרען זיין קלייד. ער איז געווען שוויינענדיג און טרויעריג. האָט זיך געשטעלט נעבען זיין ברודער אהרן.

די עדה האָט זיך מיט אַמאָל איינגעשטילט, ווען משה האָט זיך געוויזען. מען האָט גערעדט מיט גערעמפּטע שטימען אָדער מען האָט געשוויגען און געקוקט מיט אַנגעצויגענע בליקען אויף זיין ווייס קלייד... אַלע האָבען געוואַרט, דורכגענומען מיט הייליגער שטילקייט, אויף דער וויכטיגקייט דערפון וואָס דאָ וועט פאַרקומען. באַלד האָט זיך פון דערווייטענס אויפגעהויבען אַ שטויב פון פוס־געהער. דער שטויב איז פאַראוים געלאָפען און מיט אַמאָל איז ער צוריסען גע־וואָרען און פון זיינע שטיקער זיינען ארויס צוועלף מענער, יונגע און שטאַרקע, מיט בעשטויבטע לייבער און פּיס. געגאַנגען אין אַ שרענגע איינער נאָכן אַנדערען. דער ערשטער, אַ יונגער און אַ הויי־בער, פון עטליכע און צוואַנציג יאָהר מיט אַ שטאַרק שוואַרצע באָרד אויף אַן אָבגעברענט געזיכט און גרויסע פייערדיגע אויגען, האָט געטראָ־גען אויף זיין אַקסעל אוננאַטירליכע פּרוכט אין געשטאַלט פון אַ טייטעל. נאָך איהם האָבען אויך אַזעלכע צוויי שטאַרקע יונגע לייט און אויך מיט שוואַרצע בערד און ברענענדיגע אויגען געטראָגען אויף אַ שטאַנג אויף זייער אַקסעל אַן אוננאַטירליך גרויסען הענגעל וויינ־טרויבען, וועלכער האט מיט זיין געוויכט געבויגען די שטאַלצע שטאַרקע קערפּערס פון די מענער. אַזוי האָבען די צוועלף איינער נאָכ׳ן אַנדערען אַ פּרוכט געטראָגען. זיי האָבען די פּרוכטען ארומגע־טראָגען אַרום דעם אַנגעשטאָפּטען עולם, וועלכער האָט מיט געוואַלד זיך צוריקגעדרענגט און געמאַכט אַ פּלאַץ פאַר זיי. דער גרויסער ים קעפּ האָט מיט אַ הייליגען שווייגען בעטראַכט די גרויסע אוננאַ־טירליכע פּרוכטען. אַן ערנסט איז געלעגען אין זייערע אויגען, און דער ערנסט האָט פערשלאָסען זייערע מיילער — פאַר דעם גרוי־סען וואונדער, וואָס ווייזט זיך פאַר זייערע אויגען.

די מענער האָבען אַרומגעטראָגען די פּרוכטען אַרום דעם פאָלק ביז זיי זיינען אָנגעקומען פאַר משה'ן און אוועקגעלעגט די פּרוכטען צו זיינע פיס. איינער פון די צוועלף, דער עלטסטער פון זיי, א מאַן פון א יאָהר פערציג, מיט שטאַרקע מוסקולען און א שטאַרקען גרויסען קאָפּ, האָט זיך אָנגערופען מיט אַן ערנסטער הויכער שטימע, וועלכע האָט אָבגעשאַלט אין דער שטילקייט איבער די קעפּ פון דעם פאָלק, ווי די שטימע פון א דונער:

— משה, מיין האַר, דאָס זיינען די פּרוכטען פון דאָס לאַנד כנען, וואוהין דו האָסט אונז געשיקט אויסזעהן דאָס לאַנד.

משה האָט שטיל גענויגט מיט'ן קאָפּ און געווענדעט זיין בליק צו אהרן'ען:

— לעג אוועק די פּרוכטען פאַר דעם אָרון פון גאָט.

אהרן האָט געגעבען א שטילען בליק צו זיינע יונגע כהנים, און צוועלף יונגע כהנים האָבען גענומען די פּרוכטען אין דעם זעלבען סדר, ווי די מענער האָבען זיי געטראָגען. און אהרן איז געגאַנגען פאָראויס זיי און זיי האָבען אַהין געטראָגען די פּרוכטען פאַר דעם אָרון, פאַר וועלכען אהרן האָט זיך געשטעלט און געזאָגט א שטילע תפילה.

דורך דער צייט וואָס אהרן האָט געזאָגט די תפילה, האָט זיך דער עולם נישט בעוואויגען.. אַלע האָבען געהאַלטע די קעפּ געבויגען צו דער ערד און זיך פערטיפט אין א שטילער פרומקייט.

אז אהרן איז צוריקגעקומען פון אוהל האָט משה געפרעגט די צוועלף מענער, וואָס זיינען אַלע געשטאַנען פאַר איהם:

— האָט איהר די מענער פון לאַנד כנען אויך געזעהען? ווי זעהען זיי אויס?

— אזוי ווי זייערע פּרוכטען, אזוי זיינען די מענער פון לאַנד כנען, — ריעזען זיינען זיי.

צווישען דעם ים קעפּ איז אָדורך א רעש און ער האָט אויפגעהויבען, ווי א ווינד די כוואַליעס, די קעפּ פון די מאַסען. אָבער נאָך האָט אַלעס געשוויגען און איינגעהערט זיך מיט צוגעהאַלטענעם אָטהעם.

— אונזער גאָט איז שטאַרק און אמת איז זיין וואָרט, אמת'ער פון די געזעצען פון דער נאַטור. און ערפילען וועט ער דעם צוזאָג

וואָס ער האָט געגעבען צו אברהם, יצחק און יעקב, און זיינען די פעלקער פון כנען ריעזען, וועלען זיי ווי שטרוי פאַר'ן פייער זיין געגען דעם ווילען פון יהוה. און אַזוי ווי דער ים האָט מלחמה געהאַלטען פאַר אונז מיט די מצריים, אַזוי וועט דער שטורם־ווינד מלחמה האַלטען פאַר אונז מיט די כנענים, ווען גאָט וועט וועלען, — האָט משה געזאָגט שטיל און ערנסט.

— ווי די מילבען געגען די העלפאַנטען האָבען מיר אויסגעזעהן געגען זיי, צו די קניהען האָבען מיר זיי ניט דערגרייכט, — האָט זיך אַ צווייטער שליח, פּלטי דער זוהן פון רפוא, וואָס איז געווען געשיקט פון שבט בנימין, אַנגערופען זיך מיט אַ געדעמפּטער שטימע.

— עמלק זיצט אין בעפעסטיגטע שטעדט, און די פעלקער חיתי און אמורי זיצען אויף די הויכע בערג, און ערשט נאָך זיי זיינען די כנענים. זיי בעוואָהנען די ברעגעס פון ירדון ביז צום ים. קיינער קען נישט צוקומען צו זיי, — רופט זיך אָן יגאל דער זוהן פון יוסף, דער שליח פון שבט יששכר.

— ווער וועט וואַגען מיט די כנענים מלחמה צו האַלטען? עס איז אַ פאָלק פון ריעזען, — האָבען זיך די איבריגע שלוחים אָבגערופען.

דער ים פון די מענשען־קעפּ האָט שוין געברומט מיט דעם שטילען, אומעדיגען רעש וואָס דער ים ברומט פאַר'ן שטורם. דאָ און דאָרט האָבען זיך פּנים'ער אויפגעהויבען איבער די קעפּ פון די מאַסען און געדעדט צום עולם, געמאַכט מיט די הענד און געקאָכט זיך. עס איז שוין אוועק די הייליגע שטילקייט פון פרומען ערנסט, וואָס האָט די עדה ארומגענומען ביי משה'ס ארויסקומען פון אוהל. דער עולם איז ארוים פון די רייהען, זיך גערוקט נעהענטער צו די שלוחים. דאָ און דאָרט האָבען זיך שוין געבילדעט בעזונדערע גרופּעס, און צורייצטע געזיכטער, ברענענדיגע אויגען, שוואַרצע צופּלאָשעטע האָהר און בערד, אויפגעפלאַמטע ציטערדיגע הענד האָבען געפלאַטערט איבער די קעפּ פון דער עדה, און פון איבעראַל האָט זיך געהערט אַ שטיל מורמלען ווי דער געזאַנג פון די וועלען, ווען דער ווינד וויעגט זיי איידער ער גיסט זיי אוים...

משה איז שטיל געווען און ערנסט. ער האָט אוועקגענומען זיין

בליק פון די שלוחים און געקוקט אויף דער ערדה, ווי זיי הויבען זיך אן צו בעוועגען, און ער האט עפעס געקלעהרט.

אבער פלוצלונג זיינען ארויסגעשפרונגען די צוויי יונגע לייט, וואס האבען געטראגען אויף זייערע אקסלען דעם הענגעל וויינטרויבען. עס זיינען געווען כלב בן יפונה און ישוע בן נון. זיי זיינען ביידע געווען פון די יחוס'דיגע שטאמען פון שבט יהודה און שבט אפרים. זיי זיינען אבער נאך יונג געווען. כלב איז בלייך געווארען, ווען ער האט געהערט די מרגלים'ס רייד. ער איז געווען דער ערשטער, וואס איז נאהענט צוגעגאנגען צו משה'ן, אנגעקוקט די מרגלים און געזאגט:

— מיין האר משה, די מענשען רעדען נישט דעם אמת. נישט קיין ריעזען זיינען די מענער פון כנען, נאר אזעלכע מענשען ווי מיר; מיר האבען אויסגעזעהן אין זייערע אויגען ווי ריעזען און ווען זיי האבען געהערט, דאס מיר זיינען די קינדער פון ישראל, וואס גאט פיהרט פון מצרים איבער'ן מדבר, איז אן אימה און א שרעק זיי בעפאלען.

— גאט'ס רוהם געהט ווי דער עמוד אש פאראויס אונז און מאכט דערציטערען די הערצער פון די פעלקער פאר אונז, — רופט זיך אן ישוע בן נון, דער אינגערער. משה, פיהר אונז געגען די פעלקער פון כנען; עס איז זיי בעפאלען אן אנגסט פאר גאט, און מיר וועלען זיי לייכט קענען מנצח זיין.

אבער משה איז שטיל געבליבען. ער האט ניט געהערט די רייד פון די צוויי שלוחים. ער האט אויפגעהויבען זיינע אויגען און ארומגענומען די גאנצע ערדה אידען, וואס זיינען געווען פערזאמעלט קאפ איבער קאפ. ער האט געהערט דעם שטילען ברום, וואס פערנעהמט זיך פון דארט, און ער האט פערשטאנען די בעדייטונג פון דעם ברום. ער האט געקענט זיין פאלק און געוואוסט, אז די רייד פון די שלוחים האבען א שרעק אנגעווארפען אויף די ערשט בעפרייטע קנעכט, און זיי הערען שוין נישט וואס די שלוחים כלב בן יפונה און ישוע בן נון דערצעהלען. דאס שטילער רוישען פון ברומען געהט וואס אמאל שטארקער און זיי פערגעסען אין גאנצען, אז דער ארון שטעהט פאר זיי און משה איז ביי זיי...

ער האט אויפגעהויבען די אויגען און ארומגעקוקט זיך, ווי ער וואלט געוואלט עפעס זאגען. דער עולם איז שטיל געווארען, נאר ער

האָט געשווינגען. אין זיינע אויגען איז געלעגען אַ שטילער טרויער און די האָר פון דער באָרד האָבען זיך אויפגעהויבען פון דעם הויכען בעוועגען פון זיין ברוסט. דאָס פאָלק האָט נאָך געוואַרט, געבויגען די קעפּ צו דער ערד און געוואַלט הערען פון איהם אַ וואָרט. שטיל האָט ער זיך אויסגעדרעהט פון פאָלק, קיין איין וואָרט האָט ער זיי נישט געזאָגט, קיין בליק האָט ער נישט געשאָנקען די מרגלים, נאָר מיט דעם שטאַרקען פלינקען טריט און מיט אַ געבויגענעם קאָפּ צו דער ערד איז ער צוריקגעגאַנגען אין זיין געצעלט אריין.

דאָס פאָלק איז נאָך געשטאַנען אויף זייערע פלעצער און איהם נאָכגעקוקט.

אז משה האָט זיך צוריקגעקעהרט אין זיין געצעלט אריין, איז די עדה נאָך אונרוהיגער געוואָרען. די מרגלים האָבען זיך אויסגעמישט מיט'ן פאָלק און דערצעהלט איינצעלהייטען וועגען די לענדער, פון וועלכע זיי זיינען געקומען, און באַלד האָבען אָנגעהויבען ארומצוגעהן לעגענדען ארום פאָלק. אין איין גרופּע האָט מען דערצעהלט, אַז די פרוכטען וואָס די מרגלים האָבען געבראַכט, זיינען נישט קיין מענשליכע. זיי זיינען סם'עדיגע און נאָר די ריעזען קענען זיי עסען און פראַסטע מענשען שטאַרבען פון זיי. אין אַן אַנדער גרופּע האָט עס געהייסען, אַז די מורא'דיגע ריעזען, וועלכע דרעהען זיך ארום אַיבער די בערג פון מואב, זיינען אַזוי הויך, אַז זייער הויכקייט דעררייכט ביז צו די וואָלקענס, און זיי געהען צו אַ מייל אַ טריט און זיי האַלטען איין אין זייערע אָרעמס די ווינדען און קענען פון הימעל אַראָב אַראָבשיסען מיט זייערע פיילען די שטערען. די מעשיות האָבען אַ שרעק אַנגעוואָרפען אויף דער עדה און די שרעק האָט זיך ווי אַ געפעהרליכע קרענק אָנגעשטעקט אַן דער עדה. דאָ האָט מען שוין געהערט ווי אַ הויכער איד איז געשטאַנען אין אַ גרופּע און האָט געשריען, אַז משה האָט זיי ארויסגענומען פון מצרים, כדי זיי איבערצוגעבען אין די הענד פון די ריעזען. און אַ צווייטער האָט פאַר אַן עולם דערצעהלט, אַז משה איז אַליין פון ריעזען — דערפאַר האָט ער זיי פון מצרים ארויסגענומען, און אַז קיין אברהם, יצחק און יעקב זיינען גאָר נישט אויף דער וועלט געווען. נאָר דאָס האָט משה אויס-

געטראַכט. בחנם זיינען כלב און ישוע ארומגעלאָפען פון איין גרופּע צו דער אַנדערער און בערוהיגט דאָס פאָלק — דערצעהלט זיי פון דעם פעטען לאַנד, פון די וואַסערען און די טייכען, און פון די שרעק וואָס גאָט'ס נסים האָבען אויף די פעלקער ארויפגעוואָרפען, פון משה'ס נאָמען, ווי גרוים ער איז. דאָס פאָלק האָט זיי נישט געהערט, פערטריבען פון זיך: „זיי ווילען אונז געגען ריעזען שיקען. זעהט, זעהט, וואָס פאַר אַ חלק האָט משה אייך צוגעזאָגט דערפאַר? אײבער וועלכען שבט וועט ער אייך פאַר אַ עלטסטען מאַכען?"

און דאָס געבערום און די שרעק, וואָס איז בעפאַלען די עדה, איז וואָס אַמאָל גרעסער געוואָרען. קיינער איז נישט געווען אין זיין געצעלט. זיי האָבען זיך אויסגעלעגט אויף דער ערד פון מדבר און ארום זיך נאָר געזעהען די וויסטע ערד, און קיין שטיקער גרינס און קיין האָפנונג. זיי האָבען מיט אַמאָל פערלוירען דעם גלויבען אין גאָט, אין משה'ן און געזעהען זיך פערפיהרטע אין אַ ווילדען מדבר, וואו מען האָט זיי ארייגעבראַכט, אַז זיי זאָלען מיט ווייב און קינדער פאַר הונגער און דאָרשט אויסשטאַרבען. און פלוצלונג האָט זיך אַ וויינען פערנומען פון אַ ווינקעל ארוים, און דאָס וויינען האָט זיך אָנגעשטעקט. פון איבעראַל האָט זיך שוין געהערט אַ קלאַגען און דאָ און דאָרט האָט מען שוין געהערט שטימען רופען:

— קומט צו משה'ן, קומט צו משה'ן, לאָז ער אונז קיין מצרים צוריקפיהרען. וואָס האָט ער אונז פון מצרים ארויסגענומען?

ביי דעם תחום, וועלכער איז געווען אבגעצאַמט פאַר'ן אוהל מועד, זיינען אַרום און אַרום געשטאַנען די שטאַרקסטע כהנים און לויים, די בני יהודה, און מיט באַמבאַס־שטעקלעך צוריקגעטריבען די מחנות צוהיצטע אידען, וועלכע האָבען זיך מיט געוואַלד געוואָלט אריינרייסען צו משה'ס געצעלט.

עס איז נאַכט געוואָרען. די גרויסע און טיעפע שטערן האָבען נאָהנט געהאַנגען איבער'ן בלויען קלאָהרען הימעל אין מדבר. משה איז פון זיין געצעלט ארוים און געקוקט אין די טיעפע גרויסע שטערן אריין. פון דערווייטענס איז געקומען אַבגעשלאָגען ווי אַ ווייטע עכאָ דער שטורם פון פאָלק, און פון די פייערען, וואָס זאָבען אויפגעפלאַקערט דאָ און דאָרט איבער'ן מדבר, האָט ער געזעהען, אַז דאָס פאָלק איז נישט צוריק אריין אין זיינע געצעלטען, נאָר איז וואַך און

גרייט זיך צו עפּעס. אויף די ליפּען האָט ער דערפּיהלט דעם זאַל־ביגען טעם פון מדבר־טוי, וואָס דער ווינד האָט געבראַכט צו פיהרען פון ים, וועלכעס האָט געזעטיגט דעם הונגער. גאָט'ס חסד איז נאָך ניט אָבגעטהאָן. ער שיקט נאָך צו דעם שפּייז, — האָט ער זיך גע־טראַכט מיט פרייד. אָבער די טרויעריגקייט האָט געדריקט זיין גע־מיטה און ער האָט געקוקט אין די שטערען, ווי ער וואָלט פון דאָרט געוואָלט פערנעהמען די אָנווייזונג, וואָס ער האָט צו טהאָן.

ער האָט זיך צוגעהערט. דאָס ווינד האָט געבראַכט אָהער צו־טראָגען דאָס קלאָגען פון פאָלק. די איינזאַמע וויינענדיגע שטימען אין לעערען מדבר האָבען אַ שרעק אָנגעוואָרפען און אַ יאוש גע־פלאַנצט אין די הערצער. משה איז נאָך טרויעריגער געוואָרען. ער האָט אָנגעהויבען צו פיהלען, אז נישט מיט זיי וועט ער קענען אָב־נעהמען די לענדער פון כנען, די לענדער פון די פאָטערס אברהם, יצחק און יעקב, פאַר זייערע קינדער. ער האָט דערפיהלט צום ער־שטען מאָל, אַז צו לאַנג זיינען די קינדער פון ישראל אין מצרים געווען קנעכט. און עס האָט נישט געהאָלפען אַלעס וואָס עס האָט פּאַסירט מיט זיי, די גרויסע זאַכען וואָס זיינען געשעהען — וואָס ער האָט זיי פון אונטער פּרעה'ס געוואַלד ארויסגענומען, וואָס ער האָט זיי מיט געוואַלד דורך אַ ים געפיהרט, אין דונערען און בליצען אַ תורה געגעבען, וועלכע לערענט זיי געזעץ און אָרדנונג. עס האָט גאָר נישט געהאָלפען. דער קנעכט איז קנעכט געבליבען. און ביים ראַנד פון מדבר, וואו זיי שטעהען פאַר דעם צוגעזאָגטען לאַנד, וואָס זיי בעדאַרפען עס עראָבערען מיט שווערד און אָרים — ערוועקט זיך אין זיי דער איינגעשלאָפענער שקלאַף, די אימה פאַר'ן הערר, און זיי בענ־קען צוריק נאָך מצרים. עס האָט נישט געהאָלפען די פרייע, מילדע נעכט אין מדבר, ווען ער האָט זיי פון זייערע פרייע פאָטערס דער־צעהלט, וואָס זיינען געווען מלכים־פּאַסטוכער. ביים ראַנד פון דער אויסגעוועהטאָגטער זעהנזוכט, נאָך וועלכען זיי האָבען געשטרעבט דורך הונדערטער יאָהרען פערשקלאַפונג — האָט זיך די אימה גע־וועקט אין זיי, און זיי ווילען ווידער שקלאַפען ווערען איידער מיט די אָרימס און שווערדען זייער לאַנד און פרייהייט זיך צו עראָבערען. צום ערשטען מאָל האָט ער אָנגעהויבען צו צווייפלען אין דעם פאָלק, וואָס ער האָט בעפרייט. נישט ביים גאָלדענעם קאַלב, און נישט ביים

גאָלדענעם שלאַנג, וואָס זיי האָבען זיך פאַר געטער געמאַכט, האָט ער פערצווייפעלט. ער האָט דאָן פערשטאַנען זייער שוואַכקייט. ער איז ניט געוועזען ביי זיי. זיי האָבען מורא אַליין צו פערבלייבען אין מדבר אָהן אַ גאָט און אָהן אַ פיהרער, און זיי מאַכען זיך אַליין אַ גאָט, אַ גלויבען, אַבי עפּעס צו האָבען וואָס זאָל אין זיי האָפנונג וועקען ארויס־צופיהרען זיי אין דער פרייהייט. ער האָט זיי פערשטאַנען דענסטמאָל, און ליעב געהאָט זיי — איינגעשטעלט זיך דאָס לעבען פאַר זיי, גע־נומען די שולד אויף זיך און ווייטער געגלויבט און געהאָפט. אָבער יעצט, ווען זיי זעהען מיט די אייגענע אויגען די פרוכטען פון לאַנד, די ווייַנטרויבען, די פייגען, די טייטלען, די מאַנדלען און מילגרוימען, די פרוכטען וואָס זיי האָבען קיינמאָל אין מצרים נישט געזעהען; זיי זעהען, אַז דאָס לאַנד איז דאָ, אַז מען האָט זיי נישט אָבגענאַרט, אַז ער האָט זיי געפיהרט אין דעם ריכטיגען וועג, און אָט שטעהען זיי ביי זיינע גרענעצען, זיי דאַרפען נאָר אריינטרעטען אָבנעהמען עס מיט דעם שרעק, וואָס זיי האָבען אַנגעוואָרפען אויף די שכנות'דיגע פעלקער; זיי זעהען אַ פאָלק געהט אין מדבר צוריקנעהמען אַ לאַנד פון פאָטערס — און אָט ביים לעצטען טריט, וואו מען פערלאַנגט פון זיי טהאָטען — מענער־קראַפט — ווערען זיי צוריק שקלאַפען און לאָדען די קעמלען צוריק צו רייטען קיין מצרים, קיין מצרים, וואו זיי האָ־בען, פערשקלאַפט ביי פּרעה'ן, פּתום און רעמסס געבויט, וואו זייערע קינדער האָט מען אין די ווענד איינגעמויערט און אין דעם בלוט פון זייערע טעכטער האָט זיך פּרעה געבאָדען; קיין מצרים צוריק קנעכט, אייביגע שקלאַפען ווערען אָהן אַ האָפנונג אויף משה'ן, אויף אַ בעפרייאונג, נאָר אויף אייביגער, אייביגער קנעכטשאַפט.

ער האָט געטראַכט, ער וועט אַנטלויפען פון זיי. ביינאַכט וועט ער אוועק פון מדבר, מיטנעהמען מיט זיך די געזעצען וואָס ער האָט זיי געגעבען און זיי לאָזען אַליין. ער וועט צוריקגעהן צו יתרו'ן, זיין שווער, ער וועט ביי איהם פיטערען די שאָף, און זיינע קינדער וועט ער לערנען די מענשליכע געזעצען וואָס גאָט האָט געגעבען דעם פאָלק, אַז זיי זאָלען זייערע קינדער לערנען, און אַזוי אַרום וועט אַ נייע פאָלק אויפוואַקסען. און די שקלאַפען, וואָס ער האָט פון מצרים ארויסגענומען, וועט ער אַליין אין מדבר איבערלאָזען. ער האָט זיי שוין געזעהען, ווי זיי כאַפּען זיך אויף צו מאָרגענס פון זייערע גע־

צעלטען און ווערען געוואהר: משה איז נישטא, משה האט זיי פער־לאזט. דער ארון איז נישטא, קיין געזעץ, קיין פיהרער, זיי בלייבען אבהענדיג, יעדע גרופע מאכט זיך אליין אן עלטסטען, די עלטסטע קריעגען זיך צווישען זיך, טהייל שלעפען קיין מצרים, אנדערע ווילען אין מדבר בלייבען — דאס לעצטע ביסעל עסען לאזט זיך אויס, זייערע קעמלען שטארבען אויס און זייערע קינדער שטארבען אויס, און צו ביסלעך, איינציגווייז, ווערען זיי אויסגערונען — יעדע אנדערע גרופע, יעדער אין אן אנדערען טהייל מדבר. זיי בלאנקען ארום, געפינען קיין וועג נישט, וויסען נישט וואס צו טהאן. און וואס אמאל ווערען די זאמדען פון מדבר בעזעצט מיט טרוקענע ביינער פון מענשען־סקעלעטען, פון אייזלען, פון קעמלען. עס בלאזט דער ווינד, און דער זאמד פערדעקט די לעצטע שפורען פון די אבלים, וואס וואלגערען זיך ארום אויף די מדבר־זאמדען, און קיינער ווייסט שוין נישט, אז אין מדבר ליעגט א פאלק בעגראבען. נאר פון צייט צו צייט קאפעט א קעמעל אויף פון א פערבייציהענדער מחנה אן אויסגעטריקענטען סקעלעט, אויסגעטריקענט אין די ברענענדיגע זאמדען פון מדבר...

די לעפלען האבען זיך איבערגערוקט איבער זיינע אויגען און א וועהטאגדיגע גרימאסע האט זיך ארומגעשניטען ארום זיין מויל. די הענד האבען איהם געציטערט און די האהר פון זיין באָרד האבען זיך אויפגעהויבען און אנידערגעלעגט. ער האט זיך אויפגעשטעלט און אריינגעקוקט מיט זיינע גרויסע אויגען אין הימעל אריין, און עס האט זיך געדאכט, אז ער נעהמט ארום דעם ברייטען גרויסען מדבר־הימעל אין זיין בליק — ער האט געזוכט מיט זיין בליק טיעף אין די שטערען א וועג. ניין, אלעס יא, נאר דאס נישט. אז שטארבען אין מדבר, זאל ער שטארבען אין איינעם מיט זיי — זאל ער זיך ארומוואלגערען מיט זיי איבער דער ברייטער, וויסטער, ווילדער ערד, און ניט זוכען קיין אויסוועג פאר זיך. ער האט נישט קיין רעכט אוועקצוגעהן פון זיי. ער וועט מיט זיי זיין אין דעם מדבר, ביז זיי אלע וועלען אויסשטארבען, און אפשר וועט זיך טרעפען א גליק, און ער וועט פריהער שטארבען פון זיי און ניט זעהען דעם צער איבער די פערלארענע האפנונגען, וואס וועט פון זייערע אויגען ארויסשרייען.

אבער זאל דאס אלעס ווירקליך זיין? זאל זיך מיט דעם ענדיגען

דער ארויסגאנג פון מצרים? איז שוין נישטאָ קיין אנדער עצה? פאַר וואָס האָט ער אַזוי שלעכט געקלעהרט פון זיי? פאַר וואָס זיצט ער פאַר זיין געצעלט, וועז עס הערט זיך פון דאָרט דער יאוש און דער געוויין פון פאָלק? פאַרוואָס געהט ער נישט אהין צו זיי, רעדען מיט זיי און שטאַרקען זיי? פאַר וואָס האָט ער פערצווייפעלט? צו טהוט דאָס אַזוי אַ פיהרער, אַ משה, וועלכער נעהמט אַ פאָלק פון שקלאַפען אַרויס און פיהרט זיי אין אַ מדבר צו שטאַרבען?

ער האָט זיך אויפגעהויבען פון אָרט און מיט פלינקע טריט האָט ער אָנגעהויבען צו געהן צום פאָלק. ער האָט זיך געטראַכט, ער וועט אריין צום פאָלק און וועט זיי טרייסטען. ער וועט רעדען אין נאָמען פון גאָט, ער וועט זיי דערמאָנען אָן די אַלע נסים וואָס גאָט האָט מיט זיי געטהאָן. ער וועט זיי דערמאָנען אָן ים, אָן בארג סיני, און מיט אַ דערהויבענעם גייסט וועט ער זיי מאָרגען גלייך פיהרען אַנטקעגען דעם פיינד. אָבער באַלד איז איהם פאַר די אויגען געשטאַנען דאָס פאָלק, ער האָט געהערט אין די אויערען דעם מורמעל און געקלעהרט: וואָס וועט זיין, אז ער וועט זיי שוין שטאַרקען, ער וועט זיי דערהויבען און פיהרען געגען דעם פיינד, און קומענדיג מיט'ן פיינד פנים צו פנים וועלען זיי זיך דערשרעקען. ס'וועט זיך דערוועקען אין זיי דער שקלאַף, און זיי וועלען אַנטלויפען צוריק אין מדבר, אפשר קיין מצרים, אָדער זיך אונטערגעבען ווי קראַנקע הינד, און בעטען זיך ביי די נייע הערען, אַז זיי זאָלען זיי לאָזען לעבען און זיי צונעהמען פאַר שקלאַפען — און אַזוי ווי זיי האָבען געדיענט די מצריים, אַזוי וועלען זיי דיענען די כנענים און גאָט'ס נאָמען וועט נאָך מעהר ווערען צו שאַנד און צו שפּאָט פאַר די פעלקער פון דער וועלט, און ער, משה, וועט האָבען ארויסגענומען אַ פאָלק פון שקלאַפעריי און זיי געבראַכט צו צווייטע הערען, אין אַן אנדער שקלאַפעריי.

ער האָט זיך אָבגעשטעלט אין מיטען גאַנג און ארומגעקוקט זיך אין דער נאַכט. פון דערווייטענס האָט זיך אַלץ געהערט דער טעמפּער אונהיימליכער ברום, וואָס דער ווינד האָט געבראַכט אהער צו ברענגען פון פאָלק, און עס האָבען זיך געזעהן די פלאַמען פון די פייערען פאַר די לאַגערען. ער האָט געקוקט אין די שטערען אריין און געזוכט צווישען זיי אַ וועג, אַן אַנווייז וואָס צו טהאָן, וואוהין צו געהן. ער האָט זיך דערמאָנט אָן זיין יוגענד, ווען ער האָט ביי נאַכט געפּאַשעט

יתרו׳ס שעפסען און פלוצלינג האט ער דערזעהן דעם ברענענדיגען דארן און דערפיהלט די גרויסע זאך וואס ער בעדארף טהאן. און יעצט איז אויך נאכט, און די זעלבע שטערען, און דאס פאלק האט ער שוין, עס איז ארום איהם, און ער וויים נישט קיין וועג פאר איהם. דער ציעל איז איהם נישט קלאהר, עס האט איהם ארומגענומען א גרויסער וועהטאג נישט פאר׳ן פאלק, נאר פאר זיך, פאר זיין לעבען — ער איז פאמעליך צוריקגעגאנגען צום אוהל, דעם קאפ טיעף גע־בויגען צו דער ערד, ער איז אנגעקומען פאר׳ן אוהל־מועד. פון דעם שווארצען גרויסען געצעלט האט זיך געזעהן דער סודות׳דיגער, צנועה׳־דיגער פלאם פון נר תמיד. ער האט דערמאנט, אז דארט אינוועניג אין ארון ליעגען עס אויף שטיינערנע טאוולען אויפגעקריצט די גע־זעצען, ווי אזוי די מענשען זאלען לעבען, און ער בעדארף א פאלק דערצו, וועלכעס זאל די געזעצען אויפנעהמען אין זיין לעבען און זיי ווייטער פלאנצען מיט זיין נאכקומען און איבערגעבען די געזעצען דער נאד־וועלט, כדי די מענשען זאלען דיענען דעם ריכטיגען ציעל, צו וואס זיי זיינען בעשטימט. און צוליעב זיי, צוליעב די שטיינערנע טאוולען האט ער א פאלק בעפרייט, און יעצט, ווען דאס פאלק וועט אין מדבר אונטערגעהן — ווער וועט טראגען די שטיינערנע טאוולען צו די מענשען און צו די שפעטערדיגע דורות? זיי, ווי דאס פאלק, וועלען פערטרונקען ווערען אין דעם ים פון זאמד אין מדבר, און די מענשען וועלען ארומלויפען ווי ווילדע חיות איבען זייער גאנצען לעבען און וועלען נישט וויסען צו וואס זיי לעבען, און זינד און אונרעכט וועט שטענדיג הערשען איבער דער ערד, אזוי לאנג ווי דער מענש וועט לעבען, און אין די זאמדען פון מדבר וועט זיין הילף זיין בע־גראבען און קיינער וועט נישט וויסען דערפון.

ער האט זיך אויסגעשפרייט פאר׳ן געצעלט פון ארון, און איינגע־גראבען דעם פנים אין זיינע הענד, און אין זיין הארץ האט א תפילה געגליהט, נישט צום ארון, נישט צו די לוחות—נאר א תפילה איבער זיי, זיי זיינען אויך אזוי הילפלאז ווי ער, און ער האט אויפגעהויבען די אויגען און די הענד צום הימעל און געזוכט רעטונג.

אזוי איז ער אבגעלעגען א שטיק צייט. פלוצלונג האט זיך ווער צוגע׳גנב׳עט צו איהם גאנץ אין דער שטיל און אוועקגעזעצט זיך נעבען איהם, געווארט. צום סוף האט ער געזאגט אין א שטילען טאן:

— אדוני משה!

משה האט זיך אויפגעכאפט, אומגעקוקט זיך ווער עס רופט איהם. ער האט געזעהן ביי דעם ליכט פון די שטערען געבען זיך א יונגען מאן מיט א שווארצער בארד.

— אדוני משה, היים און איך וועל טויטען די מרגלים, בעפעהל און איך פיהר דאס פאלק געגען כנען!

משה האט איהם אין געזיכט אריינגעקוקט — די אויגען פון דעם יונגען מאן האבען ארויסגעשטראהלט, ווי דער נר תמיד פון ארון, פון זיין ווייסען טוך איבער'ן קאפ. אן געזיכט האט ער איהם דערקענט: עס איז געווען ישוע בן נון.

— פון וואנען קומסט דו?

— איך קום פון זיי, — ווייזט ער מיט דער האנד אויף די פייערען. — זיי וויינען, די קנעכט פון מצרים.

— און ווער ביזטו?

— איך בין ישוע בן נון. איך און כלב בן יפונה, האבען מיר צוזאמענגענומען טויזענד יונגע לייט. יעדערער פון זיי קען האלטען א שווערד אין דער האנד. היים, אדוני משה, און איך געה מיט מיינע מענשען אין פאלק און טרעט צו דער ערד די פיהרער פון די מורדים, די מרגלים, און מיט ריטער טרייב איך זיי געגען כנען.

משה האט געשוויגען. ער האט די אויגען אויפגעהויבען צום הימעל. עפעס וואס איז געבוירען אין זיין הארץ און קאפ. און ער האט שטיל געענטפערט:

— נים די האנד, וועלכע האט געזעצען געקריצט, וועט די שווערד ציהען!

— אבער, אדוני משה, דאס פאלק וויל קיין מצרים צוריקגעהן. זיי זאגען: „לאמיר זיך מאכען אן עלטסטען און צוריקגעהן קיין מצרים!"

משה האט געשוויגען.

— אדוני משה, קיין מצרים וועלען מיר נישט צוריקגעהן, — האט ישוע האסטיג ארויסגערעדט. — ליעבער אין מדבר שטארבען, איידער צוריק קנעכט ווערען. איך וועל מיינע לייט אנשטעלען און יעדען איינעם טויטען, וואס וועט וואגען אויף דעם וועג פון מצרים ציריק צו געהן.

— און ווען איך וועל מיך שטעלען אויף דער שפּיצע און זיי קיין מצרים צוריק פיהרען? — האט משה געזאגט.

— מיין שווערד וועט דיר שטעהן אין וועג.

— אויף דיין רבין משה וועסטו די האנד אויפהויבען?

— אויף יעדען איינעם, וואס וועט וואגען דעם וועג פון מצרים צו בעטרעטען.

א בליץ האט אויפגעשטראהלט אין משה'ס אויגען, זיין פּנים איז געווארען בעגאסען מיט א גרויס פרייד, דאס הארץ איז געווארען מיט עפּעס וואס ערפילט. ער האט געכאפּט דעם יונגען מאן'ס קאפּ און זיינע אויגען געבויגען צו די שטערן־ליכט און געקוקט איהם אין די אויגען אריין.

— ווער ביזטו?

— ישוע בן נון פון שבט אפרים.

— זיינען אין דיין שבט דא א סך אזעלכע יונגע לייט ווי דו?

— דער גאנצער יונגער דור, וועלכער איז אויפגעוואקסען אונטער דיינע רייד, צייט דו ביזט אונז קיין מצרים געקומען בעפרייען — זיינען אזוי ווי איך.

— געה, ישוע, אין פאלק אריין. איך קום באלד ארויס צו זיי.

משה האט זיך אויפגעהויבען פון זיין ארט און איז געגאנגען מיט פלינקע טריט צו אהרן'ס געצעלט. א געדאנק האט איהם גע־בליצט אין קאפּ — דער צווייטער דור! דער צווייטער דור, וואס איז אויפגעוואקסען מיט דער האפנונג אויף דער ישועה. זיי זיינען דאס פאלק, וואס ער האט בעפרייט. זיי וועלען קענען די לענדער פון כנען אבנעהמען און די פעלקער פון דארט פעריאגען. די קנעכט מוזען אין מדבר שטארבען. אזוי לאנג זיי אין מדבר ארומפיהרען, ביז עס וועט שוין קיין שריד ופליט פון אלטען דור נישט איבערבלייבען, פון דור, וועלכער האט אליין די ציגעל פון פיתום און רעמסס געשלעפּט, זיי מוזען אין מדבר שטארבען — זאל עס אפילו צעהנדליגע יאהרען קאסטען.

ער האט זיך אבגעשטעלט. ער האט זיך דערמאהנט אן זיין עלטער, און א רחמנות האט איהם ארומגענומען אויף זיך אליין. און ער? וואס וועט מיט איהם זיין? האט ער נישט דאס גאנצע לעבען געהאפט, ווי ער וועט די אידען אריינפיהרען אין דעם צוגעזאגטען

לאנד, און דארט וועט ער זיינע אלטע טעג צווישען זיין פאלק אויס־לעבען, און אז ער וועט שטארבען, וועט מען איהם בעגראבען אין די קברים פון אברהם, יצחק און יעקב, — איז דאס נישט געווען זיין לעבען, זיין חלום? ווען ער האט נאך יתרו'ס שאף געפאשעט, האט ער זיך דען ניט געזעהן אויף דער שפיץ פון דעם בעפרייטען פאלק, ווי ער פיהרט זיי אין צוגעזאגטען לאנד אריין — און יעצט זעהט ער זיך, ווי ער ליגט אין איינעם מיט'ן פאלק בעהאלטען אין די זאמדען פון מדבר און אן אנדערער פיהרט זיי אין די לענדער אריין.

נאר איין מינוט האט געדויערט דאס איבערלעגען זיך, נאר איין מינוט דער רחמנות אויף זיך. ער האט זיך דערמאהנט אן די לוחות, וואס ליעגען אין ארון — אט פאר זיי דארף מען א פאלק, וואס זאל זיי אויספיהרען און זיינע קינדער איבערגעבען, און דאס איז געווען דער צוועק — און נישט דער מענש. געאיילט האט ער ווידער זיינע טריט און איז פאר אהרן'ס אוהל צוגעקומען, איהם ארויסגערופען:

— קום צום פאלק!

— משה, וואס ווילסטו טהאן?

— דו וועסט הערען מיינע רייד.

באלד האבען די לויים אין די זילבערנע טראמפייטען געבלאזען, אנדערע אין די שופרות. די כהנים זיינען ארוים מיט די כלים און די לויים מיט דעם ארון. פון אלע זייטען איז זיך דאס פאלק געקומען צו לויפען הערען וואס משה האט צו זאגען. ביים ראנד פון הימעל איז דער מארגען־שטערן שוין אויפגעגאנגען אין א טייך פון בלוט און די ערשטע מארגען־שטראהלען האבען בעלייכט די זאמדען פון מדבר. וואס אמאל האבען זיך ענטפלעקט העלע שטיקער הימלען און ווייטע שטיקער מדבר; עס האבען זיך געזעהן די לאגערען מיט די קעמלען און די בערגלאך מיט די טהאלען. און דאס פאלק האט צוגעשטראמט פון אלע ווינקלען, פון אלע זייטען.

אז דער פלאץ ארום אוהל איז שוין געווען בעדעקט מיט אידען, איז משה ארוים. מיט א שטארקער שטימע און ברענענדיגע אויגען האט ער גערופען צו די עלטסטע פון דער עדה:

— קומט ארויף מיט מיר אויפ'ן בארג. איך וועל אייך ווייזען דאס לאנד וואס גאט האט צוגעזאגט אברהם, יצחק און יעקב!

עס זיינען ארוים מיט אראבגעלאזטע קעפ די עלטסטע און די

אלטע פון די שבטים משה איז געגאנגען פאראויס, אהרן נאך איהם און הינטער זיי די עלטסטע פון די שבטים און דאס פאלק נאך זיי. באלד איז דער בארג בעשאטען געווארען מיט מענער אין ווייסע קיטלען.

פון דערווייטענס פון א הענגענדען וואלקען האט זיך ארויסגע־שניטען א גרין בעזעמטער ראנד פון א לאנד, אויף בערגלאך און טהא־לען. ווי א חלום האט זיך געצויגען א וואסער דורך די גרינע בערג, און מען האט גאנץ דייטליך געקענט זעהן די משופע'דיגע בערג, וואס זיינען בעשאטען געווען מיט בוימער.

איהר זעהט עס דארט? דאס איז דאס לאנד כנען, וואס גאט האט אייערע עלטערען, אברהם, יצחק און יעקב, צוגעזאגט. מיר שטעהען ביי זיין ראנד, פינף טעג געהן און מיר זיינען ביי זיינע גרענעצען.

דאס פאלק האט זיך צוגעקוקט מיט ערשטוינען.

— נאר מיר וועלען נישט דארט אהין געהן, — האט משה אויס־גערופען. — איהר אלע, וואס האט אליין פרעה'ן געדיענט, וועלען אין דעם לאנד נישט אריינגעהן. אויך נישט צוריק קיין מצרים וועט איהר געהן. נישט צוליעב אייך, נאר צוליעב גאט, וואס זיין נאמען וועט צו שאנד ווערען און צוליעב די געזעצען וואס ער האט אייך גע־געבען — ווער עס וועט וואגען דארט צוריקגעהן, דעם וועט טרעפען דער טויט. אין מדבר וועט איהר בלייבען פערציג יאהר, ביז עס וועט פון אייך קיין שריד ופליט נישט איבערבלייבען, ביז דער לעצטער קנעכט וועט אויסשטארבען. די קינדער אייערע וועלען דארט אהין קומען; זיי וועלען געגען כנען מלחמה האלטען!

א טויטע שטילקייט האט ארומגעכאפט די אלטע און די עלטסטע און דאס גאנצע פאלק. אלע זיינען זיי געבליבען שטעהן אויף זייערע ערטער מיט געבויגענע קעפ צו דער ערד און אויסגעהערט משה'ס שטראף. נאר אהרן האט זיך אין דער שטיל אנגערופען:

— משה, און מיט אונז וואס וועט זיין?

— שטארבען ווי זיי אין דעם מדבר: מיר געהערען צו דעם זעלבען דור. ישוע בן נון וועט די יונגע פיהרען אין כנען אריין.

אהרן האט אויך געבויגען דעם קאפ צו דער ערד און געשוויגען אין טיעפען נאכקלעהרען.

נאר באלד האט זיך געהערט א געוויין פון די אלטע. זיי זיינען

צוגעגאנגען צו איהם און געווארפען זיך צו די פיס, און אויסגעשטרעקט די הענד צו איהם:

משה, משה, מיר האבען געזינדיגט!

דאס געוויין האט ארומגעכאפט די גאנצע עדה. פון איבעראל האט זיך געהערט דאס געשריי:

—משה, משה, מיר האבען געזינדיגט! פיהר אונז געגען פיינד. מיר וועלען איהם מנצח זיין!

— קנעכט קענען ניט מנצח זיין. שקלאפען פיהרט מען נישט אין דער מלחמה — איהר וועט אנטלויפען פון פיינד. מיר מוזען ווארטען אויפ'ן יונגע דור. ישוע בן נון, כלב בן יפונה!

די צוויי יונגע לייט זיינען ארויסגעשפרונגען ווי ווילדע צוויי לייבען און געשטעלט זיך מיט אונטערטהעניגקייט פאר משה'ן:

— אדוני משה!

— פיהרט די עדה אין טיעפען מדבר אריין! — האט משה בע־פוילען די יונגע לייט.

באלד זיינען טויזענדער יונגע לייט מיט שווערדען און באמבאס־שטעקלעך ארויסגעשפרונגען פון פאלק און געטריבען דאס פאלק פון בארג אראב אין מדבר אריין.

פון דערווייטענס האט זיך שוין געהערט דער זילבערנער קלאנג פון די זילבערנע רעהרען און שופרות. דער ארון האט זיך געריהרט פון ארט.

מיט פערבענקטע בליקען האט דאס פאלק זיך אומגעקוקט און געקוקט אויף דעם ראנד פון הימעל, וואו עס האט זיך גרינס געזעהען, ווי א ברעג ביים ים.

חורבן ירושלים.

ערשטער געזאנג.

(די כשדים ארום ירושלים'ס מויערן.—ירמיהו'ס געווין לאָזט ניט ירושלים חרוב מאַכען.—די מלאכים ברעכען די מויערן איין.—דער בית־המקדש ברענט.—די לויים מיט זייער געזאַנג.—די וועב־מיידלעך מיט זייערע פּרוכת'ן.—דער אוצר פון די איילען אין בית־המקדש.—די שטילע תפילות.—די זון וויל נישט איבער דער וועלט שיינען).

צוטראטען ליגט יהודה צו נבוכדנצר'ס פיס. שוין איינגעזאמעלט דעם גאנצען כשדים־חיל ארום ירושלים'ס מויערן האט דער פיינד. אלע וועגען אבגעשניטען, אלע וואסער'ן וואס פליסען קיין ירושלים פערשטאפּט. הארט ביז צו מויערן געהען די כשדים שוין צו. שוין ווייזט זיך געגען זיי קיין העלד ניט מעהר, קיין פייל, קיין שפּיז פון ירושלים'ס זייט ווערט נישט מעהר געוואָרפען צו זיי — אָבער ירושלים נעהמט ער דאך ניט איין. עס האבען צייט די כשדים־העלדען צו לאקען זייערע בערד, זאפּען זיך די האהר אין די אויל־געשירען און קנייפּען און קארבען זייערע בערד און האָהר. עס פיטערען זיך רוהיג נעבען זיי זייערע געפּוצטע פערד. דער פיינד נעהמט ירושלים ניט איין.

יעדעס מאָל, ווען נבוכדנצר קומט צו ירושלים צו, ווערט זי פערהוילען פון זיינע אויגען. עס פערשווינדט דער וועג, און אוועקגעווארפען ווערט ער פון די ירושלים'ס מויערען אויף מיילען ווייט. עס פאלען די שפּיזען אויף זיינע אייגענע חילות צו. צי ווי מיט אשור שפּיעלט יהוה מיט איהם א שפּיעל? א, עס ציטערט דער פיינד.

און דאָך אויף דער צווייטער זייט מויער — אויסגעשטאָרבען ליגט ירושלים. ווי אַרויסגעוואָרפענע שמאַטעס, וואַלגערען זיך איבער די ווייסע גאַסען אַרום די שעהנסטע ווייס־לויכטענדע לייבער פון די טעכטער פון ירושלים. קיין פיינד'ס שווערד האָט זיי נאָך נישט אָנגע־ריהרט. דאָס זיינען זיי אַזוי דורך הונגער פון זייערע פּאַלאַצען אַרויס־געוואָרפען געוואָרען. עס ברענט די זון איבער זייערע נאַקעטע לייבער, און זיי פּיהלען די ליכט נישט מעהר. אויסגעטריקענט, געלעכצט נאָכ'ן טרונק, איז זייער בלוט פערשלאָפען געוואָרען אין זיי. די ליפּען, ווי פערברענטע רויזען פון זומער־היצען — איינגעשרומפּען. עס דרימלען די קראַנקע יונגען.

עס בעוועגט טיילמאָל אַ פער'חלש'טע פרוי מיט איהר האַנד און זוכט נעבען זיך איהר איינציג קינד, וואָס ווי אין חלום שוועבט זיין געשטאַלט פאַר איהר. טהייל קינדער מתים האָבען זיי ליגען נע־בען זיך; טהייל קינדער, קריכענדיג אויף אַלע פיער, נויגען זייערע פערלעכצטע מיילעכלעך, זוכען פערשמאַכט, ווי אין קראַנקהייט, נאָך דער מוטערס נאָהרונג. געפינט די אויסגעדאַרטע ברוסט, וואָס ווי אַ פערטריקענטע פּרוכט, נאָגט דאָס קינד פון איהר הוילע לופט אין זיך אַריין. ווי דורך אַ שלייער פיהלט די פער'חלש'טע מוטער די שטילע גסיסה פון איהר קינד, און זי צאַפּעלט אויף צום לעצטען מאָל און טראָגט איהר פערטריקענטע צונג אין דעם שטאַרבענדען קינד'ס מיילעכעל אַריין.

שוויינענדיג רוקט זיך די נאַכט צו, ווי אַ שוואַרצע חופה איבער אַ טויטער כלה. עס הילען זיך די גאַסען אין שאָטען איין. און אויף אַלע פיער הויבען קראַנקע אָן פון זייערע לעבער אַרויסצוקריכען. צי זיינען עס יונגע, צי זיינען עס אַלטע? אַלע זעהען אויס גלייך. זיי נויגען זייערע מיילער צו דער ערד צו, לעקען מיט זייערע צונגען, ווילען פון דער ערד אָוועקרויבען דעם טוי, וואָס די נאַכט הויכט אָן אויף איהר. אָבער מיט שטויב דעקען זיך זייערע מיילער צו. טרוקען זיינען די נעכט און לעגען זיך שווער, ווי אַ גוף פון אַ בר־מנן, איבער דער ערד. אָנגעפילט מיט טויט איז די לופט, די נשמה ווערט גע־בונדען אין דעם גוף אין אַזאַ נאַכט, און פער'חלש'ט, מיט בענקענ־דיגע בליקען קוקט ישראל, ווי נאָך אַ ישועה אויס, נאָך דעם פיינד.

אָבער דער פיינד קאָן ירושלים נישט נעהמען. נאָך שטעהט

אויפ׳ן הר־הבית ביים מזבח דער כהן אין זיין ווייסען געוואנד און ברענגט דעם קרבן צו גאָט אין דער ריכטיגער צייט. פערשוואַכט ווערט ער פון דעם געררך פון פלייש, וואָס ברענט זיך אויפ׳ן מזבח פאַר איהם. דער וויין געהט אין זיינע פערטריקענטע געדערים אריין. און שיכור און קראַנק פון דעם גערוך פון וויין און פלייש, וואָס זיינע הוילע געדערים ווערען אָנגעבלאָזען מיט איהם. שלעפּט ער זיין קראַנקע גוף פון מזבח אוועק. אויף אַלע פיער קריכט ער פון דער עזרה ארויס, נויגט זיין קאָפּ צו דער וואנט צו און ער הויכט זיין נשמה אויס, מיט דעם פער׳חלש׳טען שמייכעלע אויף זיינע ליפּען, אז ער האָט מיט זיין נבלה די עזרה נישט טמא געמאַכט.

נור נישט איבער דעם קרבן, וואָס דער כהן ברענגט צו גאָט, קאָן ירושלים נישט פאַלען. פערזינדיגט האָט זיך ישראל, און גאָט איז אוועק פון איהם. פון מצרים האָט ער איהם ארויסגענומען, אין דעם לאַנד, וואָס צו זיינע עלטערען צוגעזאָגט, האָט ער איהם אריינגע־בראַכט. משה׳ן האָט ער געשיקט צו זיי, אַ תורה זיי געגעבען, געמיינט, זיי וועלען זיין די לעהרער פון דער וועלט, זיינע געזעצען די פעלקער לערנען, דערצעהלען וועגער יהוה איז. דורך דורות, דורות האָט ער זיי נביאים געשיקט און אָנגעזאָגט: „זייט די וועלט, זייט דאָס ליכט. נישט קיין אָקסען און נישט קיין קאַלב וויל איך פון אייך, נישט קיין געשרייען און נישט קיין געבעט. דעם שוואַכען העלפט, פאַר דעם אָרי־מאַן און פאַר די יתומים נעהמט אייך אָן". הינטער יעדען בוים זיך געצען געשטעלט און פון אונווירדיגע פעלקער זיך מדות געלערענט. אַ, עס האָט אויפגעברענט דער צאָרן אין גאָט אויף זיין אויסערוועהל־טען פאָלק.

געציטערט האָבען די יסודות פון דער ערד, געדונערט דער הי־מעל, און דער ים איז ווי אַ מויער געבליבען שטעהן. די שטערן און די זון האָבען זיך אין די לעכער בעהאַלטען, ניט געוואָלט געהן זייער שליחות אויספיהרען און שיינען איבער דער וועלט, ווען גאָט האָט גע־שוואָרען ירושלים אונטערצוברענגען, דעם בית־המקדש צו פערברע־נען. מיט אייזערנע ריטער האָבען זיי די מלאכים פון זייערע בעט־העלטניסען ארויסגעשמיצט און מיט געוואַלד זיי געגויט איבער דער וועלט לויכטען צו געהן. אָבגעצויגען האָט דאָן גאָט פון דער ערד, וואו מענשען האָבען איהם געשאַפען אַ היים, אין די הימלען איז ער

אוועק, צוריק געלאָזען האָט ער זי אליין, פערשלאָסען די הימלען איבער איהר, דעם שער הרחמים צוגעמאכט און בעשווארען האָט ער די מלאכים, פאר איהם ניט צו ברענגען קיין געבעט און קיין געוויין. מלאכים מיט פייערדיגע ריטער האָט ער ביים שער הרחמים אוועק־געשטעלט — אבצוטרייבען די תפילות, וואס דרינגען פון דער וועלט ארויף צו זיי, איבערגעלאָזט די וועלט צו איהר מזל אליין. אַ, פינ־סטערע כוחות, געהט פון אייערע בעהאלטענע לעבער ארויס און פיהרט אויס אייערע מעשים! עס פרעסט שוין דער שטארקער דעם שוואכען, און קיין גערעכטיגקייט איז נישטאָ מעהר. עס רייסען די בליהטען איינע פון דער צווייטער דעם זונען־שטראהל ארויס. די ווארצלען אין דער ערד קריגען זיך צווישען זיך און גנב'ען איינער פון דעם אנדערען דעם חיות אָב. אַ, דער ווערימעל, אויף גאָט'ס חסד ביז אהער געשיצט, צו שפייז דעם שטארקען איז ער געווארען, און גאַנצע מינים בעשעפענישען געהען שוין אונטער דער זון. אַ, עס נויגט איהר שוואך קעפעל דאָס אָרימע גרעזעל צו דער זון צו און פרעגט אויף גאָט. דאָס קליינע פעלד־פויגעלע, איבערגעלאָזט אין נעץ אליין, קלאַפּט מיט איהרע יונגע פליגלען, פּישטשעט מיט איהר שנאָבעל, און איהרע אויגעלעך קוקען מיט אנגסט דעם טויט אנטקעגען — זוכענדיג גאָט. נור פערשלאָסען האָט גאָט זיינע הימלען איבער דער וועלט און איבערגעלאָזט זי צו איהר מזל אליין.

אָבער ווי אַ שפּיז שטעכט דעם פערשלאָסענעם הימעל אַן איינזאַ־מער געוויין, ווי אַ שרייען פון אַ קינד, קלאַפּט אויפ'ן שער הרחמים אַן און דרינגט אריין צו גאָט — עס איז ירמיהו'ס געבעט, וואס שפּארט אזוי אין די הימלען אַן. איינגעהילט אין זיין ווייסען געוואנד, דרעהט זיך דער מאַן פון פּיין צווישען די לעבעדיגע מתים ארום. אין גרוב האָבען זיי איהם געהאט אראָבגעוואָרפען, געוואָרפען שטיינער אויף איהם, ווען ער האָט זיי אַן זייער שלעכטס דערמאָנט. יעצט, ווי אַ שאָטען דרעהט ער זיך צווישען זיי ארום, און ווי דער רוף פון קינד וועקט די גוסס'דיגע מוטער פון טויט צוריק — אזוי לאָזען ירמיהו'ס קרעכצען ירושלים נישט שטארבען. איינגעזאפּט אין יעדען זיין טראָ־פען בלוט די לייד פון זיין פאָלק, דריקט ער צו זיין פערדארטער ברוסט די קאַלטע קערפּערס פון די טויטע קינדער צו. און ווי אַ פערוואונדעטע חיה שרייט ער אויף מיט פערבלוטיגטע אויגען און רופט צום הימעל

צו: „גאָט, זעה די שאַנד, זעה!“ אין די ווינקעלעך בעהאַלט ער זיך, זיצט אַב דאָרט טאָג און נאַכט, ווי אַ משוגע'נער בליקט ער ארום זיך שטום און רעדט צו זיך אַליין. גאָט קוקט דאָך אין זיין הארץ אריין און ער ווייס ירמיהו'ס לייד. איינזאַם שלייכט זיך זיין געבעט אין דער בלייענער לופט אריין, שלאָגט זיך אדורך דעם וועג אין פערוואָל־קענטען הימעל. עס טרעטען צוריק פאַר ירמיהו'ס געשריי די שטרענגע מלאכים מיט זייערע ריטער, ווי אַ שטורם יאָגט זיי ירמיהו'ס געבעט פון פערשלאָסענעם טויער אַב. און עס ברעכט זיך אין דעם הימעל אריין און טרעט פאַר גאָט פאַר — און לאָזט ירושלים נישט שטאַרבען.

אַבער עס בענקט דער חולה נאָכן טויט, און פון גסיסה־בעט גע־נאַרט מען דאָס וויינענדיגע קינד אַב, עס זאָל לאָזען די מוטער שטאַר־בען רוהיג. אזוי האָט גאָט ירמיהו'ן פון ירושלים ארויסגענאַרט. גע־זאָגט האָט ער איהם: „נאָך ענתות געה און קויף דאָרט אַ פעלד ביי דיין פעטער דיר אַב. און זעץ דיך רוהיג אויף דעם לאַנד — נאָך וועט דער פיינד ירושלים נישט נעהמען, — און רוהיג קאָנט איהר בלייבען דאָ נאָך אויפ'ן אָרט“.

און ווי ירמיהו האָט נור געטרייסט די טויערען פון ירושלים פער־לאָזט, זיינען פיער מלאכים פון הימעל אראַבגענידערט און האָבען זיך אויף די מויערען פון ירושלים געשטעלט, אָנגענומען ביי די ווענט און צובראָכען זיי. נישט נבוכדנצר, נישט נבוזרדן האָבען די הייליגע שטאָדט איינגענומען, נאָר ווי משה דורך גאָט'ס קוש געשטאָרבען— האָט גאָט אַליין זיין שטאָדט צובראָכען. אראַבגענידערט האָבען פיער מלאכים פון הימעל אראַב, פאַקעלען האָבען זיי געהאַלטען אין זייערע הענד, ביי די פיער ווינקלען פון בית־המקדש זיך אוועקגעשטעלט און גאָט'ס הויז אונטערגעצונדען.

געשטאַנען זיינען די כהנים ביי זייער עבודה און האָבען דעם קרבן אויפ'ן מזבח געבראַכט, און די לויים מיט זייערע האַרפען האָבען פאַר גאָט אַ ליעד געזונגען. דערזעהען האָבען זיי דעם פייער פון דער־ווייטען, ווי ער האָט ארומגעכאַפּט די פיער ווענט פון מקדש, זייער אָרט האָבען זיי נישט פערלאָזט און ווייטער זייער עבודה געטהאָן. שוין כאַפּט דער פייער די עזרה אָן, דאָס פּימפּסען־האַלץ צווישען די מעשענע זיילען קנאַקט, און עס רויטעלט זיך דאָס פלאַם אין זיבען־פאַרביגנע קאָליר, — רוהיג שטעהען ווייטער די כהנים ביי זייער דיענסט, און

העבער שאַלט דאָס ליעד פון די לויים. עס בריהט דער מאַרמאָר־שטיין אונטער זייערע פיס, דאָס גאָלד טוקט זיך אין פלאַם, און זיי פיהלען נישט קיין לייד; דאָס פייער כאַפּט דעם פּרוכת אָן, צינדט זייער ווייסען געוואַנד אונטער, שוין ברענען די פידלען אין זייערע הענד, עס קנאַקען די סטרונעס, עס ברומען די האַרפען זייער לעצטען קרעכץ, און העבער שאַלט דאָס ליעד פון די לויים. עס כאַפּט דער פייער דעם געזאַנג און ברענט עס אונטער אין זיין פלאַם, און עס טריפען דערפון טראָפּענס בלוט אין פייער אריין. הויך וואַרפען די כהנים די שליסלען פון בית־המקדש צום הימעל אַרויף, עס כאַפּען זיי מלאכים פון פייער אונטער און טראָגען זיי צום הימעל צוריק. און זיי געהען, די כהנים, צו זייער עבודה צוריק און, ווי זייער קרבן, ווערען זיי פערברענט פאַר גאָט. עס קומען צו געהן די וועב־מיידלעך, די טעכטער פון די כהנים און לויים. געהאַט האָבען זיי אין אַ ווינקעל פון בית־המקדש זייערע וועב־שטוהלען שטעהן, געשטריקט האָבען זיי מיט גאָלדענע פּעדים אויף פּורפּור־צייג די פּרוכת'ער פאַר'ן בית־המקדש. געהילט האָבען זיי זייערע יונגע לייבער מיט די האַלב־געוועבטע פּרוכת'ער פון פּורפּור־שטאָף אין גאָלדענע פעדים, און ווי די לויים מיט זייער ליעד ווערען זיי מיט זייערע שטיקערייען אין דעם בית־המקדש־פייער פערברענט. עס שיסט דער פייער זיין פריידען־געשריי, — צי איבער דעם פרישען מיידעל־לייב, צי איבער דאָס גאָלד און פּורפּור־געוועב, ברומט ער זיין פריידען געזאַנג? עס פאַלען די ריזען, די יסודות פון דער וועלט, די קופּערנע זיילען פון בית־המקדש, ווי געטליכע הרוגים לעגען זיי זיך אין פייער. עס רויטעלט זיך זייער גלאַנץ ווי מיט בלוט בעגאָסען. און עס איז, ווי נישט ערדישער שטאָף וואָלט אין פייער פערצעהרט געוואָרען, נור שטיקער הימעל־וואָלקען טוקען זיך אין לעצטען רויטליכען זונען־ליכט. קלאָהר איז מיט אַמאָל געוואָרען דאָס ליכט, און פון דער לאַזור־שיין, וואָס מיט איהר בעשיינט די זון דעם הימעל אין מיטאָג־שעה, איז דער פייער בעהעלט געוואָרען, ווי ארייגגעגאָסען וואָלטען זיך קוואַלען לבנה־ליכט אין דעם ים זונען־שיין — אַזוי לויכט זיך ליכט אדורך ליכט. און אַ גערוך האָט זיך איבער דער וועלט פערשפּרייט, ווי דער ריח פון גן־עדן וואָלט אויף דער ערד אַראָבגענידערט. דאָס האָט דער פייער דערגרייכט צו די אוצרות איילען, וואָס זיינען אין אַ ווינקעל פון בית־המקדש בעהאַלטען געשטאַנען פון דוד המלך'ס

ציטען. יעדער כהן־גדול האָט געהאַט זיין אייל — געשטעלט איז געוואָרען דער געשמאַק נאָך דעם כהן׳ס גוסט, לויט זיין יחוס און לויט זיין איידעלקייט. איבערגעגעבען איז געוואָרען דער סוד פון די איילען — רייבען די געווירצען, די געבליהטען און די קרייטעכצער — פון דור צו דור, צו שטעלען דעם געווירץ לויט דעם משפחה־ריח. ווארים יעדע איידעלע משפחה אין ירושלים האָט איהרע אייגענע איילען געהאַט. און נאָך דעם ריח פון דעם לייב האָט מען דעם יחוס דערקענט. פיעלע איילען זיינען דאָרט געווען, וואָס ווען מען האָט זייער ריח דערשפירט, האָט מען צו זינדיגען אויפגעהערט און אַן איידעלקייט איז אריין אין הארץ, און בעסער איז געוואָרען דער מענש. נור איין אייל איז דאָרט געווען, פון יענעם קריגעל, וואָס שמואל הנביא האָט דערפון דוד המלך געזאַלבט, און קוים האָט ער דערפיהלט זיין געווירץ, האָט די שכינה גערוהט אויף איהם, און ער האָט געוואוסט, ווער עס איז גערעכט, און ווער אונגערעכט. דעם קריגעל האָט אַ מלאך פון בית־המקדש צוגענומען און פאַר׳ן מלך המשיח אויפבעוואָהרט.

אויפגעגאַנגען זיינען די אַלע איילען אין פלאַם פון בית־המקדש. און צוטראָגען זייער געשמאַק האָט דער ווינד איבער דער גאַנצער געגענד אַרום. און וואו עס איז נור געווען אַ שוואַכער אויף צוויי טויזענד מייל, אַז ער האָט דעם געווירץ דערפיהלט, איז ער באַלד געגעזען געוואָרען. און וואו עס איז נור געווען אַ זינדער, וואָס האָט בדעה צו זינדיגען געהאַט, אַז ער האָט נור דעם ריח דערפיהלט, איז אין איהם אַן איידעלקייט אַריין — גוט געוואָרען און תשובה געטהאָן.

פון דעם פייער האָבען זיך יונגע ווייסע מלאכים געטראָגען, מחנות, מחנות, ווי די טויבען זיינען זיי פון דעם פייער געשטיגען און זיינען אין די וואָלקענס אריין און פערלאָרען געוואָרען אין דער טיעפקייט פון הימעל. עס זיינען דאָס געווען די סודות פון קדשי־קדשים, וואָס האָבען זיך מיט גאָט אויפבעהאַלטען. יעדע שטילע תפילה, יעדער שטילער נדר, בעהאַלטענער קינדער־געוויין און שטומע לייד, וואָס קיין מענש זעהט זיי נישט, נור גאָט אַליין ווייס דערפון, — האָט גאָט זיי ווי אַ טהייערע פערל־שנור צונויפגעקליבען און אין זיין קדשי־קדשים אויפבעוואָהרט. אַלע די כשר׳ע נשמות זיינען מיט איהם, ווי טויבען־געשטאַלטען, אין הימעל געפלויגען, ווען גאָט האָט זיין הויז פערלאָזט.

לאַנג האָט זיך געצויגען די נאַכט פון חורבן בית־המקדש. די זון

האט נישט געוואלט ארויסגעהן שיינען איבער דער וועלט, ווען עס איז געקומען איהר צייט, א, געשלאגען האבען זי די מלאכים מיט פייערדיגע ריטער. בעהאלטען האט זי זיך אין איהרע בעהעלטענישען אריין: „צו וואס זאל איך איבער דער וועלט שיינען געהן, ווען דער בית־המקדש איז שוין מעהר נישטא אויף איהר?“ זיינען זיי צו דער נאכט געקומען און האבען געזאגט: „בלייב דו איבער דער וועלט“. האט זי געענטפערט: „מיין צייט איז פארביי“. אזוי האט די נאכט נישט געוואלט מעהר איבער דער וועלט בלייבען, און אויך נישט דער טאג. זיינען זיי צום רבונו של עולם געקומען און האבען געפרעגט: וואס צו טהאן? האט גאט זיי געהייסען קומען פאר איהם, זיינען די ליכטער פאר גאט געקומען אין טונקעלע שלייערס געהילט און געזאגט אזוי: „האסט אונז בעשאפען די וועלט צו בעלויכטען, ווען זאלען מיר בעלויכטען, אז דאס בית־המקדש געפינט זיך ניט מעהר אויף איהר“. אזוי האט גאט געשווארען דאס בית־המקדש צו בענייען; אין דער מינוט איז משיח געבוירען געווארען און די זון איז ארוים די וועלט צו בעלויכטען.

צווייטער געזאנג.

(ירמיהו געהט געטרייסט קיין ירושלים צוריק.—ער דערקענט דעם בלוטיגען וועג, לויפט נאך די גולי־בבל נאך, טרעפט זיי ביי רחל'ס קבר.—חשובי ירושלים, בחורים ובתולות.—די וועגען מיט די אוצרות פון בית־המקדש, די פרחי־כהונה.—ירמיהו'ס רייד צו נבוזרדן, נבוזרדן'ס ענטפער.—ירמיהו טרעפט די מוטער ציון פאר די צובראכענע מויערען פון ירושלים זיצען).

מיט א געטרייסט הארץ איז ירמיהו קיין ירושלים צוריק געגאנגען. ווי גאט האט איהם בעפוילען, האט ער אין ענתות א פעלד זיך געקויפט און געזאגט האט ער זיך אזוי: „עס איז א סימן, אידען וועלען אויף זייער ארט זיצען בלייבען, אויפעסען וועט גאט'ס גרויסע דערבארמונג זיין צארן—און זיין נוטינקייט, ווי א ים, וועט אויסטריקענען די נארישע מענשען־זינד“. אזוי געשטיצט אויף גאט'ס חסד, געהט דער נביא געטרייסט צו זיין פאלק צוריק. אוועקווארפען

ווײל ער זײן שטעכענדיגע שטראף־בײטש און טרײסטען זײ. געקומען איז ער אויף דעם בת־לחם־וועג—און דערזעהען האט ער פון ירושלים א גרויסען רויך אויפגעהן. בײ־נאכט איז עס געווען, און די פלאם פון ירושלים האט זיך פון דערווײטענס געלויכטען. געטרײסט האט זיך דער נביא: „א, פערשוואונדען זײנען די כשדים, זײ זײנען, ווי אשור אמאל, הינטער ירושלים'ס טויערען ווי א נעפעל צערונען. און דאס דאנקט ירושלים גאט אב, און דער רויך פון איהרע קרבנות געהט אין הימעל אויף". פרעהליך איז דער נביא געווארען, אויפגעלויכטען זײן פארוואלקענטער שטערן און זײנע אויגען, ווי די ליכטער, אויף ירושלים אויפגעהויבען. מיט די הענד אין דער הויך געשטרעקט, האט ער פאר גאט א לויב־ליעד זינגען געוואלט. זײן הארץ צעגאנגען פאר געטלקייט—בעגינט דער נביא פאר גאט צו טאנצען און צו ווײנען פאר פרייד. ערשט ער קוקט אויף דעם וועג,—רויט גערויטעלט איז דער ווײסער זאמד און ווי א פאדים ציהט ער זיך איבער דעם וועג. פון ירושלים קומען די בלוט־פלעקען אן צו לויפען און קײן בבל ציהען זײ זיך. געווארפען האט דער נביא זיך אויף דר'ערד און דערזעהן בײם שטערן־ליכט יונגע קינדער־פיס. געטרעטען אין דעם בלוט. ער האט זײ אן דעם ווײכען גאנג דערקענט, אויסגעגאסען, ווי א פורעם, האט זיך דאס קינדישע פיסעל אין דעם בלוטיגען שטויב. דערקענט האט דער נביא דעם אײדעלען טריט פון זײן פאלק. געקושט האט ער יעדען טריט, צום הארצען צוגעדריקט און אויסגעשריען מיט א געשרײ, ווי א געווילד, וואס דער יעגער האט מיט זײן שפיז אין הארץ געטראפען,—אזוי פערוואונדעט מיט דער שפיז אין דער ברוסט לויפט דער נביא איבער דעם וועג, אויף די בערג זיך געלאזט און קײן ירושלים געקוקט. א, דערקענט האט ער בײם גראהען מארגען־שײן—ירושלים ברענט, ווי פון א גרויסען קרבן געהט דער רויך אין הימעל אויף. אבער נישט אויף שטײנער און אויף מויערען האט דער נביא געקלאגט זײן ליעד—נישט אויף דעם, וואס דער בית־המקדש איז חרוב געווארען, נור איבער די אידענס לײד האט ער זײן האנד קעגען הימעל אויפגעהויבען און אויסגעשריען: „א, דו האסט מיך אויסגעלאכט, ארויסגענארט האסטו מיך פון דער היים, און הינטער מײן רוקען די קינדער געשאכטען!" און געזוכט האט ער מיט זײנע אויגען, וואו אהין עס פיהרט דער

וועג פון די ארויסגעטריבענע. אויסגעשיקט האט ער זיין געהארד צו פערנעהמען, פון וואסער זייט דער ווינט טראגט די קרעכצען צו. געגוויגט נאך לינקס, געזוכט נאך רעכטס, און נאך דעם בלוטיגען טריט איז ער, ווי א חיה, וואס האט איהר נעסט געפונען וויסט, נאך דעם געפאנגענעם קינדער־טריט נאכגעלאפען.

געטריבען האט נבוזרדן די אידען קיין בבל אריין. פאר דער מוטער רחל'ס קבר האט ער זיי פארביי געטריבען,—געוועזען איז עס אויף דעם וועג קיין בית־לחם, וואו בעגראבען האט זי יעקב איינזאם אויף דעם פעלד אליין. אבגעשטעלט האבען זיי זיך ביים קבר און ארום דעם פעלד זיך אנידערגעלעגט. און אנגעכאפט האבען זיי זיך אן די ווענט און נישט געוואלט ווייטער געהן. אבער געשלאגען האט זיי דער פיינד, מיט די רימען און מיט די ריטער, פון דעם קבר אוועק. אבגעריסען האט ער די קינדער מיט געוואלד פון דער מוטער'ס שירץ, געשלעפט האט ער די קינדער פריהער, און די מוטערס זיינען שוין אליין נאכגעלאפען. אזוי האט זיי דער פיינד אין גלות געפיהרט. געוועגען זיינען די טרעהרען אין גרוב אריין און די מוטער נישט געלאזט ליגען רוהיג. אויפגעהויבען האט זי זיך אין איהר ווייסען געוואנד,—אנגעטהאן די שבת־קרוין אויף איהר קאפ, איז זי פון איהר קבר ארויס און נאך די קינדער נאכגעגאנגען און אויסגע־שטרעקט צו זיי איהרע הענד און גערופען זיי. אבער קיינער האט איהר שטים נישט געהערט, קיינער איהר געשטאלט ניט געזעהן— טויט איז זי געווען און נישט געקענט געבען פון זיך קיין קול, נור גערעדט צו זיך אליין. אזוי האט זי ארומגעבלאנקעט א גאנצע נאכט איבער די פעלדער אליין, און ווען דער טאג האט געגראהט, איז זי צוריק אין איהר רוה אריין. אזוי שלייכט זי זיך יעדע נאכט פון איהר קבר ארויס, קומט אין אידישען גלות אריין. און ווער עס וואנדעלט ביי־נאכט דורך אידישע שטעדט, זעהט, ווי א ווייסע גע־שטאלט געהט אין געסעל אויף אליין, קוקט דורך פערמאכטע לאדענס אין אידישע שטיבער אריין. דאס איז די מוטער רחל, וואס קאן אין קבר נישט ליגען רוהיג איבער איהרע קינדערס געוויין, אזוי ביז'ן הייגטיגען טאג אריין.

פערלאזט האבען די אידען דער מוטער רחל'ס קבר און זיינען אין גלות געגאנגען. דער טאג האט אנגעהויבען צו גראהען, און

דערזעהן האט דער נביא ביי דעם גראהען שיין די ארויסגעטריבענע פון דערוויטענס. דערקענט האט ער די ארויסגעטריבענע נאך דער מחנה שווארצע רויב־פויגלען, וואס זיינען נאך זיי נאכגעפלויגען. די זון האבען זיי פערשטעלט מיט זייערע שווארצע פליגלען און דער־שראקען די לופט מיט זייער געשריי. געזייהט איז געווען דער גאנ־צער וועג מיט מענשליכע גלידער, און אבגעשטעלט האבען זיך די שווארצע פויגלען אויף די קערפערס פון די טויטע, געפיקט פון זיי און מיט א באנגען „קראה", „קראה" אדורכגעלעכערט די לופט. אנט־לאפען זיינען די פויגעלעך פון פעלד פאר זייער געשריי. און די טויבען זיינען אין זייערע טויבען־שלעק אריין, בעהאלטען זיך אין די ווינקעלעך, די קעפ אונטער די פליגלען געשטעקט, די אויגען פער־גלייסט און אין גאט געגלויבט. אוועקגעיאגט האט ירמיהו די שווארצע פויגלען פון די געפאלענע קינדער, זיינע קליידער אויסגעטהאן און די מתים פערהילט מיט זיי פאר די פויגעלס שיין. אבגעטראגען האט ער די טויטע פון דעם וועג אין א זייט, אז זיי זאלען אונטער די קעמעל־טריט נישט צוטרעטען ווערען. לאנג פערברענגען ביי די טויטע האט ער דאך נישט געקאנט—גערופען האבען איהם די קרעכ־צען פון די לעבעדיגע. איבערגעלאזט האט ער די טויטע מיט א פער־וועהטאגט הארץ און צו די לעבעדיגע געאיילט. אדם־נאקעט איז ער געווען — די קליידער אויסגעטהאן, לויפט ירמיהו אין דער שיין פון דער זון. פון זיינע פיס רינט בלוט. די אויגען אויפגעריסען, מיט די דארע הענד קעגען הימעל אויסגעשטרעקט און מיט א ווילדען געשריי לויפט ער די ארויסגעטריבענע נאך. אנגעטראפען האט ער די שוואכע קינדער און די ווייבער, וואס נישט געקאנט האבען זיי נאך דעם שטארקען מענער־טריט נאכגעהן. נאקעט זיינען זיי געווען און זייערע לייבער פאר דער זון'ס שטראהלען צום רויב איבערגעגע־בען. נאכגעטריבען האבען זיי בבל'ס זעלנער מיט קופערנע היט אויף די קעפ, מיט רויטע בענדער ארומגעפוצט — רויהע, דארשטיגע אויגען פון די מעשענע געזיכטער ארויסגעקוקט, מיט אויפגעדעקטע ברוסטען און געפלאכטענע האהר און בערד — האבען זיי מיט זייערע ריטער די שוואכע קינדער נאכגעשמיצט. געפאלען זיינען די קינדער אין דער זון'ס שטראהלען, ווי די קליינע געשאסענע טויבען פאלען פון דער הויך, און זיינען אויפ'ן וועג געבליבען ליגען, דער שווארצער

מחנה פויגלען צום רויב. מיט געוואלד האבען זיי די מוטערס פון די קינדער צושיידט, וואס האבען זיך בעהאפטען אין זיי מיט זייערע בליקען. אויפגעהויבען האט דער נביא די קינדער פון וועג, אויף זיינע הענד געטראגען. גוסס'ע זיינען זיי אבער אין זיינע ארעמס געוועז און מיט א געשריי איז ער אנטלאפען פון זיי. אנגעקומען איז ער צו די אלטע לייט. געשמידט זיינען געוועז די חשובי־ירושלים. הענד און פים אין אייזערנע שטאנגען אריינגעבראכט, — דאך האט זיך דורך די פערקנעכטע קייטען ארויסגעריסען זייער פרייער מענער־בליק. מיט שטילען ערנסט און כבוד האבען זיי זייער לייד איבער־געטראגען. צווישען זיי איז געגאנגען צדקיהו, דער לעצטער קעניג פון דוד'ס הויז. העכער פון אלעמען איז ער געוועז, און דערקענט האט מען, אז אויף זיין געקרייזעלטען גרויען קאפ האט גערוהט דוד'ס קרוין. אויסגעשטאכען זיינע אויגען האט איהם דער פיינד, דאך געזעהען האט ער אין זיין פינסטערער נאכט איין בילד — זיינע קינדער'ס טויט, געשטאכען פאר זיינע אויגען האט דער פיינד די קינ־דער זיינע און אויסגעשטאכען זיי — אז זיי זאלען קיין אנדערע ליכט נישט זעהן מעהר, נור זיינע קינדערס טויט. אבער פון זיינע אויס־געלאשענע אויגען איז שטענדיג א שטאלצער בליק געפאלען. און ווי ער וואלט נאך געטראגען אויף זיין קאפ די קרוין, איז ער אין זיינע קייטען, א קעניג צווישען שקלאפען געגאנגען. בעהאפטען האט זיך ירמיהו אין זיי, אריינגעבראכט זיינע הענד אין זייערע קייטען און געבעטען זיך ביים פיינד: „שמיער מיך, ווי זיי!“ דאך דער פיינד האט געהאט דעם שטרענגען בעפעהל פון זיין מורא'דיגען הער נבוזדרן, ירמיהו'ן נישט צו ריהרען. געוואוסט האבען זיי, אז ער איז א געט־ליבער מאן, און נישט מיט זייער קראפט האבען זיי ירושלים בעזיגט, נור איבער ישראל'ס זינד, וואס נביאות האט ירמיהו געזאגט איבער זיי. דערזעהען די אלטע לייט, אז זיי האבען ירמיהו'ן, איז א שטילע האפנונג אדורכגעגאנגען צווישען זיי: „גאט האט געזעהען אונזערע ליידען און ירמיהו'ן געשיקט צו אונז“. און דערוואַרט האבען זיי צו הערען פון איהם גאט'ס טרייסט. דאך פערשטומט זיינען ירמיהו'ס ליפען געוועז, נישט קיין טרייסט און נישט קיין ווארט האט ער זיי פון גאט געבראכט. נישט דערמאנען האט ער זיי געוואלט אן ציון'ס פרעהליכע טעג, נישט געדענקען זייערע זינד, נישט שיטען זאלץ אויף

די וואונדען, נור געשוויגען האט ער און מיט די טרעהרען זיין צער געטרונקען. אראבגעלאזט האבען די אלטע די קעפ צו דער ערד, ערגעץ־וואו מיט די אויגען געקוקט, און אן ירושלים געדענקט. א, נישט לענגער אויסהאלטען האט דער נביא געקאנט זייער בליק, אנטלא־פען איז ער פון זיי און צו די יונגען מיט די מיידלעך אנגעקומען צו געהן.

געגאנגען זיינען זיי פארלעבוויז, די שעהנסטע קינדער פון ירושלים. ווי די יונגע פאלמען־בוימלעך אין זייערע פאטער'ס גערט־נער, אזוי געגליכען זיינען זיי געווען. אזוי ווייס און איידעל איז גע־ווען זייער געשטאלט, און ווי העלפאנד־ביין, האט זיך זייער נאקעט לייב אין דער זון געברענט. אויסגעקליבען האט דער פיינד די שעהנ־סטע יונגען מיט די מיידלעך, נאך ריין ביידע פון זינד — בעהעפטען האט ער זיי געוואלט, קינדער זאלען זיי איהם געווינען, צו שקלאפען זאלען זיי איהם זיין. נאקעט זיינען זיי געווען, לייב אן לייב אין די די קייטען צוזאמענגעבראכט. געבויגען האבען די בחורים זייערע אוי־גען צו דער ערד, נישט פערשעהמען געוואלט מיט זייערע בליקען די מיידלעך, וואס נאקעט זיינען זיי געגאנגען נעבען זיי. קינדער זיינען זיי נאך געווען און שוין געוואוסט דעם ציעל, צו וואס זיי זיי־נען בעשטימט, און געשווארען האבען זיי אין זייערע הערצער, קיין קינדער נישט צו האבען אין דער פרעמד. געגלויבט האבען די מייד־לעך אין די ברידער־בחורים, אז זיי וועלען קיין שקלאפען נישט וועלען געבוירען פאר'ן פיינד. געפאלען זיינען זיי איינער דעם צווייטען אויפ'ן האלז, ווען דער פיינד האט זיי אין געצעלט געבראכט צו בע־העפטען זיי, און זייערע נשמות אויסגעגאסען אין זייער געוויין. טויט האט זיי דער פיינד געפונען אויף זייערע חתונות־געלעגער. די טויטע מיידעל אין דעם בחור'ס ארעמס, אזוי געשטארבען זיינען זיי. דער נביא האט אויף זיי געקוקט און אויף זיי האט ער געקלאגט זיין גרויסע קלאג־ליעד: „איך בין דער מאן, וואס כ'האב געזעהען די נויט אין איהר ערגסטער פיין“.

אנטלאפען איז ער פון זיי מיט זיין קלאג־ליעד און צו די בחורים־יונגען אנגעקומען. איינגעשפאנט זיינען זיי געווען נאקעט אין נבוזרדן'ס וועגען און קיין בבל ירושלים'ס פראכט און רייכטהום געפיהרט. בעהאנגען זיינען די וועגען געווען מיט דוד'ס גאלדענע

פאַנצערס, און אויסגעשפּרייט איבער זיי האָט דער פיינד די אוצרות פון בית־המקדש. געבלישטשעט האָט דאָס גאָלד אויף די ווענט און די טהייערע שטיינער, ווי א ים אין זון אויסגעגאָסען. ישראל'ס פאָהנען, די צייכען פון זיינע שטאַמען אויפגעשטעלט האָט ער אויף די ווענט און אויסגעשפּרייט אין די קאָלירען. און יהודה'ס פאָהן האָט געפלאַטערט פון אויבען אויף, מיט דעם לייב, וואָס איז אויף איהם. שטאָלץ איז דער פיינד געווען אויף דער פאָהן פון דעם שטאַרקסטען פון ישראל און הויך אויסגעשפּרייט האָט ער זי אין דער זון. גאָלד און זילבער טראָגען זיי דעם פיינד, אַן אַנדער אוצר איז בעהאַלטען צווישען זיי. אין אַ בינטעל אויפ'ן פּלייצע טראָגט דאָרט ווער אין דער מחנה די תורה איינגעבונדען. ציטערט, געטער, ציטערט, פעל־קער! אייער טויט ווערט געטראָגען דאָרט, די שווערד פאַר דער אַלטער וועלט. איינגעבונדען אין דעם בינטעל טראָגען זיי גאָט'ס וואָרט, די ליכט פאַר דער וועלט — ארויסשיקען וועט עס פון בינטעל זיינע שטראַהלען, בעלויכטען וועט עס לאַנד און לאַנד. דערשראָ־קען און פערגעסען וועלען געטער און פעלקער אויף די אינזלען איינ־זאַם שטאַרבען. אַזוי טראָגען זיי דעם בינטעל פון פאָלק צו פאָלק, פון לאַנד צו לאַנד איבער דעם גאַנצען גלות ארום. דאָס איז דער סוד, וואָס האַלט זיי אויף ביז'ן היינטיגען טאָג אריין.

איינגעשפּאַנט אין רימענס, האָבען די בחורים פון ירושלים די וועגען געשלעפּט. די שטאַרקסטע צווישען זיי האָט ער אויסגעקליבען, און זייערע לייבער פון דעם געשפּאַן האָבען זיך ווי בראָנז אין דער זון געגאָסען. געזעהען האָט דער נביא די קופּערנע בית־המקדש־זיי־לען מיט די קרוינען אויף די קעפּ, מיט די בלומען אויסגעהאַקט, צור'ס מייסטער־שטיק, דורך שלמה'ס חכמה אויסגעטראַכט. געשלעפּט האָ־בען זיי די בחורים פון ירושלים. צעהן בחורים ביי יעדער זייט פון זייל האָבען אונטער דער שווערער לאַסט פון קופּער אָבגעקרעכצט. געלויכטען האָט זיך אין דער זון יעדע בלום, יעדע פרוכט, וואָס איז אין זייל מייסטערהאַפט געווען אויסגעהאַקט. אַזוי האָבען זיי אויף זייערע אַקסלען דעם בית־המקדש נאָך בבל געפיהרט. געריסען האָט זיך דער נביא צו זיי, געשריען מיט אַ שרעקליכען קול, אַז ער האָט דערזעהן דעם בית־המקדש צושטערט און זיינע שטיקער געשלעפּט פון פיינד.

דערשראָקען איז דער נביא פאַר איהר געוואָרען, ער האָט גע־שטעלט זיך פאַר איהר און געפרעגט אַזוי:

אָבער באַלד פערשוויגען איז ער געוואָרען. דערזעהן האָט ער די פרחי־כהונה, די יונגע כהנים׳ס קינדער, צאַרט און פון איידעלען שטאַם, געהען פאַראויס פאַר זיי. קינדער זיינען זיי נאָך געווען, פון בית־המקדש־הויף ארויסגענומען, וואו זיי האָבען זיך ביי די עלטערען די עבודה געלערענט. אין זייערע כהנים־העמדעלעך אָנגעטהאָן, האָבען זיי די קריגען מיט מנורות פון דעם הייליגען בית־המקדש־דיענסט אויף זייערע אַקסלען אויסגעטראָגען. די קינדער, אַזוי טהייער און ליעב, ווי די כלים פון בית־המקדש, האָבען איבער דער וועג געוויינט, נאַס געמאַכט מיט טרעהרען די זאַמד און געזאָגט אַזוי: „די כלים, וואָס אין זיי האָבען מיר געזאָלט פאַר גאָט דעם הייליגען דיענסט טהאָן, טראָגען מיר צום פיינד“. אַז דער נביא האָט זיי דערזעהן, האָט ער זיינע הענד צום הימעל פערשפּרייט און מיט אַ גרויס געשריי אויסגעשריען: „די קינדער, ווי די שעפעלעך, — וואָס האָסט דו צו זיי? זיי זיינען נאָך ריין פון זינד“.

געגאַנגען איז נבוזרדן פאַראויס פאַר דעם גאַנג. ברוין איז זיין שטאַרק געזיכט געווען, אָבגעברענט פון דער זון, זיין ברוסט אויפגע־דעקט ביז אין וויטען לייב אריין, געקאַרבט זיין באָרד אין פלעכטען געבונדען, און זיינע האָהר שוואַרץ, ווי שווערע בראָנז אין לאָקען געגאָסען, געקאַרבט און געבונדען האָבען זיי זיך איבער זיין נאַקע־טען קאַרק אַראָבגעגאָסען. ווי די ליכטער אין דער שוואַרצער נאַכט, האָבען זיינע אויגען מיט צאָרן פון אונטער זיין שווערען מעשענעם געטורמטען הוט ארויסגעקוקט. שטאַרק האָבען זיינע געקנאַכעלטע פיס אין דעם הייסען זאַמד געטרעטען און, מיט דער שפּיז פאַר־אויס געשיקט, האָט ער זיי אין דעם וועג געוויזען. קינדער און אַלטע פיהרט דער פיינד, ווייבלעך און מיידלעך, נור קיין מאַן איז צווישען די געפאַנגענע נישטאָ. עס איז ניט קיין מנהג אין ישראל געווען, אַז מענער זאָלען אין געפאַנגענשאַפט געהן, אויפ׳ן פעלד בלייבען זיי ביז צום לעצטען פון זיי. אַזוי געפיהרט האָט נבוזרדן ישראל אין גלות אריין. געטראָטען איז פאַר נבוזרדן דער נביא, אין די אויגען איהם אַריינגעקוקט און געזאָגט אַזוי:

„נישט אַזוי גרויס נבוזרדן, נישט אַזוי שטאַרק נבוכדנצר. נישט

אייער האנד האט ישראל'ס מאכט צובראכען. געבונדען מיט גאט אין א פעסטען באנד, געהט ישראל, דער איינציגער זוהן, א האר אין קנעכטשאפט ארום. די וועלט האב איך צוליעב איהם בעשאפען, זאגט גאט, איהר לעבט נאר אין זיין זכות. דו ביזט נאר דער שטע־קען, דו ביזט נאר די רוט, וואס מיט איהר שטראפט גאט זיין זוהן. ווען ישראל וואלט נאר צו זיין פאטער גערופען, ווי דעם ווילדען הונד. ווי דעם אקס, ווי דעם רינד, וואלט ער דיר א רינג אין דיינע נאז־לעכער געשטעקט און מיט דעם שטאנג דיך צוריקגעפיהרט אויף דעם וועג קיין בבל צוריק — ווי צו אשור'ן ער האט אמאל געטהאן! נישט בבל'ס קינדער איז דער הייליגער זאמען פון ישראל, וואס דו פערגיסט אזוי לייכט זיין בלוט. א, ציטער פאר יעדען טראפען, וואס דו פער־גיסט. דו וועסט מיר רעכנונג אבגעבען, זאגט גאט, — דו ביזט דער הונד אין מיין הייליגער סטאדע, דער שעפער איז נור אוועק אויף איין אויגענבליק. דו וועסט מיר מיט דיין אייגען בלוט בעצאהלען פאר יעדען שעפעלע, וואס דו האסט פערצוקט".

צוריקגעטראטען איז נבוזרדן, בלייך געווארען זיין געזיכט — זיין הארץ ווי וואסער צוגאסען. אזוי האט ער זיך דערשראקען פאר דעם נביא'ס ווארט (דאס איז געווען זיין זכות). געווארפען האט ער זיך צו ירמיהו'ס פיס און געענטפערט אזוי:

„אויסצופיהרען זיין שטראף איבער ישראל האט מיך גאט גע־שיקט, וואס אנגעזאגט דורך דיר האט ער צו זיי. אליין ביזטו אי־בער ירושלים'ס גאסען ארומגעגאנגען און דיין אבל־ליעד געקלאגט. די שטיינער אויף דיין רוקען געטראגען האסט דו, זיי גע־וויזען דעם סוף, וואס ווארט זיי, ווייל זיי האבען אן גאט פערגעסען. אויסגעלאכט האבען זיי דיך, אין פינסטערער גרוב גע־ווארפען, פון דעם שווארצען לאך האסט דו נאך ארויסגערופען צו זיי און דיין קלאג־ליעד אויף זייער חתונה געוויינט — שטיינער האבען זיי אויף דיר געווארפען, דיין מויל, וואס דורך איהם רעדט גאט, הא־בען זיי מיט ערד פערשטאפט. איצט קומסט דו זיך אננעהמען פאר זיי? — צי האבען מיר דען ניט גאט'ס שליחות אויסגעפיהרט, וואס ער האט געזאגט דורך דיר?"

פערשוויגען איז באלד ירמיהו געווארען פון נבוזרדן'ס רייד. גע־שלונגען האט ער אין זיך זיין צער און אן גאט זיך דערמאנט—יהוה אין

ער איבערגעגעבען צו גוים אין די הענד, דעם בית־המקדש פערברענט, ירושלים — אַ פערשעהמטע מוטער, צו שאַנד און שפּאָט צווישען די פעלקער פון דער וועלט. אָנגעצונדען האָט זיך אין איהם די נקמה פאַר גאָט, נישט געהערט האָט ער מעהר זייער קרעכצען — אָבגעווענדעט האָט ער זיין בליק פון זיי. יהוה איז צו שפּאָט, אברהם, יצחק און יעקב — פּאַטערס פון אַ קנעכטען־פאָלק, און גוים—די הארען איבער דער וועלט, און אַלץ איבער ישראל'ס זינד. בערעכטיגט האָט ער אויף זיי דעם דין.

אַוועק איז פון זיי דער נביא און קיין ירושלים צוריק. טיעף בעגראָבען אין זיין האַרץ איז זיין לייד, און פערשטיינערט איז דער צער אויף זיינע ליפּען געוואָרען. געזעהן האָט ער דאָס לאַנד, יעדען באַרג, ווי ער שטעהט פעראיינזאַמט אַליין, קוקט די ארויסגעטריבענע נאָך און וויינט און קלאָגט: ווער וועט מיך זייהען, ווער וועט איבער מיינע פּירות אַ ברכה מאַכען?“ — קלאָגט יעדער בלאַט, יעדע בוים. פערשטיינערט איז שוין געוואָרען זיין צער, און קיין וואָרט האָט ער נישט פאַר איהר צו זאָגען. אָנגעקומען איז ער מיט דער נאַכט צו די טויערען פון ירושלים. צובראָכען זיינען זיי געוועזן. ירושלים איז הפקר: ווער עס וויל, קאָן דערין אריין. פאַר דעם צובראָכענעם טויער האָט ער אַ פרוי געטראָפען. ארויסגעקומען איז זי פון דעם פערנעפּילטען פאַרנאַכט און געגאַנגען אויף איהר וועג אַליין. אין שוואַרץ איז זי געוועזן געהילט. איהר שטאָלצער בליק האָט פון אונטער איהר טונקעלען שלייער ארויסגעקוקט. געאיידעלט איז איהר געזיכט געוועזן, ווי פון די אידישע קעניגס־טעכטער, און ווי ביי אַ נביא, האָבען איהרע אויגען געשיינט. צולאָזט זיינען איהרע שוואַרצע האָהר איבער איהר טונקעל געוואַנד געהאַנגען. דער חסד־חן פון אונזערע מאַמעס ביי ליכט־צינדען איז אויף איהר געווען אויסגעגאָסען, און די שבת־קרוין, אין טרויער איינגעהילט, האָט אויף איהר קאָפּ גערוהט. אַזוי איז זי טרויעריג און שטאָלץ אַליין אויף איהר וועג געגאַנגען. קיין טרעהר האָט זיך אין איהרע אויגען נישט בעוויזען, קיין קרעכץ, קיין געוויין. נור ווי אַ אידישע קעניגין, אין טרויער געצירט, האָט זי זיך אויף אַ שטיין ביים וועג געזעצט. דעם קאָפּ אויף איהרע הענד געשטיצט — האָט זי מיט בענקענדיגע בליקען נאָך דעם וועג קיין בבל אויסגעקוקט.

— ווער ביזט דו, וואָס דו טרויערסט אַזוי שטיל? צו די מענ־שען ביזטו גלייך און מענשליך איז דיין לייד, — דאָך ווי געטליך דו ביזט, און ווי גאָט טראָגסט דו צער.

שעהן האָבען זיך איהרע ליפּען געעפענט, ווי די מויל פון א בלום אין א שעהנער לבנה־נאַכט. און מיט ריח פון בית־המקדש איז די לופט געוואָרען אָנגעפילט, ווען זי האָט איהר וואָרט געפיהרט אַזוי:

— איך בין די מוטער פון דעם קינד, און ווען אויך געטליך איך בין, דאָך מענשליך פיהל איך די לייד, יעדען קרעכץ, יעדען געוויין. קיינער פיהלט נישט דעם צער פון קינד, ווי די מוטער ציון אַליין.

פערשעהמט איז דער נביא געוואָרען פאַר דער מוטער ציון איבער זיינע פריהערדיגע רייד. אָוועקגעזעצט האָט ער זיך נעבען איהר אויף דעם שטיין, און אַזוי ווי זי, מיט בענקענדיגע בליקען אויף דעם וועג קיין בבל נאָכגעקוקט.

דריטער געזאַנג.

ירמיהו געהט צום הר־הבית.—דער חרוב'דיגער בית־המקדש.—יהוה'ס שטים שיקט איהם די אבות וועקען.—ירמיהו רופט די אבות פון דער מערת המכפלה.—אברהם, יצחק, יעקב.—די טענות פון די אבות פאַר'ן רבונו של עולם.

פערלאָזט האָט דער נביא די מוטער ציון און איז קיין ירושלים אריינגעגאַנגען. די נאַכט איז שוין איבער די טורעמס פון דער שטאָדט געפאַלען — און אויסגעשטאָרבען איז ירושלים געווען. איינער אַליין האָט זיך ירמיהו ארומגעדרעהט גאַס אויס, גאַס איין. חורבות זיינען די הייזער, און די צובראָכענע בעל־הבתישקייט אויף די גאַסען ארויס־געוואָרפען. געטראָפען האָט ער דאָ און דאָרט א טויטען גוף ליגען, וואָס קיינער האָט איהם נישט אהיים גענומען און נישט צו קבורה געבראַכט. געטראָפען האָט ער משוגענע מוטערס, ווי די ווילדע שאַ־קאַלען איבער די גאַסען ארומבלאָנקען. שטום געוואָרען פון שרעק זיינען א טהייל פון זיי — האָבען מיט זייערע קראַנקע ארויסגעזעצטע אויגען ווילד געקוקט און צוגעברומט מיט זייער שטומער צונג. א טהייל האָבען שטיקער גלידער פון זייערע טויטע קינדער איינגעוויי־

געוואָרען פערשעהמט איבער ישראל'ס זינד. פרעמדע נעהמען זיך זיין נקמה אָן און פיהרען אוים איבער ישראל זיין שטראָף — זיין זוהן האָט קעלט אין זייערע ווינדעלעך און ארומגעטראָגען מיט זיך. אין די ווינקלען האָבען קראַנקע געשמאַכט און געבענקט נאָכ'ן טויט — איבערגעלאָזט האָט זיי דער פיינד אין דער צושטערטער שטאָדט, אז זיי זאָלען מיט זייער עלענד אַ שרעק אָנוואַרפען אויף די שכנים ארום. נור נישט געזעהן האָט זיי יעצט דער נביא, נישט דעם מענ־שליכען לייד האָט זיין אויג בענומען, געזוכט האָט דער נביא גאָט. ער האָט געוואָלט פון איהם פערנעהמען אַ וואָרט, וואָס ער זאָל די ארויסגעטריבענע אין גלות פאַר אַ טרייסט ברענגען. ארויסגעגאַנגען איז ער צום הר־הבית. געזאָגט האָט ער זיך: „גאָט האָט נאָך נישט פערלאָזט זיין הייליגען אָרט — און איך וועל ביי דער טהיר פון בית־המקדש שטעהן און צו גאָט'ס שליחות זיין גרייט“.

אָנגעקומען איז ירמיהו צום הר־הבית, דעם אָרט, וואו אברהם האָט יצחק'ן אויף דער עקדה געבראַכט. ווי זעהט עס אוים? צו־פיהרט איז דאָס הויז, וואו גאָט האָט צווישען די לעבעדיגע געוואָהנט, — נאַכט העננגט דעריבער און דעקט די געטליכע הרוגים צו. צו־בראָכענע שטיקער פון אַ הימעל ליגען דאָ. עס ווייזט זיך דער מירמעל־שטיין אין דעם ליכטיגען לבנה־שיין. און די קופערנע זיי־לען, אָבגעבראָכען פון די טרעפּען, ווי ריעזען־הרוגים ליגען זיי. עס שטראַהלען די שטערן אָקעגען די גאָלדענע פעדים פון אַ האַלב־פער־ברענטען פּרוכת, וואָס קוקט פון דער חורבה ארוים. און פון דעם אַש בלישטשעט די גאָלד פון אַ הייליגער כלי — אין דעם יונגען כהן'ס האַנד. קדושים זיינען זיי ביידע, פאַר גאָט אין פייער פערברענט. מורא האָט דער נביא געהאַט דעם אָרט צו בעטרעטען. יעדער שטויב־בעל איז הייליג דאָ, יעדער זעמדעל פון גאָט געקושט. אויסגעמישט האָט זיך די קדשי־קדשים מיט די עזרות, און דער געטליכער הייליגער סוד ליגט איבער אַלץ אויסגעשפּרייט. געפאַלען איז דעריבער די שטילקייט פון הימעל, גאָט האָט מיט זיין מאַנטעל זיינע הרוגים פער־הילט. אזוי אָבגעזונדערט איז געווען דער אָרט פון דער גאַנצער וועלט. און עס איז געווען דעריבער — נישט די ליכט פון טאָג און נישט די ליכט פון נאַכט, נור פון אַ געוויטער, ווי דער הימעל איז,

ווען גאָט בעווייזט זיך אויף דער ערד — אַזוי האָט גערוהט דער היי־ליגער סוד פון געטליכקייט איבער דעם געטער־בית־עולם דאָ.

געשטאַנען איז ירמיהו ביים אריינגאַנג פון בית־המקדש און גע־וויינט ווי אַ קינד און געזאָגט: „גאָט, וואו זאָל איך דיר זוכען? פער־לאָזען האָסטו דעם אָרט, וואו דו האָסט צווישען די מענשען געוואָהנט. און ביזט צוריק אין דיינע פערבאָרגענע הימלען געגאַנגען. איבער־געלאָזט אונז אליין, און מיר ווייסען נישט אוים און מיר ווייסען נישט איין. גאָט, צו וועמען זאָל איך געהן, וועמען זאָל איך פרעגען? דיין בית־המקדש איז צושטערט, דיינע כהנים טויט, אידען אין גלות, און דאָס בייז הערשט איבער דער וועלט. און דו ווייזט מיר קיין צייכען נים און דו זאָגסט מיר קיין וואָרט נים, וואו זאָל איך דיר זוכען געהן, גאָט?“ אַזוי געוויינט האָט דער נביא, און זיינע ווערטער האָבען אין די צובראָכענע כלים פון בית־המקדש אָבגעקלונגען. דער מעטאַל האָט פון זיך אַ קול געגעבען און מיטגעוויינט האָט ער מיט דעם נביא. און ווי ירמיהו וויינט אַזוי — און זעה — פּלוצלונג בעווייזט זיך אַ ליכט, בעהעלט ווערט דער גאַנצער אָרט; אַ שטילקייט האָט אַרומ־געכאַפּט דעם גאַנצען הר־הבית, און די צובראָכענע בית־המקדש־שטי־קער, ווי אַ נשמה וואָלט אין זיי אריין — זיינען זיי שטעהן געבליבען, שטיל געשוויגען און אויסגעהערט. קיין געשטאַלט האָט ירמיהו הנביא נישט געזעהן — נור דערהערט האָט ער אַ שטים. ווי אַ טויב האָט געברומט די שטים פון יהוה און געזאָגט אַזוי: „עס טהוט באַנג אליין אין די הימלען צו זיין, און נאָך ישראל איז מיין בעגעהר. איך האָב הימעל און ערד געשאַפען, איך שוועב איבער דעם גאַנצען חלל אַרום, מיר געהערט דער תהום פון יענער זייט וועלט — אין ערגעץ געפין איך נישט קיין רוה. ענג איז מיר דעם הימעל'ס מלוכה, די נאַכט איבער דעם תהום פון יענער זייט קען מיין גייסט נישט אַרומ־נעהמען, — און געגנוג איז מיר געווען דער חלל פון פיער איילען ערד, וואָס ישראל האָט מיר צווישען זיך אָבגעטהיילט. איך שוועב איבער דער חורבה פון מיין צופיהרטער היים און קוש יעדען שטיין און האַלז יעדען שפּאַן ערד. צו שוואַך איז מיר דער לויב־געזאַנג, וואָס די הימלען זינגען מיר ביים זונען־אויפגאַנג, דער לייבען־געשריי, וואָס די ימים שאַלען צו מיר, ווען די שטורעמס ברומען איבער זיי. צו דעם דויש פון די שטערן־וועלטען אין זייער גאַנג אין דעם חלל פון דער

נאכט — הער איך זיך נישט איין. נישט איז מיר די שטילע ליער, וואס שוועבט ארום דעם תהום פון אין־סוף. איך בענק נאך ישראל׳ס ליוב, וואס געזונגען האבען צו מיר די לויים, מיט די הארפען בע־גלייט. געבראכט האבען זיי מיר מיט זייער געזאנג די ליעד פון יעדען בלעטער און גרעזעל, דעם לויב פון יעדען פליגעל און עוף — וואס איך האב געשאפען אויף דער וועלט. געהערט האב איך זייער לויב און געבענשט האב איך זיי. א, ישראל, אין א רגע פון צארן האב איך דיר געשטראפט, און אייביג איז מיין בענקשאפט נאך דיר. אונטער די שמיץ פון דיינע פייניגער הער איך דיין רופען נאך מיר, און עס געהט אויס מיין הארץ נאך דיר. די הימ־לען פאר מיר, דער גלות ווי די ערד פאר דיר — ווער וועט מיר געהן און וועמען זאל איך שיקען מיינע פריינד רופען — אברהם, יצחק און יעקב — די היילינע דריי, קומען זאלען זיי צו געהן און טרייסטען מיך?“

געציטערט האט ירמיהו הנביא פאר גאט׳ס רייד, געווארפען זיך צו דער ערד און געזאגט: „שיק מיך, גאט, איך בין צו דיין שליחות גרייט“.

און געזאגט האט יהוה: „געה, ירמיהו, וועק מיר מיינע פריינד אויף — רוף זיי פון זייער רוה. זאג, אז יהוה איז פערלאזט, ווי אין דעם הימעל, אזוי אויף דער ערד, אז אומעטום הערשט דאס שלעכטעס. עס זיינען ארויס די קליפות פון זייערע לעכער, און די מדת־הרחמים איז פערשטומט. פעראיינזאמט איז יהוה און ישראל, קיינער ווייס זייער נאמען נישט מעהר. קומען זאלען זיי צו געהן — איך דארף זיי האבען נעבען מיר אין דער שלעכטער צייט“.

געגאנגען איז ירמיה צו דער מערת־המכפלה, אהין, וואו עס רוהען די פאטערס פון ישראל, מיט די מוטערס ביי זייער זייט, אין דעם טויזענד־יעהריגען שלאף. א היילינע ציטערניש האט איהם ארומ־גענומען, ווען ער איז געקומען אין זייער נאהענט — אנגעקלאפט האט ער אין זייערע לאדענס אריין און גערופען זיי: „שטעהט אויף, אברהם, יצחק און יעקב, פון אייער רוה. איהר זייט פאר גאט בעגעהרט צו קומען צו געהן“.

די אלטע קעניגען, מיט די קרוינען אויף די קעפ אנגעטהאן, האבען געעפענט די אויגען פון דעם טויזענד־יעהריגען שלאף און

געפרעגט איינער ביים אנדרערען: „ווייסט דו נישט, וואס עס איז געשעהען? מען וועקט אונז פון אונזער רוה“.

דערהערט אז זיי האבען גאט'ס נאמען פון ירמיהו'ס מויל אויסרופען, האבען זיי פערוואונדערט געפרעגט: „וואס איז היינט מעהר פון אן אנדער מאל?“

מורא האט ירמיהו געהאט זיי פון דעם חורבן צו דערצעהלען. ער האט זיך געטראכט, זיי וועלען שטראפען און זאגען: „א נביא ביזט דו געוועז ביי אידען, וואס האסט דו צוגעלאזט, אז עס זאל אזעלכעס געשעהן אין דיינע טעג?“ — האט ער זיי געענטפערט: „איך ווייס נישט, וואס געשעהן עס איז, נאר איהר זייט פאר גאט בעגעהרט צו קומען צו געהן“.

אויפגעהויבען האבען זיי זיך פון די קברים, מיט די קרוינען אויף זייערע קעפ, אין די טליתים איינגעהילט, האבען זיי איבער דער וועלט געשפרייזט. געשווייגען האט די ערד, געציטערט בארג און טהאל, אז זיי געהען פארביי פאר זיי, און מיט שטיל ציטעריג געבעט האט בוים און גראז נאכגעקוקט און בעוואונדערט זיי.

געגאנגען איז דער ערשטער אברהם אבינו, הויך איז זיין געשטאלט געוועז, העכער פון די אידען אלע. א גרויסע קרוין אויף זיין גראהען קאפ, אין זיין ברייטען טלית איינגעהילט, איז ער מיט זיין ברייטער, ווייסער באָרד און שטילע רוהיגע טריט פאר גאט געגאנגען, זיכער און רוהיג, ווי מען קומט צו אן אלטען גוטען פריינד. אין דער האנד האט ער געהאלטען א גרויסע האק, צושטערט האט ער מיט דער האק די געטער פון זיין פאטער און פאר יהוה'ן זיי אונטערטהעניג געמאכט. געציטערט האבען די געטער פאר זיינע טרים. אזוי איז דער געטער־צושטערער, דער עלטסטער פון אונזערע אבות פאר גאט אנגעקומען צו געהן.

ווי יהוה האט איהם דערזעהן, אויסגעשטרעקט האט ער צו איהם די האנד און געזאגט: „זיי געגריסט, מיין אלטער פריינד — יהוה'ס זייל. דער ערשטער פון די לעבעדיגע האסט דו יהוה'ן דערקענט, פון די געצען פון דער וועלט מיר אויסדערוועהלט, דער ערשטער מיין נאמען צווישען די פעלקער פערשפרייט. ענטפלעקט האב איך זיך צו דיר און געבונדען מיט דיר אן אייביגען באנד. קום, מיין פריינד, זעץ זיך ביי מיין זייט“.

דער צווייטער איז געגאנגען זיין זוהן יצחק, קלענער פון דעם פאטער, אבער נאך גרעסער פון אלע אין דער וועלט. בלינד איז ער געווען, אבער שטאלץ און זיכער איז ער דאך געגאנגען, מיט זיין גאלדענער קרוין אויף זיין קאפ, אויף גאט'ס חסד געשטיצט. מיט דער האנד האט ער א בעקעל ביי זיינע הערנער געפיהרט — דעם קרבן, וואס אברהם האט אויף זיין ארט צו גאט געבראכט. אזוי איז אונזער פאטער יצחק, דער קרבן פון גאט, פאר יהוה'ן אנגעקומען צו געהן.

ווי יהוה האט איהם דערזעהן, האט ער אויסגעשטרעקט צו איהם די האנד און געזאגט אזוי: „יצחק, שעפעלע מיינס, דיין הארץ איז אזוי פראסט, ווי די ערד. אז איך האב גערופען צו דיר, האסט דו, ווי א קאלב, די הענד מיט די פיס זיך בינדען געלאזט און דיין האלז צום חלף אויסגעשטרעקט, געבונדען האב איך זיך מיט דיר אין אייביגען באנד — קום, מיין פריינד, זעץ זיך נעבען מיר".

דער דריטער איז געגאנגען דער פאטער יעקב אונזערער, שווארץ פערוואקסען איז ער נאך געווען און יונג, ווי ביי לבן'ס שאף, ווען ער האט פאר אונזער מוטער רחל געדיענט. זיין שעפער־שטעקען געהאלטען אין האנד, איז ער מיט שטילער הכנעה און געטרייעשאפט פאר גאט געטרעטען.

ווי יהוה האט איהם דערזעהן, האט ער איהם פון דערווייטענס צוגערופען: „יעקב, יעקב, מיין זוהן און מיין קנעכט! פון דיין מוטערס בויך האב איך דיר שוין אויסדערוועהלט. איידער דו האסט מיך נאך געקענט, ביזט דו שוין אין מיין וועג געגאנגען, אין דיר האב איך אויסגעגאסען דעם פורעם פון ישראל, דיר איבערגעגעבען דעם סוד, וועלכען יהוה האט מיט ישראל — ביזט דו געווען דער ערשטער איד, איידער אידען זיינען נאך געווען אויף דער וועלט. קום צו מיר, אלטער פריינד, און זעץ זיך ביי מיין זייט".

אראבגענידערט האבען מלאכים דריי און דריי גאלדענע שטוהלען פאר די אבות אויפגעשטעלט, יהוה'ן צו רעכטס און צו לינקס. ווארים, אמת, אבלים זיינען זיי געווען נאך זייער קינד — דאך זיינען עס קעניגען געווען, און גאט האט זיי דעם כבוד געגעבען, ווי עס פאסט פאר זיי.

אז די אבות מיט די קרוינען אויף די קעפ און מיט די צייכענס

אין די הענד האָבען זיך ארום יהוה'ן אויף זייערע טראָנען געזעצט, האָט זיך דערהערט יהוה'ס שטים:

„איהר זייט געקומען אין מיין הויז אריין, מיינע פריינד. און מיין הויז איז צושטערט. משפט צווישען מיר און אייער זוהן. צוריסען האָט ישראל דעם באנד, וואָס איז צווישען מיר און אייך — אנדערע געטער האָבען זיי זיך געמאכט און יהוה'ן פערלאָזט. די הייליגע ערד, וואו איך האָב זיך צו דיר, אברהם, צום ערשטען מאָל בעוויזען, האָבען זיי פעראונרייניגט; דעם אָרט, וואו יצחק איז צו דער עקדה געבראכט געוואָרען — טמא האָבען זיי איהם געמאכט; און וואו איך האָב דיר, יעקב, אין דעם חלום פון דער נאכט, אויף דעם לייטער אין מיין הי־מעל געפיהרט — פאר אנדערע געטער האָבען זיי דאָרט מזבחות אויפגעשטעלט; דעם טויער, וואו די תפלות פון דער וועלט שטייגען צו מיר אין הימעל אויף — מיט בלוט פון קרבנות פאר פרעמדע גע־טער האָבען זיי עס פערשפריצט. פערוואָרפען האָב איך זיי פון מיר, אין פרעמדע הענד איבערגעגעבען, פון לאנד ארויסגעטריבען, אין גלות געפיהרט".

און אויפגעעפענט האָט יהוה די אויגען פון די אבות, און דער־זעהן האָבען זיי דעם פינסטערען קייטען־וועג פון דעם לאנגען גלות. לאנג און אייביג ציהט זיך א וועג, דער וועג פון חורבן, מיט בלוט און טרעהרען איז ער בעזייהט, אויף שריט און טריט מצבות — זיי שטעהען פון פריה־צייטיגען טויט. ווי שאָטענס שווארצע, יאָגט זיך דער רעשט פון ישראל אונטער דעם אייזערנעם שטאנג פון דער קללה, וואָס רוהט אויף איהם, צווישען די פעלקער פון דער וועלט און האַלט זיך אויף ביי זיין שטאַם און רופט צו זיין גאָט און די אבות דערמאָנט ער.

דערזעהען האָבען זיי דעם גלות, דעם שווארצען ביז'ן היינטיגען טאָג אריין. קיין טאָג, קיין נאכט, קיין אברוה נישט, פער'מיאוס'ט פון צרות, איינגעמידט פון קלאגען זיך יאָגט ער, ווי אן אייביגער מצורע און ציהט זיך זיין בלוטיגען באנד פון גלות־בבל ביז אין היינטיגען גלות אריין.

דערזעהען, אז זיי האָבען דעם שטענדיגען וועג, האָבען זיי די קרוינען פון זייערע קעפ אראָבגענומען און פאר די פיס אנידערגע־לעגט. זיי האָבען מיט אמאָל דערהערט ירושלים'ס געוויין. די וויי־

טען האָבען אָנגעהויבען .צו ברענגען צונויף זיינע קרעכצען פון גאַר דער וועלט, און ווי שטורם-ווינטען האָבען זיי געיאָגט פאר די אבות פארביי.

אויפגעהויבען האָבען זיי זיך פון זייערע ערטער, צוריסען די טליתים אויף זיך און פאר גאָט זיך געשטעלט.

און דער ערשטער איז געווען אונזער פאָטער אברהם, וואָס האָט פאר גאָט גע'טענה'ט אזוי:

„אויסדערוועהלט האָסט דו מיך פון גאַר די מענשען פון דער וועלט, פאר אַ פאָטער פון אַ שטאָם האָסט דו מיך געמאַכט און גע־וויזען מיר אין חלום פון דער נאכט דאָס לאַנד, וואָס דאַרט וועסט דו בעזעצען זיי. צו די שטערן אין הימעל האָסט דו מיר זיי געגליכען, איינעם אין איינעם, זייערע קינדער זאָלען די קעניגען פון דער וועלט זיין. איך וויל נישט אַ פאָטער פון אַ קנעכטען-פאָלק זיין. וואָס האָסט דו געמאַכט פון זיי?"

געברומט האָט יהוה אונטער זיין שווארצען וואָלקען אין דער נאכט אריין: „זיי האָבען געזינדיגט, אַלטער פריינד".

אברהם איז אָבער ווייטער פאר גאָט געשטאַנען און געזאָגט אזוי:

„וואָס האָבען זיי דיר געטהאָן אזוינס? ווי גרויס איז דען דעם מענשען'ס פרייד אויף דער ערד — ווי לאַנג זיין לעבען דען? נאָהענט ביי אונזער וועג שטעהט דער קבר. אונזער לעבען — איז אונזער וועג צום טויט, אויף וועמען האָסט דו דאָ דיין כעס אויסגעגאָסען? מיט וועמען ביזט דו אין דער מלחמה געגאַנגען? פאר וואָס האָסט דו זיי נישט מוחל געווען?"

אָבער יהוה האָט אַלץ געברומט פון זיין שווארצען מאַנטעל ארויס: „זיי האָבען געזינדיגט, אַלטער פריינד".

און אויפגעהויבען האָט זיך אונזער פאָטער יצחק מיט טרערען אין די אויגען—מיט הכנעה און אין אַ שטיל געבעטע געזאָגט אזוי:

„צוויי קינדער האָסט דו מיר געגעבען, צוויי צווייגען פון מיין בוים אויסגעשפּראָצט. מיין הארץ מיט ליעבע געבונדען צו זיי ביי־דען—האָסטו אנ'אייביגע פיינדשאַפט צווישען זיי געוואָרפען. איינעם פאר אַ זוהן אויסגעקליבען, דעם צווייטען פאר אַ רוט צו שטראָפען איהם בעשאַפען. ווען איינעם איז גוט, איז דעם צוויי־

טען שלעכט, און יעדען מאָל איז אַ זייט פון מיין הארץ פערבלוטיגט. צי געפינט זיך נישט אין דיין הארץ ליעבע פאר זייביידען? — עשו איז דאָך אויך מיין קינד, פארוואס האסט דו איהם פון דיר פער־שטויסען און צום פייניגער פון יעקב געמאכט? מאַך דאָך שלום צווישען זיי ביידען, און זאלען זיי ביידע דיינע זיהן זיין„.

און אויפגעשטעלט האט זיך יעקב, אונזער פאַטער, און האט זיך פאר גאָט געשטעלט און מיט גרויס געוויין געזאָגט אַזוי:

„פאָטער, דו ווייסט, ווי איך ליעב זיי,—יעדעם קינד מיינס,— אַלע זיינען זיי מיינע קינדער ביז צו דעם אינגסטען, ביז היינטיגען טאָג אריין. און טייער בעצאָהלט האָב איך פאר זיי—אָבגעארבייט פאר יעדען מיין קינד.—ביי לבן הארמי אָבגעדיענט, נישט געשפּאַרט קיין ארבייט, נישט ביי טאָג נישט ביי נאכט. יעדעם שעפעלע גע־טריי אָבגעוואַכט. רחל׳ן האָב איך ליעב געהאט, דאָך לאה׳ן האָב איך ניט פערשעמט. מיט בענקענדיגע בליקען האָב איך צו רחל׳ן געקוקט, דאָך מיט לאה׳ן בין איך אין געצעלט נעגאַנגען—ווייל דו האָסט איהר נישט געשאָנקען קיין חן, האָב איך זיך אויף איהר מרחם געוועזן. און דו האָסט אויף מיינע קינדער קיין רחמנות ניט געהאט? דו ווייסט, איך האָב זיי, ווי מיינע שעפעלעך, אין פעלד געפיהרט אין די הימלען געוויזען און דערצעהלט זיי פון דיר. און ווען אויפגעוואקסען זיי זיינען מיר, און מיין ברודער עשו האט זיי פערטיליגען געוואָלט, איינגעשטעלט האָב איך מיין לעבען פאר זיי. און דו ווייסט, ווי איך האָב מיין לעבען לאַנג געטרויערט איבער איינעם פון זיי—ווען מען האט מיר זיין העמדעל געבראכט—און איך האָב געמיינט, אז אַ חיה רעה האט איהם פערצוקט. יעצט האָסטו מיר זיי אַלע אומגעבראַכט—איבערגעגעבען האָסטו זיי צו פרעמדע אין די הענד. אָ, יעדער זייער וואונד איז מיין וואונד, יעדער זייער געשריי—אָ, איך קען אין מיין קבר נישט איינרוהען, עס רינען צו מיר די טרערען זייערע אַלע אריין, עס רינט דורך מיין הארץ זייער בלוט, און יעדע וואונד איז מיין, און יעדע לייד איז מיין״.

און עס איז געוואָרען אַ גרויס געוויין, ווען די אבות האָבען זייער וואָרט פאַר גאָט געפיהרט. הימעל און ערד האָבען מיט אונ־זערע פאָטערס מיטגעוויינט. און אַלע שטערען זיינען געקומען און ארום זיך געשטעלט, און די מלאכים אויבען אין הימעל. אַלע האָט

געווײנט. און פון גאָט'ס אויגען זיינען צוויי טרערען אראבגערונען אין ים אריין און האָבען די וואסערען אויפגעקאָכט. און עס איז גע־גאַנגען דער געשריי פון די אבות פון איין עק וועלט ביז צום אַנ־דערען. און דערהערט האָבען עס די אידען ביי די טייכען פון בבל — וואָס זיינען דאָרט געזעסען. אז זיי האָבען געהערט דעם געשריי, האָבען זיי די אבות דערקענט און האָבען געזאָגט: זיי זיינען פאר גאָט געקומען, האָבען זיך אָנגענומען פאר אונז. און אַ שטילע האָפ־נונג איז אדורכגעגאַנגען צווישען זיי.

פיערטער געזאנג.

יהוה'ס ענטפער. — יהוה שיקט ירמיהו'ן משה'ן רופען. — משה געהט איבער די וועלען פון ירדן. — משה מיט דער זון און שטערען. — משה געהט אין בבל די אידען בעפרייען. — די תפילה פון דר'ערד. — די גולי בבל ביי די טייכען זיצען. — יהוה'ס שטים. — משה קומט פאר יהוה אָן. — זיין טענה פאר גאָט. — די לוחות קומען פאר עדות געגען ישראל, די מלאכים קומען פאר עדות געגען ישראל. — משה'ס ענטפער די לוחות און די מלאכים. — משה רופט די מוטער רחל. — די מוטער רחל פאר גאָט. — יהוה געהט מיט ישראל אין גלות אריין.

באַלד אַנטשוויגען זיינען די אבות געוואָרען, ציטערענדיג אויף זייערע שטולען זיצען געבליבען. ווי אַ דונער האָט יהוה'ס שטים געשאָלט און איבערגעגאַנגען מיט דעם שטורם־ווינט פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערען. בעהאַלטען האָבען זיך די פויגלען אין זייערע נעסטען אריין, און די ווילדע חיות אין וואַלד האָבען גע־ברומט פאר אונבעוואוסטער שרעק, וואָס איז אויף זיי געפאַלען. געציטערט האָבען די יסודות פון דער וועלט, ווען יהוה האָט געדו־נערט מיט זיין שטים אַזוי:

„אויף מענשען־צרות טהוט איהר קלאָגען, אויף דעם, וואָס דער קערפער איז אין געפאַנגענשאַפט, און דעם צער פון גאָט זעהט איהר

נישט. אונטערטעניג איז דער אמת געוואָרען, דאָס געזעץ איז גע־שטאָרבען, און קיינער ווייסט נישט מעהר, ווער יהוה איז. געה, ירמיה, רוף מיר מיין שותף אהער, משה בן עמרם. אין זיין האנד האָב איך דאָס געזעץ פאר די מענשען איבערגעגעבען, קומען זאָל ער דאָ פאר מיר, צוריק וועל איך נעהמען מיין האנד פון דער וועלט, וואו זיי האָבען מיין אמת פערגעסען".

און געענטפערט האָט ירמיה מיט א ציטערענדיגער שטים: „איך ווייס נישט, וואו משה איז אהינגעקומען. גענומען האָסטו איהם אין דיינע הימלען אריין, און פערהוילען איז ער פון די שטערב־ליכע: קיינער ווייס נישט, וואו משה איז. וואו זאָל איך איהם זוכען געהן?" געענטפערט האָט יהוה: „געה צום ירדן און שטעל זיך ביי זיין ברעג און רוף אין די וועלען אריין: „משה בן עמרם, קום פאר גאָט צו געהן!" — און ווייזען וועט ער זיך דיר".

געגאַנגען איז ירמיה, וואו גאָט האָט איהם בעפויהלען, געשטעלט האָט ער זיך ביים ברעג פון ירדן. נאַכט איז עס געוועזן, און געשטו־רעמט האָט דער טייך, אויפגעהויבען האָבען זיך זיינע אינדען און געשטעלט זיך ווי א וואנד. דען געדונען האָבען אין דעם טייך די אידישע טרערען. אלע פון גלות צונויפגערונען, און אויפגעקאָכט האָבען זיי די וואסער, געגראָבען א גרוב ביז זיין טיפען אונטער־גרונד, און געוואָרפען האָט דער שטראָם זיך בארג־אויף און טאָל־ארונטער. גערופען האָט ירמיה אין דער טונקעלער נאַכט צום רוי־שענדיגען טייך צו: „משה, משה! ביזט פאר גאָט בעגעהרט". באַלד געשטילט האָט זיך דער ירדן, די וועלען זיך בערוהיגט, ווי די אונ־טערטעניגע, האָר־בעוואקסענע הינט זיינען זיי געלעגען אונטער זיינע פיס. און משה איז געטרעטען איבער זיי פון דעם געטליכען סוד ארויס, וואו גאָט האָט איהם אויפגעהאלטען. יונג איז ער געוועזן, שוואַרץ, מענליך בעוואקסען זיין געזיכט. און מיט'ן פייערדיגען גריי־פעל אין דער האנד, וואָס מיט איהם האָט ער די לוחות געקריצט, געהט ער, דער געטליכער קריצער, העכער פאר אלע, שטאַרקער פון אלע, טרעט ער אויף די אונטערטעניגע וועלען און קומט פאר ירמיה'ן אָן אויף דעם ברעג, ווי א געטליך געשטאַלט: „וואָס איז דער מעהר? ווער רופט מיך פון מיין רוה ארויס?" — מורא האָט אויך ירמיה געהאַט פאר איהם צו זאָגען, אז די אידען זיינען אין גלות פערטריבען.

האט ער אויך גענענטפערט: „איך ווייס נישט, וואס עס איז. די ביזט פאר גאט בעגעהרט". געגאנגען איז משה צו זיינע פריינד, צו דער זון און צו די שטערען, וואס שיינען אין הימעל אויבען. גוט־פריינד איז ער געוועזען מיט זיי פון יענער צייט, ווען ער איז גאט'ס גאסט אין הימעל געוועזען, ביי דער תורה מקבל זיין. האט ער זיי געפרעגט: „זאגט מיר, אלטע פריינד, ווייסט איהר נישט, וואס עס איז געשעהן—וואס גאט האט מיך געלאזט רופען פון מיין רוה ארויס?" לאנג געשוויגען האבען די שטערען, נישט געוואלט משה'ן דעם צער אנטהאן. די זון האט דאך צולעצט געזאגט: „דיין ווערק, משה, איז געווארען צו נישט, צעשטערט האט גאט דעם באנד מיט ישראל, פערטריבען איהם פון זיין לאנד—דעם בית־המקדש פערברענט, און איינזאם און פערלאזט דרעהט זיך יהוה ארום. אין די הימלען איז ער נישטא (דערפאר געשלאגען איז אונזער ליכט), אויף דר'ערד צווישען די לעבעדיגע נישטא—הערשט דאס שלעכטס אומעטום. אויפגעשטאנען זיינען די פינסטערע כחות און שרעקען צו פערנעהמען, חלילה, יהוה'ס ארט. די געוויקסען רייסען איינער פון אנדערען די ליכט ארויס, וואס מיר שיקען איבער זיי. דאס געזעץ איז טויט. יהוה איז אוועק. געה, משה, ראטעווע די וועלט פון אונטערגעהן. פיהר איין דאס רעכט צווישען די מענשען פון דער וועלט, צווישען די חיות אין וואלד, צווישען די געוויקסען אין פעלד, — פאר אלעמען האבען מיר ליכט. ברענג, משה, יהוה'ן דער וועלט צוריק".

ווי משה האט געהערט די טרויעריגע בשורה, האט ער איבערגעלאזט זיינע אלטע פריינד און געזאגט צו ירמיה: „פיהר מיך צו די אידען אין גלות אריין, בעפרייען וויל איך זיי—איך וויל זעהן, ווער עס וועט מיר אין וועג שטעהן".

גענומען האט ער זיין געטליכען שעפער־שטאק אין האנד און געגאנגען איז ער איבער'ן לאנד—זיבען מייל א טריט. נאכגעקוקט האבען איהם די פעלדער מיט א שטיל געבעט—און די בערג זיינען קלענער געווארען פאר איהם, דערשראקען זיך און אין די זייטען זיך אבגערוקט. אויסגעשטרעקט האט די ערד נאך איהם די הענד—אנגעכאפט איהם ביי זיין קלייד און געבעטען זיך אזוי: „א, לייז, משה, די אידען פון גלות אוים, ברענג מיר ווידער די קינדער צוריק", —געבעטען האט זי זיך, ווי א מוטער. ווארום געשוואוירען האט די

ערד אין דעם טאָג, ווען ישראל איז פון איהר פערטריבען געוואָרען, אַז זי דארף קיין תבואות פאַר אַנדערע נישט אַרויסברענגען. פער־שטיינערט האָט זי אין זיך די קוואַלען פון איהר חיות און די זאַפטען אין איהר טיעפעניש בעהאַלטען פאַר איהרע קינדער, ווען זיי וועלען צוריקקומען צו איהר.

געטראָפען האָט זיי משה ביי די טייכען פון בבל זיצען, אין די ריטער־געוויקסען ביי די ברעגען אויפגעהאַלטען האָבען זיי זיך. זייערע פיעדלען אויף די צווייגען אויפגעהאַנגען, און די האַרפּעס ליגען צובראָכען צו זייערע פיס. זייערע בליקען זיינען מיט בענק־שאַפט צום וואַסער געווענדעט. דערמאָנט האָבען זיי זיך אָן דעם ירדנ'ס וועלען און דעם שלח'ס שטילען שעפּטשען, און הערען האָבען זיי פון וואַסער געוואָלט אַ גרוס פון זייער היים, וואָס די וועלען ברענגען מיט'ן שטראָם מיט. פערלאַנגט האָט פון זיי דער פיינד ציון'ס געזאַנג, ירושלים'ס ליעד. „ווי אַזוי קענען מיר דיר זינגען ציון'ס געזאַנג אויף פרעמדער ערד?" אָבגעביסען האָבען זיי זיך די פינגער פון זייערע הענד, צובראָכען די האַרפען צו זייערע פיס, און אויפגעשטאַנען ווי איין מאַן, און אַ גרויסע שבועה געשוואָרען, די שבועה פון אייביגען קיום. אַ, געציטערט האָבען בבל'ס וואַסערען פון ישראל'ס געטרייען וואָרט,—וואָס ער האָט צו זיין ערד געשוואוי־רען: „פערגעסען ווען מיר וועלען דיך, ירושלים, זאָל ווערען אונזער רעכטע האַנד פערגעסען, אונזער צונג צום גומען צוגעקלעפּט—ווען מיר וועלען דיך נישט דערמאָנען, ירושלים, ביי אונזער פרייד".

געטראָגען אויף די פליגלען האָט דער ווינט די בשורה נאָך ציון צוריק און אויסגעשפּרייט זי ווי אַ טוי איבער די פעלדער אַרום. איינגעזאַפּט האָט אין זיך די ערד ישראל'ס געטריישאַפט און זי טראָגט זי ווי אַ געטליכען זוימען אין איהר שוים. צייטיגען לאָזט זי דעם זוימען אין זיך און טראָגען וועט זי אַמאָל די פרוכט פון דעם געטרייען וואָרט. — אַזוי האָבען זיך מוטער און זוהן די הענד געגעבען איבער זייערע שונאים'ס קעפּ — און בעהאַפטען זיך ביז'ן היינטיגען טאָג אַריין.

אויפגעהויבען האָט ישראל די אויגען און משה'ן דערזעהן: ער שטעהט פאַר זיי. און אַ גייסט פון גאָט איז אַריבערגעגאַנגען איבער זיי: „משה בן עמרם איז דאָ צווישען אונז" — אַראָבגענומען איז

געוואָרען די קללה פון גלות פון זיי און בעפרייט ווערען די קנעכט: די קייטען פון די הענד אראב, די קנעכטשאפט פון די נשמות, און עס ציטערט שוין דער פיינד פאר זיין פרייען בליק. געקליבען האָבען זיך ארום דעם שעפער די שעפעלעך אלע,—עס פינקעלט זיך אין דער זון דער געטליכער שעפער־שטאק אין משה׳ס האנד, און עס ציהט זיך פון איהם די שטראהלען־פעדים ארוים און קניפען צו זיך און ציהען צו זיך איטליך אידיש הארץ. גערופען האָט ער מיט זיין שטים, און געהערט האָט די פערבלאָנזשעטע שעפעלע דעם שעפער׳ס קול איבער די בערג שאלען און זי קעהרט שוין צו דער טשערעדע צוריק. איינגעזאמעלט זיינען זיי שוין ארום איהם. עס הויבט אויף דעם שטאָק דער גרויסער שעפער איבער די קעפ און ווייזט זיי דעם וועג קיין ציון צוריק. — אָבער יהוה׳ס שטים, ווי א געוויטער קומט זי אָן צו געהן: „משה, שטעה! נאָך נישט איז געקומען די צייט.— נאָך נישט איז די גאולה צייטיג. פיעל נאָך פערקנעכטעטע זיינען דא צווישען זיי—צו קליין דאָס הארץ, דער גייסט פערשקלאפט—א פאלשע גאולה וועט דאָס זיין“. אָבגעלאָזט האָט זיך דעם שעפער׳ס האנד, די שטים פערשטומט, און משה פערשוואונדען ווערט פון זיי. עס שוועבט נאָך די שטים פון פרייהייט אין די הערצער ארום; עס שווינדעלט נאָך די ליכט פאר די אויגען פארביי; נאָך הויבט און שטארקט זיך דער גייסט,—און די הענד געהען שוין אין די אייזערנע קייטען צוריק אריין, עס בויגט זיך שוין דער רוקען צו זיין יאָך אין דעם אייזערנעם שטאנג. עס שימערט נאָך פון דערווייטענס נאָר קוים, קוים די פערגאנגענע ליכט און קוקט מיט בענקשאפט צוריק—זיי זעהען עס נישט מעהר. ביי דער ארבייט זיינען זיי אין דער פינסטערער נאכט פון זייער געפאנגענשאפט פערזונקען.

אוועק איז משה פון זיי, צו גאָט געגאנגען, געטראָפען האָט ער נאָך די אבות ארום יהוה׳ן זיצען. ווי זיי האָבען איהם דערזעהן, האָט זיך דערוועקט דער געשריי אויף׳ס־ניי: „משה, פון וואנען קומסטו צו געהן, האסטו די קינדער געזעהן?“ — „געזעהען האָב איך זיי“. — „וואָס האָט געמאכט מיט זיי דער פיינד?“ — „א טייל האָט ער געטויט, א טייל פאר שקלאפען פערקויפט.“

און געטרעטען איז משה פאר יהוה׳ן און געזאָגט אזוי: „יהוה, וואָס האסטו מיט ישראל געטהאָן? פערלאָזט האָב איך מיך אויף

דיר, געפיהרט האָב איך זיי פערציג יאָהר אין דער מדבר אַרום און אָבגעהיט האָב איך זיי פאַר דיין גרימצאָרן. פערשטעלט האָב איך זיי פאַר די שפּיזען פון דיין כעס—אַלץ גענומען אויף זיך און מיט מיין אייגען לייב בעשירעמט זיי פאַר דיר. ביז די טויערען פון ציון האָב איך זיי צוגעפיהרט. מיך האָסטו געלאָזט פון דרויסען שטעהן—זיי האָסטו אין לאַנד אריינגעבראַכט. געפאַלען בין איך אויף די קניע פאַר דיר און געבעטען האָב איך זיך ביי דיר—לאָז מיך אין ארץ־ישראל אריין. נישט געבעטען האָב איך פאַר מיר, נישט פאַר מיר לעבען געוואָלט—אָ, געפאַרכט האָב איך זיך זיי צו לאָזען מיט דיין כעס אַליין. געשוואוירען האָסטו, אז דערמאָנען וועסטו דיך אָן מיר און רחמנות האָבען אויף זיי. וואָס האָסטו געמאַכט מיט זיי? איך פערלאַנג משפט פון דיר!

האָט יהוה גערופען פון הינטער דעם וואָלקען אַרוים, און גע־ברומט האָט זיין שטים ווי אַ געוויין: „זיי האָבען געזינדיגט, משה. דיין תורה נישט אָבגעהיט, דאָס געזעץ, דורך דיר געקריצט—פער־שעמט, בעליידיגט, בעשמוצט. זייער הארץ פון גרונד איז פול מיט זינד, און פערשיקט האָב איך זיי פון מיר“.

אָבער משה האָט פאַר גאָט גערעדט: „וואָס איז זינד? ווער האָט'ס געשאַפען? אַלץ קומט פון דיר. מיר זיינען דער ליים אין דיין האַנד. דו ביזט דער פאָטער פון אונז. אויף דיין וועג געהען מיר—וואָס איז גוט און וואָס איז שלעכטס—וואָס ווייס דער מענש? ווער וועט קומען און עדות זאָגען, וואָס איז זינד?“

געזאָגט האָט יהוה: „קומען זאָל דיין ווערק און שטעלען זיך קעגען זיי“. — באַלד האָט זיך דער הימעל אין פייער געצונדען און די לוחות געוויזען. געפלאַקערט האָבען די טאָוולען אין דער נאַכט, און אַ פייערדיגע האַנד האָט געשריבען אין זיי: לא תגנוב, לא תרצח, לא תענה ברעך עד שקר. געברענט האָט יעדעס וואָרט, און טראָפּענס בלוט האָבען גערונען פון זיי און געשריגען: „פערבלוטיגט זיינען מיר געוואָרען פון יעדען שטאָך. יעדע שלעכטס האָט ווי אַ דאָרן געשטאָכען אין אונז אריין, און מיר טריפען בלוט“. געוויינט האָט יעדער אות און געזאָגט: „געשטראָהלט האָבען מיר ווי אַ געט־ליכע ליכט. יעדע זינד האָט אַ פלעק געוואָרפען אויף אונז, און טונקעל איז געוואָרען אונזער שיין“. אזוי געקלאָגט האָבען די לוחות און

געוויזען די וואונדער, וואָס געשלאָגען זיינען זיי געוואָרען מיט זיי דורך ישראל׳ס זינד.

אָבער ניט געשוויגען האָט משה. געשטעלט האָט ער זיך קעגען די לוחות, געקוקט זיי אין די אותיות אריין און געזאָגט אַזוי:

„געזעץ—איך האָב אייך געשאַפען און ווי אַ געשפּאַן אויף דעם מענשענ׳ס פרייען ווילען געוואָרפען—צו די פעלקער פון דער וועלט האָב איך אייך אַרומגעפיהרט, און קיינער האָט זיך נישט געוואָלט בינדען מיט אייער „יאָ“ און „ניין“. געקומען איז ישראל, מיט ליעבע גענומען אויף זיך דעם יאָך, פערשטיינערט זיין געפיהל, אויסגעריסען דעם ווילען פון זיין האַרץ און צום קרבן יהוה׳ן געבראַכט. אַזוי שלעפּט ער זיך אַרום מיט אייער געשפּאַן אויף זיינע הענד איבער זיין בלוטיגען וועג ביז׳ן היינטיגען טאָג אריין—יעצט קומט איהר עדות זאָגען אויף איהם! וואָס איז? ער האָט אייערע צעהן געבאָטען נישט געהיט! — ווער האָט דען יאָ אָבגעהיט? וואו איז דאָ דאָס גוטס—ווען איהר רופט שלעכטס, ווייזט מיר די גערעכטיגקייט,—ווען אידען זיינען אונגערעכט“.

געזוכט האָבען די פייערדיגע אותיות איבער דער אויבערפלאַך פון דער ערד די גערעכטיגקייט און נישט געפונען האָבען זיי זי אונטער די לעבעדיגע אויף דר׳ערד. פערלאָשען האָבען זיי זיך אין דעם הימעל־ים. אויסגעגאַנגען איז דער הייליגער פלאַם פון די לוחות, ווי אַ שלאָף, און פערשוואונדען אין הימעל צוריק.

אראָבגעבראַכט האָט אָבער יהוה די גערעכטיגקייט פון הימעל אראָב. אויפגעשטעלט האָט ער זיינע מלאכים רייהענווייז: פון דורכזיכטיגען לאַזור־ליכט זיינען זייערע איידעלע געשטאַלטען אויסגעגאָסען געווען און אין וואָלקען־העמדלעך אנגעטהאָן. זייערע געזיכטער געלויכטען האָבען פאר לויטערקייט — ווי קינדער, פון קיין שלעכטס ניט געוואוסט. געשטאַנען זיינען זיי פאר משה׳ן און פאר די אבות און מיט גוטסקייט, ווי קינדער, אויף דער וועלט געקוקט. געזונגען האָבען זיי אינאיינעם אַ געטליכע ליעד און געזאָגט אַזוי: „דורכזיכטיג זיינען אונזערע לייבער, יעדער געדאַנק פון שלעכטס וואָלט אויף אונזער ליכט אַ פלעק געוואָרפען—זעה, אויב מיר זיינען בעפלעקט. אזוי זאָל ישראל זיין“.

אָבער נישט אָבגעשראָקען איז משה געוואָרען פאר זיי, גע־

שטעלט האט זיך אונזער מליץ יושר פאר די מלאכים. געשטארבען איז אין איהם דער מלאך, און ווידער געבוירען געווארען דער מענש. אין זיין הימעלשען ליבּ האט געשלאגען מענשען־הארץ, און מיט מענשען־שמייכעל אויף די ליפען האט ער אויף די מלאכים געקוקט און געענטפערט אזוי:

„א, שעהן זייט איהר, מלאכים־קינדער! פון מענשליכען רייניגסטען געדאנק געשאפען, פלאטערט איהר אין אייביגען הימעלרייך ארום. איהר באדעט אייערע לאזור־לייבער אין וואלקען־ליכט און זינגט פאר גאט די אייביגע לויב־ליעד. בעפרייט פון מענשען־לאסטען, ווייסט איהר נישט, וואס קנאה און שנאה איז. קיין תאוה אין אייערע הערצער, קיין ליעבע, קיין כעס, דרעמעלט איהר אין אייער הארפען־שפיעל איין. צו אונז קומט אראב, אויף דר'ערד וואוינט, זאלען די זאפטען פון דער ערד דורך אייערע לייבער אדורכרינען, און בליהען זאל אין אייך דער מענש, געברענט מיט די גלוטען פון מענשליכען ווילען, צוברעכט אייערע הערצער פאר גאט. נשמות האט אונז גאט אין ערדישע לייבער געגעבען, ווילען האבען מיר זיך אליין געשאפען. און אונטער די שמיץ פון אונזערע פערלאנגען ברענגען מיר איהם אונזער הארץ. אזוי געגליהט אין די מענשליכע פלאמען, ווערען מיר צו גאט. אויף מענשען זיינט איהר געקומען עדות זאגען, וואוינט מענשליכעס אין אייערע ברוסטען? דערנעהרט איהר זיך מיט זיין שפיין?... איז ווילען אין אייערע לייבער דא?“

פערשוויגען זיינען באלד די מלאכים געווארען, אבגערוקט זיך אן א זייט, — ווי א ווינט האבען זיי משה'ס ווערטער פערטריבען, און געוועגדט האט ער זיך צו גאט און ווייטער גערעדט אזוי:

— וועלטען האסטו בעשאפען, הימלען אהן א עק. עס איז נישט אין שטאנד קיינער צו בענעהמען דיין הימעלס אונענדליכקייט. עס שטורעמען די אייביגע ווינטען אין די אייביגע נעכט ארום, אין דיינע פערבארגענע וועלטען ערגעץ־וואו; עס לויפען די שטערען אין זייער אייביגען הימעל־קרייז. און אויף אלץ האסטו דיין אויג. שטורעמדיג איז אבער אויך די קליינע מענשען־הארץ. דו זעהסט זי אדורך. עס וואוינען דערינען די ברויזענדיגע ווינטען און שטורעמס, ווי די כוואליעס אין די ימים, און אהן א סוף איז איהר גרונד. קיינער ווייס נישט איהרע דרכים אין א מינוט ארום. פול מיט סודות, ווי

דיין פערבאָרגענע וועלט, איז דעם מענשענס האַרץ. דו איינער זעהסט זי אַדורך, ווייסט איהרע בעהעלטענישען, פערשטעהסט זי—און קענסט איהר נישט מוחל זיין? אַ שוואַך בעשעפעניש האָסטו אויף דיין וועלט בעשאַפען—ווי ליים זיין האַרץ איז ווייך. עס זעהט די לייד פון צווייטען און קאָן מוחל זיין".

און געררופען האָט משה אונזער מוטער רחל. זי איז געקומען פאַר גאָט צו געהן פון דעם בית־לחם־וועג, וואו זי האָט געבלאָנדזשעט אין די פעלדער אליין און איז נאָך איהרע אַרויסגעטריבענע קינדער נאָכגעגאַנגען. אין איהר ווייסען געוואַנד, מיט דער שבת־קרוין אויף איהר קאָפּ, האָט זי ביי דער לבנה־שיין צוגעדעקט זייערע טויטע קערפּערס, וואָס פערשפּרייט זיינען זיי געווען איבער'ן וועג. זי איז געגאַנגען, און פון איהרע טויטע אויגען האָבען טויטע טרערען גע־רונען. געקומען האָט זי משה ביי דער האַנד און פאַר גאָט און פאַר די אבות געפיהרט. זי האָט זיך פאַר'ן רבונו של עולם געשטעלט און מיט געוויין געזאָגט אַזוי:

„דו ווייסט, רבונו של עולם, ווי איך האָב דיין קנעכט געליעבט. געדיענט האָט ער פאַר מיר ביי מיין פאָטער לבן זיבען האַרטע יאָהר. מיר האָבען אינאיינעם די חדשים געצעהלט, די טעג, די שעה'ן. און אַז עס איז געקומען די צייט, ווען איך זאָל די זכיה האָבען צו זיין יעקב'ס ווייב—האָט דער פאָטער איהם מיין שוועסטער לאה אין געצעלט געשיקט. געוואוסט האָב איך דערפון און מיט יעקב'ן זיך אַ סימן אָבגעמאַכט, אַז דערקענען זאָל ער מיך אין דער טונקעלער נאַכט. דאָך, אַז עס איז געקומען די חתונה־נאַכט, האָב איך אויף מיין שוועסטער לאה'ן רחמנות געהאַט, אויסגעזאָגט האָב איך איהר דעם סוד, וואָס איך האָב מיט יעקב'ן געהאַט, און זיך אונטער דעם געלעגער אַרונטערגעלעגט. געהערט האָב איך זייערע טרייסט־רייד, זייערע קושען, זייער געוויין. און אָפּוירגערעדט האָב איך צו איהם פון אונטער'ן בעט, אַז ער זאָל מיין שטים הערען און נישט ווימען, ווער עס איז מיט איהם. איך בין נור אַ געוועהנליכער בשר ודם און האָב מיך אָן מיין שוועסטער נישט מקנא געווען. דו, וואָס דו ביסט דער איינציגער לעבעדיגער אויף דער וועלט, האָסט דיך אָן האַלץ און שטיין מקנא געווען, וואָס אידען האָבען געדיענט צו זיי".

אַנטשוויגען איז באַלד יהוה געוואָרען פון איהרע רייד, אויפגע־

זיבען האָט ער זיך פון זיין אָרט און געבלאָזען מיט זיין וואָלקען אָרום און אָרום. און אויסגערופען: „רחל, דו האָסט רעכט. דו האָסט געלערענט יהוה'ן, ווי עס דאַרף צו זיין. פאַר דיר וויל איך מיט זיי אין גלות געהן און אויפהאַלטען זיך מיט זיי, ביז די גאולה וועט קומען“.

און פערלאָזט האָט יהוה די אבות אויף זייערע ערטער זיצען, פערלאָזט האָט ער משה'ן און די מוטער רחל, פערלאָזט האָט ער דעם גאַנצען הימעל־קרייז—און אַנגענומען מענשליכעס געשטאַלט און איז געגאַנגען מיט די אידען אין גלות אריין. אַנגעטראָפען האָט ער זיי ביי דעם טייך פון בבל זיצען, אריינגעגאַנגען איז ער צווישען זיי. אַזוי האַלט ער זיך אין גלות אויף און געהט מיט מיט זיי פון טייך צו טייך. וואו עס איז דאָ א פיין, וואו עס איז דאָ לייד, איז ער דערביי. ער הערט דעם געוויין, ער זעהט די שאַנד, און די אָהנ־מאַכט זעהט ער—און ווי זיי, וואַרט ער אויף די גאולה. דאָך אַליין קען ער נישט ווערען אויסגעלייזט—די אידען מוזען זיין צו דער גאולה גרייט. ער וואַרט אויף דער ריכטיגער רגע, ווען אידען וועלען נאָך דער גאולה בענקען, וואַרפען די קייטען פון גלות פון זייערע הענד, הויבען זייערע נשמות צום הימעל צו, בעפרייען זייערע גע־מיטער און נאָך דער גאולה שרייען. אָ, יהוה וועט ווערען דאַן בע־פרייט מיט זיי צוריק. קריגען וועט ער זיין מאַכט פון די אידענס קראַפט. בעפרייען וועט ער די וועלט. זון און שטערען וועלען צוריק קריגען זייער ליכט; אונטערגעהן וועט דאָס שלעכטס—און יהוה אַליין וועט קיניגען איבער דער וועלט.

נביאים.

(מיניאַטיורען)

.1

עלי און שמואל.

דער אַלטער עלי איז געזעסען פאַר דער טהיר פון זיין אוהל און ער האָט זיך געוואַרימט אין דער גליהענדער זון. זיינע בלינדע אויגען זיינען געווען פערמאַכט, ווי פערשלאָפען—נור זיינע אויערען האָבען פון צייט צו צייט פערנומען א ווייבערשקיבערן, אָדער א גע־רודער פון א מעגליך קריעגעריי—האָט ער מיט די אַלטע, ווייכע אָהנצייהענענדיגע יאַסלעס אַנגעהויבען צו קלאַפען, די אויגען אויס־געשטעלט געגען זיך, האָט ער צו זיינע צוויי זיהן געזאָגט:

— אוי, אוי, יונגען, וואָס טהוט איהר גאָט'ס קרבן לעסטערען?

טיילמאָל האָט איהם א יונג אָבגעענטפערט:

—נו, נו, אַלטער, די לונג מיט די נירען, אונזער חלק געהמען מיר נור.

נור אָפטמאָל זיינען דעם אַלטענס ווערטער אזוי שטיל געווען, אז זיי האָבען צו די זיהן'ס אויערען ניט דערגרייכט — האָט ער גע־מיינט, אז זיי זיינען זעהר פערשעמט געוואָרען פון זיינע רייד, איז ער שוין שטיל געבליבען, וויטער זיך די אַלטע ביינער אויף דער הייסער זון געוואַרימט, און האַלטענדיג פערמאַכט די אויגען, האָט ער זיך אָביסעל מיט די פּלייצעס צוגעשאָקעלט, קלערענדיג אודאי אזוי אין זיך: אויסגעלעבט די יאָהרען, א כהן געווען פאַר גאָט, דאָס בעסטע פלייש פאַר איהם פערברענט, אַלט געוואָרען, בלינד געוואָרען.

האָט ער זיינע צוויי זיהן איבערגעלאָזט,—נור אזוי לאַנג עפּיס האָט זיך גאָט צו איהם ניט בעוויזען, ניט אין חלום, ניט אויף דער וואָהר,— אודאי ניט די צייט געווען,—ניטאָ צו וואָס: ניט מען פיהרט קיין מלחמה, — — נאָך דעם לעצטען יום־כפור אודאי וועט ער זיך צו איהם בעווייזען...

ווי דער אַלטער קלערט אזוי, שטעהען זיינע צוויי זיהן, אין רויטע העמדלעך אָנגעטהאָן, מיט צוויי גרויסע גאָפּלען אין די הענד, שטעהען פאַר דער טהיר פון אוהל און וואַרטען אָב די, וואָס וועלען קומען פאַר גאָט מקריב צו זיין.

אין דעם קומט אָן אַ אידענע פון בית־לחם מיט אַ אינגעלע איהרס, אַ בכור, פיהרט אַ קאַלב, די הערנער מיט קרענץ בעפּוצט, שטופּט זי דאָס קאַלב נאָך, האַלטענדיג איהר בכור אויף דער האַנד.

— גוטע מענשען, וואו איז דער משכן און וואו וואוינט דאָ עלי דער כהן?

— וואָס זוכסטו דעם משכן און וואָס דאַרפסטו עלי דעם כהן?— פרעגען די בנים די אידענע, שטעהענדיג אָנגעלעהנט אויף זייערע גאָפּלען ביי דער וואַנד פון משכן.

— אַ קרבן האָב איך געבראַכט פאַר גאָט, אַ זוהן אַ בכור האָט ער מיר געשענקט.

— אזוי, אַ קרבן פאַר גאָט—נו האָסטו דעם משכן און אָט וואוינט דיר דאָ עלי דער כהן, — זאָגט דער עלטערער פון די בנים, אָננעהמענדיג דעם גאָפּעל ברייט אין דער האַנד, און געוואַרט, די אידענע זאָל פאַר איהם דאָס קאַלב אונטערטרייבען.

— ליעבער כהן, זיי מיר מקריב מיין קרבן פאַר גאָט, פאַר מיין בכור'ס וועגען.

— מקריב זיין, מקריב זיין, — זאָגט דער עלטסטער, אָנטאַפּענדיג דאָס קאַלב און בעטראַכטענדיג עס פון אַלע זייטען, — כ'לעבען געקאָנט אביסעל אַ בעסער קאַלב ברענגען, אַ שווערערס אביסעל, אַ פעטערעס אביסעל, — אַ קינד האָט דיר גאָט אַ פעטס געגעבען, אַ שטאַרקס געגעבען, — זאָגט דער עלטסטער אויפבאַפּענדיג דאָס קאַלב.

— דאָס בעסטע קאַלב, וואָס איז געווען אין שטאַל, — וויל זיך די אידענע פערענטפערען.

— אַ געזונד ווייבעל האָט געזונדע קינדער, — זאָגט דער איי־נגערער, פּנצס. האָט אָנגענומען דאָס ווייבעל ביים האַנד און געקוקט איהר מיט אַ חנ׳דעל אין די אויגען אריין, — כ׳לעבען, ווען איך וואָלט פון דיר אַ בכור געהאַט, וואָלט איך פאַר גאָט אַ בעסער קאַלב מקריב געווען, נישט געקאַרגט, ווי דיין מאַן האָט געטהאָן.

— זאָל דער כהן אזוי נישט טהאָן, זאָל דער כהן אזוי נישט ריידען, — זאָגט די אידענע אָבשטופּענדיג איהם מיט איין האַנד פון איהר רויט פערשעמט־געוואָרענעם פּנים, און מיט דער צווייטער האַנד איהר צעוויינטען פּנים צו דער ברוסט צוגעדריקט.

— פערפאַלען, מקריב זיין מוז מען, — זאָגט דער עלטסטער, — נור ווייסטו וואָס—מיר וועלען באַלד די נירען אראָבנעהמען פאַר אונז, וועט מען דיר שוין די לונגען שענקען. — אי, אזא אָרים קאַלב האָסטו פאַר גאָט געבראַכט—זאָל דער קרבן אביסעל גרעסער זיין.

— זאָל דערפאַר גאָט מיט דיר גוטס טהון ! — זאָגט די אידינע איבערגעבענדיג דאָס קאַלב דעם כהן.

די יונגען האָבען דאָס קאַלב אין הויף פון ארון געבראַכט, גע־שאָכטען עס, די פעל אראָבגעצויגען, אויף שטיקער עס צושניטען, אין אַ בעקען אריינגעלעגט—האָט ער די נירען ארויסגעצויגען און אין געצעלט גערופען זיין ווייב.

— נאַ, נעהם צו, קאָך עס צום מאָהלצייט.

אז דאָס ווייב האָט געהאַט די נירען צוגענומען, האָט ער די שטיקער אויפ׳ן מזבח, וואָס איז פאַר׳ן ארון, ארויפגעוואָרפען, דאָס האָלז אונטערגעצונדען, די הענד פּע, שפּרייט צו גאָט, און געוויזען אויף דער אידענע פון בית־לחם.

די אידענע האָט אויף איהר קינד געוויזען און צו וויינען אָנ־געהויבען.

אז דאָס פייער האָט זיך שוין געהאַט גוט צוברענט און דאָס פעטע פלייש האָט שוין הינטער די פלאַמען צו טריפען אָנגעהויבען און די טראָפען פעטס האָבען אין פייער געקנאַקט און דעם אוהל מיט רויך אָנגעפילט—האָבען די יונגען זייערע דריי־צייהניגע גאָפּעל צווישען די שטיקער פלייש אריינגעלאָזט, אויסגעזוכט דעם פעטסטען חלק און איהם צו בעלעקען אָנגעהויבען.

די אידענע האָט פּלוצלינג איהר תפילה פאַלען געלאָזט און צום כהן זיך אָנגערופען:

— מיין כהן, עס צימט זיך נישט פאַר'ן כהן פון טאָפּ צו כאַפּען, וואָס איז פאַר גאָט אָנגעגרייט.

— ער וועט אזוי אויך גענוג האָבען, — האָט דער כהן אָבגע־ענטפערט עסענדיג, — ניש־קשה, ניש־קשה, גאָט איז אַ גוטער, ער לאָזט זיך בענוגענען מיט ווייניג, נור דאָס האַרץ דאַרף זיין דערביי, דאָס האַרץ, — האָט דער כהן געזאָגט, ווי זיך ניט געלאָזט דערביי שטערען.

נור די אידענע האָט ניט געשוויגען, האָט גאָט'ס טייל געפּאַ־דערט מיט איהר גאַנצער ווייבליכער קראַפט. עס האָט נישט גע־האָלפען אפילו דאָס וואָס דער אינגערער יונג האָט איהר בעאָבאַכטונג געוואָלט אָבווענדען אויף עפּעס אַנדערס... און פון דעם איז אַזאַ גערודער אַרויסגעקומען, אַז דער אַלטער עלי האָט זיינע אויערען אָנגעשטעלט, געוואָלט פערנעהמען, וואָס קומט דאָ אַזוינס פאַר און מיט די ליפּען געקלאַפּט:

— אָווא, אָווא, יונגען! יונגען!

נור דער עלטסטער, האַלטענדיג דאָס פעטע שטיק אויפ'ן גאָפּעל, און מיט אַ פול מויל פלייש, איז צוגעגאַנגען צום אַלטען, אָבגע־בראָכען אַ שטיקעל פונ'ם פעטען חלק און עס דעם פאָטער דערלאַנגט.

דער אַלטער האָט דעם פעטען ביסען אין מויל גענומען, געקייט, נעקייט, געוואָרגען זיך, געוואָרגען זיך, געשפּיגען, געשפּיגען, און דאָך דעם ביסען נישט געקאָנט אַראָבשלינגען. נור די אַלטע יאַסלעס ווי זיי האָבען געקלאַפּט, אַזוי האָבען זיי אויך געקלאַפּט, צום סוף האָט ער זיך צובייזערט, אויסגעשפּיגען דעם ביסען און אויף די יונגען אָנגעהויבען צו שרייען:

— עוכרי ישראל! פּושעים! גאָט'ס קרבן, גאָט'ס קרבן!

דער עלטערער יונג האָט זיך רוהיג זיין ביסען געגעסען.

אין דעם איז פון וועג אָנגעקומען חנה מיט איהר זוהן שמואל, וועלכען זי האָט געהאַט פאַר גאָט אָוועקגעשענקט, זי איז שוין גלייך צוגעגאַנגען צו עלי'ן און האָט צו איהם געזאָגט:

— עלי, עלי, איך בין די פרוי, וואָס איך בין דעמאָלט פאַר

גאָט געשטאַנען, אַט האָט ער מיין תפילה צוגעהערט, מיר אַ זוהן געשענקט, איך האָב איהם פאַר גאָט אַ מתנה געבראַכט.

— וואָס? — האָט דער אַלטער עלי איבערגעפרעגט מיט האַלבען בייזער, נישט גוט דערהערענדיג חנה'ס רייד — וואָס, אַ קרבן ווילסטו מקריב זיין?

— איך בין די פרוי, וואָס איז דענסטמאָל פאַר גאָט געשטאַנען, דו געדענקסט, דו האָסט געמיינט, איך בין שכור, — זעהסט, אַט האָט גאָט מיין תפילה דערהערט, אַ זוהן מיר געשענקט, כ'האָב איהם פאַר גאָט געבראַכט.

— דערהערט! זעהסטו, אז מען בעט צו איהם, הערט ער טאַקע. נור בעטען דאַרף מען.

— האָב איך איהם געבראַכט. איך וויל איהם ביי דיר אין שילה ביים ארון איבערלאָזען, ער זאָל פאַר גאָט דיענען.

— הא, פאַר גאָט דיענען, — האָט דער אַלטער עלי געטאַפּט אין דער האַנד דעם קליינעם שמואל — פאַר גאָט דיענען, פון די טעפּ פלייש כאַפּען, דעם בעסטען ביסען פון גאָט אַוועקנעהמען!

די מוטער מיט'ן קינד האָבען זיך פערשעמט.

— ניין, עלי הכהן, — זאָגט צום סוף די מוטער — איך וויל מיין קינד איבערלאָזען, ער זאָל דעם נר־תמיד פאַר גאָט אַנצינדען. אַ נדר האָב איך מיר געמאַכט. איך האָב געבראַכט מיין נדר פאַר גאָט צו בעצאָהלען.

— נייע פערסערם דאַרף מען דאָ, — האָט זיך דער עלטסטער יונג אָבגערופען, ערשט קוים געהאַט דאָס פולע מויל פלייש אויפ־געגעסען, דורך דעם האָט ער מיט זיין אָבענטפערען זיך פערשפעטיגט.

— שוין גוט, שוין גוט, — זאָגט דער אַלטער — געה אין גע־צעלט אריין און האַלט דעם קרוג מיט אויל.

די מוטער האָט איהר זוהן אין געצעלט געפיהרט, איהם דאָס ווייסע העמדעל, וואָס זי האָט פאַר איהם געהאַט, אָנגעטהאַן, פאַר'ן ארון איהם געפיהרט, און איהם פאַר גאָט געשטעלט.

— אַט האָב איך דיר, רבונו של עולם, דיין מתנה געבראַכט. נעהם איהם צו, ער געהערט צו דיר.

זי האָט איהר קינד געקושט, איהם אין גאָט'ס רשות איבערגע־געבען און איז זיך איהר וועג געגאַנגען.

איבערגעבליבען דאָס יונגעל שמואל אַליין פאַר גאָט, האָט זיך ערנסט צו זיין ארבייט גענומען.

יעדען פריהמאָרגען אויל אין נר־תמיד אָנגעגאָסען; די איבער־געבליבענע שטיקער פלייש אויפ'ן מזבח אַרויסגעשאַרט, זיי זאָלען זיך גוט פערברענען; בשמים אויפ'ן מזבח ארויפגעשאָטען; און אַלץ, וואָס ער האָט געטהאָן, האָט ער געטהאָן מיט'ן גאַנצען הארצען. מיט'ן גאַנצען ווילען, אין דעם וועג פון עלי'ס יונגען איז ער נישט געגאַנגען; ער האָט זייערע מעשים געזעהן און זיך פון זיי נישט אָבגעלערנט, נור זיי אין זיין הארצען פעראַכטעט.

יעדעס יאָהר איז דער טאַטע, די מאַמע געקומען אויף פסח, למשל, האָבען אַ קרבן פאַר גאָט געבראַכט, איהם אַ העמדעל מיט־געבראַכט און געזעהן, ווי זייער זוהן איז געניט אין גאָט'ס דיענסט, ווי ער צינדט אָן דעם נר־תמיד פאַר גאָט, ווי ער איז מקריב דעם קרבן פאַר גאָט, — האָבען זיי נחת געהאַט, אין הארצען זיך געפרעהט. אָבער אויפ'ן פנים דאָס נישט אַרויסגעוויזען.

עלי'ס קינדער האָבען איהם אויך ליעב געהאַט, אַ שטילער איז ער געוועזן און אַ גוטער... וואָס זיי האָבען איהם געהייסען — דאָס האָט ער געטהאָן. און אַזוי געניט איז ער געוועזן אין זיין אַרבייט, אַז זיי האָבען זיך אויף איהם אינגאַנצען געקאָנט פערלאָזען. האָט מען אַ קרבן געבראַכט מקריב צו זיין, האָבען זיי נור דאָס זייעריגע זיך אַראָבגענומען — נאָך ארויסגעכאַפּט פון די טעפּ צו — און האָבען עס אָוועקגעגעבען שמואל'ן, אַז ער זאָל עס פאַר גאָט צו רעכט מאַכען. ער האָט זיך זעהר געפרעהט דערמיט, און זיי זיינען פון איהם צו־פריעדען געוועזן, וואָרום זיי האָבען זיך געקאָנט אויף איהם פערלאָזען. און האָבען איהם אָפטמאָל אויף פון פלייש געגעבען.

— נעהם דיר אויך אַרויס אַ שטיקעל פון טאָפּ, — זאָגט צו איהם חפני דער עלטסטער — נעהם, דו מעגסט.

— איך האָב גענוג אַ שטיקעל נירעל, וואָס גאָט האָט געהייסען פאַר'ן כהן געבען — האָט שמואל אָבגעענטפערט.

— נור צופיעל פרום דאַרף מען נישט זיין, — האָט חפני געזאָגט מיט אַ בייזער, — וואָס מאַכט עס אויס אַ שטיקעל פלייש — וואָס איז עס דען?

שמואל האָט געשוויגען.

— פרומער צדיק מיינער! — האָט פון איהם געלאַכט דער יונגער יונג, פנחס.

נור דער אַלטער עלי, גלייך ווי ער וואָלט מורא געהאַט פאַר דעם יונגעל שמואל. ער האָט איהם ניט געזעהן; ער ווייסט נישט, ווי ער זעהט אויס, נור ער האָט מיט זיינע אויערען געהערט און האָט מיט זיין גאַנצער נשמה געפיהלט דעם יונגעל'ס שטילקייט. „אַ שטיל קינד", — האָט ער זיך געטראַכט, — „אַ שטיל קינד, געהט זיך זיין אָקסען־שריט, נישט מען הערט עס, נישט מען זעהט עס".

און אז דער אַלטער האָט אַמאָל דערהערט, ווי דער עלטערער יונג, חפני, בייזערט זיך אויף שמואל'ן פאַרוואָס ער נעהמט זיך נישט קיין שטיק פלייש פון טאָפּ אַרויס — האָט זיך דער אַלטער אָב־געררופען צו איהם:

— וואָס אמת, איז אמת. צופיעל פרום דאַרף מען נישט זיין, אַ שטיקעל פלייש אַמאָל שאַדט נישט. איך בין אויך אַ כהן, כ'האָב אויך גאָט געדיענט.

דער קליינער שמואל האָט זיך גאַרנישט אָבגערופען.

און אז די עלטערען זיינען געקומען אויף יום־טוב מיט זייער קרבן, האָט זיך די מאַמע אָבגערופען:

— הער זיך, מיין קינד, צו, וואָס עלטערע זאָגען דיר, וואָס גוטע, פרומע לייט הייסען דיר.

און אז די מוטער האָט דעם אַלטען געפרעגט אויף איהר קינד, האָט ער איהר אָבגעענטפערט האַלב מיט אַ זיפץ:

— וואָס אמת, איז אמת. אַ פרום קינד איז עס, נור —

די מוטער האָט שטיל געשוויגען, נייגיעריג געוועזן צו הערען, וואָס איז דאָס אזעלכעס דער „נור"...

נור דער אַלטער האָט מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט און גאַרנישט גערעדט.

די מוטער איז דערנאָך צו צום קליינעם שמואל, און האָט אויך אויף איהם מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט:

— אֵי קינד, אֵי קינד!

אזוי האָט זיך שמואל'ן געלעבט ביי עלי'ן אין שילה נעבען ארון, גוט און פרום, געטהון זיין דיענסט פאַר די, וואָס זיינען גע־קומען קיין שילה פאַר גאָט'ס ארון. און עלי'ס יונגען זיינען זיכ־

דיגע מענשען געווען, האבען פלייש פון די טעפ געכאפט; האבען די ווייבלעך, וואס זיינען פאר גאט געקומען בעטען—פון וועג אראב־געפיהרט. און דער אלטער, בלינדער עלי, אזוי ווי ער איז געזעסען פאר דער טהיר און זיך די אלטע ביינער געווארימט אויף דער זון, אזוי האט ער זיך געווארימט און געקלערט וועגען דעם, וואס איז דאס די מעשה, ווס גאט ווייזט זיך נישט אין הויז אזא צייט מיט יאהרען.

האט ער פונקט געהערט שמואל'ן פאר זיך פארבייגעהן, האט ער איהם גערופען:

— שמואל, שמואל!

— וואס ווילסטו, טאטע?

— וואס געהסטו טהאן?

— איך געה אויל אין דעם נר־תמיד אריינגיסען.

— אויל אין דעם נר־תמיד אריינגיסען, — האט דער אלטער פאר זיך געקלאפט מיט די ווייכע יאסלעס אן די צייהן. — אויל אין דעם נר־תמיד, א גוטע זאך, א גוטע זאך.

אמאל אין א נאכט, ווען שמואל ליעגט אזוי אין זיין ווייס העמדעל, וואס די מאמע האט איהם געמאכט, אויף א באנק אין אוהל און שלאפט געשמאק איין—דעם נר־תמיד אנגעצונדען, דעם מזבח ארומגעוואשען, און שטיל איז אין טונקעלען אוהל, נור דאס ליכט, וואס ברענט פאר דעם ארון, הערט ער א שטים ווי פון דעם ארון ארויס זיין נאמען רופען:

— שמואל! שמואל!

דאס אינגעל זעצט זיך אויף, קוקט זיך ארום — קיינער נישטא, נור דאס ליכט, וואס האט געברענט פון פריהער, ברענט נאך איצט — הויבט זיך אויף, געהט ארויס פון משכן, געהט אריין אין אוהל, וועקט דעם בלינדען עלי'ן:

— טאטע, טאטע, דו האסט מיך גערופען?

— ניין, ניין, איך האב דיך נישט גערופען, — זאגט דער האלב־פערשלאפענער, בלינדער עלי, — וואס גערופען? איך האב דיך נישט גערופען.

דאָס אינגעל געהט צוריק אין משכן, קוקט זיך אַרום, — אַלץ ווי פריהער: דער ארון אַזוי ווי ער שטעהט—אַזוי שטעהט ער; און דאָס ליכט, אַזוי ווי עס ברענט—אַזוי ברענט עס זיך, לעגט ער זיך ווייטער אַנידער אויף דער באַנק און ליעגט.

ליעגט אַביסעל צייט, נאָר־וואָס געהאַט אַביסעל די אויגען פער־מאַכט, און די שטים רופט ווייטער:

— שמואל, שמואל!

דאָס אינגעל כאַפּט זיך מיט אימפּעט אויף, קוקט זיך אום — קיינער נישטאָ. אַראָב פון דער באַנק, אַרויס פון משכן אַריין אין דעם אוהל און וועקט דעם פערשלאָפענעם עלי'ן:

— טאַטע, טאַטע, דו האָסט מיך גערופען?

— וואָס גערופען? — איך האָב דיך נישט גערופען, — וועקט זיך דער אַלטער עלי, זעצט זיך אויף אויפ'ן געלעגער, קוקט זיך אַרום, ווי ער וואָלט עפּיס געזעהן, — וואָס האָסטו זיך אויפגעכאַפּט?

— האָסט מיך גערופען.

— איך האָב דיך נישט גערופען, — זאָגט דער אַלטער.

דאָס אינגעל געהט ווייטער צוריק אין משכן, ציהט זיך אויס אויף דער באַנק און ליעגט און וואַרט.

— שמו—אל, — שמו—אל, — ציהט זיך אַ שטים איבער'ן גאַנצען אוהל.

ער האָט זיך געגעבען אַ זעץ אויף, אַ קוק אַרום זיך, אַרויס פון משכן אַריין אין אוהל, צו צו עלי'ן:

— דו האָסט מיך יאָ גערופען.

נו, דאָ האָט שוין עלי נישט געשלאָפען. געזעסען איז דער אַלטער אויף זיין געלעגער און ערגיץ־וואוהין מיט זיינע בלינדע אויגען געקוקט אין אַ פרעמדער וועלט אַריין. „אהא—צו מיר זיך שוין נישט בעוויזען" — האָט דער אַלטער געברומט — „צום אינגעל געקומען", — „צום אינגעל" — האָט דער אַלטער מיט די אַלטע ביי־נערדיגע יאַסלעס געקלאַפּט.

— האָסט מיך יאָ גערופען, טאַטע, — זאָגט שמואל.

— איך האָב דיך נישט גערופען, — זאָגט עלי ווי מיט אַ האַלבען בייזער, — דאָס האָט דיך גאָט גערופען, ער האָט דיך גערופען...

דאָס אינגעל איז שטעהן געבליבען, דעם קאָפּ אַראָבגעלאָזט, ווי פערשעמט. אַ מינוט האָבען זיי שטיל געשוויגען.

דערנאָך, אַז דאָס אינגעל האָט אָנגעהויבען שטיל אָוועקצוגעהן פון אַלטען, גלייך ווי ער וואָלט זיך עפּעס געוועזן אָבגעגנב'עט, האָט דער אַלטער איהם מיט אַ בייזערדיגען טאָן נאָכגעלערנט:

— און אַז ער וועט דיך רופען, זאָג איהם, דו ביזט דאָ: „כ'בין דאָ" —

דאָס אינגעל איז צוריק אין אוהל געגאַנגען מיט אַן אַראָבגעלאָזענעם קאָפּ, האָט זיך אויף דער באַנק געזעצט, און דאָס פּנים איןביידע הענד פערשטעלט.

און אַז דאָס קול האָט גערופען: „שמואל, שמואל!" איז ער שוין מ ע ה ר צו עלי'ן ניט געלאָפען.

צו־מאָרגענס אין דער פריה איז זיך ווידער דער אַלטער, בלינדער עלי געזעסען פאַר דער טהיר, און זיינע אַלטע ביינער געוואָרימט אין דער זון. ער האָט זיך די פינגער איינציגווייז געבראָכען, און די שפּיץ באָרד אין מויל געכאַפּט און געביסען, און ביי זיך געטראַכט: צו דעם קליינעם זיך געוויזען, צו דעם קליינעם... ניש־קשה, ניש־קשה.

אַ גאַנצען טאָג האָט זיך דער קליינער שמואל ווי בעהאַלטען פון איהם. מען זעהט איהם אויף די אויגען נישט — האָט זיך דער אַלטער געטראַכט, און אויסגעשטעלט די אויערען, אויב דער קליינער לויפט ניט פאַרביי — נישטאָ, ער בעהאַלט זיך, — טראַכט זיך דער אַלטער — בעהאַלט זיך — און הויבט זיך אויף, און טאַפּט מיט די הענד, ביז ער טרעפט אַריין אין משכן, שטעלט זיך אַוועק ביי דער טהיר און רופט אַריין:

— שמואל, שמואל, וואָס טהוסטו, מיין זוהן?

— איך מאַך צורעכט דעם נר־תמיד, טאַטע, — ענטפערט שמואל.

— פערנומען ביים נר־תמיד, — זאָגט דער אַלטער, און טראַכט זיך: שטענדיג איז דאָס ביי גאָט'ס אַרבייט, — קום נור אַרויס, — רופט דער אַלטער, און טאַפּט ווייטער מיט די הענד אָן דער וואַנד, ביז ער קומט צו צום פריהעריגען אָרט.

האלב ווי פערשעמט קומט צו צו איהם שמואל און שטעלט זיך פאר איהם.

— וואס ווילסטו, טאטע?

— געוויזען זיך צו דיר גאט? — פרעגט דער אלטער.

— געוויזען, — ענטפערט שמואל מיט א האלב פערשעמטען טאן.

— און וואס האט ער דיר געזאגט?

שמואל שווייגט.

— „סודות" — טראכט זיך דער אלטער — „סודות".

שמואל שווייגט.

— ניש־קשה, איך בין אויך א כהן, ער פלעגט זיך צו מיר אויך בעווייזען, מענסט זאגען, האסט נישט וואס מורא צו האבען.

שמואל שווייגט.

—שווייגסט — שווייגסט, — נו, נו, שווייג.

שמואל האט דעם קאפ אראבגעלאזט צו דער ערד.

— האסט זיך נישט וואס צו בעהאלטען פאר מיר, איך האב אויך גאט געדיענט, איך האב אויך, — שאקעלט דער אלטער מיט'ן קאפ.

שמואל שווייגט.

— סודות, סודות, — זאגט דער אלטער פאר זיך.

— מען דארף דעם נר־תמיד אנצינדען, ער איז פערלאשען — זאגט שמואל.

— געה דעם נר־תמיד אנצינדען, ער איז פערלאשען, — זאגט דער אלטער מיט א געבייזער.

שמואל איז צוריק אין משכן אריין.

דער אלטער איז פאר דער טהיר זיצען געבליבען, די זון האט זיין אויפגערייצט פנים געברענט, און געברומט האט ער פאר זיך: סודות... סודות...

אין דעם איז ארויסגעקומען דער עלטסטער יונג זיינער, חפני, פון משכן ארויס, אויפ'ן גאפעל א פעט שטיק פלייש פון טאפ ארויס־געכאפט. דערזעהן דעם אלטען, ברעכט ער אב א שטיקעל פון גאפעל און מיט א פול מויל זאגט ער צום פאטער:

— נא, נעהם, טאטע, אויך א ביסען.

— פּרעסער, זויפער, נור צו פרעסען ווייסט איהר, נור כאפ־לאפּ, פרעסער! אוי, אוי!

דער עלטסטער יונג האָט אַ פּאָר בייזע אויגען אויסגעגלאָצט אויפ'ן אַלטען. ער האָט איהם גאָרנישט געקאָנט ענטפערען, ווייל דאָס מויל איז איהם מיט פלייש אָנגעשטאָפּט געווען.

דער קעניג פון יהודה.

ישראל האט זיך אבגעטיילט פון יהודה און האט זיך געמאכט אַ בעזונדערען קעניג איבער זיך ירבעם.

און דער קעניג ירבעם האָט מורא געהאָט, אַז דאָס פאָלק וועט אויפגעהן קיין ירושלים אויף יום־טוב, ווי גאָט האָט געבאָטען, און וועט זעהן דאָס בית־המקדש, וואָס שלמה האָט זיי אויפגעשטעלט, און דוד'ס טהורם מיט די גאָלדענע פּאנצערס פון די גבורים, וואָס הענגען אויף איהם, און וועלען הערען די לויים'ס געזאַנג אין בית־המקדש־הויף, — וועלען זיי זיך פערבענקען נאָך דוד'ס הויז און רחבעם'ן ווידער איבער זיך פאַר אַ קעניג מאַכען — האָט ער געלאָזט צוויי גאָלדענע קעלבער מאַכען, איינעם אויפגעשטעלט אין דן, און דעם צווייטען אין בית־אל און געזאָגט: דאָס איז דיין גאָט, ישראל, וואָס האָט דיך פון מצרים בעפרייט, איהם דיען, אזוי ווי עס שטעהט אַלץ אויפגעשריבען אין דער הייליגער שריפט.

און אויסגעקליבען האָט ער פאַר זיינע קעלבער כהנים פון פּראָסטען פאָלק, וואָרים קיין פּאַסענדע האָט ער נישט געפונען. אַלע כהנים זיינען געווען אין ירושלים, און וואָס פאַר אַ מיטעל ער האָט ניט אָנגעווענדעט, אז ער זאָל עפּעס אראָבקריגען אַן אָרענטליכען כהן פאַר זיינע קעלבער, האָט נישט געהאָלפען. די כהנים האָבען נישט געוואָלט קומען און פשיטא שוין נביאים.

דאָס פאָלק איז אָבער געוועהנט געווען צו געניטע כהנים און נאָך מעהר צו הייליגע שטרענגע נביאים, וועלכע האָבען דאָס פאָלק געשטראָפט און קיינעם נישט נושא־פנים געווען, אפילו דעם קעניג ניט, וואָס האָבען וואונדער געוויזען און פערצעהלט פון גאָט, און דאָס פאָלק האָט אָנגעהויבען צו בענקען צוריק נאָך ירושלים.

עפּעס האָט ער יאָ געהאַט אַ פּאָר נביאים׳לעך, וועלכע האָבען זיך אויסגעלערענט אביסעל כשוף מאַכען פון די בני נוב, נור זיי האָבען בלויז געקענט קליינע מופתים׳לעך בעוויזען, ווי וואסער אין בלוט פערקעהרען, אָבער רעכטע מופתים האָבען זיי נישט געוואוסט, און דאָס פאָלק האָט צו זיי קיין צוטרוי נישט געהאַט.

נון איז אָנגעקומען אַ געטליכער מאַן פון יהודה מיט גאָט׳ס ווארט קיין בית־אל, און דער קעניג ירבעם שטעהט פונקט אליין אויפ׳ן מזבח אין זיין רעזידענץ שטאָדט און דעמפּפט פאַר דעם גאָלדענעם קאַלב געווירצען.

און דער געטליכער מאַן רייסט זיך אריין צווישען עולם, וואָס שטעהט ארום מזבח, קומט צו פאַר׳ן קעניג און רופט צום מזבח: מזבח, מזבח! עס וועט קומען אַ טאָג און אַ זוהן פון דוד׳ס הויז וועט שעכטען אויף דיר די כהנים, וואָס אָפּפערען פאַר דיר, און וועט פערברענען זייערע ביינער אויף דיר. און מיין צייכען איז: דער מזבח וועט צושפּאַלטען ווערען, און דאָס אש וועט זיך אויסשיטען.

און זעה, דער מזבח ווערט צושפּאַלטען, און דאָס אש שיט זיך אויס אין זיינע לעבער.

דער קעניג האָט באַלד פערשטאַנען, אַז דאָס איז אַ אמת׳ער נביא, אַ ריכטיגער ירושלים־נביא, און אַזאַ נביא אַז ער וואָלט געקראָגען פאַר זיינע געטער, וואָלט ער געקאָנט צוציהען דאָס גאַנצע פאָלק צו זיך, און דאָס פאָלק וואָלט שוין נישט געוועזען געבענקט נאָך ירושלים, און וואָלטען זיך שוין מעהר נישט ארויסגע׳גנב׳עט פון זיינע גרענעצען, צו קומען קיין ירושלים, ווי זיי פּלעגען עס טהאָן.

און דער קעניג האָט בעשטימט ביי זיך, אַז וואָס דער נביא זאָל איהם נישט קאָסטען, זאָל ער איהם דאָך אויפהאַלטען פאַר זיינע געטער. זאָגט דער קעניג אַזוי צום נביא:

— מיין גוטער נביא! איך זעה, אַז דו ביזט טאַקע אַ אמת׳ער נביא, וואָס דו קענסט גרויסע מופתים מאַכען. ווייסט דו וואָס, איך וויל דיך אויסהאַלטען פאַר מיינע געטער, איך וויל דיר גוט בעלוינען, אַלע פיסלעך און לונגען פון די קרבנות, וואָס מען וועט ברענגען פאַר די געטער, וועלען געהערען צו דיר, אַ טהייל פון די נדבות, און וואָס טויג דיר צוריקגעהן קיין ירושלים, דאָרט זיינען דאָ אַ סך נביאים אחוץ דיר, דו ביזט אודאי דער קלענסטער פון זיי.

בלייב דאָ איבער ביי אונז, וועסטו דאָ זיין דער גרעסטער נביא.
נאָר דער נביא ענטפערט אזוי:
— אפילו ווען דו וועסט מיר געבען פולע שטובען מיט גאָלד, אַ האַלב פון דיין הויז, וועל איך אויך נישט טוישען ירושלים אויף דיין בית־אל, און דאָס בית־המקדש — אויף דיין גאָלדענעם קאַלב.
און דער קעניג טראַכט זיך אזוי: איז האַרט ביי זיך, מען דאַרף איהם אביסעל ווייבער מאַכען.
פאַלט ער אויף אַ פּלאַן און זאָגט אזוי:
— געטליבער נביא! דיינע ווערטער האָבען מיר געריהרט. און איך וויל טאַקע אָנהויבען תשובה טהאָן צו גאָט, און איך וויל אין דיר עהרען גאָט, לאָמיר דיך מכבד זיין מיט מיינע בעסטע מאכלים, מיט מיינע שעהנסטע חפצים. קום אונטער דעם באַלקען פון מיין דאַך, וואָש דיינע פיס און עס פון דעם ברויט, וואָס איך וועל פאַרבערייטען פאַר דיר, זאָלען זעהן אַלע אַלטע און חשוב'ע לייט פון ישראל, ווי דער קעניג איז מכבד און עהרט דעם נביא פון גאָט.
נאָר דער נביא האָט געזעהן, אז זיינע ווערטער האָבען דעם קעניג געריהרט, האָט עס איהם אין האַרץ געפרעהט און ער האָט שוין גע־רעדט צום קעניג מיט אַ מילדען קול:
— מיך פרעהט זעהר, וואָס מיינע ווערטער האָבען דיך גע־ריהרט, און דו הויבסט אָן תשובה צו טהאָן. זאָל דיר גאָט ביישטעהן און מוחל זיין דיר דיינע חטאים. נאָר עסען מיט דיר קאָן איך נישט, און אָבקעהרען הינטער דיין באַלקען טאָר איך נישט, ווייל גאָט האָט מיר אָנגעזאָגט: „דו זאָלסט נישט עסען קיין ברויט אויף דעם אָרט, און זאָלסט נישט טרינקען קיין וואַסער אויף דעם אָרט און זאָלסט נישט צוריק אַרויסגעהן פון שטאָדט אויף דעם זעלבען וועג, מיט וועלכען דו ביזט אַריינגעגאַנגען", און גאָט ווידערשפּעניגען קאָן איך ניט.
און דער נביא איז איינזאַם אַרויסגעגאַנגען פון שטאָדט, פון קיינעם נישט בעגלייט, פון קיינעם גאָר נישט געגאָסען, דורך אַ בע־האַלטענעם וועג אַוועק פון שטאָדט.
און געגאַנגען איז ער אויפ'ן וועג פרעהליך, מיט אַ לייכט האַרץ און מיט אַ גוט געמיטה. אָט האָט ער גאָט'ס שליחות געטהאָן: גע־קומען אין שטאָדט, געזאָגט דעם קעניג דעם אמת אין פנים אריין,

און דער קעניג איז געריהרט געוואָרען פון זיין נביאות און טהוט תשובה צו גאָט.

און גאָרנישט האָט ער דערפאַר גענומען, אפילו קיין לעק וואַסער, אפילו קיין ביסען ברויט.

הונגעריג איז ער געווען, און זיין וועג־טאָרבע איז ליידיג געווען, און קיין חפץ האָט ער ביי זיך נישט געהאַט, נאָר דאָס האָט איהם נאָך מעהר בעפרידיגט: געטהאָן גאָט׳ס שליחות און גאָרנישט דער־פאַר גענומען — האָט ער זיך געזעצט אויף אַ שטיין אָברוהען.

און דאָס פאָלק, וואָס איז ארום דעם מזבח געשטאַנען און האָט געזעהן דעם נביא׳ס מופת און געהערט דעם נביא׳ס וואָרט, האָט אונטער אנדערער צו מורמלען אָנגעהויבען: אָט דאָס איז מיר אַ נביא, געזאָגט דעם קעניג דעם אמת אין פנים, קיין בעלוינונג דערפאַר נישט געוואָלט נעהמען. וואָס דען, אונזערע נביאים?...

— ברויט־פרעסער זיינען זיי גור, — האָט איינער פון דער מחנה געזאָגט.

— אראָבצו׳גנב׳ענען פון די בעסטע חלקים, דאָס קאָנען זיי, — האָט אַ צווייטער געברומט.

— און די וויבלעך צו באַלמוטשען, וואָס קומען צו גאָט בעטען, צו דעם זיינען זיי דאָ, — האָט אַ דריטער צוגעלעגט.

און אַ זוהן פון אַן אַלטען נביא, וואָס איז געווען אין שטאָדט, איז דערביי געשטאַנען און האָט צוגעזעהן אַלץ, וואָס דער נביא האָט געטהאָן און גערעדט, איז ער אהיים געגאַנגען צום פאָטער, אַ נביא׳לע דאָרט עפּעס, האָט זיך שוין באַלד רוהיג זיינע יאָהרען אויסגעלעבט אויף דעם נייעם פלאַץ אין בית־אל, — האָט זיך אויף דער עלטער אוועקגעזעצט אין דער היים, הינטער זיין פייגען־בוים און ביהנשטאָק אויסרוהען און האָט געלעבט פון דעם, וואָס ער האָט אָנגעקליבען אין די גוטע צייטען.

און דער זוהן קומט דאָ אהיים און וואַרפט אַ וואָרט אונטער זיך:

— דאָס איז אַ נביא! דאָס וויים איך איז אַ נביא!

— וואָס אַ נביא? — פרעגט דער אַלטער, וועלכער איז גע־ווען זעהר אויפפאַסענד אויף דעם וואָרט „נביא“.

— איז געקומען אַ נביא פון יהודה, איז צו צום מלך, איהם די עברות אין פנים געזאָגט, דעם מזבח אויף צווייען געשפּאַלטען. דאָס

אש אויסגעשיט און דעם מלך די האַנד פּערדאַרט, נישט קיין עסען, נישט קיין טרינקען. דער מלך וויל איהם מיט מתנות בעשענקען, וויל פאַר'ן כהן־גדול מאַכען — ער כאַפּט די טאָרבע און אַרויס פון שטאָדט...

— אַ נביא, מיינס אַ חבר, אין איינעם אין ירושלים אין איין הייל געוועז בעהאַלטען, אין איינעם ביי אחיה השלוני תורה געלערענט. אוודאי, ווי הייסט — זאָגט דער אַלטער, וועלכען די גבורות פון דעם נביא האָבען אויפגערודערט — אוודאי, מיר וועלען זיי ווייזען, די קעניגען, זיי ווילען נישט גאָט'ס וואָרט הערען — שטראָפען וועט מען זיי מיט דער האַרבסטער שטראָף. „און גאָט האָט געזאָגט צו מיר אַזוי"—הויבט אָן דער אַלטער פּלוצלינג מיט אַ נביאישען טאָן— דעם רייט־וואָגען שפּאַנט מיר איין, העי, יונגען, דעם רייט־וואָגען! — פערגעסט פּלוצלונג דער אַלטער, וואָס גאָט האָט איהם געזאָגט. — לאָזט מיך מיין חבר, דעם נביא, נאָכלויפען, אונטער מיין דאַך איהם ברענגען, דאָס פעטסטע קאַלב שעכט מיר. העי, יונגען! נאָכ'ן נביא, ווי הייסט, וואָס דען! מיר וועלען זיי ווייזען די מלכים.

די יונגען האָבען איהם דעם רייט־וואָגען געשפּאַנט, דער נביא האָט זיך אַרויפגעזעצט און דער מויל־אייזעל האָט איהם אויף דעם וועג געפיהרט, אין וועלכען דער נביא פון גאָט איז געגאַנגען.

דער נביא פון גאָט איז נאָך אַלץ געזעסען אויפ'ן שטיין, ביי אַ קוואַל וואַסער, צופריעדען אין זיך, וואָס זיין שליחות האָט זיך איהם אַזוי איינגעגעבען, און האָט זיך דערווייל געטראַכט: דאָך נישט אַזאַ זינדיגע שטאָדט דאָס בית־אל, עס האָט אַ ווייך האַרץ פאַר גאָט'ס וואָרט, האָט הנאה פון נביא'ס מוסר. נאָר לענגער בלייבען האָט מען נישט געטאָרט, גאָט האָט נישט געהייסען.

„זאָלסט נישט עסען קיין ברויט און זאָלסט נישט טרינקען קיין וואַסער אויף דעם אָרט" — האָט גאָט געזאָגט, קרעכצט דער נביא.

אין דעם קומט אָן דעם אַלטען נביא'ס רייט־וואָגען און שטעלט זיך אָב:

— דאָס ביזטו דער נביא פון יהודה, געקומען מיט גאָט'ס וואָרט, געשיקט צו ירבעם?

— דאָס בין איך! — זאָגט דער נביא.

— און וואָס גאָט האָט דיר געזאָגט, אז דו זאָלסט נישט עסען קיין ברויט און נישט טרינקען קיין וואסער אויף דעם אָרט? — זאָגט דער אַלטער אין איין אָטהעם.

— יאָ, דערזועלבער.

— אויב אזוי, טאָ זעץ זיך שוין אין מיין רייט־וואָגען און פאָהר מיט מיר אין שטאָדט אריין. גאָט האָט זיך צו מיר בעוויזען און גע־זאָגט: „לויף איהם נאָך, ברענג איהם אין שטוב אריין און גיב איהם ברויט, און גיב איהם וואסער. אוי, קוים דיר דערכאַפּט, — אָטהעמט שווער אָב דער אַלטער, — גאָט'ס בעפעהל צו ערפילען.

— און ווער ביזטו דען? — פרעגט דער נביא.

— אויך אַזאַ נביא, ווי דו. איך האָב גענוג געשטראָפט, גענוג גערעדט, מען האָט מיך נישט געוואָלט פאָלגען, אָט ווערען זיי האָבען דערפאָר.

— א נביא פון גאָט? — פרעגט נאָך דער אמת'ער נביא איבער מיט אַ ביסעל חשד.

— פרעג נישט, חבר; אויך אַזאַ נביא ווי דו; דאָס גאַנצע פאָלק אין טויער ווייס עס. אָט פרעג זיי, — וויזט ער אויף די ארומיגע.

— העי, גענוג אייך געוואָרענט, — ווענדעט ער זיך צום עולם — נישט געזאָגט, איהר זאָלט תשובה טהאָן? אָט וועט איהר האָבען פאר דאָס אייערינגע. שוין זיעבציג יאָהר אויף מיין גראָהען קאָפּ — זאָגט ער צום נביא — ווי איך בין א נביא; נאָך נתן הנביא געקענט, און מיט אחיה־השלוני ברידער געוועזן. אין איינעם מיט איהם דעם נייעם מלבוש אויף ירבעם'ען צוריסען, אחיה האָט איהם געגעבען די צעהן חלקים, און איך האָב געבראַכט די צוויי געבליבענע חלקים צו רחבעם'ען. הרג'ענען האָט ער מיך געוואָלט, בין איך פון איהם אַנטלאָפען.

— האָט דיר געזאָגט, אז דו זאָלסט מיר צוריק אין שטאָדט ברענגען, און עסען מיר געבען? אַ וואונדער, עפּעס מיר האָט ער גאָרנישט געזאָגט דערפון, — זאָגט דער נביא.

— געזאָגט מיר: געה, לויף איהם נאָך, ער איז הונגעריג און דור־שטיג, און איך האָב איהם נישט געהייסען עסען און טרינקען אויף דעם אָרט, ברענג איהם צו דיר — זאָגט ער, דו וועסט איהם טרעפען אויפ'ן וועג, הינטער דער אַלה. הא, דו ביזט טאַקע געזעסען הינטער דער אַלה.

— אודאי מיך געוואָלט אויספּרואווען — זאָגט דער נביא פאַר זיך — גאָט, אויב איך וויל נישט עובר זיין אויף זיין בעפעהל, נישט צונעהמען קיין לוין פאַר מיין שליחות. צוליעב דעם האָט ער מיר נישט געהייסען עסען, נישט טרינקען אויף דעם אָרט, — טרייסט זיך דער נביא, וועלכער איז געווען הונגעריג און דורשטיג. — אָה, ניין! איך וועל נישט עובר זיין דיין בעפעהל, טאַטע אין הימעל, — זאָגט דער נביא, אַרויפגעהענדיג אויפ'ן אַלטען'ס רייט־וואָגען, — דעריבער האָט ער מיר נישט געלאָזט זאָגען, נאָר ער האָט דיר אָנגע־זאָגט, כדי צו ווייזען מיר, אַז ער געדענקט אָן מיר. ער ווייס גאַנץ גוט, אַז איך בין הונגעריג און דורשטיג.

— מיר וועלען זיי ווייזען, די מלכים, — האָט דער אַלטער נביא געזאָגט, — מיר וועלען זיי שוין ווייזען, וואָס אַ נביא הייסט, און וואָס עס הייסט אין גאָט ווידערשפּעניגען, מזבחות זיך אַליין מאַ־כען, קרבנות זיך אַליין מקריב זיין, מיר וועלען זיי שוין ווייזען, — האָט דער אַלטער הויך געשריען מיט קוראַזש און האָט דעם נביא אין שטאָדט אַריינגעבראַכט.

דעם נביא אין שטאָדט אַריינגעבראַכט, איז איהם די גאַנצע שטאָדט נאָכגעלאָפען. די הייזער האָט מען איבערגעלאָזט אַליין, די מוטערס האָבען די קינדער אויף די הענד גענומען און נאָכ'ן נביא נעגאַנגען, און די כהנים האָבען דאָס גאָלדענע קאַלב אין זייער מקדש איבערגעלאָזט און נאָך דעם נביא נאָכגעגאַנגען. דערוויייל האָבען טאַקע דעם פאַלשען נביא'ס זיהן דאָס פעטסטע „געדריטעלטע" קאַלב געשאָכטען, דעם טיש אונטער אַ לינדען־בוים געגרייט, ברויט דער־לאַנגט, זאַלץ דערלאַנגט, און דאָס פעטע קאַלב אויפגעגעבען.

דער שטאָדט־נביא האָט זיין גאַסט וואַסער דערלאַנגט, האָט איהם די פיס געוואַשען און איהם דעם אָנגעזעהענסטען אָרט אָנגעבאָטען, אַליין האָט ער זיך אונטער דעם בוים געשטעלט איהם צו בעדיענען.

זיינען אָנגעקומען די פּאַרנעהמסטע בעלי־בתים פון שטאָדט, דעם נביא מתנות געבראַכט; איינער אַ גאָלדענע קרוג, דער צווייטער אַ גוטען אונטערטהעניגען אייזעל. דער אַלטער נביא האָט די מתנות פאַר זיין חבר צוגענומען, דערביי זאָגענדיג צו די חשובים אַזוי: — האָב איך דען אייך נישט גענוג געשטראָפט, האָב איך איין דען נישט געזאָגט: טהוט תשובה, כל זמן עס איז נאָך צייט! איהר האָט

ארויס; — ניין, בעלאָדען און אָנגעשטאָפּט, זאַט און בעטרונקען, און דאָס פאָלק האָט איהם בעגלייט מיט געזאַנג און טענץ.

מיך נישט געוואָלט פאָלגען. וועה, אוי וועה געשריען!... — האָט דער אַלטער זיך די האָהר פון קאָפּ געריסען. דער נביא עסענדיג רוהיג זיין ביסען ברויט, בוויגט איבער דעם קאָפּ צו איהם און שאָקעלט איהם מיט מיט'ן קאָפּ.

עס קומט אָן אַ אידענע מיט אַ קראַנק קינד אויף דער האַנד. שטרעקט אויס די האַנד צום נביא:

—גאָט'ס פריינד, האָב רחמנות אויף דיין דיענסט, און הייל איהר איינציג קינד. איך האָב נישט מעהר ווי פינף טעפּ האָניג אין דער שטוב, וועל איך זיי דיר אַוועקגעבען.

— און דער אַלטער שטאָדט־נביא געהט פּלוצלונג צו צו זיין חבר פון יהודה און זאָגט צו איהם:

— שלאָג מיך חבר, שלאָג מיך, פריינד, ווארים גאָט האָט גע־הייסען, אַז דו זאָלסט מיך שלאָגען.

און דער נביא האָט איהם מיט'ן לעפעל, וואָס ער האָט געהאַלטען אין האַנד, געגעבען עטליכע קלעפּ אויף דער פּלייצע.

און דער אַלטער שטאָדט־נביא דרעהט זיך אויס צו דער אידענע מיט'ן קראַנקען קינד און זאָגט אַזוי:

— „אַזוי ווי אַ חבר שלאָגט אַ חבר, און אַזוי ווי אַ פריינד שלאָגט אַ פריינד, אַזוי וועל איך אייך שלאָגען; עס איז נישטאָ קיין רחמים היינט ביי מיר“, זאָגט גאָט.

און דער נביא דרעהט אום דעם קאָפּ, מיט'ן ביסען אין מויל און שאָקעלט צו: — אַזוי איז עס, אַזוי...

אין דער שטאָדט אָבער איז וואָס אַמאָל מעהר פערשפּרייט גע־וואָרען די ידיעה, אַז דער נביא פון יהודה, וואָס איז געקומען אין שטאָדט אַריין און אַזוינע מופתים בעוויזען, און דעם מלך אין פּנים דעם אמת געזאָגט — איז ווידער צוריק אין שטאָדט אַריינגעקומען און שטעהט איין ביים שטאָדט־נביא, און ער עסט דאָרט ברויט, און ער נעהמט צו נדבות און זאָגט דאָרט נביאות; — האָבען זיי יעדערער איהם געבראַכט מתנות און געקומען צו איהם, טיכער איהם אויסגע־שפּרייט, און גאָלד און זילבער איהם אַנידערגעלעגט, און צו איהם די

הענד אויסגעשטרעקט נאָך ישועה. און דער אַלטער שטאָדט־נביא שטעהט אַלץ און שטראָפט, און שטראָפט.

האָט דאָס זיין נביאיש הארץ געריהרט, אין יהודה איז ער געוועזן דער קלענסטער, קיינער האָט זיך אויף איהם נישט אומגעקוקט, אַלע געהען נאָך אחיה השלוני, און דאָ איז ער דער גרעסטער, דאָס פאָלק געהט איהם נאָך, און ברענגט איהם מתנות און שפרייט אויס די הענד צו איהם. עס איז גאָרנישט אַזאַ שלעכט פאָלק, ווי ער האָט געמיינט; האָט ליעב גאָט׳ס וואָרט און איז מכבד דעם נביא.

און דער אַלטער שטאָדט־נביא שטעהט אַלץ און שטראָפט, און שטראָפט, רופט ער זיך אָן:

— נו, פערפאַלען איז נאָך נישט, אויף אַלץ איז דאָ אַן עצה. קיינמאָל איז ביי גאָט נישט צו שפּעט. תשובה דאַרף מען טהאָן, וועט אייך גאָט מוחל זיין!

און דער אַלטער נביא נאָך איהם:

— דאָס וואָס איך האָב אייך שטענדיג געזאָגט, תשובה און תשובה! מיט תשובה קענסטו אַלץ מאַכען.

און די בעלי־בתים וואָס זיינען דאָרט געוועזן, קוקען זיך איבער איינער צום צווייטען און זאָגען אין דער שטיל, ווייזענדיג אויפ׳ן נביא:

— אָט איז אַ נביא, אָט איז גאָט׳ס אַ שליח, מיט איין האַנד שלאָגט ער דיך, מיט דער צווייטער — טרייסט ער דיך.

און דער נביא זאָגט ווייטער:

— גאָט איז אַ אל רחום וחנון, און ווען מען בעט צו איהם — הערט ער, ווען מען טהוט תשובה, איז ער מוחל! אַ ערבאַרמדיגער גאָט איז ער, אַ גוטער גאָט.

— אַ דערבאַרמדיגער גאָט איז ער, — שרייט נאָך דער שטאָדט־נביא. — הערט, ישראל, הערט, וואָס גאָט לאָזט אייך זאָגען: „אַ דערבאַרמדיגער גאָט בין איך דיר, און אַז דו וועסט מיך רופען, וועל איך דיר הערען, און אַז דו וועסט תשובה טהאָן צו מיר, וועל איך דיר מוחל זיין“.

— אַ אויסדערוועהלט קינד ביזטו מיר, ישראל, זאָגט גאָט, — הויבט אָן מיט זיין טאָן אונזער נביא. — און זיינען דען נישט מיינע פריינד, אברהם, יצחק און יעקב געוועזן דיינע עלטערן? און משה,

— אַ אויסדערוועהלטס קינד זיינען מיר, — זאָגען די בעלי־בתים איינער צום צווייטען, און טרעהרען ווייזען זיך אין זייערע אויגען, און רוקען זיך נעהענטער צום נביא, און וואַרימער ווערט זיי. — אַ אויסדערוועהלט קינד, און אברהם, יצחק און יעקב זיינען געוועזען אונזערע עלטערען, אַ אויסדערוועהלט קינד, ישראל...

און אַ בעל־הבית פון דאָרט, מיט טרעהרען אין די אויגען, געהט צו צום נביא (האַלט זיך אַביסעל צוריק), און מיט אַ פערכריפּעט קול זאָגט ער:

— טהייערער נביא, גוטער נביא, אַ אויסדערוועהלט קינד זיינען מיר פאַר גאָט. מיין ברודער ביזטו, מיין פאָטער ביזטו; דיין קנעכט האָט היינט די וויינטרויבען אין קעלטער געטראָגען, דעם ווייַן אין די פעסער געבראַכט, לאָז דיין קנעכט דעם ווייַן דאָ אויפ'ן טיש ברענגען, און לאָז דאָס פאָלק זיך פרעהען מיט דיר. אַ אויסדער־וועהלט קינד זיינען מיר צו גאָט, אָ, טהייערער נביא! אָ, גוטער נביא!

און אַ צווייטער בעל־הבית מיט אַ כליפּענדיג קול איז צוגעפאַלען צום נביא:

— הייליגער נביא, געטליכער נביא! גערעדט האָסטו היינט צום האַרץ פון דיינע קנעכט און געטרייסט האָסטו זיי; און דיין קנעכט האָט האָניג אַרויסגענומען פון דעם ביהנשטאָק די היינטיגע נאַכט. לאָז עס דיין קנעכט דאָ אויפ'ן טיש פאַר דיר ברענגען און זאָל דאָס פאָלק זיך פרעהען מיט דיר. געטרייסט האָסטו אונז היינט און גערעדט צו די הערצער פון דיינע קנעכט, אָ, הייליגער נביא! געטליכער נביא!

— איך זעה אין דעם קיין חטא נישט, — האָט דער נביא אָבגע־ענטפערט.

און די בעלי־בתים זיינען מיט פרייד יעדערער צו זיין הויז געלאָפען, און יעדערער האָט זיין ווייַן און האָניג, און די פרוכטען פון זיין פייגען־בוים און די פרוכטען פון זיין טייטעל־בוים פאַר'ן נביא אויפ'ן טיש געבראַכט.

און דאָס פאָלק איז צוגעקומען וואָס אַמאָל מעהר, וואָס אַמאָל מעהר און האָבען איהם זיידענע מתנות געבראַכט; ווער אַ גאָלד־שטיק און ווער אַ זילבער־שטיק, ווער אַ טהייער קלייד און ווער אַ

שטיק פורפור־שטאָף, ווער אַ קרוג אויל, — און האָבען די מתנות צו זיינע פיס געלעגט.

און דער עולם: מאַן און ווייב און קינד האָבען געטרונקען פון דעם וויין און געלעקט פון דעם האָניג און געגעסען פון די פייגען און פערזוכט פון די טייטלען — און געפרעהט זיך מיט'ן נביא, און ער — מיט זיי. און זיין הארץ איז פרעהליך געוואָרען, און געזעהן האָט ער דאָס פאָלק ארום זיך, און ווי עס פרעהט זיך מיט איהם, האָט ער די הענד אויפגעהויבען און האָט אַזוי געזאָגט:

— וואו איז נאָך דאַ אַ פאָלק ווי ישראל, און וואו איז נאָך דאַ אַ שטאַם ווי יעקב! וואויל איז דיר, וואויל איז דיר, קיין שלעכטס וועט דיר נישט געשעהן, נור שלום, שלום וועט זיין צו דיין געצעלט.

— האָב איך איין דען נישט באַלד געזאָגט, אַז שלום, אַז נור שלום וועט זיין צו אייך און צו אייערע קינדער?—שרייט דער שטאָדט־נביא.

נאָר דאָס פאָלק האָט איצט ניט געקוקט אויף איהם. געהערט פון נביא פון יהודה דאָס וואָרט שלום, איז זיי אַ שווערער שטיין פון הארץ אראָב, און אַ גרויסע פרייד איז זיי בעפאַלען, און זיי זיינען צוגעפאַלען צו איהם און האָבען איהם ביי די פיס ארומגענומען, האָבען איהם אין דער הויך געהויבען און האָבען געטאַנצט פאַר פרייד ארום איהם.

— טהייערער נביא, הייליגער נביא! דו ביזט אַ גוטער נביא, אַ גוטער נביא, אונזער דאַרף ווילען מיר דיר אוועקגעבען, אונזער ברויט און וואַסער — זיי מיט אונז, בלייב מיט אונז.

נאָר דער נביא האָט זיך אָבגעשטעלט:

— ניין, איך קאָן נישט. גאָט האָט מיר געזאָגט, — נאָר וואָס גאָט האָט איהם געזאָגט, האָט ער פערגעסען, — איך וועל נאָך צוריקקומען, איך וועל נאָך צוריקקומען.

און זיי האָבען איהם אויף דעם בעסטען אייזעל ארויפגעזעצט, אָנגעלאָדען אַלע מתנות, די גאָלד־שטיקער און די זיידען־טיכער מיט די פורפור־טיכער, אַלע קעשענעס איהם אָנגעפילט, אַלע עקען איהם בעלעגט, און איצט איז שוין דער נביא ניט ווי פריהער ליידיג און לעער, הונגעריג און דורשטיג, פערלאָזט און איינזאַם פון שטאָדט

מיין טהייערער קנעכט, איז דען נישט געגאנגען פאר דיר? גאָט האָט דיך אויסגעוועהלט, ישראל.

ביים טויער פון שטאָדט האָט ער זיך מיט זיי געזעגענט, פער־שפּראָכען זיי, אַז ער וועט צוריקקומען, און זיי זיינען מיט רוהיגע געמיטהער און פרעהליכע הערצער אין שטאָדט געגאנגען, און געזאָגט איינער צום צווייטען:

— אָט דאָס הייסט אַ נביא, דאָס איז אַ נביא פון יהודה.

— אַ גוטער נביא, אַ הארציגער נביא.

— אַ גוט הארץ, — האָט אַ דריטער אַ ווארט אריינגעוואָרפען, און זיינען זיך צוגאנגען.

רייט זיך אונזער נביא איינער אליין אויפ׳ן וועג אָנגעלאָדען מיט אַלעם גוטעס, און טראַכט ביי זיך אין הארצען:

— אַ גוט פאָלק ישראל, אַ אויסערוועהלט פאָלק, האָט ליעב גאָט׳ס ווארט, האַלט בכבוד גאָט׳ס נביא.

און דאָס אונטערטהעניגע אייזעלע קלאַפּט מיט די פיסלעך אַז די שטיינדלעך, און די גאָלד־שטיקער און די זילבער־שטיקער קלאַפּען פון ביידע זייטען זאַטעל.

אין הארץ ביים נביא ווערט עפּעס נישט אין גאנצען זיכער: דאָס פאַריגע מאָל געגאנגען, נישט געריטען אויף דעם וועג, אַ הונגעריגער, אַ דורשטיגער, אָבער עפּעס דאָך רוהיגער געווען, מעהר צופריעדען מיט זיך. דאָס זייניגע אָבגעטהאָן, געזאָגט גאָט׳ס ווארט, געוואָרפען אַז אימה אויפ׳ן מלך און פאָלק, און גאָרנישט דערפאר גענומען.

— וואָס האָב איך דאָ געטהאָן, — וויל ער זיך אַליין פערענט־פערען, — געגעסען און געטרונקען, און גאָט האָט דאָך אַליין געזאָגט דעם נביא, אַז ער זאָל מיך צוריקברייננגען און עסען מיר געבען, און טרינקען מיר געבען.

— און אַ גוט פאָלק ישראל, אַ ערענטליך פאָלק, האַלט זיך אַז גאָט׳ס ווארט, וויל זיך האַלטען, נאָר האָבען אַ שלעכטען קעניג, דעם ירבעם, גאָלדענע קעלבער האָט ער זיך געמאַכט. און עס וועט קומען אַ צייט און יהודה׳ס אַ קינד וועט שעכטען דיינע כהנים אויף דיינע מזבחות — און איך וויל דאָך...

— שלום האט מיר גאט נישט געהייסען צו זאגען, — טראכט ער. זיך דערמאהנענדיג, אז ער האט צוגעזאגט שלום.

— שלום, ניין, א, ניין! האט מיר גאט נישט געהייסען צו זאַ־גען, — רעדט ער צו זיך אליין און גיט א שטעק די האנד אין די רייזע־טאַרבע און שלעפט ארויס אַ פּאָר גאַלד־שטיקער.

— און גאַלד־שטיקער האט מיר גאט נישט געהייסען נעהמען פאר מיין נביאות, — זאָגט ער צו זיך. — און איך האָב יאָ גענומען.

— און זיידענע טיכער, און פורפור־שטאָף האָט מיר גאָט נישט געהייסען נעהמען פאר מיינן נביאות. און איך האב יאָ גענומען.

און דערמאהנט זיך, ווי ער איז דאָ פריהער געזעסען הינטער דער אלה אַ הונגעריגער, אַ דאָרשטיגער, אַ מיעדער און אַ פערלאָזטער. און ווי גוט עס איז איהם דאָ געווען; אָבגעטהאָן גאָט'ס שליחות. געזאָגט דעם קעניג: דו אַזוינער און אַזוינער — און אוועק. נישט דיין ברויט, נישט דיין וואסער.

און יעצט רייט ער דאָ אַ בעלאָדענער מיט גאָלד און זילבער, און זיידען־טוך און פורפור־שטאָף, און מיט אַ פולען מאָגען... און ער האָט געכאַפּט די גאָלד־שטיקער, און די זילבער־שטיקער, און די זיידען־טיכער פון אונטער'ן זאָטעל געריסען, — אויפ'ן וועג פערשפּרייט, און דעם פורפור־שטאָף פון זיך געוואָרפען, און געקוקט אויף זיך, און גאָטס וואָרט איז צו שאַנדע געוואָרען...

— נישט בעדאַרפט צוריקצוגעהן, נישט געדאַרפט, רעדט ער צו זיך אליין.

און ער בעטרויערט זיך אין זיין הארצען און האט חרטה אויף זיינע מעשים, און גאָט האָט רחמנות אויף איהם און לאָזט איהם אָב־קומען די זינד אויף דער וועלט —

עס געהט אַרויס אַ לייב פון וואלד און טויט איהם, און דעם אייזעל לאָזט ער לעבען.

שטעהט דער אייזעל אין מיטען וועג, נעבען דעם טויטען קערפּער און ווייסט נישט, וואָס ער האָט צו טהאָן.

געהט אַ מענש פאַרביי און דערזעהט דעם טויטען נביא, קומט ער אין שטאָדט אריין און דערצעהלט עס.

כאַפּט זיך דער שטאָדט־נביא אויף און שפּאַנט זיך דעם רייט־

וואָגען און פאָהרט אויפ'ן וועג ארויס און ברענגט איהם אין שטאָדט אריין.

און ער האָט איהם א שעהנע לויה געלאָזט מאַכען און זיין קבר, וואס ער האָט זיך שוין געהאַט אויסגעהאַקט, איהם אָבגעטרעטען.

און דאָס גאַנצע פאָלק איז נאָך דער מיטה געגאַנגען, און האָט איהם א שבח נאָכגעזאָגט:

— א גוטער נביא געווען.

— א הארציגער מענש.

— א גוט הארץ, — האָט א דריטער אריינגעוואָרפען.

און דער שטאָדט־נביא איז נאָך דער מיטה נאָכגעגאַנגען און האָט זיך די הענד געבראָכען און האָט הויך געוויינט אויפ'ן קול:

„און גאָט האָט דיר געזאָגט, אַז דו זאָלסט נישט עסען קיין ברויט און זאָלסט נישט טרינקען קיין וואסער אויף דעם אָרט, און דו האסט גאָט נישט געפאָלגט, און האָסט יאָ געגעסען ברויט און האָסט יאָ געטרונקען וואסער אויף דעם אָרט — האָט דיך גאָט דערפאר גע־שטראָפט“.

און ביי דער גרוב מאַכט ער מיט טרעהרען אין די אויגען צו זיי־נע קינדער אזוי:

„ליעבע קינדער, אַז איך וועל שטארבען, בעגראָבט מיך נעבען איהם, א ברודער איז ער מיר געווען, א געזעלען מיינער“...

ישראל און יהודה.

בן־הדר, דער מלך פון ארם, האָט זיך רייטוועגען געלאָזט מאַכען — און מיט זיי האָט ער געענגסטיגט ישראל און געדריקט יהודה. און שיקט שלוחים צו אחאב'ן, דעם מלך פון ישראל אזוי:

— דיין גאָלד און זילבער איז מיין, דיין ווייב און קינד זיינען מיין.

און אחאב ענטפערט איהם אָב:

— מיין גאָלד און זילבער זיינען דיין, מיין ווייב און קינד זיי־נען דיין.

שיקט ער איהם ווידער שלוחים: גיב מיר דיין גאָלד און זילבער, גיב מיר דיינע ווייבער און קינדער.

עקשנ'ט ער זיך איין, דער מלך פון ישראל, און שיקט זיי איהם נישט באַלד.

לאָזט בן־הדר שפּאַנען זיינע אייזערנע רייטוועגען. און אַוועק אויף ישראל.

גאָט איז דאָס אָבער נישט געפעלען; טאָקע אחאב, אַ שלעכטער מענש, גאָלדענע קעלבער זיך געלאָזט מאַכען — אָבער ישראל — פאַרט ישראל, און בן־הדר פערלאָזט זיך צו פיעל אויף זיינע רייט־וועגען.

געהט אַרויס ישראל אַנטקעגען אַרם, און צוברעכט איהם, און מאַכט אַ תל פון זיינע רייטוועגען.

נאָר בן־הדר לאָזט שיקען שלוחים צו אחאב'ן, שלוחים מיט גע־גאָלטע קעפּ, צוריסענע קליידער, ווי עס פּאַסט פאַר אַ אונטערטהע־ניגען: — דיין קנעכט בן־הדר שיקט צו דיר, לאָז מיך לעבען.

האָבען די ווערטער געריהרט דאָס אידיש האַרץ פון אחאב'ן, האָט ער איהם געלאָזט אָבענטפערען:

— מיין ברודער ביזט דו.

האָבען זיי שלום געמאַכט, אַ שטאָדט אַהין, אַ שטאָדט צוריק — און רוהיג געוועזען צווישען זיי דריי יאָהר. בן־הדר האָט נישט מעהר געטשעפּעט, געהיילט זיך פון ישראל'ס קלעפּ און די רייטוועגען זיך געמאַכט. אַזוי ווי עס שטעהט אַלץ בעשריבען איז דער הייליגער שריפט.

אחאב האָט נאָך געהאַט אָבגעטהאָן אַ מיאוסע מעשה מיט אַ וויינגאָרטען (איזבל'ן, זיין ווייב, האָט זיך אַ וויינגאָרטען פערגלוסט, האָט ער געלאָזט ניבת'ן דעם בעל־הוויינגאָרטען אומזיסט הרג'ענען) — געהאַט אויפ'ן געוויסען, וואָס ער האָט אָבגעמאַכט שלום מיט בן־הדר געגען גאָט'ס ווילען — האָט ער זיך מיט גאָט געוואָלט איבערבע־טען, געלאָזט טהאָן אַ גאָטספאַרכטיגע זאַך און מיט דער גאָטספאַרכ־טיגער שטאָדט ירושלים שלום שליסען — האָט ער געשיקט שלוחים צו איהר גאָטספאַרכטיגען קעניג, יהושפט, אַזוי: „אַזוי ווי איך,

אזוי ווי דו, מיין פאָלק — דיין פאָלק, מיין פערד — דיין פערד. קום לאָזען מיר שלום מאַכען, און אײנעם אויפגעהן אויף ארם־דמשק״.

אז יהודה האָט געזעהן, וואָס ישראל האָט געטהאָן צו ארם׳ס רייט־וועגען, איז זיי די זאַך זעהר געפעלען. און אַז די שלוחים פון אחאב זיינען אָנגעקומען קיין ירושלים, צו יהושפט׳ן, און געזאָגט, אַז אחאב וויל מיט זיי שלום מאַכען און אין אײנעם מיט זיי אויפגעהן אײנ־נעהמען ארם׳ס גלעד, האָבען זיי זיך געטראַכט: ביי אונז איז דאָך דאָ חכמה (אין ירושלים זיינען שטענדיג געוועזען חכמים) און ביי ישראל איז דאָ גבורה, ווילען זיי מיט אונז שותפות שליסען, חכמה מיט גבורה.

איז זיי די זאַך זעהר געפעלען.

האָט מען יהושפט׳ן אָנגעטהאָן אין די בגדי־מלכות, נאָך דוד׳ס גאַרטעל פון ליינען, אין וועלכען ער, דוד, האָט געטאַנצט פאַר׳ן אָרון. און דוד׳ס שווערד, וועלכען ער האָט אוועקגענומען פון גלית׳ן, דעם פלישתים־העלד. און די קרוין פון שלמה׳ן אויפ׳ן קאָפּ, — און אויפ־געזעצט זיך אויף די אייזלען (אייניקלעך פון די בעריהמטע אייזלען, וואָס די מלכה־שבא האָט מיטגעבראַכט פון איהר לאַנד א מתנה שלמה׳ן) — די טראָמפּייטען האָבען געטראָמפּייטערט, די צימבאַלען האָבען געקלאַפּט, און אָן אייניקעל פון דוד׳ס הויז האָט צום ערשטען מאָל אריינגעטראָפען אין דער שטאָדט, אין וועלכער ירבעם בן נבט האָט זיך בעזעצט, זיין נייע מלוכה איבער די צעהן שבטים, וואָס האָבען זיך אָבגעריסען פון דוד׳ס הויז, צו גרינדען.

מיטגענומען האָט ער מיט זיך די חכמים פון ירושלים און די אַלטע לייט, און די חשובים און די בעלי־מיוחסים, אַלעם שעהנסטע און בעסטע פון יהודה, אויסגעצירט אין די זיידענע העמדער מיט די בלאָהע ברעגען. און די ווייבער האָבען טהייערע שטיינער אויף די ברוסטען אָנגעטהאָן. און די גאָלד־שטיקער מיט די זילבער־שטיקער צווישען די האָהר אראָבגעקלונגען און מיט׳ן גאַנצען פאַראַד קיין שמרון געררייזט.

און שמרון האָט זיך פאָרגעברייט די בכבוד׳ע געסט מקבל פנים צו זיין. פאַר דעם שטאָדט־טויער די זעקס רייטוועגען, וואָס מען האָט אוועקגענומען פון ארם, אוועקגעשטעלט. און די גבורים פון שמרון מיט די שפּיזען און די פּיילענבויגענס אין די הענד פאַר דעם שטאָדט־

טויער אויסגעשטעלט. און ווייכע געזעסן אויס די טהייערע טיכער אויסגעשפרייט פאר די חשובים און פאר די אלטע. אין מיטען צוויי טראָהנען פאר'ן מלך פון יהודה און פאר דעם מלך פון ישראל.

און אחאב מיט'ן גאַנצען פאָלק איז יהושפט'ן אנטקעגען געגאַנגען, און מיט גרויס פרייד איהם אין שטאָדט אריינגעפיהרט. די טראָמפייטען האָבען געטראָמפּייטערט, די צימבאַלען האָבען געקנאַלט און די טענצער מיט די שפּיעלער האָבען פאַראויסגעטאַנצט און געשפּיעלט און די בכבוד'ע געסט פאר'ן טויער פון שטאָדט אויסגעזעצט.

און ישראל האָט געזעהן שלמה'ס קרוין אויפ'ן קאָפּ פון יהושפט'ן און די גאָלדענע פּאַנצערס פון דוד'ן, און גלית הפלישתי'ס שווערד איז יהושפט'ס הענד, און די חשובים פון ירושלים ארום יהושפט'ן, איז זייער הארץ געוואָרען דערפרעהט, און א גרויסע האָפנונג האָט זיי ארומגענומען. און זיי האָבען זייערע טיכער אין אויל געטונקט און אין פייער געברענט. און זיי האָבען זיך דערמאָהנט אָן דוד'ס צייטען, ווען הינטער איין פאָהן איז גאַנץ ישראל געווען, ווי ער האָט זיי געפיהרט געגען עמון און די הערדען פון די פלישתים האָבען געקליבען מיט אָבגעהאַקטע פינגער אונטער זיינע טישען, — און די פלאַמען פון די אָנגעצונדענע טיכער האָבען בעלויכטען די טונקעלע שטאָדט-טויערען, וואָס האָבען זיך געשאָטענט אין דעם פארנאַכט-וואָלקען. און די געשרייען האָבען געקנאַלט, ווי זיי וואָלטען אין פייער געוואָרפען געוואָרען — אין פייער געברענט. און דאָס גאַנצע פאָלק אין איין קול:

— וועה צו אייך, וויבער פון ארם, יהושפט'ס שווערד וועט אייערע זכרים, ווי דאָס שנייד-מעסער די זאַנגען, אויסשניידען. וועה צו דיר ארם-דמשק, דיין ברומען וועט געשטילט ווערען דורך אחאב'ס פיילענבויגען.

און נביאים זיינען דאָרט געווען. איינער פון זיי, צדקיהו בן כנענה האָט ער געהייסען. א גרויסער ליעבהאָבער פון שלום. דורך דעם האָבען איהם אלע פאר א גוטען מענשען געהאַלטען. האָט ער זיך געמאַכט אייזערנע הערנער און פאר די קעניגען נעקומען און פאר'ן קהל זיך געשטעלט, און געוויזען: „אַט מיט דעם וועט איהר צו-ברעכען ארם".

זיי — די קעניגען מיט דעם פאָלק — איז זיין נביאות זעהר גע־פעלען, — האָבען זיי געזאָגט איינער צום צווייטען:

— צו אַ גוטען מענשען קומט שטענדיג אַ גוט נביאות.

האָט ער זיך אין אַ זייט געשטעלט. האָט מען איהם אַ בכבוד אָרט אָבגעגעבען און איז זעהר אַן אָנגעזעהענער מענש געוואָרען. אַלע האָבען געקוקט אויף איהם, האָבען זיך געטראַכט: אַ גליקלי־כער מענש! גאָט האָט זיך צו איהם בעוויזען אין אַ גליקליכער מינוט.

און נאָך איינער איז דאָרט אָנגעקומען, אַ פעלד־אייזען האָט ער געהאַט אין דער האַנד. די אָקסען, זאָגט ער, האָט ער אויפ'ן פעלד געלאָזט. און מיט ד ע ם — זאָגט ער, ווייזענדיג אויפ'ן אייזען — וועט איהם אָרם איינגעהמען.

איז זיין נביאות אויך זעהר שוין געפעלען. און מען האָט איהם פארבייגעפיהרט פאר'ן קעניג'ס טיש — האָט מען איהם אויך זעהר שעהן מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט.

האָט מען דאָרט אַלע נביאים — פיער הונדערט מאַן זיינען זיי געווען — מיט האָרנס, אָקערס און טעפּ — ארום טישען געזעצט, דאָס גאַנצע פאָלק האָט געקוקט אויף זיי, האָט זיך געפרעהט מיט זיי, האָבען געזאָגט איינער צום צווייטען:

— דאָס איז דיין שטאָלץ, ישראל, דאָס איז דיין שטאַרקייט, יהודה.

און די קעניגען זיינען דאָרט געזעסען, דער קעניג פון יהודה און דער קעניג פון ישראל מיט די קרוינען אויף די קעפּ, מיט די שווער־דען אין די הענד און די גאָלדענע פאַנצערס (פון דוד'ס פאַנצערס נאָך), אויף זייערע ברוסטען, און דאָס פאָלק, מאַן און ווייב און קינד. האָט געקוקט אויף זיי, געפרעהט זיך מיט זיי, געזאָגט איינער צום צווייטען:

דאָס איז דיין רוהם, ישראל, דאָס איז דיין גרויסקייט, יהודה.

און די גבורים פון ישראל און די בחורים פון יהודה זיינען דאָרט געווען אויסגעשטעלט, צוועלף טויזענד מאַן צו פוס און פיער טויזענד צו פערד. די פיילענבויגענס אין די הענד, די פאַנצערס

איבער די ברוסטען, מאן אין מאן, יעדער פון זיי האט געקענט וואַרפען פון בויגען און הויבען דאס שווערד. און די זעקס רייטוועגען, אוועק־גענומענע פון ארם, פאר זיי אויסגעשטעלט, און דאס פאלק, מאן, ווייב און קינד, האט געקוקט אויף זיי און געפרעהט זיך מיט זיי:

— דאס איז דיין מאכט, ישראל, דאס איז דיין שטארקהייט, יהודה.

און דער קעניג פון יהודה קוקט אויף די נביאים און ווענדעט זיך אין דער שטיל צו זיין חבר, דעם מלך פון ישראל:

— הערר פון ישראל, דאס איז שוין אַ לֶעַ נביאים דא, וואס זיצען דא מיט אייך? קיינער ניט?

אחאב גיט אַ וואונק, עס דערנעהענטערט זיך אַ פעלדמארשאל.

—אלע נביאים זיינען דא, וואס געפינען זיך אין מיין מלוכה?

דער פעלדמארשאל קוקט זיך אום צום טיש פון די נביאים, ווי זיי זיצען אלע אויף זייערע בכבוד'ע פלעצער, און זאגט:

— אלע נביאים, מלך, אחוץ דעם... דער, וואס...

— דער מיכיהו, אַ שלעכטער יונג, — זאגט דער קעניג פון ישראל.

— ביי נביאים קען מען דאס קיינמאל נישט וויסען, הוד מלכות, — זאגט דער מלך פון יהודה.

— אין דעם מלך'ס וועג געהט ער נישט, פון דעם מלך'ס טיש עסט ער נישט, אַ קריעגערישער, מיט די נביאים רייסט ער זיך ארום. עס לוינט זיך נישט, מלך פון יהודה... עס לוינט זיך נישט, — זאגט דער מלך פון ישראל.

— ביי נביאים קען מען עס קיינמאל נישט וויסען, הוד מלכות, — חזר'ט איבער זיינע רייד דער מלך פון יהודה.

— שמעוני — גיט דער קעניג אַ וואונק אויף אַ הויף־נביא'לע.

— וואס ווינשט דו, זיעגער? — פרעגט דער אהינגעאיילטער נביא.

— דער מלך פון יהודה ווינשט אויך צו הערען די נביאות פון מיכיהו בן ילמה.

— ע, ע... — פערקרימט זיך שמעוני — אַ שלעכטער יונג. קיין גוט ווארט פון זיין מויל. שוין דרייסיג טעג נישט געוועזן ביים קעניג'ס טיש. זיינע ברידער, די נביאים, פערשעהמט ער, טראגט זיך ארום, גאט ווייסט מיט וועמען, אין וועלדער, אין פעלדער, מיט

ראָבען, מיט חיות, גאָט ווייסט מיט וועמען. (שטילער) קיין איין וואָרט „שלום“ נישט געזאָגט, נישט איבער'ן מלך, נישט איבער ישראל און איבער „איזבל“, דיין ווייב, גאָט, פאָטער!

— ביי נביאים קאָן מען עס קיינמאָל נישט וויסען, הוד מלכות, — חזר'ט איבער דער מלך פון יהודה צום דריטען מאָל זיינע רייד.

— זאָל מען איהם אויפזוכען! — בעפעהלט אחאב, דער מלך פון ישראל.

זיינען געגאַנגען נאָך איהם שמעוני מיט צוויי דיענער. די וויי־בער, וואָס זיינען די לעצטע צייט פון לאַנד אין שטאָדט געקומען, האָבען דערצעהלט, אַז ביים שטאָדט־וואַלד, וואָס איז נאָכ'ן באַרג, שטעהט אַ מענש, זיין אויסזעהן איז ווי פון די נביאים. אַ זיידען העמדעל געהט ער אָנגעטהאָן, זיינע האָהר זיינען לאַנג געוואַקסען, ראָבען האַלט ער אין די הענד, אויפ'ן קאָפּ, אויף זיינע געלאָקטע האָהר איז אַש ארויפגעשאָטען. און ער זאָגט צו די פאַרבייגעהענדע: „געהט צו אחאב'ן און זאָגט איהם — שיק נאָך די קעניגען פון יהודה און וואַרף מיט איהם גורל איבער אדם־דמשק. אויף גלייך זאָלען זיי די חלקים צוטהיילען, איינער זאָל דעם צווייטען נישט נאַרען. און איך האָב דאָך שוין אָנגעזאָגט די הינד פון שמרון, אַז זיי זאָלען זייערע ציינגער טריקענען, און זייערע נעזער אויסציהען צום שמעקען אחאב'ס בלוט“.

האָבען זיי פערשטאַנען, אַז ער האַלט זיך אויף אין דעם וואַלד, זיינען זיי אַהין געגאַנגען איהם דאָרט זוכען.

נאָך צוויי טעג זוכען האָבען זיי איהם געפונען. פערשטעקט איז ער געוועז אין אַ פערוווירטען געביש פון טרוקענע צווייגען, האָט ער זיך דאָרט ביי אַ קוואַל וואַסער אַ נעסט געפלאָכטען. אַ פער־ווילדעטער פייגענבוים איז אויך דאָרט געוועזן, וואָס פון זיינע פרוכטען האָט ער געגעסען. אוים טרוקענע הערבסט־בלעטער האָט ער זיך אַ געלעגער צווישען די בוימער אויסגעבעט און זיך דאָרט געוואָהנט. אין שכנות מיט איהם, אין פערוויקעלטע צווייגען פון אַ געזונדען דעמב, האָבען זיך ראָבען אַ נעסט געמאַכט. ער האָט זיך מיט זיינע שכנים גאַנץ גוט פערהאַלטען, האָט זיי דיענסט געלייסטעט. אויפ'ן ווינטער האָט ער זיי געהאָלפען זייערע נעסטען פערריכטען. די איי־ערלעך זייערע האָט ער טיעפער אין שטרוי און בלעטער איינגעזעצט,

און ווען די עלטערען זיינען אוועק שפייז זוכען, האָט ער די יונגע ראָבען אָבגעהיט. אין נאָהענטסטען פעלד געגאנגען, שאַרנלעך גע־קליבען און זיי אין נעסט געבראַכט. און די ראָבען זיינען שוין צו איהם געוואָרען אזוי צוגעוועהנט, אז זיי האָבען איהם פאר א גאנצען זייעריגען געהאַלטען, אראָבגעגעסען פון זיינע הענד, פון זיינע הענד די קעפּעלעך אויסגעשטרעקט צום וואסער־קוואַל וואסער טרינקען. אזוי האָט פערגעסען דער געטליכער מאַן זיין ווירדע, און דאָס בכבוד'ע אָרט, וואָס ער פערנעהמט צווישען די נביאים פון ישראל און איז אומגעגאנגען מיט נישט זיין גלייכען.

בעמערקען זיי איהם צווישען דעם צווייגען־געוועלב, וואו ער ליגט אין זיין נעסט און שפּיעלט זיך מיט די יונגע ראָבען, וואָס די מור־טערס האָבען זיי איהם אָנפערטרויט, בעטראַכטען זיי איהם א ביסעל צוערשט פון דער ווייטען, בעדרויערען איהם און שאָקלען אויף איהם מיט די קעפּ. און שמעוני ברעכט זיך די הענד: „מיכיהו, מיכיהו, וואָס איז פון דיר געוואָרען?" נאָך לאַנג צו בעדרויערען איהם האָבען זיי, ליידער, קיין צייט נישט געהאַט, ווארים דעם קעניגס געבאָט איז געווען אייליג.

רופען זיי איהם:

— מיכיהו, מיכיהו! ביזט גערופען געוואָרען צום קעניג.

פרעגט ער זיי פון דערווייטענס:

— וואָס איז היינט מעהר פון אַן אנדערס מאָל?

— ישראל מיט יהודה האָבען שלום געמאַכט און געהען ביידע אויף רמת־גלעד.

קלינגט אָב מיכיהו'ס קול צווישען די בוימער פון וואלד:

— און וואָס ווילען זיי פון מיר?

— זיי ווילען הערען פון דיר גאָט'ס וואָרט.

האָט ער זיך אויפגעהויבען און איז געגאנגען מיט זיי.

זיינען זיי ארויסגעקומען אויף'ן מלך־וועג, האָט די זון געשיינט צווישען די בלעטערדיגע צווייגען פון די בוימער, וואָס זיינען דאָרט געשטאַנען אויף'ן וועג. און די ווייסע מויערען פון א חורבה, וואָס איז דאָרט געווען אויף א באַרג אין מיטען פעלד, האָבען זיך אויך געשיינט. נאָך די גרינע פעלדער האָבען זיך געטונקעלט, ווארים זיי האָבען ערשט אָנגעהויבען אויסצוציהען דאָס גרינס פון זיך, און דער

קוואַל וואַסער, וואָס איז דאָרט געווען נעבען באַרג, האָט זיך אויך גע־טונקעלט. נור דאָ און דאָרט האָבען זיך איבער איהם די וואַסער־שפּיגלען געגלאַנצט געגענאיבער דער זון, ווארים עס איז געווען אָנ־הויב פריהלינג, ערשט וואָס דער שנעע איז צוגאַנגען. און זיי זיינען נעגאַנגען אויפ'ן וועג און האָבען געשוויגען.

נור שמעוני האָט זיך איינינע מאָל אָנגערופען:

— מיכיהו, מיכיהו! און האָט זיך אַלץ נישט צוזאַמענגענומען איהם צו זאָגען.

און מיכיהו האָט דעם קאָפּ געבויגען צו דער ערד און געשוויגען.

און צום סוף האָט שמעוני געזאָגט:

— מיכיהו, זעה, דאָס גאַנצע פאָלק איז אין טויער און די קע־ניגען אין זייערע קרוינען. זאָג אַ גוט וואָרט.

מיכיהו האָט געשוויגען.

איין מינוט האָט זיך נאָך שמעוני איינגעהאַלטען.

— מיינסט, אַז שטענדיג מוז מען זיין אַ קרומער האקען? מיר זיינען דאָך אַזעלכע נביאים, ווי דו. דאָס גאַנצע פאָלק אין טויער פרעגט צו גאָט, פאַרשט צו גאָט.

ער שווייגט.

— און אַ מלחמה־מצוה אויף ארם. גאָט האָט אַליין געהייסען, געווען ביי צדקיה בן כנענה, געווען ביי ימלה בן גדעון, ביי דעם, ביי יענעם, און אַלץ איז שוין גרייט... די רייטוועגען געשפּאַנט, דאָס חיל גרייט, נור דו אַליין מוזט זאָגען: נישט, הא?

— פון וואַנען ווייסט דו, אַז איך וועל זאָגען נישט? — רופט זיך אָב מיכיהו צום סוף.

— אַזוי, ווער אַ מענש, און לאָז איינמאָל נעהמען אַ סוף. נענוג זיך שוין אַרומגעקריעגט, לאָז שוין זיין שלום.

און ער האָט זיך דעריבער געריבען די הענד:

— אַ שעהן וועטער היינט, הא? און באַלד דערויף:

— ווייסט וואָס, מאַך דיר אַ ערדענעם טאָפּ און וואַרף איהם פאַר די מלכים אָן דער ערד און ווייז זיי, אַזוי וועלען זיי צוברעכען ארם, ווארים דאָס משל מיט די אייזערנע הערנער האָט שוין צדקיה נע־מאַכט.

און פאַר'ן ארייַנקומען:

— מען דארף דאָך דיר אַ מלבוש שאַפֿן, אין אַזאַ הולך קאָנסטו דאָך פֿאַר די מלכים נישט קומען.
אַזוי זיינען זיי אין שטאָדט אריינגעקומען.

האָט מען מיט'ן שופר געבלאָזען און דאָס גאַנצע פֿאָלק איז אין שטאָדט־טויער צוזאַמענגעקומען. מען האָט די טראָהנען אויפגע־שטעלט, די מלכים אין זייערע קרוינען, אין זייער כלי־זיין פֿאַר'ן פֿאָלק געזעצט. די נביאים האָבען זיך פֿאַר די מלכים געשטעלט. און דאָס גאַנצע חיל האָט מען צוזאַמענגערופֿען און די פֿערד צו די רייט־וועגען געשפּאַנט. און די קעמלען מיט די מויל־טיערען און די אייז־לען געלאָדען מיט רויב־זעק. און דוד'ס גאָלדענע פּאַנצערס האָבען זיך אין דער זון געלויכטען, און די שפּיזען־וואַרפֿערס מיט די פֿייל־עננבוי־גענס. די טראָמפּייטען שאַלען אין די זון אריין. און די ווייבער האָ־בען זייערע קינדער אויף די הענד גענומען און זיינען זייערע מענער בעגלייטען געגאַנגען אין דער מלחמה אריין.

האָט מען מיכיהו בן שמעוני פֿאַר די מלכים געפֿיהרט אין זיין ווילדען וואַלד־קלייד. בלעטער האָבען זיך נאָך אין זיינע האָאַר אויפֿ־געהאַלטען און זיין באָרד איז פֿערווירט געוואָרען מיט די וואַלד־שטעבערס. און דאָס גאַנצע פֿאָלק האָט די קעפּ געהויבען, געקוקט איינער איבער'ן צווייטענס קאָפּ, איהם אָנגעקוקט, זיין נביאות צו הערען.

און דאָס גאַנצע פֿאָלק האָט געשווינגען, געהאָרכט אויף איהם.
זעה, דעם טאָפּ, וואָס שמעוני האָט געזאָגט, האַלט ער נישט אין זיין האַנד.

און צדקית בן כנענה שטעלט זיך פֿאַר איהם מיט די אייזערנע הערנער, וואָס ער האָט זיך געמאַכט, און קוקט איהם אָן.

און דער מלך יהושפט זאָגט צו איהם:

— ווי איז געוועזען גאָט'ס וואָרט צו דיר?

— געה אויף צו יהושפט מלך יהודה און צו אחאב מלך ישראל, זיי זיצען אין דעם שטאָדט־טויער פֿון שמרון, און זאָג זיי: געהט אויף רמת־גלעד. איך וועל אַרם איבערגעבען אין זייערע הענד.

— שלום! — האָט דאָס פֿאָלק אויסגעשריען אין איין קול.

און צדקיה קוקט איהם אָן פון דער הויך מיט דעם תּאָרן אין דער האַנד:

— הע, נישט ליגען געזאָגט.

— ניין, נישט ליגען געזאָגט. דאָס קול איז געווען צו דיר — ווי עס איז געווען צו דיינע חברים — צו פערפיהרען דאָס פאָלק, וואָס שטעהט דאָ אַרום, ווי פערבלאָנדזשעטע שעפּעלעך אין פעלד איבער די בערג, וואָס האָבען קיין פאַסטוכער נישט

— וואָס האָט ער געזאָגט? — פרעגט דער מלך פון יהודה.

— און איך בעט מיך ביי מיין גאָט, פאַרוואָס פערפיהרסט דו זיינע פאַסטוכער, — און גאָט ענטפערט מיר: נישט זיי זיי־נען די פאַסטוכער פון מיין פאָלק! — שרייט אויס דער נביא, ווייזענדיג אויף די מלכים.

— האָב איך דיר דען באַלד נישט געזאָגט, אַז מיט איהם איז נישט גוט צו האָבען צו טהאָן, אַז קיין איינציג גוט וואָרט וועט פון זיין מויל נישט אַרויס?

— און איך זעה, ווי גאָט זיצט אויף זיין שטוהל, און די מלאכים אַרום, לינקס און רעכטס, און מען פרעגט זיך: ווער וועט אָנריידען אחאב, אַז ער זאָל געהן אויף רמת־גלעד? דער זאָגט אַזוי און יע־נער אַזוי. און עס געהט אַרויס דער שטן און זאָגט: א י ך וועל עס טהאָן! און גאָט פרעגט איהם: מיט וואָס? און ער ענטפערט: איך וועל פאַלשע נביאות אין זייערע מיילער לעגען. איך וועל זיי צו אחאב שיקען מיט אייזערנע האָרנס, מיט אַקערס און שנייד־מע־סערס. איך וועל זיי פאַלשע בילדער ווייזען און וועל זיי פאַלשע ווער־טער געבען. און גאָט זאָגט צו איהם: געה און טהו עס!

— הייסט עס, אַז דו ביזט דער אמת'ער, אַז דו האָסט דאָס אַלץ געזעהן, געהערט און ווייסט, האַ? נור מיר זיינען פערפיהרטע נאַ־ראָנים פון שטן און דו ביזט פון גאָט? אוי, אוי, דו ליגנער, דו עוכר ישראל. טאָמער האָבען אידען שלום געמאַכט, קאָנסטו עס נישט ליי־דען, הע. טאָמער וועלען אידען רמת־גלעד איינגעהמען, ווילסט דו עס נישט, הע? — קוקט איהם אָן צדקיהו.

און אחאב גיט אַ וואונק צום שטאָדט־היטער, ווייזט אויף מיכיהון און זאָגט:

— נעהם דעם און האלט איהם אין שטאָדט־גרוב, גיב איהם ברויט, גיב איהם וואסער, ביז מיר וועלען בשלום אהיים קומען.

און זיי האָבען איהם גענומען, די הענד געבונדען און אין שטאָדט־גרוב אריינגעוואָרפען.

און די שופרות האָבען געבלאָזען און דאָס פאָלק האָט צו מלחמה אויסגעצויגען. אין די שטעדט זיינען נור איבערגעבליבען אַלטע, ווייבער און קינדער, די שטאָדט צו היטען.

נאָך אַ פּאָר וואָכען זיינען פון דער מלחמה די ערשטע אַנטלאָפענע אין שטאָדט אריינגעקומען. בעהאַלטענערהייד האָבען זיי זיך אין שטאָדט אריינגעכאַפּט, די זייעריגע אויפגעזוכט און אין די געצעלטען זיך בעהאַלטען. ערשט אין אַ פּאָר טעג שפּעטער האָבען די שכנים זיך דערוואוסט פון זיי און זיינען צולויפען געקומען אויספרעגען אויף די זייעריגע. וואָס אַ טאָג זיינען אַלץ מעהר פון די מלחמה־אַנטלאָפענע אָנגעקומען. ערשט אין אַ שעהנעם טאָג יהושפט דער מלך פון יהודה אויף אַ צובראָכענעם רייטוואָגען מיט אַ רעשט פאָלק, אָהן מלחמה־כלי־זיין, אָהן פערד, זיינען זיי שטילערהייד, ווי גנבים, אין שטאָדט אריינגעקומען.

באַלד זיינען די שטאָדט־ווייבער געקומען צו לויפען, די זייעריגע נישט דערזעהען, איז אַ גרויס געוויין געוואָרען. און דאָס קול פון די אַלמנות מיט די קינדער־יתומים האָט דאָס הארץ געשניטען און צום הימעל אויפגעגאַנגען. און די ווייבער, וואָס זייערע מענער האָבען זיך יאָ אומגעקעהרט, האָבען זייערע מענער אין די געצעלטען בעהאַלטען — ווארים די שטאָדט איז פול געוועזן מיט אַלמנות און קיין מענער זיינען נישט געוועזן. און די קינדער זיינען נאָך קליין געוועזן. האָבען זיך אָנגעכאַפּט זיבען ווייבער אַן איין מאַנספּערזאָן און האָבען געזאָגט: „אונזער ברויט וועלען מיר עסען, אונזער וואסער וועלען מיר טרינקען, אבי זאָל נור דיין נאָמען אויף אונז גערופען ווערען“.

און מיכיהו האָט דערהערט אין דער גרוב דאָס געוויין פון די ווייבער און די קינדער — האָט ער זיך איבער׳ן ראַנד פון גרוב געוויזען און געשריען הויך צום קעניג:

— האָב איך אייך דען נישט באַלד געזאָגט — פערפיהרט נישט דאָס...

נור יהושפט, דער מלך פון יהודה, האָט איהם נישט געלאָזט רייידען און האָט געזאָגט צו יואש, דעם מלך אחאב'ס זוהן, וועלכענס פאָטער איז אין דער מלחמה געבליבען; דעם לאָז לויפען — דאָס איז א קרומער האָקען.

האָבען זיי מיכיהו'ן פון גרוב ארויסגעלאָזט — האָט ער זיך גענומען און איז צוריק אין וואלד געגאנגען צו זיינע שכנים, די ראָבען, וועלכע האבען נישט געוואוסט, וואו ער איז אהינגעקומען דורך די גאנצע צייט.

די שטאָדט שכם.

טיעף איינגעגראבען צווישען צוויי הויכע בערג, צווישען דעם בארג פון ברכה און בארג פון קללה, ליעגט אונזער ערשטע אלטע „רעזידענץ“־שטאָדט — שכם. נישט בחנם הייסט די שטאָדט „שכם“ (רוקען), ווארום אז מען קוקט אראב פון די בערג אין דער שטאָדט אריין, זעהט זי טאקע אויס, ווי א רוקען פון א סקארעבע, וואס קריכט צווישען צוויי ריעזען־בערג. דער וועג פון עין־גנים צו איהר פיהרט איבער בערגלאך, וואס הויבען זיך אויף איינס אויף דאס צווייטע, און קייקלען זיך אזוי ארויף ביז צו די הויכע בערג פון גריזים און עיבל. די בערגלאך זיינען בעזעצט מיט הונדערט־יעהריגע איילבירטען־וועלדלאך. דער וועג איז אויך גענוג בעלעבט און מיר האבען אנגעטראפען גאנצע קאראוואנען פון קעמלען, וועלכע ציהען איבער דעם וועג, און פיהרען איבער אויל און זייף פון דער האנדעלס־שטאָדט שכם קיין דמשק.

פיעלע רוסישע פויערן, גאנצע מחנות פילגער, צופוס־געהענדע און מיט וואגען פאהרענדע, האבען דורך דעם וועג אדורכגעצויגען פון ירושלים קיין נצרת. שכם אליין ליגט ארומגערינגעלט פון פעטע גרינע פעלדער, גוט בעארבייט, און מיטען די פעלדער פאר דער שטאָדט האבען מיר אנגעטראפען דעם גרויסען קוואל וואסער, נעבען וועלכען עס זיינען געשטאַנען די וועשערינס און האָבען זייערע וועש געוואשען. דער קוואל וואסער, דאס איז געוועזן דער שטאָלץ פון שטאָדט, און צו־ליב איהם האבען אודאי אונזערע אבות זיך בעזעצט אין דער שטאָדט און זי איז געוואָרען דער מיטעל־פונקט פון ארץ־ישראל. ווארים שכם מיט איהרע גרינע פעלדער, מיט איהר קוואל וואסער זעהט טאקע

אוים צווישען די נאקעטע גרויע שטיינערדיגע בערג, ווי א אאזיס אין מדבר.

איידער דוד האט איינגענומען ירושלים און געמאכט אוים איהר די הייליגע שטאדט, איז דער מיטעל־פונקט פון ארץ־ישראל ביי אידען געווען שכם. שכם האט געמוזט אין דער טראדיציע שפילען א גרויסע ראָלע. שוין אברהם האט זיך דא צום ערשט בעזעצט, ווען ער איז אין לאנד כנען אריינגעקומען. און אונזער טאטע יעקב, ווען ער איז צוריק געקומען פון לבנון און פאר זיך אליין געמאכט א הויז, האט ער זיך דאס הויז געגרינדעט אין שכם, דא האט פאסירט די מיאוסע געשיכטע מיט אונזער מוהמע דינה, וועלכע איז געווען א נייגעריגע און געוואלט זעהן „די טעכטער פון לאנד", האט זי בעגעגענט דער זוהן פון חמור — שכם, דער קרוין־פרינץ פון שכם. און וואס דערנאך האבען זיך פאר איהר אזוי בלוטיג אבגערעכענט אנזערע צוויי פעטערס שמעון און לוי, מיט די פיילענבויגענס, פאר דער מוהמעס שאנד. און עס דוכט זיך, אז ביז היינטיגען טאג קענען אונז נאך די שכמ'ער נישט פערגעסען דאס בלוטיגע געשלעג, ווארום ביז'ן היינטיגען טאג וואוינט נישט אין דער פערהעלטניסמעסיג גרויסער שטאדט קיין איין איד. און ווען אונזער וואגען איז קיין שכם אריינגעפאהרען, האבען די שכמ'ער געווארפען אויף אונז בייזע בליקען, און נאך גוט, וואס מיר האבען א אידישען „שומר", א „דוד", פון מרחביה מיטגענומען, אז ער זאל אונז בעשיצען. אין שכם האט אונז געהייסען משה רבינו שטעהן ביי די פיס פון די צוויי בערג, הר גריזים און הר עיבל, און פון גריזים אויסהערען די ברכות און פון עיבל — די קללות. און טאקע דא האט יהושע צוזאמענגערופען דאס פאלק, דערנאך ווען זיי האבען דאס לאנד איינגענומען און אויפגעשטעלט דעם געדענקנים־שטיין. און קוים האט זיך נאר דאס פאלק מיט ירבעם בן נבט אין דער שפיץ אבגעריסען פון דוד'ס הויז, איז דער פראטעסט געגען ירושלים געווען שכם' און צוליעב דעם טאקע קענען עס אונז ביז'ן היינטיגען טאג אונזערע שטיף־ברידער די שומרונים ניט מוחל זיין, וואס מיר האבען זיך געלאזט פערפיהרען פון דוד'ן און געגרינדעט א נייע רעזידענץ־שטאדט, א ירושלים, וואס מיר האבען זיך געלאזט איבעררעדען פון די נביאים ישעיהו, אדער ירמיה, אז ירושלים איז און וועט זיין די שטאדט,

וועלכע גאט האט אויסגעקליבען, אז זייער בית־המקדש זאל דארט שטעהן.

ווארום די אמת'ע הייליגע שטאָדט, זאָגען זיי, איז שכם, און דאָס אמת'ע בית־המקדש איז גארנישט חרוב געווארען און שטעהט נאך ביז'ן היינטיגען טאָג אויפ'ן הר גריזים, אין וועלכען זיי ברענגען יעדעס יאהר דעם קרבן־פסח, און אז משיח וועט קומען, וועט ער צוזאמענרופען און צונויפפיהרען די אידען נישט קיין ירושלים, נאר קיין שכם, אויף דעם בארג גריזים.

ווארום קוים איז מען אין שכם און מען רעדט זיך פאנאנדער מיט די שומרונים — האלטען מיר נאך אין אנפאנג. עס האט זיך דורך דער גאנצער צייט גארנישט געענדערט און מיר לעבען נאך אין קריעג צווישען יהודה און ישראל, צווישען ירושלים און שומרון. מיר האלטען נאך אין יענע צייטען, ווען דער מלך יהודה איז ארוים מלחמה האלטען מיט'ן מלך ישראל, דער מלך יהודה האָט זיך פערלאָזט אויף גאט, און אויפ'ן נביא'ס רייד, און דער מלך ישראל האט אב־געדונגען די „אייזערנע רייטוועגען" פון מלך מואב. מיר האלטען נאך אין יענע גוטע צייטען, ווען די שומרונים קומען אונז שטערען די מויערען ארום ירושלים אויפצושטעלען און מיר מיט איין האנד לעגען מיר די שטיינער אויף די מויער און אין דער צווייטער האנד האלטען מיר דאס שווערד און וועהרען זיך געגען זיי. מיר האלטען נאך אין יענע צייטען, ווען די שומרונים לאָזען ניט די גליל'ער קיין ירושלים געהן עולה־רגל זיין און געהען ארוים אויף די וועגען בעפאלען זיי. ווארים דער כהן גדול פון די שומרונים, ר' יעקב, מיט זיינע צוויי שוועסטערן־קינדער. קוקען אויך אויף אונז בייז, וואָס מיר פאָהרען קיין ירושלים עולה־רגל זיין. און דער זוהן פון כהן־גדול, זיין ממלא־מקום, זאגט אונז נאך מוסר, רעדט אונז אב מיר זאלען נישט געהן קיין ירושלים, וואס איז דאך גארנישט קיין אידישע שטאדט, און ווערט פון משה רבינו קיין איין מאל נישט דערמאהנט, נאר מיר זאלען בלייבען אין שכם, און אויפ־געהן צום בית־המקדש, וואָס שטעהט אויפ'ן הר גריזים.

געבליבען זיינען אין גאנצען פון די שומרונים ביז א הונדערט און זעכציג נפשות, וואס וואוינען אלע צוזאמען ווי איין משפחה, ארום דעם הויף פון כהן־גדול. א העלפט פון זיי האבען ווייבער, נאר די מעהרסטע פון זיי האבען נישט קיין חתונה, ווייל עס פעהלט זיי

אוים כלות. א שומרני ווארט אויף א ווייב א דרייסיג־פערציג יאהר ביז זי ווערט ערוואקסען, ד. ה. אלט צעהן, צוועלף יאהר, רייף חתונה צו האבען, און ער האט אנגעזאמעלט א צוואנציג, דרייסיג נאפאלעאן (שוואנציג־פראנקען שטיק), אז ער זאל זיך קענען קויפען. די מיידלאך ציהען זיך אלע אויף אינאיינעם אין הויף פון כהן־גדול, א זיבען, אכט מיידלאך פון דריי ביז א צעהן יאהר אלט, דרעהען זיך ארום אין הויף און מען זעהט, ווי אלע שומרונים, וואס וואוינען ארום דעם הויף גיבען אכטונג אויף זיי, אז זיי זאלען גוט געדייען, און קוקען אויף זיי, ווי זיי וואלטען געווען א נאציאנאל־אייגענטהום... נישט איין שומרוני, א מאן פון עטליכע און דרייסיג יאהר, וואס ווערט אויפגעצעהרט פון די ווארימער מזרח'שער זון, קומט צו געהן צום הויף פון כהן־גדול און קוקט אריין דורך די גראטעס, ווי די כלות פאשען זיך, ווי די געגנז, און קוקט אויף זיין צוקונפטיגע, וועלכע איז שוין אלט א פיער יאהר, צי זי איז דורך דער נאכט עפעס צוגעוואקסען...וואַרים די שומרונים קויפען זיך די כלות ביי זייערע עלטערען איידער זיי ווערען נאך געבוירען... זיי בעשטעלען די כלות ביי זייערע עלטערען... און, אז עס ווערט געבוירען ביי וועמען א מיידעל, איז עס א נאציאנאלער יום־טוב. אזא הונגער איז אויף ווייבער אין שכם ביי די שומרונים

דורך א שמאלען פינסטערען קארידאר, וואס ציהט זיך דורך, ווי א לאנגער קעלער, איבער דער שטאדט פון שכם, זיינען מיר אנגעקומען אין הויף פון די שומרונים. דעם כהן־גדול האבען מיר נישט געטראָפען אין דער היים, ער איז געווען אויף א זיצונג פון א וואהל־פערזאמלונג, וואס שכם האט צוזאמענגערופען, אויסצוקלייבען א דעפוטאט אין פארלאמענט אריין קיין קאנסטאנטינאפאל (ווי מאדנע דאס קלינגט פאר שכם). געטראפען האבען מיר אין דערהיים זיינעם א זוהן, א בחור פון עטליכע און דרייסיג יאהר, מיט א בלייך אויסגעפייניגט געזיכט, פערצעהרט פון דעם הייסען קלימאט, און פון אונערפילטע פערלאנגען, אז עס איז געווען א רחמנות צו קוקען דערויף. דער בחור איז דער ממלא־מקום פון כהן־גדול, דער געלערענטער ביי זיי. ער שרייבט שוין אליין איבער די תורה, אין דעם אלטען אידישען כתב, זייערע געבעט־ביכער, ווארום די שומרונים ווייסען גאר נישט פון דרוק ביז'ן היינטיגען טאג. מיט איהם איז געווען זיינס א שוועסטער־קינד, וואס האט געהאט דאס גליק פאר א פאר טעג צוריק א ווייב צו

קריגען. מען האט עס אן איהם אנגעזעהן, אז ער האט חתונה געהאט. די פרייד האט פון איהם ארויסגעשטראהלט, און דער יונגערמאן מיט זיין צעווארעמטען טעמפעראמענט האט זיך געכאפט פאר אונז, אונז צו אַגיטירען פאר שכם מיט'ן הר גריזים, אויף אַ לשון־קודש, וואס איז קוים געווען צו פערשטעהן. דער צווייטער בחור, דער ממלא־מקום, האט געקוקט אויף דעם יונגען מאן מיט גרויס קנאה, און ער האט אלע מאל געוויזען אויף דעם חתונה־געהאטען און געזאגט מיט אַ קרעכץ און קנאה די ווערטער: „הוא בנה בית". — דער ממלא־מקום האט אויך שוין אַ כלה, ער האט זי אונז געוויזען, אַ מיידעל פון פינף יאהר, נאר ער ווארט ביז ער וועט זיך אנזאמלען „מוהר". עס הייסט, ער וועט האָבען זיינע פינף און צוואנציג נאַפּאָלעאָן. פופצעהן האט ער שוין, און איצט וויל ער אונז פערקויפען אַ געשריבענעם חומש — פאר אַ פינף און צוואנציגסטעל וייב. מיר האבען איהם צוגעזאגט דאס „פינף און צוואנציגסטעל וייב", נאר ער זאל אונז ווייזען זייער שוהל, מיט דער ריכטיגער ספר־תורה און ארויפפיהרען אויפ'ן הר־גריזים, ווייזען זייער „בית־המקדש" מיט'ן מזבח.

דאס שוהלכעל איז זעהר אן ארימעס, אן אלט ספר תורה, געשריבען אויף שווארצען אלטען פארמעט, פערפלעקט און צוריסען, אין דעם אלטען אידישען כתב. פון כתבי־קודש האבען זיי נאר דעם ספר יהושע, עטוואס פון אן אנדערען נוסח פון אונזערען. אויך אַ דברי־הימים פון די מלכי ישראל, (פון די איבעריגע ספרים פון תנ"ך, פון די נביאים — האלטען זיי גישט, און רעדען וועגען זיי מיט אַ געוויסער שנאה), וועלכער ד"ר גאסטער, דער לאנדאנער רב, (וועגען וועלכען איבעריגענס די שומרונים דערצעהלען וועגען זיין בעזוך ביי זיי מיט בעגייסטערונג און האלטען איהם פאר אַ הייליגען), זאל האבען אויך געפונען ביי זיי צווישען אנדערע, איינציגע ספרים פון זייערע כהנים־גדולים און סדרי־תפילות און תחינות — דאס זיינען זייערע ספרים. נאר מקנא האב איך זיי געווען דאס זיידענע דמשק'ער גע־וועבעכטס, אין וועלכען עס איז געווען איינגעהילט זייער ספר־תורה. דאס זיידען־שטיק איז געווען אן עכט אָריענטאַלישעס מייסטער־שטיק געוועבט, ווי אין תלמוד ווערט דערצעהלט: „אין בליץ פון דער נאכט". אויף אַ זילבערנעם מאטען אונטערגרונד ציהען זיך דורך בלויע בליצען, ווי אין דעם זיבען־פארביגען רעגען־בויגען, אין געזאנג געוועבטע

זונענדיגע בלויע קאַלירען, אהן איין מאטיוו, אהן א מוסטער, נאר ווי דאס געזאנג, וואס גיסט זיך פון א צופלאַמטען זונען־אונטערגאנג. ווי א הימעל מיט בלויע בעלויכטענדע וואלקענס, האט דאס דמשק'ער געוועבעכטס אויסגעזעהן. איך האָב אַנגערעדט דעם פּעסימיסט, אַז מען זאל דאס שטיק ארויסקריגען פאר דעם ווילנעם אידישען מוזעאום. מיר האבען צוגעזאגט דעם ממלא־מקום געלד פאר א גאנץ ווייב — ער זאל אונז דאס שטיק ארויסגעבען. ווי עס האט זיך איהם נישט דאס געלוסט, האט ער מורא געהאט פאר דער עודה, ווארום דאס געוועבעכטס האבען זיי בירושה פון אלטע, אלטע צייטען, און עס איז ביי זיי פערהייליגט.

די צוויי בערג, דער הר גריזים און דער הר עיבל, ליעגען איינער געגענאיבער דעם אנדערען, טאקע ווי צוויי עדות. איך האב מיר פאר־געשטעלט, אז דער הר גריזים, דער בארג, אויף וועלכען מען האט גע־געבען די ברכות, מוז זיין בעשאָטען מיט גרין גראָז, מיט געלע פעלד־בלימעלאך, מוז זיך באדען אין שפע, וואס די ברכות האבען איהם בע־גאסען. דאגעגען דער הר עיבל, דער בארג, אויף וועלכען מען האָט געגעבען די תוכחה מוז זיין גאל און גאל, און בעשאטען מיט דער־נער, שטעכענס, און פערוואָרפען מיט שטיינער, און מיט שרעק האָב איך ענטפלעקט, אַז דער בארג עיבל, דער בארג פון דער תוכחה, איז בעפלאנצט פון וויינגערטנער, מיט אוילבירטען און אויפ'ן שפיץ בארג האט זיך ווער אויפגעשטעלט אן אריענטאלישען פאלאץ און ארומגע־פלאנצט א גארטען, און מענשען וואהנען אויף איהם. און, פערקעהרט, דער בארג גריזים איז וויסט און לעער פון מענשען, ווילדע ציגען קריכען ארום צווישען די שטעכערס, און דער וועג איז אזוי אנגעשאטען מיט שטיינער, ווי אלע צרות פון אידען, וואס זיי האבען געליטען, צייט די תוכחה איז געגעבען געוואָרען, ווי אַלע קללות פון דער תוכחה וואָלטען געוועז אויף איהם אויסגעשאָטען. איך האָב בעוואונדערט די צוויי שומרונים, דעם ממלא־מקום פון כהן־גדול מיט זיין שוועסטער־קינד, וועלכע זיינען געשפרונגען איבער די שטיינער, ווי יונגע קאזעס. איך האב קוים געקענט נאכקריכען נאך זיי, און נאך צוויי שעה שטיי־גען, בין איך א מיעדער, א גע'הרג'טער, ארויפגעקומען אויפ'ן בארג.

די שומרונים האבען מיר געוויזען דעם שטיין, וועלכען יהושע האָט אויפגעשטעלט אַלס עדות. זיי האָבען מיר געוויזען דעם שטיין,

אויף וועלכע אברהם האט געזאלט ברענגען, (נאך זייער טראדיציע, אויפ'ן בארג גריזים) פאר א קרבן, יצחק'ן. זיי האָבען מיר געוויזען זייער „בית־המקדש“, וועלכעס בעשטעהט פון א חורבה צוזאמענגעקלי־בענע שטיינער, אויף וועלכער זיי ברייננען דעם קרבן־פסח. איך האב אויף איהם גארנישט געקוקט און האב געקוקט אויפ'ן הימעל. איך האב געקוקט אויף דער וועלט; איך האב געקוקט אויף דעם לאנד, וואס האט זיך ענטפּלעקט פאר מיינע אויגען.

איך האב שוין לאנג געקלעהרט דעריבער, שטייגענדיג איבער די בערג פון ארץ־ישראל, פארוואס דוקא אין דעם לאנד איז אויפגע־שטאנען דאס גלויבען פון איינציגען גאט, וואס הערשט אין הימעל איבער אלעס. אז מען איז אין ארץ־ישראל, און מען זעהט דאס ברייטע וויטע לאנד, וועלכעס ענטפּלעקט זיך יעדען אויגענבליק אויף צעהנדליגע מיילען וויט — איז גאר קיין וואונדער נישט, וואס דא האבען די מענשען צוערשט בעגריפען, אז גאט איז עטוואס העכערס פון דעם, וואס מיר זעהען מיט אונזערע אויגען, וואס מיר טאפּען אן מיט אונזערע הענד; אז גאט איז העכער איבער אונז, ער רוהט איבער אונזערע קעפּ — ווי די פליגלען פון א גרויסען אדלער פליהט ער איבער אונז. די לופט איז אזוי קלאהר אין ארץ־ישראל, אז שטע־הענדיג אויף יעדען קליינעם בערגעל, ענטפּלעקט זיך די לאנדשאפט אויף צעהנדליגע מיילען וויט. דאס גאנצע לאנד בערגעלט זיך, איין בערגעל אויפ'ן צווייטען, אזוי, אז דער מענש קוקט נישט אין ארץ ישראל אויף דער ערד, נאָר אין הימעל אריין. די ערד דערווייטערט זיך פון זיינע פיס און ער זעהט זי אין איהר אונענדליכקייט, ווי דעם הימעל. דער געדאנק געהט ארויס פון די ענגע פיער איילען, אין וועלכע ער ווערט איינגעפּאסט אין דער נעבעלדיגער לופט פון אונזער לאנד. ער נעהמט ארום די וועלט, ווי די אויגען נעהמען ארום די לאנדשאפט. דעם גאנצען הימעל האט ער איבער זיין קאפּ, און די גאנצע ערד האט ער אונטער זיינע פיס. און אז אויף די בערג, אונטער דעם הימעל, איז געריטען אויף זיין אייזעל א פּאטריארך, א אברהם אבינו, אדער איז געשפּרונגען איבער די בערג א פאסטוך יעקב, האט איהם געמוזט קלאר ווערען דער געדאנק, אז גאט איז נישט דאס קליינע, וואס ער זעהט פאר זיך מיט זיינע אויגען. אז גאט הערשט איבער דעם אלעס, איבער דעם גרויסען גאנצען הימעל, און איבער

דער גרויסער גאנצער ערד, אז גאט איז העכער איבער די הימלען, וואס ער האט איבער זיין קאפ, אז גאט איז דאס גרויסע, דאס איינ־ציגע, דאס ערהאבענע, וואס האט אלעס אין זיך, און וואס ער איז אין אלעס.

מלא כל הארץ כבודו!

און שטעהט מען אויפ'ן הר גריזים, זעהט מען די גאנצע וועלט, דעם גאנצען הימעל און די גאנצע ערד, ווערט דער געדאנק נאך פעסטער און נאך קלערער. פון איין זייט גיסט זיך אויס דער ים און זיין אונענדליכקייט. איבער איהם, ווי א רויטער פלאקערדיגער באלען, קוילערט זיך די זון איבער דעם גרויסען הימעל־פעלד אין די אויפגע־קאכטע וועלען אין ים אריין; עס צינדט אונטער דער ברענענדיגער באלען די בלוויליבע דורכזיכטיגע הימעל־קליידער, און זיי לאזען זיך אין דעם ים אריין, אין דעם וואסער צו פערלעשען זייער שרפה, אבער ער צינדט אונטער, דער ברענענדיגער באלען אויך דעם ים, און עס ברענען זיך שוין די קאלטע וועלען פון ים אינאיינעם מיט די וועלען פון הימעל און בעגיסען די וועלט מיט זייער רויט־ברענענדיגעם בלוט. פון דער צווייטער זייט בארג הילען זיך אין דעם פיאלעטען־זיידענם איין די בערג פון מואב. ווי א קליין אונבעהאלפען קינד דריקט זיך דער ירדן מיט'ן ים המלח אונטער די פיס פון די בערג, ווי ער וואלט מורא געהאט פאר דעם ערנסט פון דער נאכט, וואס פאלט, ווי א פליגעל פון א אדלער, פון הימעל אראב. די גאנצע ערד ליגט דיר צו דיינע פיס, ווי א ארימער ווארם אונטער דעם גרויסען הימעל, און קארטשעט זיך מיט אונטערטעניגקייט איין פאר דער אימה פון גאט.

ווארום אין ארץ ישראל פיהלט מען די אימה פון גאט. עס איז דא א מאכט, וואס הערשט איבער אלעס. דער הימעל ווערט אנגע־צונדען אין איין גרוים ליכט, און די ערד ווערט אויסגעלאשען און הילט זיך אין די נאכט איין און ווערט דערשראקען פאר די גרויס־קייט פון גאט, וואס ענטפלעקט זיך איבער איהר. און די מענשען, וואס געפינען זיך צווישען הימעל און ערד, פאלען מיט'ן פנים און בוקען זיך פאר דער אימה פון גאט, וואס בעפאלט די ערד, און ער־ציטערט אלע איהרע איינוואהנער.

און ווען איך בין אראב פון בארג גריזים, איז שוין געווען נאכט. ווי א לויכטענדער ווארים איז געלעגען שכם צווישען די צוויי בערג.

עס האבען שוין אונז אבגעוואַרט די שומרונים און ארויסגעשטרעקט צו אונז די הענד, שנאַרענדיג: ״באַקשיש„. מיין הארץ איז נאך פול געוועזן מיט די אימה פאַר גאָט, וואס איך האב אויבען אויף דעם בארג אין מיר איינגעזויגען. איך האב געזעהן דאס רעשט פון די שומרונים, אַמאָליגע שונאים פון יהודה, וואָס שטעהט מיט די אויסגע־שטרעקטע הענד, שנאַרענדיג „באַקשיש״, אונטער דעם בארג דאָ. איך האב זיך פערשעהמט פאַר זיי, און האב ביי מיר געטראַכט, אפשר האבען די רעכט, וואס זאגען, אז „א גרויס חסד האט גאָט געטהאן מיט אונז, וואס האט אונז פערשפּרייט צווישען די פעלקער פון דער וועלט״. ווארום ווער ווייסט, וואס וואָלט געווארען פון אונז, ווען מיר וואָלטען געבליבען דאָ, און מיר האבען דאך געטראָגען די אימה פאַר גאָט, וואס מיר האבען גענומען פון די בערג דאָ, אין דער וועלט אריין...

דאס ליכט פון דמשק.

„דיינע אויגען זיינען אזוי שעהן ווי די פלוימען פון דמשק“, זינגט דער אראבער אין די וויסטע זיין געליעבטע. ווארום קיין שטאדט אין גאנצען מזרח איז נישט אזוי בעליעבט און ווערט נישט אזוי בעזונגען אין די אראבישע פאלקס־ליעדער ווי דמשק, און נור דערפאר ווייל דמשק האט פיעל ברונען, און קיין זאך ווערט נישט אזוי געשעצט און טהייער געהאלטען ביים אראבער ווי וואסער.

און ווירקליך ליגט דמשק אין א גרויסען בלומען גארטען. פון איין זייט טאקע הויבען זיך אן די גרויסע מדבר־בערג; די הייסע זון קאכט אויף דעם ברענענדען זאמד און עס לויפען די ווארימע מדבר־ווינדען איבער דמשק און צוגליהען איהר לופט ווי בליי. נור פון דער צווייטער זייט ליגט דמשק אין א בלומען טהאל, פיעל פריהלינגס גע־וויקסען און דער פריהלינגס לופט קיהלט אב דעם הייסען ווינד וואס יאגט פון מדבר. און פיעל זיינען אין דמשק די קוואלען וואסער. אויף אלע גאסען, אין יעדען אלטען הויז, פון יעדען פארצייטיגען שטיין שפראצט ארויס א פרישער קוואל און טרינקט אן די קעמלען מיט די מענשען. אלץ, אלץ וואס שמאכט אין דער מדבר נאך א טריף וואסער, בענקט נאך די דמשק׳ער קוואלען. און די דמשק׳ער קוואלען זיינען דאס וואס האבען בעריהמט געמאכט די אלטע שטאדט אין גאנצען מזרח, און וואס יעדער אראבער בעזינגט די שענהייט פון זיין כלה׳ס אויגען און פערגלייכט זיי מיט די „פלוימען“ פון דמשק.

אן אלטע שטאדט איז דמשק. אונזער עלטער זיידע אברהם האט זיך נאך פון דארט א הויז־קנעכט „ארויסגעשריבען“. דאס איז געווען זיין געטרייער אליעזר, וועלכען אברהם האט אנפערטרויעט דאס גוטס פון זיין הויז, און וועלכער האט די זכיה, ווי די אלטע אידישע לע־

גענדע דערצעהלט, צו בעדיענען אונזער זיידען אברהם אין גן־עדן. און שטעהסט דו אין די שמאלע געסלאך פאר די גרויע ווענד אין דעם אלטען באזאר, און זעהסט דיר צו צום לעבען פון אלטען אריענט, מיינסטו אז דו ביזט פערוואנדעלט געווארען אין דעם אלטען דמשק פון וועלכען אברהם האט זיך געקויפט א קנעכט.

ווארים דמשק איז די אריענטאלישסטע שטאדט און ווייט און פרעמד פון די ציוויליזירטע וועלט. אלעס לעבט נאך ווי אמאל אין די גוטע אלטע צייטען. דאָס גאנצע לעבען שפיעלט זיך אָב אין אלטען באזאר אויף די גאסען. ענג זיינען די געסלעך און בעשיצט מיט טעפיכען פאר די ברענענדע זון. די סוחרים זיצען הינטער די קראמען פאר זייערע לאדען, פערשפרייט אונטער זיך די פיס און רופען אויס זייערע סחורות. אבער ווי רופען זיי אויס זייערע סחורות? מיט פסוקים פון קאראן אדער מיט פערזען פון אראבישער פאעזיע. למשל, עס זיצט אן אלטער אראבער הינטער זיין לאדען, האלט א זילבערנעם פאסעק אין האנד און רופט אויס: קויפט, קויפט א פאסעק פאר אייערע פרויען, ווארים א שעהנע פרוי אהן א שעהן געציערטען פאסעק, איז אזוי ווי וויין אהן א בעכער... אדער עס איז אנגעקומען אן אראבער און פיהרט אויף זיין אייזעל צוויי לעדערנע האדעלן מיט זויער־מילך און רופט אין די גאסען: „דעם מן פון הימעל — פיהר איך — וואָס ערקוויקט מחמד'ן און די צדיקים אין גן־עדן". און די מחמדא־נישע פרויען, אין שווארצען איינגעהילט, מיט די פערהאנגענע געזיכ־טער, קומען אן מיט די טעפלאך אין די הענד, אדער אין טאשען־טיכלעך און קויפען אויף דעם מן פון גן־עדן — די זויער־מילך פון די לעדערנע לאדעלן. אדער דארט, אין א ווינקעל גאס, שטעהט איינער און שרייט הויך: „האניג! האניג!" און האלט אין האנד צוויי אפעלסינען צו פערקויפען.

יעדע מלאכה און יעדער מין סחורה קריגט מען אין אן אנדער געסעל צו פערקויפען. איך האָב אַם מעהרסטען ליעב געהאט צו דרעהען זיך אין געסעל פון די בשמים. דאָס געסעל פון בשמים איז א ים פון פערשיעדענע פארבען און קאלירען. דארט זיצען די שפינער וואָס נייהען אויף, אויס די פערסישע דיוואנען, אייזעל־זאטלען און זאטעל־טאשען, פערשיעדענע געשפאנען, און פאסקעס. דאס געסעל איז בע־האנגען מיט קאלירטע בענדער און די פערשיעדענע פארבען ברענען אויף

אין די זון, ווי פּאַהכען פון אַלע נאַציאָנען וואָלטען געווען אויסגעהאַנגען פאַר די הייזער. די סוחרים זיצען הינטער די טישען אין די זאַקען אויסגעזעצט. אַרום זיי רויכערן זיך פערשיעדענע בשמים וואָס יאָגען פון זיך אנגענעהמע ריחות, צוציהען די קונים מיט זייער גוטען געשמאַק. אין דעם געסעל איז שטילער ווי אין אַנדערע געסלאַך און די זון ברענט ניט אַזוי, ווייל די טעפּיכען פאַרשטעלען די שטראַהלען. דאָרט האָבען ליעב צו זיצען פאַר די טהירען פון די געוועלבלעך די אַלטע לייט און די חכמים און די געלעהרטע און רויכערן אויס די לאַנגע פלאַשען־ציבעכן און דערצעהלען זיך מעשיות אָדער רעדען פון פּאָליטיק, אָדער הערען זיך איין צו די רייד פון די חכמים און געלעהרטע. דאָרט, אין דעם געסעל קומט זעלטען אַהין אַ פרוי, ווייל וואָס האָט דען אַ פרוי צו זוכען דאָרט וואו מען פערקויפט אַזעלכע ערנסטע בעל־הבית'ישע זאַכען, ווי זאַטלען און געשפּענער? דאָס מאַכט דאָס געסעל זעהר חשוב אין די אויגען פון די אַראַבער און דעריבער האָבען עס ליעב די פאַרנעהמע לייט. וואָרים זיי ווערען נישט געשטערט פון דעם „נידריגען מין מענש", וואָס הייסט — ווייב. דאָך ווייזען זיך אין דעם געסעל די פרויען פון די רייכע האַרעמס, בעגלייט מיט זייערע בעלאַ־דענע עוונוכען, וועלכע קומען אין דעם געסעל אַריין אויפקויפען בשמים און פערשיעדענע שמעקענדע קרייטעכצער אויסצושמירען זייערע לייבער...

דמשק איז די שטאָדט אין וועלכע די מחמדאַנער פון די פער־שיעדענסטע עקען וועלט קומען זיך צוזאַמען און פון דאָרט געהט אָב דער צוג איבער'ן מדבר קיין מעקקאַ. דורך דעם בעקומט מען צו זעהן אין דמשק מוסעלמאַנער פון אַלע טהיילען וועלט און פון פער־שיעדענע קאָלירען און נאַציאָנען, וועלכע דרעהען זיך אַרום אין די גאַסען און עס זעהט אויס ווי איין גרויסער וועלט יאַהר־מאַרק פון די פעלקער פון מזרח. די מענשען געהען אָנגעטהאָן אין פערשיעדענע טואַלעטען, אין די רייכסטע פאַרביגע קאָלירען און יעדע פון די נאַצי־אָנען לעבען זייער אייגען אָרט לעבען. און אַזוי ווי אין אָריענט שפּיעלט זיך אָב דאָס גאַנצע לעבען אויף דער גאַס — געפינט מען זיך אין דמשק אויף דער גאַס ווי אין וועלט יאַהר־מאַרק. אַלעס, אַלעס אין אויף דער גאַס. פאַר די טהיר פון אַ באַרבירער זיצען אויסגעזעצט פערשיעדענע פעלקער און אַ פּאָאַר אַראַבישע יונגען גאָלען זיי די קעפּ,

אין א ווינקעל זיצט א געלעהרטער דערוויש אויף דער ערד און נעבען איהם שטעהט א פרוי געהילט אין שווארצען און לאָזט זיך אויפשרייבען א פּסוק פון קאָראַן אלס א קמיע פאר אן עין־הרע. אין איין הויז מאכט אן אראבישער סוחר א ברית און די געסט זיצען אויסגעזעצט פאר די טהיר, קלאפּען אין בעמבלען, און די דערווישען טאנצען פאר זיי. די פרויען לאָזען הערען פון זיך פריידען־געשרייען, וועלכע דריקען זיך אויס אין לאַנגע גאַרגעל־קרייהען און צווישען די שמחה־געסט פּיהרט דורך אן אייזעל טרייבער זיינע אייזלען, וועלכע מאכען אן א שטויב און פערשטעלען אלעם, און קיינער וועט איהם גאַרנישט זאָגען. די גאַס איז פאר אלע. און זעהר זעלטען טרעפט זיך, אז אין דעם ווירבעל און דעם רעש און געשריי זאל געשעהן אן אומגליק, מען זאל ווערען צוטרעטען אדער איבערפאהרען. מען האט צייט — אלעס געהט זיך געלאסען, בנעימות, נישט געאיילט, ווי די רוהיגע בנעימות'דיגע קעמעל־טריט פון א לאַנגען, לאַנגען צוג וועלכער קומט אן פון מדבר, ציהט זיך איבער די ענגע געסלעך פון דמשק און וועקט אויף די געוועלבלאך מיט זיין אנגענעהם־זיסען קלינגען פון די גלעקלעך אויף די העלזער פון די קעמלען.

איך האב ליעב דעם אייזעל־טריט. איך פלעג שטעהן שעה'ן לאַנג אויף די גאסען פון דמשק און נאכקוקען ווי די אייזלעך לויפען פאר מיר פערביי און ווי זיי שטעלען זייערע טריט, ווי זיי וואלטען געטאנצט. איידעל און מיט גרויסער גראציע זיינען די טריט פון דעם אייזעל. אין די אראבישע פּאעזיע ווערט ער געגליכען צו די טריט פון די יונגע פּרינצעסין אין שלמה'ס גערטנער. און ווי איך שטעה אזוי און קוק נאך די טריט פון די אהיים־קומענדע פעלד־אייזעל'ן, זעה איך ווי הינטער א קראם פון שניט סחורה, וועלכעס איז אין א בעשאטענע ווינקעל אין א געסעל, ברענט זיך א ליכטעל. צוערשט האב איך גע־מיינט, אז עס איז א ליכטעל פון א אויל־לעמפּעל, אבער דאס ליכט איז מיר געוועזן גוט בעקאנט און האט מיר אן עפּעס דערמאנט. איך קוק זיך גוט איין — עס ברענט זיך אן עלעקטרישעס ליכט. דאס עלעקטרישעס ליכט דא, אין מיטען הארץ פון אריענט, צווישען קעמלען־קלאנגען און אייזעל־טריט — דא אין די בעשאטענע בשמים געסלאך, וואו עס ווימעלט פון די אלטע נאציאנען פון מזרח — האט מיך אזוי געריהרט, אז איך בין טרויעריג געווארען. דאס ליכט פון מערב קומט

אָן — האָב איך מיר געזאָגט — עס איז דער ערשטער שטראַהל, און נאָך דעם עלעקטרישען ליכטעל וועלען קומען די גרויסע אייזען־באַהנען מיט די קלוגע מענשען פון מערב און אַן עק וועט נעהמען צו דעם קלאַנג פון די קעמלען און צו די איידעלע גראַציעזע אייזלען־טריט. איך האָב מיט אַמאָל דערזעהן אין דעם עלעקטרישען ליכטעל, ווי דמשק, דאָס אַלטע דמשק, איז אַנגעבונדען געוואָרען מיט דער וועלט. מיט ניו יאָרק, פּאַריז, בערלין, פּעטערבורג. עס האָט זיך אָנגעקניפּט אָן דער וועלט, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס עלעקטרישע ליכט שעפּט זיין קראַפט נישט פון אַן אייגענעם מאָטאָר, נור פון יענער זייט ים — פון די גרויסע אייראָפּעאישע שטעדט — פון מערב...

איך האָב געוואָלט דערגעהן דעם מקור פון וואַנען עס נעהמט זיך דאָס עלעקטרישע ליכטעל, און בין נאָכגעגאַנגען נאָך די עלעקטרישע דראָטען, און אָנגעקומען צו דער עלעקטרישער סטאַנציע. דער מקור פון דעם ליכט אין דמשק איז געווען — אַ רוסישער אידעל. אַ פּליט פון די אדעסער פּאָגראָמען. אויסגעוועזן איז ער שוין, דער אדעסער פּליט פון די פּאַגראמען — אַ וועלט. אַלעס שוין מיטגעמאַכט. גע־האַנדעלט שוין מיט די בעדואינער פון די הרי־מואב, און אויפגעקויפט שוין דיוואַנען פון די מחמדאַנער וואָס ציהען קיין מעקקאַ. דאָס געלד אָנגעוואָרען אין אַן אונטערנעהמונג אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, און אָבגע־שטעלט האָט ער זיך אין דמשק און געקראָגען אַ פערטרעטונג פון אַ פראַנצויזישער געזעלשאַפט. ער האָט שוין פון די דמשק׳ער מאַשען, וועלכע זיינען הונדערטער יאָהרען געווען איינגעהילט אין דעם שטילען שאָטען פון זייערע הויכע זיילען—ארויסגעיאָגט די שטילע טונקעלהייט און בעלויכטען זיי מיט זיין עלעקטרישעם ליכט. ער בעלייכט דאָס אַלטע דמשק.

אַ זוהן האָט ער אין דעם דמשק׳ער „אוניווערזיטעט“, אַ צווייטען זוהן וויל ער אָבגעבען אין „גענעראַל שטאַב“, אַ מיליטער קאַריערע מאַכען. און דאָס „דמשק׳ער ליכט“ האַלט שוין אזוי ווייט, אז ער האָט שוין אָרגאַניזירט די אָרימע אידישע קהלה פון דמשק, וועלכע האָט ביז איצט געלעבט אין שקלאַפערייי. ער האָט ארויסגעקריגען געלד פון ראָטשילדען, ווען דער לעצטער איז דאָ נישט לאַנג דורך דמשק דורכגעפאהרען און האָט שוין אויפגעעפענט שוהלען פאַר העכער פון טויזענד אָרימע קינדער פון דמשק.

דורך די גאַנצע צייט האָט ער מיך אַגיטירט פאַר די אָרימע אידישע קהלה פון דמשק, וועלכע האָט ביז איצט געלעבט אין אַ פינ־סטערניש, ביז ער, „דאָס ליכט פון דמשק" איז געקומען און הויבט די אידען אָן אויפצוקלערען. ער האָט געוואונען אייניגע ספרד'ישע אידען פון דער קהלה און מיט זייער הילף געמאַכט די ערשטע תלמוד תורה. די אָרימע עלטערן פון די קהלה גיבען אַוועק זייערע קינדער צו דער אַרבייט אין די היגע פאַבריקען, וועלכע אַרבייטען אויס די דמשק'ער קונסט־זאַכען. און דער איך רעדט פון די „קליינע שקלאַפען", וועלכע זיצען גאַנצע טעג ביי זייער צוואַנג־אַרבייט מיט אַזאַ וואָרימקייט, אַזוי פיעל ליעבע, אַזוי ווי זיי וואָלטען געוועזען זייערע אייגענע קינדער. ער פיהרט מיך אין די שוהלען, וועלכע ער האָט געגרינדעט, און דער־נאָך פיהרט ער מיך צו דער אַרבייט ביי וועלכע די קינדער ווערען פערשקלאַפט.

איך בין אַריינגעקומען אין אַן אַלט רייך הויז. עס זיינען נאָך איבערגעבליבען אייניגע אַלטע הייזער אין דמשק, וועלכע זיינען בע־ריהמט געווען מיט זייער קינסטלערישע מאָזאַאיקע, מיט וועלכע די ווענד פון די הייזער זיינען געווען בעפוצט. דאָס הויז איז געווען איינס פון די אַלטע הייזער מיט וועלכע דמשק שם'ט. איך האָב געמיינט, אַז איך בין פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ גן־עדן־התחתון ווען איך בין אַריינגעקומען אין דעם הויף פון דעם הויז. דער הויף איז אויסגע־זעצט מיט פערשיעדענע ציטראָנען, אָראַנזשען און אתרוגים־בוימער און מיט די בעריהמטע מזרח געוויקסען. דאָס אַלעס האָט געבליהט און דער געשמאַק פון די בליהענדע אָראַנזשען האָט פערכאַפּט דאָס הארץ. אין מיטען דעם גאָרטען שפּריצט אַ ברונען קלאָהר וואַסער און ווייסע טויבען טרינקען פון ברונען. אין סאַלאָן, וואו מען האָט אונז אַריינ־געפיהרט, זיינען די ווענד בעדעקט מיט מאַרמאָר אין וועלכע עס זיינען אויסגעקריצט פערשיעדענע פויגעל־טויבען, און הענגעל וויינטרויבען. און בעצירט מיט פסוקים פון תהלים, וועלכע זיינען אויסגעזעצט מיט מאָזאַאיק. אַן אַלטער איד אין אַ לאַנגע, גראָהע באָרד איז אונז אַקעגען געקומען און געבעטען אונז זיצען אין ווייכע, טיעפע פערסישע דיוואַנען. אַ קנעכט אויף אַ זילבערנע דמשק'ער טאַץ האָט אונז דערלאַנגט קאַפּע מיט ליקער, און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך בין פערוואָרפען

געווארען אין איינע פון יענע הייזער, וועגען וועלכע עס דערצעהלט זיך אין די געשיכטען פון „טויזענד און איין נאכט“.

אבער עס איז נישט געווען א הויז פון „טויזענד און איין נאכט“ עס איז געווען א גאנץ איינפאכער מאגאזין וואו עס פערקויפט זיך די קינסטלערישע אויסארבייטונגען פון דמשק'ער קונסט ארבייט, וואס איז בעריהמט אין דער וועלט. און דער עמפפאנג וועלכען מען האט אונז געמאכט איז אזא מנהג אין אריענט מיט וועלכען דער סוחר נעהמט אויף זיינע קונים. דער אלטער איד האט אונז ארומגעפיהרט אין די סאלאנען פון זיין הויז, וואו עס זיינען געווען אויסגעשטעלט די זאכען צו פערקויפען. עס זיינען געווען קליינע טישלאך, וואס זייער פרייז איז געשטיגען אין טויזענד פראנקען; אויסגעשניצט און אויס־געציערט אין מאזאאיק ארבייט מיט ווייסען עלפענביין און מיט גאלדענע דינע פעדעם; פערשיעדענע לוסט־גערטנער פרוכטען, בלו־מען און פויגעל אין די פערשיעדענסטע פארבען. עס זיינען געווען אויסגעשטעלט זילבער ארבייט, אויסגעקריצטע קליינע מייסטערווערק. אויף די ווענד זיינען געהאנגען דיוואנען, בעריהמטער דמשק'ער זייד און געוועב, וועלכע האבען געווארפען פון זיך אזא ליכט, ווי די זיעבען פארביגע רעגען־בויגענס. אויס פיעל פון זיי האבען די בלומען געלויכטען ווי די רויזען פון די ביימער אראב אין א זונען־שיין נאך א רעגען, און דאס גאנצע הויז איז געווען ווי א גרויסער לוסט־גאר־טען. איך בין געווען ווי אין כשוף, איך האב מיינע אויגען נישט געגלויבט פון דעם פיעלען ליכט און פארב וואס האבען פון די ווענד אראבגעגלאנצט.

דער בעל־הבית האט אונז דערנאך אריינגעפיהרט אין די ווערק־שטאטען, וואו די ארבייטען ווערען אנגעפיהרט — אבער ווי אונ־גליקליך בין איך דערנאך געווארען. די ווערקשאפטען זיינען געווען גרויסע געפעננגנישען פאר קליינע, קליינע שקלאפען. קליינע, פיצעל־דיגע קינדער פון פינף יאהר און נאך ווינציגער זיינען געזעסען אויף שמאלע בענק. בלייכע און מיט שמוציגע געזיכטלאך פון שוויס האבען זיי אויף זייערע יונגע קניען געהאלטען די זילבערנע כלים און מיט זייערע קליינע הענטלאך האבען זיי אויסגעהאקט אין די כלים די בעציערונגען מיט זילבערנע און גאלדענע פעדים. פיעל, פיעל זיינען געווען די קליינע שקלאפען וואס האבען אנגעפיהלט די לאנגע טונקעלע

קארידארען פון דעם קינדער־געפענגניש. זייערע אייגענע פאטערס, מוטערס, עלטערע שוועסטער — זיינען געווען די אויפזעהער איבער די קינדער און זיינען ארומגעגאנגען און צוגעזאגט די ארבייט. פיעל קינדער, פערשמאכט פון די ווארימע לופט אין די ענגע קארידארען זיינען איינגעשלאפען מיט זייערע פערמאטערטע געזיכטלאך אויף זייערע שטיקלאך ארבייט. באלד האבען זיי זייערע עלטערע שוועס־טערלאך אויפגעוועקט מיט די עלענבויגענס, בעמערקענדיג פון דער־ווייטענס, אז די אויפזעהערין קומט אן. די צושראקענע אויגלאך פון זייערע קינדערשע געזיכטער האבען עדות געזאגט, אז זיי קומען פון דעם פאלק, וואס שרעקט זיך תמיד — פון אידען. און דאס אידעל פון אדעם האט מיר טאקע דערצעהלט אויף אידיש, כדי דער אלטער אראבישער איד, זייער פרינציפאל זאל ניט פערשטעהן, אז די מעהרסטע קינדער וואס ארבייטען די ארבייט, זיינען אידישע. די עלטערן פער־קויפען די יונגע הענטלאך פון זייערע קינדער, די ליכטיגע שיין פון זייערע יונגע אויגעלאך פאר שפאט ביליג, ווארים זיי זיינען אונווי־סענד און זיי האבען קיין פרנסה נישט און לעבען דא ביים פעטער ישמאל אין גרויסע צרות. די אראבער זיינען געגען זיי פיעל קולטור־רעלער און ענטוויקעלטער און זיי שוינען שוין זייערע קינדער. די אידען שטעהען דא אויף א פיעל ניעדריגער שטופע ווי די אראבער, און זיין אויפגאבע איז, זאגט ער, די אידען קולטורעל צו ערהויבען. טויזענד קינדער האט ער שוין אבגעראטעוועט פון די קינדישע געפענג־שאפט און האט פאר זיי געגרינדעט תלמוד־תורות. ער פיהלט, זאגט ער, ווי גאט וואלט איהם אהער געשיקט, אז ער זאל די אידען פון דמשק צו הילף קומען. איך האב אנגעקוקט דאס אדעסער אידעל, דער פליט פון די פאגראמען, און דערמאהנט זיך, אז ער פערשפרייט עלעקטרישעס ליכט אין דמשק. און זיין עלעקטרישעס ליכט מיט זיין ערעפענען תלמוד תורות פאר די אידישע קינדער האט בעקומען ביי מיר א צוזאמענהאנג און איך האב איהם ביי מיר א נאמען געגעבען: „דאס ליכט פון דמשק“.

נור פון דענסמאל אן ווען איך זעה דאס איידעלע געוועב פון דמשק׳ער זייד, אדער די מאזאאיק ארבייט פון דמשק׳ער זילבער — קען איך זיך שוין מעהר נישט פרעהען ווי אמאל. מיר דאכט זיך **אז איך זעה אין דעם זייד דאס זונען־ליכט וואס די קינדער האבען**

איינגעוועבט, אוועקרויבענדיג עס פון זייערע יונגע קינדישע אויגען; אין די בלומען און פרוכטען פון דער דמשק'ער זילבער־ארבייט זעה איך זייער יוגענד וואס די קינדער האבען מיט די האמערלאך אין די קליינע מייסטערווערק אריינגעהאקט. **דורך דעם זייגען זיי אזוי שעהן...**

פסח אין ירושלים.

יום־טוב איז נאר אין ירושלים. צו קיין שטאדט אין דער וועלט פאסט זיך נישט אזוי דער יום־טוב, ווי צו ירושלים.

א פאר טעג פאר פסח בין איך מיט הונדערטע אנדערע אידען קיין ירושלים ארייגעפאהרען. איך בין די פאאר טעג ארומגעגאנגען, ווי אין חלום. איך האב נישט געוואוסט צו איך געפין זיך אין דעם היינטיגען ירושלים, אדער אפשר איז אונזער צייט צוריקגעגאנגען, און איך געפין זיך אין דעם ירושלים, ווען דאס בית־המקדש שטעהט נאך אויפ'ן הר־הבית, און די אידען פון אלע עקען ארץ־ישראל זיינען אויפגעגאנגען קיין ירושלים עולה־רגל זיין, און איך בין אויך מיט זיי; אדער אפשר זיינען שוין מקוים געווארען דעם נביא'ס לאנג־ערווארטעטע ווערטער: והיה באחרית הימים — (ווען משיח וועט קומען)...

עקסטרא צוגען געהן פון יפו קיין ירושלים מיט טויזענדע רוסישע „באגאמאלצעס", וואס זיינען ערשט אנגעקומען מיט די רוסישע שיף אויף פסח קיין ירושלים: סלאוואקען, גריכען, אלבאניער, סערבען און בולגארען האבען שלום געמאכט צווישען זיך און זיי געהען דא אין זייערע פארבען־רייכע נאציאנאלע קאסטיומען איבער די בערג פון יהודה צו גאט'ס בארג ארויף. אין וואגאן מיט מיר זיצען אידען פון פערשיעדענע טיילען פון דער וועלט: בוכארער אין זייערע רייכע, פארביגע, זיידענע מאנטלען; פערסישע ארימע אידען אין זייערע בלויע, צוריסענע קליידער; תמן'ער אין זייערע טליתים איינגעהילט; א ציוניסטעל אין א שווארצען ראק, און א קארדער אין זיין אראבישע בובייע. איינער פרעגט דעם צווייטען: „יהודי?" — „יהודי" — איז דער אנטווארט. „קומו לכו ונעלה אל הר אדוני" (שטעהט אויף געהט, און לאמיר ארויפגעהן אויפ'ן בארג פון גאט).

שטעלט אַב די באַהן! נישט אַזוי שנעל איבער די פעלדער פון יהודה! וואָס לויפט די ווילדע אייזערנע חיה, וועלכע די וואָכענדיגע פעלקער פון די קאַלטע לענדער לאָזען לויפען איבער זייערע וואָכענדיגע לענדער? ניט דאָס וואָכענדיגע לאַנד פון די פעלקער פון דער וועלט איז דיר ארץ ישראל! דאָ איז יעדעס שטיקעל ערד הייליג! ארץ ישראל איז קליין, אין ארץ ישראל פאַסט נישט קיין באַהן, צופוס דאַרף מען אין ארץ ישראל געהן, שפּרינגען דאָ איבער די לייכטע בעטהויטע שלאָפענדע טהאָלען, איבער די גע־טאָקטע בערג, וואָס דאַכט זיך, אַז זיי זיינען פון מענשען'ס הענד גע־פאָרימט געוואָרען.

זעה, דער פריהלינג איז געקומען! בעשאָטען זיינען די טהאָלען און די פעלדער מיט דעם ווילדען רויטען מאָהן. גלאַנצענדע פעלדער לויכטען זיך מיט זייערע רויטע בלומען אין די יום־טוב'דיגע זון, וואָס שיינט איבער ארץ־ישראל.

שטעלט אָב די באַהן, קומט מיט ווייב און קינד, מיט די פּעקלאַך אויף די פּלייצעס, מיט די שטעקענס אין די הענד — ווע לען מיר שטייגען איבער די בערג, ניעדריגען און די טהאָלען קיין ירושלים, קיין ירושלים עולה־רגל זיין!

ירושלים איז שוין פול מיט יום־טוב'דיגע. אַלע פעלקער, אַלע נאַציאָנען פון ירושלים (אין ירושלים איז דאָ אַ מוזעאום פון די נאַ־ציאָנען פון דער וועלט) גרייטען זיך צום יום־טוב, צום פסח. די ווילדע בודואינער פון מדבר זיינען אריין געקומען אין זייערע יום־טוב'דיגע קליידער קיין ירושלים. פון פריה־מאָרגענס אָן ציהען זיך די אָרימע פעלאַכען (די אַראַבער פּויערען) פון זייערע דערפער קיין ירושלים אריין, מיט די פאַהן אין האַנד. דער שאף (רב) פון דאָרף טאַנצט פיר דער פאַהן, אַזוי ציהען זיי זיך אריין קיין ירושלים פון די פערוואָרפענסטע ווינקעלעך פון ארץ ישראל. יעדער דאַרף מיט זיינע טענץ, מיט זיין בעמבעל, מיט זיין געזאַנג.

זעהט, זעהט! ווער קומט דאָס אָן פון בית־לחם'ער, פון שכם'ער, פון יריחו'ער וועג? דורך אַלע טהויערען טרעטען זיי אריין קיין ירושלים מיט די פאָהנען פון פאָרענט. צי קומען דאָס נישט די אידען פון אַלע ווינקלען פון ארץ ישראל מיט זייערע שעפּסעלעך דאָס קרבן־פסח ברענגען אין בית המקדש? ניין. דאָס בית המקדש איז

חרוב, און אויפ'ן הר־הבית — אויף דעם בארג פון דער וועלט—הערשט דער מאחמאדאנישער קלויסטער; דאס ציהען אריין קיין ירושלים די מוסולמאנער. פון דאנען געהען זיי אב היינט, ערב פסח, צו משה רבינו'ס קבר (וואס א שאד האט גע'טענה'ט, אז ער האט געפונען דורך נבואה), אין דעם מדבר פון יהודה, ביי יריחו. זעהט, ווי זיי טאנצען, ווי זייערע ווייסע חאלאטען פלאטערען אויף, ווי פאהנען אין דער זון. זייערע קאלירטע טיכער ברענען אין דער זון.

עס איז א יאהר־מארק היינט, א גרויסער יום־טוב־יאהר־מארק פון די פעלקער פון דער וועלט. דער פסח־יאהר־מארק אין ירושלים.

פארנאכט האב איך זיך אוועקגעשטעלט אויפ'ן וועג קיין בית־לחם, געגען איבער דעם ציון־בארג, אבווארטען די לעצטע אנקומענדע קיין ירושלים מיט אבענד־באהנען. עס קומען אן אידעלעך פון אלע טהיילען וועלט. דאס זיינען די טוריסטען (רייזענדע), וועלכע האבען זיך אראבגעכאפט פון די שיף אויף א ווייליע, וועלכע האבען זיך אראבגעכאפט קיין ירושלים, בלויז אויף פסח; זיי לויפען דורך ארץ ישראל אין א צוויי וואכען. ווי קלעגליך, ווי ארים האבען זיי אויסגעזעהן אין זייערע גראהע אייראפעאישע רעק, אין זייערע שווארצע היט, אין זייער „הילוך" צווישען די פעלקער פון דער וועלט אין דעם יום־טוב־שטאדט.

איך האב דערקענט בעקאנטע געזיכטער: אידען פון רוסלאנד, פון דייטשלאנד, פון אמעריקא... און איך האב זיך דערמאנט, אז מיין יום־טוב וועט ניט זיין צווישען די בלויע פלושענע קאפאטעס פון די פוילישע אידען, צווישען די רייך־קאלירטע רעק פון די בוכארער אידען. מיין פסח וועט זיין צווישען די טוריסטלעך אין „אפיציעלען" סדר אין האטעל—ווי טרויעריג עס איז מיר געווארען!

און טאקע איז דער סדר אין האטעל צווישען די שווארצע פרעק, צווישען די דאמען אין די פאריזער טואלעטען, אויסגעקומען א קלעג־ליכער, א וואכענדיגער. וואס האבען געהאט צו זאגען אט דא די אנגעלאפענע פון די אייראפעאישע שטעדט, וועלכע זיינען געקומען זוכען גלויבען, שטימונג און טרייסט אין ירושלים? קיין גלויבען איז שוין לאנג ניטא אין זייערע הערצער. זייערע נערוועז זיינען בע־וואקסען מיט פעטס, און היילינקייט איז ניטא מעהר ביי זיי. גע־זעסען זיינען זיי, פיינט האבענדיג איינער דעם צווייטען. זיי זיינען

געווען אליין. ירושלים איז ניט געווען צווישען זיי. איך בין אנט־לאפען פון דעם געמאכטען סדר און בין אליין אין גאס ארוים.

ליכטיג האט די לבנה געשיינט איבער ירושלים. ירושלים האט געהאט איינע פון יענע נעכט, ווען דעם מענשען דאכט זיך, אז ער געפינט זיך נישט אין זיין בעקאנטער וועלט, נור ער איז פערבלאנ־דזשעט געווארען אין א וועלט פון חלומות. יעדעס בערגעל און יעדען טהאל האט מען געזעהן אין דער נאכט, ליגענדיג איינגעשלאפען אין דער לבנה־ליכט. הויך און גרויס זיינען געשטאנען די שטערן איבער ירושלים. ווי יעדער שטערן וואלט געווען א נשמה פון א וועלט, און זיי שטעהען, אלע וועלטען, איבער ירושלים. איך בין ארויף אין דער נאכט אויפ'ן הר־ציון און זיך געשטעלט געגענאיבער די ברכה־טייכעל. ביי טאג איז דאס טייכעל שמוציג, און עס וואשען נאך היינט די וועשערינס די וועש אין דעם וואסער; ביי־נאכט, ביי דער לבנה־שיין, האט זיך מיר געדאכט צו זעהן בת־שבע, ווי זי באדט זיך אין וואסער, און דוד המלך זעהט זי פון זיין שלאף־פענסטער, וואס האט געמוזט זיין דא, אויף דעם ארט, וואו מיינע פיס טרעטען יעצט. און דארט, אויף יענער זייט, ליגען אויסגעשפרייט די אויל־גערטנער פון ירושלים. דארט האט געזאלט זיין הורדוס־פאלאץ, דארט זיינען די גערטנער, אין וועלכע די בחורים פון דער פראווינץ, וואס זיינען היינט קיין ירושלים אריינגעקומען עולי־רגל זיין, וועלען זיך מארגען זייערע כלות אויסקלייבען. איז דען ירושלים נישט צוריק ירושלים? שטעהט דען דאס בית־המקדש נישט אויפ'ן הר־הבית?! און זיינען דען אידען פון אלע עקען וועלט נישט געקומען דאס קרבן־פסח ברענגען?! זעהט די שאטענס, וואס ליגען אין די טהאלען! דאס זיינען דאך די שלא־פענדע אידען מיט זייערע ווייבער און קינדער — האבען זיך אויפגע־האקט געצעלטען ארום דער שטאדט, ווארים ירושלים קען זיי אלעמען נישט צונעהמען: אזוי פיעל זיינען געקומען קיין ירושלים...

צו מארגענס אין דער פריה איז די זון אויפגעגאנגען יום־טוב'דיג איבער ירושלים. יעדען טאג געהט די זון אויף יום־טוב'דיג איבער ירושלים, נור דעם טאג פסח האט זיך געדאכט, אז גאט האט צוריק נעבארגט אויף דעם טאג די זון איהר זיבעץ־פאכיגען שיין, וואס ער האט אוועקגענומען פון איהר אין דעם טאג, ווען דאס בית־המקדש איז חרוב געווארען.—אזוי ליבטיג האט זי געשיינט. די פעלקער פון

ירושלים האָבען געפייערט יום־טוב. נור דעם גרעסטען יום־טוב האָבען אידען אין ירושלים. עס איז דער מנהג אין ירושלים, אז אידען פון אַלע חברות, פון אַלע שוהלען, פון אַלע שטיבלעך, קומען יום־טוב מוסף דאווגען פאר'ן כותל־מערבי, פאר די שטיינער, פאר די עדות פון בית־המקדש אויסצוגיסען דעם „מפּני חטאינו". איך האָב זיך אוועקגעשטעלט ביים כותל מערבי און אָבגעוואַרט די אָנקומענדע אידען. צוערשט זיינען אָנגעקומען אונזערע פוילישע אידען, אין די שטריימלעך, אין שיך און זאָקען, אין די רייכע פּלושענע בלוי־זיידענע קאַפּאָטעס, וועלכע האָבען אראָבגעהאנגען איבען זיי, ווי די זשופּאַנעס אויף די אַלטע פוילישע שלאַכטשיצעס; די ווייבער אין זייערע לויכ־טענדע שטערן־טיכלעך, אין זייערע זיידענע בעבלומטע טיכלעך האָבען אויסגעזעהן שטאָלץ און זיכער. נאָך זיי זיינען אָנגעקומען די ספרדים אין זייערע שווארצע, לאַנגע רעק מיט די בלוי־ארומגעבונדענע קעפּ. די ערנסטע געזיכטער, די שווארצע בערד פון די הויכע, ברייט־ביינינע אידען האָבען געוואָרפען אַ טרויעריגען בליק ארום זיך; טרויעריג און שטאָלץ איז דאָס געזיכט פון די ספרדים, ווי איבער זייערע פּנים'ער וואלט געוועז אויסגעגאָסען דער צער פון גלות. אין זייערע אויגען ליגט דער שטאָלץ פון זייער אַלטען יחוס. רמב"ם־קעפּ און שבתי־צבי־קעפּ, און יעדער פון זיי זעהט אויס, ווי אַ „נאַטהאַן דער ווייזע"— אַזוי שיינט די חכמה אראָב פון זייערע הויכע שטערנס...

באַלד פלאַקערט אין די זון עפּעס אויף. וואָס איז דאָס? צו זיינען נישט געקומען די מלכים פון מזרח בויגען זייערע קעפּ פאר'ן הר־הבית? — דאָס זיינען די בוכארער אידען, ארומגעהילט אין זייערע זיידענע, רויט־פארביגע, גאָלדען־בעוועבטע כאַלאַטען. שטאָלץ און הויך־מוטהיג געהען זיי, ווי די קיסרים. ארויסגענומען האָבען זיי פון זייערע קאַסטענס די ברייטע גאָלדענע פּאַסעקעס מיט די גרויסע שלע־סער, און אויסגעציערט זיך לכבוד יום־טוב. באַלד קומען אָן די תימנ'ער, די קאָרדען, די אראַבישע אידען, און צווישען זיי די שווארצע פּרעק פון אונזערע טוריסטען. גאָט, ווי אָרימלעך האָבען אויסגעזעהן די קנעכט אין די שווארצע פּרעק, צווישען די מלכים אין די גאָל־דענע מאַנטלען...

באַלד האָט זיך דאָס אַלעס ארומגעוויקעלט אין די ווייסע טליתים; און אַז די כהנים האָבען אויפגעהויבען די הענד ביים דוכנ'ען צו בענשען

דאָס פאָלק, בין איך געשטאַנען, ווי אין חלום, איך האָב נישט גע־וואוסט צי איך געפין זיך אין דעם אַלטען, אַלטען ירושלים, צי עס זיינען שוין ערפילט געוואָרען דעם נביא'ס לאַנג־ערוואַרטעטע ווער־טער „והיה באחרית הימים“—און אַט, באַלד, באַלד וועט די גרויע שטומע וואַנד, וואָס שווייגט תמיד, זיך צושפּאַלטען, און מיר אַלע געהען אויף, געהען אויף, ווייטער צום הר־הבית!...

דער אכזר

(א בילד פון ירושלים).

ירושלים האָט געדורשט נאָך רעגען.

עס איז געווען פאַר פסח. די רעגענדיגע טעג זיינען שוין לאַנג געווען פאַרביי און די ציסטערנעס (גריבער וואו דאָס רעגענוואַסער קלייבט זיך אָן) זיינען געווען כמעט לעער. עס איז נור געווען צו האָפען נאָך אויף די לעצטע רעגענס פסח־צייט אויפ'ן מלקיש. אָבער דער מלקיש איז זעהר אַ דינער און קנאַפּער רעגען, און פון איהם איז ניט געווען פיעל צו ערוואַרטען, נאָר אויך דער מלקיש איז שוין זייט איינינע טעג געהאַנגען אין דער לופט און איז ניט אַראָבגעפאַלען. די הימלען זיינען געווען פערכמאַרעט, ביינאַכט האָט זיך עפּעס גע־זעהן בליצען און צו מאָרגענס, אין דער פריה, האָט דער ווינד פער־יאָגט די כמאַרעס און קיין רעגען איז ניט אַראָבגעפאַלען. מען האָט בעשיינפּערליך געזעהען, אַז עס איז עפּעס דאָ אַן עכוב (אָבהאַלט), וואָס האַלט אויף דעם מלקיש און פאַר דעם עכוב האָט זיך ירושלים געשראָקען.

פאַר די איינוואָהנער פון ירושלים איז אויפגעשטאַנען די שרעק פון די זומערדיגע היצען און די אימה פאַר דעם דורשט, ווען די ציס־טערנס וועלען זיין אויסגעטריקענט און מען וועט אויסגעהן פאַר'ן ביסעל אָרימען וואַסער, וואָס די אַראַבישע וואַסער־טרעגער וועלען צוטראָגען אין זייערע נאדות (זעק פון קעלבערנע פעלכלעך) פון דרויסען פון ברכות (סאַזשעלקעס) פון שלמה המלך. אַ טרונק וואַסער וועט טהייערער קאָסטען ווי אַ מיטאָג עסען. און די קינדער וועלען לעכצען נאָך אַ טרונק און די מוטערס וועלען זיי ניט האָבען צו געבען. אַ שרעק איז בעפאַלען די איינוואָהנער פון ירושלים פאַר דעם זומער,

וואס וועט קומען און וועט אויסטריקענען דאס גרינס פון די פעלדער און דאס חיות פון די מענשען, און ווען וואסער וועט ניט זיין צו לעשען דעם דורשט. האט מען אין אלע מקום תפילות אויסגערופען, אז מען איז גוזר תענית און מען וועט דאווגען מאנטאג און דאנערש־טאג מיט סליחות און שופר בלאזען. פון די רבני העיר זיינען מודעות געווארען אויסגעקלעפט אויף אלע עקען פון ירושלים, אז מען זאל מתפלל זיין אויף רעגען. די חסידים האבען פערפאסט ספעציעלע תפילות פאר די קינדער און צוגעשיקט אין אלע חדרים, אז די מלמדים זאלען מיט די קינדער מתפלל זיין אויף רעגען. און גרויס און קליין, פון אלע קהלות אין ירושלים זיינען זיך יעדען פארנאכט צוזאמענ־געקומען פאר דער כותל מערבי, די וואנד געמאסטען, די פנים׳ער אין די שפארעס פון דער וואנד איינגעגראבען און די געוואלדען זיינען געגאנגען אין הימעל אריין און די וואלקענס צוריסען שרייענדיג, אז דער עכוב זאל פערשווינדען און דער מלקיש זאל ווי אם שנעלסטען אראבפאלען.

צווישען די מתפללים פאר דער כותל מערבי, אבגערוקט פון אלע אין א ווינקעל פון דער וואנד איז אויך געשטאנען לייזער היטעלמאכער און האט אויך מתפלל געווען. נור זיין תפלה איז גאר געווען אן אנ־דערע. ער האט זיך ארומגעקוקט און דערזעהן, אז גאנץ ירושלים איז איינגעטונקט אין די נארישקייטען פון דער וועלט. אלע, סיי גרויס און קליין, בעטען אויפ׳ן רעגען, וואס זיי דארפען עס פאר זייערע לייבער, און אן גאט—דער אמת׳ער תכלית צו וואס מען זיצט דא אין ירושלים, און צו וואס דער גאנצער מיין איז פון דער וועלט— אן דעם האט מען גאר פערגעסען, און די וועלט קען חלילה אונטער־געהן, אז די גאנצע מחשבה איז אבגעטהאן פון גאט און איז נאר איינגעטונקט אין די נארישקייטען פון דער וועלט — האט ער זיינע הענד פערשפרייט איבער דער וואנד און זיין פנים טיעף איינגע־גראבען אין די שפארעס און עס האט זיך געהערט פון איהם נור איין ברומען: רבונו של עולם, עטפלעק דיין כבוד איבער דער וועלט, טאטע אין הימעל, לאז מאכען וויסען דיין נאמען איבער די פעלקער פון דער וועלט״.

אז עס איז נאכט געווארען, האבען זיך די שטערן און די האלבע לבנה בעהאלטען אין די געדיכטע וואלקענס, און די פעטע פינסטער־

ניש האָט זיך אראָבגערוקט ווי אַ שרעק איבער דער שטאָדט. מיט אַ געטרייסטע האַרץ האָבן די ירושלים׳ער איינוואוינער פערלאָזט די כותל מערבי און זיינען צופֿריעדען אַהיים געגאַנגען רוהיג עסען זייער נאַכט־ברויט. זיי האָבן געזעהן בעשיינפּערלעך, אַז זייער תּפילה איז נרצה געוואָרען, ווארים דער הימעל איז געוועזן שוואַרץ בעוואָלקענט, פּון אַן עק הימעל האָבן זיך געריסען בליצען, וועלכע האָבן ווי אין אַ חלום בעלויכטען ירושלים און ארץ ישראל — און ירושלים האָט זיך געריכט אויף רעגען.

אין דער קליינער חורבה שוהל וועלכע די עולי ירושלים האָבען געפונען ווען די ערשטע אשכנזים האָבען זיך אָנגעהויבען צו בעזעצען אין ירושלים, און וואָס זי רעכענט זיך פון ר׳ יהודה החסיד אָן, איז פאַר ר׳ יהודה החסיד׳ס אָרון געשטאַנען אין מיטען האַלבער נאַכט ר׳ שבתי בערדיטשעווער, אַן אַלטער צובראָכענער איד, דאָס פּנים איינגעוויקעלט אין פּרוכת און האָט געקרעכצט ווי אַ קליין קינד: „טאַטע, טאַטע, עשה למען תנוקות!“ (טהו צוליעב די קליינע קינדער). אין דער שוהל איז דענסטמאָל קיינער נישט געוועזן. עס איז נאָך געוועזן פאַר האַלבער נאַכט, און די וואָס ריכטען אָב חצות האָבען זיך נאָך נישט אָנגעהויבען צוזאַמענצוקומען און ר׳ שבתי׳ן האָט קיינער נישט געקענט שטערען. אַ קליינע אויל־לאָמפּ האָט זיך געברענט איינזאָם פאַר׳ן אָרון און דאָס גאַנצע האַלב־איינגעפאַלענע שוהלעכיל האָט זיך געהילט אין די פינסטערניש. נור די שטענדערס און די גרויסע גמרות וואָס זיינען געלעגען אויפ׳ן טיש האָבען געוואָרפען זייערע שאָטענס איבער דער שוהלעכעל. און די שאָטענס האָבען זיך איינגעהערט צו ר׳ שבתי׳ס קינדערשע שטים וואָס האָט געוויינט אין דעם ווינקעל פאַר׳ן אָרון: „טאַטע אין הימעל, זיי זיך מרחם און שיק דעם רעגען פאַר די קליינע קינדערס וועגען“. אין דעם האָט זיך אין דער שטיל די טהיר געעפענט און לייזער היטעל־מאַכער מיט דעם סדור הינטער דעם אָרם איז אין שוהלעכל אריינגעקומען. שטיל אויף די נעגעל איז ער געטראָטען ביז ער איז פאַר דעם אָרון אָנגעקומען און איז אַ מינוט שטעהן געבליבען, איינגעהערט זיך צו ר׳ שבתי׳ס קול וואָס וויינט. און לייזער האָט אָנגעהויבען אין שאָטען פון דער נאַכט אויפ׳ן אַלטען גרייז־גראָהען איד מיט׳ן קאָפּ צו שאָקלען. אַ מינוט איז ער נאָך געשטאַנען, געשלאָגען זיך מיט דער דעה — געוואָלט אויפ־

מישען דעם סידור און אין ווינקעל זיך שטעלען, — נור באלד איז ער צוגעגאנגען צו ר' שבתי'ן און מיט כח איהם געריסען פון פרוכת און געוועקט איהם מיט א הויך קול:

— און דו אויך! און דו שבתי אויך!

געשווינד, מיט פערוואונדערונג האט ר' שבתי זיין בלייך, ער־שראָקען געזיכט, וואס איז פייכט און בעלויכטען געוועזען פון דעם אויל־לאמפּ, אויף דעם פרוכת אויפגעהויבען און אומגעקוקט זיך מיט שרעק אויף לייזער'ן. א מינוט איז ער שטעהן געבליבען, באלד האט ער ווי פערשעהמט גענטפערט:

— יא, לייזער, איך האב נישט געקענט, דער יצר הרע האט מיך אנגערעדט. פאר קליינע קינדערס וועגען, פאר די בהמות, פאר צער בעל־חיים. די וועלט האט אויך א כונה, לייזער, האט ר' שבתי אבגעענטפערט.

— און וואס שכינתא בגלותא (די שכינה, גאט איז אין גלות) איז גאר נישט, אלע איהר זיינען פערנומען מיט דעם רעגען, מיט דער וועלט, און דעם תכלית, דעם עיקר האט איהר פערגעסען, און דו שבתי אויך — וואס וועט דער סוף זיין?

— איך שרעק מיך פאר צער בעל־חיים—האט ר' שבתי פערשעהמט אבגעענטפערט און ווידער בעהאלטען זיין פנים אין פרוכת.

מיט בעם איז לייזער היטעלמאכער ארויס פון שוהלעכל, גע־קראכען אליין אין די ענגע פינסטערע גאסען. די נאכט איז געוועזען א פינסטערע, אן ערנסטע, א נאכט פון שרעק איבער ירושלים. ווי אויפגעגעסען איז דא די נאכט געווארען פון די ענגע געסלאך און דיקע ווענד, און די שאטענס פון די שווארצע טהירען פאר די געוועלבלעך. לייזער היטעלמאכער האט געפונען זיין וועג, זעהט זיך אוים, ער האט געקענט דעם וועג גאנץ גוט, ווארים ער האט אויסגע־מיעדען געסלעך, ארויפגעקראכען אויף טרעפּען, אראב פון בערגלעך און איז געגאנגען זיין וועג זיכער, ביז ער איז פון דער שטאדט ארויס־געקומען. דער וועג איז געווען א שווערער, אנגעשאטען מיט שטיינער, און ער האט דאך דערקענט דעם וועג און איז אראב אין גיהנום וואס ליגט תינטער דעם הר־הבית. פון גיהנום האט ער געפונען דעם וועג וואס פיהרט צו די בית־עולם'ס וואס ליגען צופוסענס דעם הר־הזתים. די ווייסע שטיינער האבען זיך געבלייכט אין די טונקעלע נאכט

אן עס האָט אויסגעזעהן, ווי די שאָטענס פון אַלע קדושים פון די אַלע פרומע און גוטע אידען וואָס ליגען דאָ פון אלע דורות, זיינען ביי־נאַכט פון זייערע קברים אויפגעשטאַנען און האָבען ארומגערינ־געלט דעם הר־מוריה און ווארטען אויף תחית־המתים און ווארטען אויף משיח'ן וואָס דארף זיך דאָ אויף דעם אָרט ווייזען. דאָ פון דאַנען איז דער הימעל נישט געווען אזוי טונקעל ווי ער האָט זיך אויסגעזעהן אין דער שטאָדט. ווייט אַוועק אויפ'ן וועג קיין בית־לחם האָט זיך אין די טונקעלע נאַכט איבער'ן הימעל אַ בלאָהער שלייער־דיגער וואָלקען געשיינט און געשוואומען צווישען די שווארצע נאַכט־וועלען, און דאָ און דאָרט בעלויכטען אַ שטיק הימעל און אויך גע־שיקט זיין גלאַנץ איבער דער ערד. אויפ'ן נייעם בית־עולם וואָס ליגט העכער אויף דעם בארג ארויף האָבען זיך געוויזען אייניגע לאַמטער־נעס, זעהט זיך אויס, אז מען איז דאָרט מקבר אַ טויטען, וואָס דאָס איז דער מנהג אין ירושלים מקבר צו זיין ביי־נאַכט. לייזער היטעל־מאַכער איז אַראָב פון וועג, כדי ער זאָל זיך נישט טרעפען מיט די אבלים און בעלי־מקברים, און ער איז געקראָכען אויף דעם בארג פון דער זייט וואו עס שטעהט דער יד־אבישלום — לאַנג געדרעהט זיך צווישען די קברים, ביז ער האָט זיך אבגעשטעלט ביי איין קבר פון אַ היילינגען נסתר, וואס דער סוד ווער דאָס איז געווען ווייסען נור אזעלכע אידען ווי לייזער איז, און האָט אריינגעקלאַפּט אין קבר אריין און געשריען הויך „טאַטע, זיי זיינען זיך עוסק בהויות עולם הזה, פערנומען מיט ד ע ר וועלט — אן תכלית האָבען זיי פער־געסען. אַלע — אַלע, גאַנץ ירושלים און שבתי אויך. איך בין אליין — און האָב ניט קיין כח מעהר, און דער יצר הרע רעדט אָן, צער בעלי־חיים, קליינע קינדער. טאַטע, האָב רחמנות, העלף מיר, אז איך זאָל ניט פערגעסען דעם תכלית". און לייזער האָט זיך אויפגע־שטעלט פון קבר, צושפּרייט די הענד און געווענדעט זיך צום בית־הקברות, ווי צו אַ עדה לעבעדיגע מענשען, און גערופען הויך אויפ'ן קול: אלה התמימים והקדושים השרוים תחת כנפי השכינה — שטעהט מיר ביי, די לעבעדיגע האָבען פערגעסען דעם תכלית — זיי זיינען זיך עוסק בהויות העולם, פערגעסט איהר איהם ניט! און ער איז געבליבען שטעהן און פערגלאָצט די אויגען צום הימעל און געדערדט צו זיך אין דער שטיל. אזוי איז ער אבגעשטאַנען די גאַנצע נאַכט.

דער הימעל האָט זיך אָנגעהויבען צו קלאהרען. פון מזרח צו הינטער די הרי מואב האָט זיך אָנגעצונדען א גרויס ליכט און פער־בלוטיגט א האַלבען הימעל. די הויכע בערג פון מדבר יהודה ארום יריחו האָבען זיך אָנגעהויבען ארויסצואווייזען ווי נאַקעטע הויכע שדים וואָס זיינען איבערגעבליבען פערגליווערט פון ששת ימי בראשית — א שרעק איז געפאלען איבער דער ערד פון די ערנסטקייט פון הימעל־ליכט וואָס איז געפאלען איבער איהר, און פון די טונקעלהייט פון דער נאַכט האָבען זיך אָנגעהויבען ארויסצושניידען די הויכע שפּיט־צען מויער וואָס רינגלען ארום דעם הר המוריה. ווייסע דערווישען (מחמד'אַנישע פּרושים, מאָנאַכען), די שומרים פון הר המוריה, האָ־בען זיך אָנגעהויבען צו זעהען אויף די שפּיצען פון דעם מויער און עס האָט זיך געדאכט, אז דאָס זיינען די כהנים אויף דעם מויער פון בית־המקדש און זיי ווילען באלד בלאזען שופר און וועקען דאָס שלאָפענדע ירושלים צו עבודת הבורא. אָבער ירושלים איז נאָך געשלאָפען אין די שאטענס פון זיינע הויכע טורעמס, און די שפּיצען פון זיינע קירכען און מאַשעען האָבען אנגעהויבען ארויסצושטארען פון געדיכטען נעבעל ארויס, וועלכער איז געהאַנגען א גאנצע נאַכט איבער ירושלים. אליין איז נאָך געשטאַנען לייזער היטעלמאכער ביי דעם אריינגאַנג פון בית־עולם און ווי אַ גזלן האָט ער געקוקט אין הימעל אריין און געזוכט אויב אַ וואָלקען הענגט איבער דעם הימעל. נור צורונען זיינען געווען די וואלקענס און פריש און שטארק איז די זון ארויסגעגאנגען איבער דעם ווייטען ברייטען לאנגען ארץ ישראל־הימעל און אויסגעטרונקען מיט איהר ליכט די פערלאָרענע צוריסענע שטיקער נעפּלען וואָס האָבען יתום'דיג געבלאנדזשעט איבער ירושלים. א ליכטיגער שיין האָט צופרידען געשמייכעלט איבער לייזער'ס אויס־געטריקענט ביינערדיג פּנים, די אויגען האָבען זיך שוואך פערגלאצט, ווי ער וואלט דעם בורא עולם א שבח אבגעגעבען, וואס ער האָט ניט צוגעהערט צו די תפילות פון די קליינינקע מענשעלעך פון ירושלים, וואס זיי בעטען פאר זייערע קליינליכע טעגליכע פערלאנגען אויף רעגען.

א צופריעדענעם בליק האָט ער געווארפען אויף די קברים פון בית־עולם וואָס האָבען אָנגעהויבען צו טריקענען זייערע טוי־בעפּייכטע שטיינער אין די זונן, א צופריעדענער שמייכעל איז אין די שטאַרע

האָר פון לייזערס באָרד אריין, ווי ער וואלט די טויטע דאנקען גע־וואָלט וואָס זיי האָבען ווי ער, ניט פערלוירען זיך אין די נארישקייטען פון דער וועלט און נישט פערגעסען דעם תכלית.

גליהענדיג איז די זונן איבער ירושלים אויפגעגאנגען, און ווידער האָט ירושלים געהאט איינעם פון איהרע טעג, וואס זי ווערט אויפ־געגעסען פון זונן און שטויב. ירושלים איז טרויעריג געווען, מיט אראבגעלאזענע קעפּ האָבען די אלטע לייט פון ירושלים איבער די שמאָלע געסלעך געטרעטען. זיי האָבען זיך פערשעהמט פאר זיך און פאר פרעמדע, פאר די זונן וואס איז ארוים שיינען איבער דער וועלט, און די וואלקענס פעריאגט, פערשעהמט, וואס גאָט האָט זיך צו זייער געבעט ניט צוגעהערט. זייער געוויין און זייער געשרעה איז אוועק מיט'ן רויך, און ארים און פערלאזט שטעהען זיי אין דער וועלט.

איינער האָט דעם טאג הויך מיט א פרעהליכע שטימע זיין תהילים געזאגט, דאָס איז געווען לייזער היטעלמאכער, אין זיין קליין געוועל־בעל איז ער געזעסען און גענייט דעם הוט אויף די ווערקשטעל, פאר איהם איז געלעגען זיין תהילים, און לייזער היטעלמאכער האָט גע־נייהט זיין הוט צווישען זיינע קניען און פרעהליך האָט זיין תהילים געקלונגען פון זיין געוועלבעל ארוים.

עס איז דורכגעגאנגען דער אלטער שבתי, צובראכען, אנגעלעהנט אויף זיין שטעקען, די האָר פון די בארד, ווי צוגעקלעפּט, האָבען זיך קוים געהאלטען אויף זיין אלט געל געזיכט, געבויגען האָט ער דעם קאָפּ טיעף צו דר'ערד און דאָס הארץ האָט איהם געשלאגען פאר בושה און פאר ארימקייט, וואס גאָט האָט זיך צו די תפילה פון ירושלים נישט צוגעהערט. ער איז דורכגעגאנגען לייזערס געוועלבעל און דערהערט לייזערס פרעהליכע תהילים זאגען, האָט ער זיך א מינוט אבגעשטעלט, אריינגעקוקט אין געוועלבעל און דערזעהען לייזער'ן. און שבתי האָט געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ און געברומט פאר זיך:

— אכזר, — און קליינע קינדער, און צער בעל־חיים געהט דיר נאר ניט אָן!!

די צווייטע דבורה.

אונטער דעם בארג תבור, נים ווייט פון טייכעל קישון, ביי וועל־כען דבורה הנביאה האט אזא גלענצענדען זיג אבגעהאלטען אנטקעגען די כנענים, זיינען צעשפּרייט א צוועלף היינטיגע בחורים איבער א ברייטען ווילדען פעלד, און זיינען בעשעפטיגט אבצורייניגען דאס פעלד פון די שטיינער און צונויפלעגען זיי אין קופּעס. די זון ברענט און די מיטאג שעה, און כאטש פון תבור אראב בלאזט אן אנגענעהם ווינ־טעל אין טאל אראב, דאך האט די זון אזוי אויפגעקאכט די לופט, אז די בחורים האבען שוין לענגסט אויסגעטרונקען דאס וואסער פון לע־דערנעם לאגעל, וואס זיי האבען מיטגעבראכט מיט זיך אין פעלד אריין, נים קלערענדיג וועגען דעם, אז די זון שטעהט נאך אין מיטען הימעל און צו אווענד איז נאך א לאנגע צייט.

אבער נים קוקענדיג אויף דער ברענענדיגער זון און מידען טאג, טוען די בחורים זעהר פלייסיג זייער ארבייט, און מען דערקענט גלייך, אז נים פאר בעצאלטען שכר יאגען זיי זיך אזוי צו ארבייטען פלייסיג, נור פאר א העברעען לויז און צוליעב א שעהנערען פארלאנג. און אז שמואל אברכי קוקט זיך ארום און זעהט ווי דאס פעלד איז שוין באלד ריין פון שטיינער, גרייט פאר'ן אקער, ווערט איהם דאס הארץ פול מיט פרייד. און ער שרייט צו זיין חבר גדליה דעם גימנאזיסט, וועלכער שטעהט אביסעל אבגערוקט פון איהם:

— אייל דיך צו, פּוילער, מיין טייל פעלד איז שוין אבגעריי־נינט.

גדליה דער גימנאזיסט איז דער אינגסטער פון אלע בחורים. ער איז געקומען אהער פון ביאלאסטאקער זעקסטען קלאס גימנאזיע. איהם איז שוין לענגסט פער'מיאוס'ט די ארבייט. ער האט זיך גאר ניט פארגעשטעלט, אז ערד־ארבייט איז אזוי שווער. ער איז געווען א ציוניסט פון קליינערהייט אן און ער איז אויפגעצויגען געווארען מיט די העברעאישע שירים, וועלכע באזינגען דאס אנגענעהמע לעבען פון ערד־ארבייטער. און נאך דערצו פונ'ם ארץ־ישראל ערד־ארבייטער, וועלכער רוהט אונטער זיין פייגענבוים און ווינשטאק — אין דעם לאנד פון זיינע עלטערען. ער האט אוועקגעווארפען דער מאמעס פעטען טיש און איז אראבגעקומען קיין ארץ ישראל בעארבייטען דאס לאנד. אבער פארזוכענדיג דעם טעם פון ערד־ארבייט האט ער אויסגעפונען, אז די פאעטען האבען אביסעל איבערגעטריבען די זיסקייט פון ערד ארבייט. געוועהנט צו דער מאמע'ס גוטען עסען, וועלכע האט געשטאפט איהר בן־יחיד'ל ווי מען שטאפט א גענזעל, האט ער זיך דא געקארמעט מיט טענע און געזאנג. זיין פעטער, אויסגעשטאפטער גוף'ל, וועלכער האט געטראגען די שפורען פון זיין מוטער'ס ליעבע, האט אנגעהויבען באלד אבצוצעהרען, און דאס שטענדיגע בויגען און ברעכען דעם רוקען אונטער דעם שפינדעל און האק, איז ניט געווען אזוי אנגענעהם ווי די פאעטען האבען עס בעזונגען. ער האט זיך לאנג ארומגעטראגען מיט'ן געדאנק צוריק אהיים צו פאהרען, נור ער האט זיך געשעהמט פאר די עלטערען און פריינד, האט ער זיך נאך ארומגעדרעהט אין די אידישע קאלאניעס. געגאנגען פון איין קאלאניע אין די אנדערע, און געפרואווט פערשידענע ארבייט, און צום לעצט אנגעקומען אין דער נייע קאלאניע, וועלכע אן אויפזעהער האט אונטערגענומען צו בעארבייטען פאר א ציוניסטישער ארגאניזאציע אין גלות. און דערפאר וואס עס איז געווען מעהר א אידעאלע אונטערנעהמונג האט מען געפרואווט בויען די קאלאניע בלויז מיט אידישע ארבייטער.

גדליה דער גימנאזיסט איז אזוי אבגעמאטערט געווארען פון דער היץ און פון שטענדיגען בויגען דעם רוקען, אויפהייבענדיג די שטיינער, אז עס האט זיך איהם ניט געגלוסט צו ענטפערען אויפ'ן חבר'ס רוף. זיין שווערער קערפער האט געפארעט מיט אנגסטען, צום סוף איז ער מיד געווארען און אויסגעצויגען זיך אויפ'ן נאקעטען פעלד.

שמואל אברכי האט באמערקט ווי דער גימנאזיסט האט זיך אויס־געצויגענע אויפ'ן פעלד און ער האט פערשטאנען דעם חבר'ס מוטה, איז ער צוגעגאנגען צו איהם טרייסטען:

— וואס איז, תומר? — האט ער איהם גערופען — ווידער מיד? די מאמע האט דיך צופיעל געשטאפט, דורך דעם קענסטו ניט פערטראגען קיין ארבייט. — האט שמואל געלאכט.

— די נשמה פאכעט ביי דיר אויך אויפ'ן שפיץ פינגער! — האט איהם גדליה געוויזען מיט'ן פינגער.

— ביי מיר? איך האב ליעב די ארבייט. אז איך קוק אויפ'ן בארג תבור און דערמאהן זיך וואו איך געפין זיך — האט אברכי אנ־געפאנגען צו פאעטיזירען.

אברכי ציהט דעם נאמען ניט פון זיין משפחה־יחוס, נור ער האט זיך דעם נאמען געגעבען אויס ליעבע צו די אלטע העברעער. אברכי איז געווען א פאעט און אין זיין פאנטאזיע האט ער זיך אויס־געמאהלען ווי ער לעבט אין דער צייט פון די אלטע העברעער. ער האט זיך געמאכט זיין אייגענע שפראך, אלצדינג גערופען מיט א העב־רעאישען נאמען, און, ווי ער וואלט גאר ניט געוואלט לעבען אין דער צייט פון היינט, האט ער דאס לעבען געזעהען אין אן אייגע־נער אויסגעפאנטאזירטער וועלט. אליין איז ער געווען א היי־בער, א דארער, א קרענקליכער אביסעל. פון דעם ערשטען טאג אן, וואס ער געפינט זיך אין ארץ־ישראל, איז ער ניט ארויסגעקומען פון פיבער, און ביינאכט האט ער האלוצינאציעס, און די חברים וואס שלאפען מיט איהם אין איין שטוב הערען איהם רעדען פון שלאף ארויס ווערטער פון אן אנדער וועלט און אן אנדער לעבען — פון דעם אלטען לעבען פון די אידען אין ארץ־ישראל, ווען דאס בית־המקדש איז געשטאנען. פון קינדהייט אן א שוואכער, די מוטער האט געציטערט איבער איהם, ווי מען ציטערט איבער א טייערע כלי וואס האט א שפאלט, און נאך מעהר אבגעצעהרט און אבגעשוואכט איז ער געווען פון לערנען, דאך האט איהם די ליעבע צו ארץ־ישראל געמאכט פאר א גבור. קיינער ווייס ניט וואו עס נעהמט זיך כח אין דעם הויכען, ברעכענדיגען קערפער צו שטעהען א גאנצען טאג אין דער

ברענענדיגער היץ און גראבען די ערד, — אזוי ווי ער וואלט זיינע כחות ניט געשעפּט פון זיין שוואכען קערפּער, נור פון א העבערער, אונזעהבארער קראפט. אברכי איז קיינמאל ניט מיד געווען, האט זיך קיינמאל ניט בעקלאגט און איז שטענדיג געווען אויפ׳ן ארט צו טרויסטען און צו שטארקען די שוואכע הענט מיט זיין פאעטישער בעגייסטערונג.

— איך וועל צוריק געהן קיין יהודה, דא איז טרויעריג און לאנג־ווייליג, נישטא קיין מענשען — און איך בענק נאך געזעלשאפט, — האט דער גימנאזיסט געזאגט.

— און איך האב ליעב דעם גליל, — האט איהם אברכי אבגע־ענטפערט. — יהודה איז צופיעל היינטיג. עס איז שוין באלד ניט ארץ־ישראל, עס איז א פארשטאדט פון אדעס — מיט זייער רוסיש און מיט זייערע תל־אביב זומער־וואהנונגען. דער גליל איז נאך אזוי אריגינעל אידיש, אזוי ווי די אידען האבען עס געלאזט. און יעדעס ארט דא טראגט א היסטארישען נאמען און דערמאהנט אזוי פיעל פון דעם אידישען אלטען לעבען. דעם תבור, קוק אן דעם תבור — אז איך זעה איהם אזוי אין א פארנאכט, ווי דער הימעל רויטעלט זיך איבער איהם, דאכט זיך מיר, אז אט באלד וועט דבורה אראבנידערען פון איהם. יעדעס מאל, ווען איך קוק אויפ׳ן תבור, זעה איך דבורה הנביאה. מיר דאכט זיך, איך זעה זי ווי זי נידערט אראב אין דער שפּיץ פון אידישע מחנות. זי רייט אויף א קעמעל — אויף איין אויסגעפּוצט קעמעל — און אידישע בחורים רינגלען זי ארום, האלטען וואך איבער איהר. יא, דער גליל איז שעהן! דא קענסטו זיך אין גאנצען איינלעבען אין דער פאנטאזיע פון אלטען אידישען גלויבען — ער איז נאך אזוי אומבארירט דער אלטער יונגער גליל! מען קען נאך דערקענען אין איהם די פעטע גערטנער, און די פייכטע גרינע לאנקעס, ווען אידען האבען איהם בעוואהנט. פארלאז ניט דעם גליל, לאמיר צוריק אויפלעבען דעם גליל! — האט אויסגערופען אברכי מיט בעגייסטערונג, ארומנעהמענדיג נדליה׳ן ביים פלייצע, אזוי ווי די גאנצע באלעבונג פון גליל וואלט אנגעהאנגען פון דעם גימנאזיסט.

— תבור אהין, תבור אהער, אז די בערג זיינען שטום און

דער גליל איז לעער — און איך דארף האבען א מענשען, וועלכער קען א ווארט אויסריידען. איך געה צוריק אין יהודה. — האט דער גימנאזיסט באשטימט.

— קיין יפו צום ים, און פון דארט מיט א שיף קיין אדעס צוריק אין גימנאזיום, אין גלות... האט אברכי געזאגט מיט אן איראנישען שמייכעל, וועלכער האט געשפיעלט אויף זיינע בלייכע, קרענקליכע ליפען.

דער גימנאזיסט האט געשוויגען.

— און ווער וועט בויען דעם גליל?

— די ארבייט איז נים פאר מיר. אין גלות וועל איך קענען מעהר אויפטאן פאר ציון.

— איך ווייס, איך ווייס — א ציוניסט ווערען. געה, געה, אבער זיי וועלען קומען, אנדערע, שטארקערע און בעסערע. — האט אברכי געזאגט, אויפגעהויבען זיך און געלאזט זיצען זיין פריינד.

פארנאכט זיינען זיך די בחורים צונויפגעקומען אין הויף פון דער קאלאניע. קיין הייזער זיינען נאך ניט געווען געבויט. מען האט ערשט געהאט איבערגענומען דאס פעלד פון אראבער. און די וואהנונג, וואו די בחורים האבען דערווייל געוואהנט, איז בעשטאנען פון נידעריגע ליימענע געצעלטען, וועלכע האבען אויסגעזעהען ווי שטאלען פאר בהמות. אויפ׳ן הויף און פאר דער טיר זיינען געלעגען אנגעלייגט גרויסע בערג מיט מיסט, פערטריקענטע און פערברענטע פון דער זון, וועלכע די אראבער האבען אנגעווארפען דורך דורות יאהרען. פון די קופעס מיט מיסט האבען זיך געטראגען שווארען שטעכעדיגע פליגען און אנדערע פליהענדיגע ווערים, וועלכע האבען געפייניגט אלעם לעבעדיגעם מיט זייער דרינגענדע אנפאלען.

עס איז געווען ערשט א פאר וואכען, ווי די בחורים האבען זיך באזעצט אין דעם אראבישען דארף, אין דער אונבאזעצטער, געפעהרליכער געגענד. די ערשטע פאר טעג זיינען אלע געווען בעגייסטערט צו פארוואנדלען א נייע שטיק ווילדע ערד אין א אידישע קאלאניע, באשאפען א נייעם אידישען אנהאלט פונקט אין א נייעם געגענד, פון

וועלכער עס וועט זיך אנטוויקלען א אידישער ישוב. צוערשט האבען די יונגע־לייט גענומען זיך צו דער ארבייט מיט דער גרעסטער בע־גייסטערונג. דער געדאנק, אז זיי זיינען די בויער, די פיאנירען פון א נייעם ישוב האט זיי כח געגעבען איבערצוטראגען ניט נור בלויז די שווערע ארבייט, צו וועלכער די מעהרסטע פון זיי זיינען ניט צו־געוועהנט געווען, נור אויך איבערצוטראגען די אלע אומבעקוועמליכ־קייטען און די נויטען פון די וויכטיגסטע בעדערפענישען, אהן וועלכע א מענש פון ישוב קאן ניט לעבען. נור דער עיקר האט זיך געפיהלט די נויט אין וואסער און ריינקייט. וואסער איז נאך אין דער קאלאניע ניט געווען, און מען האט עס דערוויל גענומען פון היסטארישען טייך קישון, וועלכער האט זיך געפונען ניט ווייט פון דער נייער קאלאניע. דער טייך קישון איז טאקי א היסטארישער טייך, און ביי איהם האט דבורה הנביאה צוזאמענגענומען צעהן טויזענד מאן פון די קינדער פון נפתלי און פון די קינדער פון ישראל און האט זיי געפיהרט מלחמה צו האלטען געגען די רייטערגען פון ברק, דעם קעניג פון כנען, און האט געהאט איבער איהם א גרויסען זיעג. נור קיין טייך איז ער ניט דער קישון. אז מען לערנט וועגען איהם אין פסוק מיינט מען, ווער ווייסט ווי עס שטראמען די וואסערען פון טייך קישון. אין דער אמת'ן אבער איז עס א קליין, קליין וואסערעל, וואס זומער־צייט ווערט עס אויסגעטריקענט און פארפאלען אין די הויכע גרעזער. בחנם האבען די בחורים פון דער קאלאניע געמאלקען דעם טייך קישון, אז ער זאל זיי געבען וואסער. זיי האבען אהיים געבראכט האלבע קרוגען מיט א בלאטיג וואסער, און מעהר לעהם ווי פייכקייט. דאס וואסער האט מען געזייעט און גענוצט עס צום טרינקען און קאכען, אבער צו וואשען זיך איז ניט געווען מיט וואס. קיין עסען איז אויך ניט גע־ווען. אביסעלע גרינס און טרוקען ברויט, וואס מען האט איינמאל אין וואך איבערגעפיהרט פון טבריה. די ערשטע פאר טעג האבען די בחורים פארביסען מיט טענצלעך און פארטרונקען מיט געזאנגען. אויף יעדער צרה, וואס עס האט זיך ניט געמאכט מיט זיי, האבען זיי זיך ארומגענומען ביי די פלייצעס און געטאנצט און געזונגען מיט אלע כחות:

ווער וועט בויען דעם גליל?

גדליה דער גימנאזיסט וועט בויען דעם גליל!

ווער וועט בויען דעם גליל?

שמואל אברכי וועט בויען דעם גליל!

אזוי האבען זיי זיך איינעם דעם אנדערען כבוד אבגעגעבען, און בשעת מעשה געפיהלט זיך גליקליכע, וואס זיי זיינען בויערס פון דער אלטער אידישער רייכער פראווינץ גליל. דאס געזאנג האט זיי אריינ־געבראכט אין בעגייסטערונג. זיי האבען זיך געפיהלט, אז זיי זיי־נען די אויסדערוועהלטע פון פאלק, וועלכע האבען די ערשטע דער־פיהלט די שטימע פון גאט צוריקצוגעהן אין זייער לאנד אריין און אויפצובויען דאס לאנד פאר זייערע ברידער. זיי האבען פארגעסען אז הונגער און אז אלע נויטען. זיי האבען אלסדינג אויסגעטאנצט און אויסגעזונגען, ווי זיי וואלטען געפיהלט די ווערטער פון דעם גרוי־סען זינגער: „אז ווען גאט וועט צוריקקעהרען די אידען קיין ציון — וועלען מיר זיך פרעהען. דענסמאל וועלען אונזערע מיילער זיין פול מיט געלעכטער און מיט געזאנג".

אבער דאס געזאנג און די בעגייסטערונג האבען ניט געקענט פערטרייבען זייערע טעגליכע נויטען. די ארבייט האט זיי באלד אזוי אויסגעמאטערט—אז פיעלע פון די יונגע־לייט, וועלכע זיינען ניט גע־ווען צוגעוואהנט צו פיזישער ארבייט, האבען געקלערט וועגען פער־לאזען די פיאנירען־קאלאניע און געהן נאך יהודה, וואו זיי האבען געהאפט צו קריגען גרינגערע ארבייט און צו זיין מעהר אין א ישוב צווישען מענשען. אברכי האט דאס באלד באמערקט, אז דאס, וואס דער גימנאזיסט האט איהם היינט געזאגט ביי דער ארבייט — דענקען פיעלע, און ער האט גלייך אנגעזעהען אז די בחורים, וועלכע זיינען געלעגען אויסגעצויגען אויף די בערגלעך מיסט און הויף פון סאריי, מיעדע פון ארבייט און ניט געקלעהרט וועגען עסען, וואס דער בחור, אויף וועלכען עס איז דעם טאג אויסגעפאלען דער משמר, האט פאר־בערייט פאר זיי. אין דער קאלאניע האט געהערשט א געדריקטע שטימונג. זיי האבען זיך געפיהלט ווי זינדיג — און איינער האט גע־ברומט דארט ווי פאר אלע:

— עס איז שווער פאר אז אינטעליגענטען מענשען די איינ־זאמקייט מעהר פון הונגער.

— אין יהודה איז דאך לייכטער פאר אונזער איינעם — מען קריגט א צייטונג, מען הערט וואס טוט זיך אין דער וועלט.

אברכי האט זיך צוגעהערט צום געשפרעך און איז טרויעריג געווארען.

— נישטא קיין כח ביי אידען, נישטא, — האט ער פאר זיך אליין געברומט, און אנגערופען זיך צום עולם:

— וואס זיצט איהר ווי די אבלים? העי, חיים, הויב אן: — מי יבנה הגליל? —

און האט גענומען דעם שווערען בחור'ל דעם גימנאזיסט, און געצויגען איהם אין טאנץ.

איינינע האבען מיטגעהאלפען מיט האלבע שטימען — אונטערברומענדיג, אבער פון די קופקעלעך מיסט האבען זיי זיך נישט בעוואויגען.

ווער עס האט ארויסגעצויגען פון טאש איין אלטע העברעאישע צייטונג, וועלכע ער האט זי שוין געהאט איבערגעלעזען אמאל צעהן, און פארטראכט זיך אין איהר, א צווייטער — א העפט „השלח", און אברכי אליין האט געזונגען מיט זיין האלב־הייזעריגען קול, אונטערגעקנאלט זיך מיט זיינע דארע צוויי פינגער.

דער בחור האט געזעהען, אז מען העלפט איהם ניט אונטער, האט ער ווידער געברומט פאר זיך, קרעכצענדיג:

— נישטא קיין כח ביי אידען, נישטא...

עס איז שוין געווארען טונקעל. דער בארג תבור האט זיך איינגעהוילען אין א גרויען נעבעל. — די זון האט נאך לאנג געציקט אונטערגעהענדיג און האט פארגילדט דעם ראנד פון הימעל. — איבער'ן טהאל האט זיך געקליבען א נעבעל, און א פייכקייט איז אויפגעגאנגען פון די גרעזער. איבער דער וועלט איז שטיל געווארען און ערנסט — די ערנסטקייט פון די ארץ־ישראל'דיגע פארנאכטען, ווען עס דאכט זיך, אז גאט רוהט איבער'ן הימעל פון ארץ־ישראל ביינאכט...

אין דער קאַלאַניע איז שוין אַלעס געשלאָפען. די צוויי־דריי וועכטער זיינען געשטאַנען אָנגעלעהענט מיט די רוקענס צו דער וואַנד פון די אַראַבישע שטאַלען, האָבען געהאַלטען די ביקסען אין די הענד און געקוקט אין די גרויסע שטערען אַריין פון ארץ־ישראל הי־מעל. אברכי איז אַליין אַרומגעקראָכען אַרום דער קאַלאַניע. ער האָט ניט געקענט שלאָפען ביינאַכט. דער פיבער האָט איהם אַרויסגעוואָר־פען, און ער האָט געבלאָנדזשעט, האַלב ווי אין חלום ביינאַכט, אַרום דער קאַלאַניע. ער האָט געקוקט אויף דעם באַרג תבור, אין גרויע נעבעל פון דער נאַכט האָט ער בעשיינפּערליך געזעהען, ווי דבורה הנביאה רייט אַראָב פון באַרג אַראָב אויף אַ קעמעל, בעקליידעט מיט גאָלד און טייערע חפצים, און אַרום איהר גבורים — די גבורים פון ישראל — האַלטען אַרום איהר וואַך.

— „און דבורה האָט צונויפגענומען צעהן טויזענד מאַן פון די קינדער פון זבולון און נפתלי — און איז אַרויסגעגאַנגען מלחמה האַל־טען מיט דעם קעניג פון כנען“. —

— וואו נעהמט מען היינט אַ דבורה — אַ דבורה הנביאה, וואָס זאָל בעגייסטערען דאָס פאָלק? נישטאָ קיין כח ביי אידען, נישטאָ. — האָט ער געברומט.

— אַ דבורה, אַ נייע דבורה — האָט אברכי געברומט פאַר זיך האַלב אין טרוים.

2.

אַ פלעשעלע פּערפיום.

איבער די גרינע לאַנקעס איז געפאָהרען אַ פוהר, און פון דער פוהר אַראָב האָט זיך עפּעס געבלישצעט אַ רויטער פלעק פון אַ קאַפּ־טענדעל, אַ ווייסער זונען־פלעק פון אַ זיידענעם באַנד האָט געפלאַקערט

אויף א פרויען קאפעליוש. די בחורים, וואס האבען געארבייט אין פעלד, האבען אבגעשטעלט זייערע לאפעטעס און נאכגעקוקט נאך דער פוהר מיט פערוואונדערונג. פון דער פוהר אראפ האט זיי ווער בע־גריסט. יעצט האבען זיי שוין קלאר געזעהען, א מיידעל פוכערט צו זיי מיט א ווייס טאשענטיכעל.

— שלום, שלום! — האט אראבגעקלונגען א ווייבעריש קול׳כעל פון פוהר אראב, — און געהאלטען אלץ אין איין בעגריסען זיי מיט׳ן ווייסען טאשענטיכעל.

די בחורים האבען אבגעענטפערט די בעגריסונג, אנגעקוקט זיך איינער דעם אנדערען, אויפגעצויגען די אקסלען פאר פערוואונדערונג, און זיינען געווארען פעראינטערעסירט און נאכגעקוקט מיט דארשטי־גע בליקען, וואו די פוהר וועט זיך אבשטעלען. געזעהען, אז די פוהר האט זיך אבגעשטעלט פאר די שטיבלעך פון זייער קאלאניע. זיי־נען זיי געווארען נאכמעהר פעראינטערעסירט, און זיי האבען אנגע־הויבען פרואווען טרעפען ווער דאס איז.

— דאס איז דיין שוועסטער, ציקער, — האט ווער גערופען צום גימנאזיסט — געקומען דיך אהיים נעהמען. געווים געקלאגט זיך, אז עס איז דיר שלעכט דא.

דער עולם האט געלאכט.

— ניין, עס איז אברכי׳ס בת ציון. ער האט זי אראבגערופען פון די בערג, אז זי זאל אונז קומען בעגייסטערען. — האט ווער געשפאסט.

אבער דער עולם איז געווען פעראינטערעסירט און נייגעריג צו וויסען, ווער דאס איז. דעם טאג זיינען זיי פריהער אהיים געקומען פון דער ארבייט, און פאר׳ן עסען האבען זיי זיך גענומען פארקעמען די האר מיט די פינגער און געפרואווט אבריייניגען די מלבושים פון דער ערד און בלאטע.

אז זיי זיינען אריינגעקומען אין דעם אראבישען הייל האט זיך דערפיהלט א געשמאק פון פערפיום. א טייל פון די בחורים זיינען עפעס אומבאוואוסט רויט געווארען, דער געשמאק פון פערפיום האט

מאָרגנ געווירקט אויף זיי, און דער גימנאַזיסט איז פּלוצלונג באַלעבאַט געוואָרען, דער קריפּילדיגער שוואַר־פּעליגער אנקעל האָט געשטופּט איין בחור נאָכ׳ן אנדערען:

— עס שמעקט, דו הערסט?

— וואָס?

— פּערפיום! — האָט ער געאָטעמט מיט די נאָז־לעכער, רויט געוואָרען און געשמייכעלט.

אברכי האָט זיך פאַרשעהמט ווי א יונגע מיידעל.

— איך הער גאָרניט — פּאַנטאַזיעס.

אבער אויף אַלע בחורים האָט עפּעס מאָרגנ געווירקט דער גע־שמאַק פון פּערפיום אין דעם אַראַבישען לאָד. זיי האָבען מיט אַמאָל עפּיס דערפּיהלט זיך, אז זייערע לייבער זיינען ניט זויבער און עס פיהלט זיך פון זיי דער זויערער געשמאַק פון פאַרטריקענטען שוויס — און דער ריח פון פּערפיום, וואָס האָט זיך פּלוצלונג דערקערט אין דעם אנגעוואָרפענעם בחורים־לאַגער, אין דער אַראַבישער ליימענער הייל — האָט אויף זיי געווירקט אויפרעגענד. זיי האָבען שוין פער־געסען דערפון, אז זיי זיינען מיעד און הונגעריג. פּלוצלונג האָט מענ־דעל זילבערשטיין אנגעטאָן א קראַגען אויף זיין רוסיש העמדעל. קיי־נער האָט ניט געוואוסט פון וואַנען ער האָט גענומען א קראַגען, און ווי מענדעל וואָלט זיך געוואָלט פערענטפערען, וואָס ער האָט פּלוצ־לונג אנגעטאָן א קראַגען, צו וועלכען קיינער איז ניט געוואָהנט געווען — האָט ער געזאָגט:

— אַן אינטעליגענטער מענש דאַרף שטענדיג זיין אנגעטאָן, אפילו ווען ער געפינט זיך אין א וויסטע, ניט פאַר אנדערע, נור פאַר זיין אייגענעם איך — פאַר דעם כבוד פון זיין פּערזענליכקייט. מען האָט רעספּעקט פאַר זיך אליין — האָט ער געזאָגט, צושפּילענדיג עפּעס א מין שניפּס צו דעם, וואָס די בחורים האָבען גערופען קראַגען.

צום עסען איז דער פּערוואַלטער אריינגעקומען פון זיין שטיבעל מיט א מיידעל פון א יאָהר אכטצעהן, מיט צוויי שוואַרצע צעפּ און

אן אויסגעפילטען האלז — ווי א פעטע טויב, און ער האט זי פארגע־שטעלט פאר'ן עולם:

— מיין שוועסטער דבורה פון יהודה, געקומען דא שטעהן מיט אונז א פאר וואכען, וועט אונז ארויסהעלפען אין בעל־בית'ישקייט.

די בחורים האבען זיך אויפגעפיהרט סטאטעטשנע ביים טיש, האבען געמיהט זיך צו עסען איינגעהאלטענער, ניט מאכען קיין גרוי־סע ביסענס און ניט קלאפען מיט די ליפען, ווי זיי זיינען געוואהנט געווען. אין דעם גימנאזיסט האט זיך ערוועקט דאס גאנצע בחור'ש־קייט פון זיינע גימנאזיסטישע יאהרען, ווען ער איז געווען אין ביא־לאסטאק און נאכגעלאפען די גימנאזיסטישע מיידלאך אין שטאדט־גארטען, האט ער געקנייפט אברכי'ן, וועלכער איז געזעסען נעבען איהם:

— דו פיהלסט פערפיום? שמעקסט פערפיום?

און אברכי האט איהם צוריקגעשטופט:

— חלומ'סט, רעדסט דיר איין פאנטאזיעס.

און מענדעל זילבערשטיין, וועלכער האט געגעבען אין דערהיים העברעאישע שטונדען, האט פון מלמדות געקראגען אן איינגעפאלענע ברוסט און א הויכע האלז, דורך וועלכער עס האט געהאלטען אין איין דורכשפאצירען א קראג. דער קראג אין האלז האט אויסגעזעהען ווי א מייזעל לויפט אין א שטייגעל ארום. יעצט האט דער שעהנער, הויכער קראג ארויסגעשטארצט פון דעם ענגען קראגען מיט דעם לאנגען שניפס, וועלכער איז געווען פעסט פארצווינגען ארום האלז. מענדעל האט געוואוסט, אז ער איז דער איינציגער, וואס טראגט א קראגען, און ער האט מיט דעם שטאלצירט — און עס האט אויסגע־דוכט ווי דער הויכער האלז מיט'ן מייזעל־קראג, וואס איז ארומגעלא־פען אין איהם, האלט אין איין זאגען — אז אינטעליגענטער מענש דארף שטענדיג געהן אנגעטאן א קראגען — פאר דעם כבוד פון זיין איינענער פערזענליכקייט.

נאכ'ן עסען האבען זיך די בחורים ארומגעדרעהט אויפ'ן הויף, באלעבטע און פעראינטערעסירטע. דאס מיידעל האט זיך בעוויזען

אויפ'ן שוועל פון דער אראבישער הייל. אלע האבען געוואלט צוגעהן צו איהר ריידען מיט איהר, נור די מעהרסטע פון די יונגע לייט זיינען געווען אויפגעצויגענע אין בית־המדרש און די רעליגיעזע פרומקייט פון זייער קינדהייט האט זיי געמאכט צניעות'דיג נעגען א פרוי. זיי האבען זיך אלע פערלארען פנים אל פנים מיט א מיידעל און ניט גע־וואוסט ווי צו פארקניפען מיט איהר א געשפרעך. איינער האט דעם צווייטען געשטופט, און געזאגט:

— געה צו, געה צו.

— געה דו, וואס שיקסטו מיך דעם ערשטען?

דער ערשטער, וועלכער האט געוואגט צו געהן, איז געווען גדליה דער גימנאזיסט. דא איז איהם צוניץ געקומען זיין ביאלאסטאקער גארטען־פראקטיק פון זיינע גימנאזיסטישע יאהרען. ער איז צוגע־גאנגען צו דער מיידעל און איהר געפרעגט:

— איז די גבירת'טע צום ערשטען מאל אין גליל?

— יא, די גבירת'טע איז צום ערשטען מאל אין גליל, און זי זעהט צום ערשטען מאל דעם היסטארישען בארג תבור.

— אויב די גבירת'טע וויל ניט צוגעהן זעהן דעם בארג, עס איז נאך גרויסער טאג און עס איז נאך ווייט צו זונען־אונטערגאנג.

— זי וועט געהן און די בחורים וועלען מיטגעהן — זי שרעקט זיך אליין אין דער פינסטערקייט פון דער נאכט.

— געוויס וועלען די בחורים מיטגעהן.

און דער קליינער קריפעלדיגער גימנאזיסט איז געגאנגען פון איין זייט פון דער מיידעל, פון דער צווייטער זייט איז צוגעקומען מענדעל דער לעהרער. דערפאר וואס ער אליין טראגט א קראגען האט דאס איהם מוטה געגעבען מעהר פון אנדערע צו זיין דער צווייטער בע־גלייטער פון דער מיידעל. מענדעל דער לעהרער איז געווען א הוי־כער, און דער קראגען אויפ'ן לאנגען אויסגעצויגענעם האלז מיט דער לויפענדער מייזעל־קראג האט איהם נאך העכער געמאכט. און יעצט, ביי דער זייט פון דער מיידעל, איז ער נאך העכער געווארען. און

גדליה דער גימנאזיסט האט ווידער א טבע, אז ווען ער פרעהט זיך און עס איז איהם גוט, וואקסט ער אין דער ברייט — מאכט דאס אויסגעפילטע פוכאוואטע קערפעריל לעבעדיג און קארטשעט זיך איין — און יעצט, מיט דעם מיידעל, איז ער נאך קלענער געווארען, און דאס מיידעל מיט די צוויי שווארצע צעפּ און מיט דעם ווי טויב גע־גליבענעם האלז־און־נאקען, צווישען דעם הויכען און קליינעם — און די בחורים נאך זיי — זיינען געגאנגען איבער דער לאנקע, און אונטער זיי אלעמען איז נאכגעגאנגען דער בלייכער האלב אין חלום פערוועב־טער אברכי. די זון האט זיך שוין אנגעהויבען לאנגזאם צו זעצען אונטער׳ן בארג, און עס האט אויפגעפלאמט יעדער פארטריקענטער מאהן־קעפעל פון דער טיפער, גרינער לאנקע ארוים. יעדעס צווייגעלע מימאזי האט זיך געלויכטען אין דעם שטראהלען ליכט, וואס די זון האט צוריקגעווארפען. איבער דער וועלט איז געקומען א געשמאק פון פערפיום — די בחורים האבען דערפיהלט און געטרונקען אין זיך דעם געשמאק פון פערפיום, וואס האט געאטעמט ארוים פון אלעס לעבעדיגעס, גרינעס, און זיי זיינען שכור געווארען פון פערפיום־גע־שמאק.

און אברכי האט אין דעם קיהלען פריהלינג פארנאכט איבער די פעלדער פון גליל אנגעהויבען צו טרוימען: עס געהען די בחורים צום בארג תבור, און פאראויס פאר זיי געהט — דבורה.

3.

ביים טייך קישון.

און דער גימנאזיסט האט אין דעם קיהלען פריהלינג פארנאכט אי־בער דער מיידעל דבורה און שוין ניט געקלערט צו פערלאזען די קאלא־ניע. זיי האבען געארבייט מיט חשק, און די ארבייט איז אויך געגאנגען

פון אָרט. יעדער איינער האָט זיך בעמיהט איבערצואיאָגען זיין חבר, צו גרויסען זיך פאַר דבורה'ן, אַז ער איז אַ בעסערער אַרבייטער. אברכי האָט געזעהען ווי דאָס פעלד אַרום דעם באַרג תבור ווערט וואָס אַ טאָג מעהר בעלעבט, וואָס אַ טאָג קומט צו אַ שטיק בעאַרבייט פעלד, און זיין האַרץ האָט זיך געפרעהט: אָט באַלד וועט דאָס פעלד אַרומ־נעהמען דעם גאַנצען באַרג, און עס וועלען אַרויסוואַקסען מענשליכע ווייצען — פונקט אַזוי ווי דענסמאָל, ווען אידען זיינען אין זייער לאַנד געזעסען.

אַז די בחורים זיינען אַהיים געקומען פון דער אַרבייט פאַרנאַכט, האָבען זיי געטראָפען דבורה'ן אויף דער שוועל פון אַראַבישען הייזעל, אַבוואַרטענדיג זיי. איהרע האָר זיינען געווען פערקאַמט אין צוויי שעהנע לאַנגע צעפּ, דאָס ווייסע שירצעל האָט געבלאַנקט אין זון פון דערווייטענס, און איהר פולע מיידעלשע ברוסט האָט זיך בעוואויגען אין דער שטיל, בעוואויגען זיך ווי דער אויסגע'חנ'עוועטער, פּוכיגער האַלז פון אַ טויב. די בחורים האָבען זיך ווי עפּעס פערשעהמט פאַר איהר, אַריין אין הויף, און מיט'ן לעצטען ביסעל וואַסער אָבגעוואַשען זיך, אויסגעריייניגט זיך די קליידער און פערקעמט זיך די האָר מיט די פינגער. מענדעל דער לעהרער האָט אַלץ נאָך ניט אויסגעטאָן דעם קראַגען. ער האָט איהם שוין צוויי מאָל געהאַט געוואַשען אין די וואַסערען פון קישון און יעדען פאַרנאַכט זיך אויסגעפּוצט מיט איהם.

דאָס אַראַבישע לאַך, אין וועלכען די בחורים האָבען געוואָהנט, האָט גאָר געקריגען אַן אַנדער אויסזעהען זייט דבורה האָט גענומען שטעהן מיט זיי. דער קעלער האָט געטראָגען די שפּורען פון דבורה'ס ווייבערשע האַנד — און איז גאָר פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַן אַנ־גענעהמען אָריענטאַלישען זומער־פּלאַץ. דבורה האָט יעדען טאָג אָב־געפּליקט ווילדע רויטע מאָהן־קעפּלעך און זיי אַריינגעשטעלט אין ער־דענע כלים, די ליימענע וועגד האָט זי בעהאַנגען מיט בליהענדע צוויי־גען פון ווילדע ציטראָנען־בוימער, וועלכע האָבען אין דער דאַמאָלס־דיגער צייט פון פריהלינג געבליהט. די האַרטע וויים־סאַמעטיגע בליהעכץ־בוימלעך האָבען בעמאָלט די ליימענע וועגד און אָנגעפּיהלט דעם טונקעל־קיהלען אַראַבישען קעלער מיט אַ פעטען, זיסען אַראָמאַט. און פון די ריחות פון די בלומען האָט זיך דערהערט דער אַנגענעהמער

האלב־פער'שכור'נדער געשמאק פון דבורה'ס בליהענדען קערפער, וועל־כער האט געוועהט מיט א שטארקען נעגעלעך־פערפיום, וואס זי האט זיך פון שטאדט מיטגעבראכט. און די בחורים, אז זיי זיינען אריינ־געקומען אין קעלער, האבען זיי געפיהלט יום־טוב'דיג, ווי זיי וואלטען אריינגעקומען אין א פערבארגען מיידעלשען שלאפצימער. פערוואנ־דעלט איז געווארען דער טיש, ביי וועלכען זיי האבען זיך געזעצט עסען, אין א טיש פון שבת, דאס טרוקענע ברויט האט געשמעקט ווי פרישע חלה, און דאס עסען האט גאר א גאנץ אנדער טעם געהאט. זיי האבען געהאט דאס געפיהל, ווי זיי וואלטען געווען געגעסען שטיק־לעך דבורה, ווי זיי וואלטען גענאגט איהרע פינגערלעך און געקושט שטיקלעך פון איהר זיסען קערפער. דאס עסען, וואס דבורה האט צוגעריכט, האט געהאט דעם זיסען טעם פון איהר שמעקעדיגען קער־פער און דער געשמאק פון די בלומען, פון וועלכע עס האט זיך אם שטארקסטען געהערט דער פערפיומען־געשמאק פון דבורה'ס אטעמ־דיגע בעוועגליכע בריסטען, האבען אנגע'שכור'ט די בחורים און זיי זיינען געזעסען ביים עסען ווי אין חלום, ווי אין א זיסען שלאף.

נאכ'ן עסען זיינען די בחורים, מיט דבורה'ן אן דער שפיץ, געגאנגען צום טייכעל קישון. די נאהענטסטע מחותנים צו דבורה'ן זיי־נען נאך אלץ געווען דער גימנאזיסטעל און דער לעהרער מענדעל מיט'ן קראגען. עס איז נאך געווען די שעהנסטע צייט פון יאהר אין די בערג פון גליל. די לאנקעס, סיי די בעארבייטע און סיי די ניט־בעארבייטע זיינען געווען איינגעטונקט אין א טונקעל, טונקעל גרינס, ווי דאס גרינס פון גרינע אוגערקעס — מען האט מורא אריינצוטרע־טען אין אזא גרינס, ווייל עס דאכט זיך אז עס איז פייכט און נאס... אז עס בעהאלט אין זיך א מיסטעריעזע פערבארגעניש, ווי צווישען דעם גרינעם ליעגט דאס געהיימנים פון שאפונגס־סוד. דאס גרינע איז ניט געווען אויסגענאסען ווי א טייך איבער די גאנצע אויבער־פלעך פון דער ערד, ווי דאס אויג וואלט געווען געגלוסט צו פערנעה־מען, נאר עס האט זיך געריסען איבער שטיינערדיגע בערג, איבער טאלען, און עס איז געווארען שמערצליך איבערגעהאקט אין מיטען פון ווילדענישען און שטיינער־טייכען. דאס איינציגע מענשליכע ווינ־קעל, וועלכעס האט אזוי פרעהליך געמאכט דאס אויג, זיינען געווען די סימעטריש גלייכע אויסגעארבייטע פעלדער, איבער וועלכע די

אידישע בחורים האבען אז אקער אריבערגעפיהרט צום ערשטען מאל זייט טויזענדער יאהרען... פון איבעראל האבען געקלעטערט בערגלעך אין דער הויך, סימעטריש אויסגעהאקטע בערגלעך ווי פיראמידען, מען האט געקענט בעמערקען די שפורען פון אמאליגע מענשליכע קולטור אין די געבוי פון די בערגלעך. ווי האט דאס אויג געבענקט צו פער־נעהמען מענשליכע שטיינערנע הייזלעך בעפלאנצט מיט רויטע רויזען־שטאנגען וועלכע זאלען גליהען יעצט אין דעם ליכט פון דער אונטער־געהענדער זון ? ווי האט זי געבענקט נאך די קריפעלדיגע מענליך־שטארקע וויין־שטאנגען, וועלכע זאלען קלעטערען איבער די טעראסען פון די בערג מיט גרינע לאנגע פינגער־צווייגען ? ווי האט זיך גע־בענקט צו פערנעהמען פון די געבירג אראב א מענשליכעס געזאנג, די אידישע שטימען זאלען רופען פון די געבירג אראב אין דעם גין־גאל־דענעם פארנאכט ; אז פייערלעך זאלען אויפפלאמען אויף די געבירג פון אידישע הייזער ארוים ; אז וואלקענדלעך רויך זאלען זיך קייקלען אין דער קלארער לופט פון די קוימענס ? גאר גאר ניט איז געווען צו זעהן פון מענשען אין דעם רייכען פעטען מענשען־לאנד. איינזאם און פערלאזט האט דא און דארט איז געשטאנען אן איינזאמער, אל־טער, פון יאהרען פערקריפעלטער אוילבירט־בוים. עס האט זיך גע־דאכט אז עס שטעהט דער בוים מיט זיינע גרייז־גרויע איינגעהויקערטע צווייגען־בלעטער פון דור דורות, א זכרון פון דעם לעבען וואס איז אמאל דא געווען...

ביי דעם טייכעל קישון, ביים אריינגאנג פון פעטען טאל יזרעאל, זיינען געזעסען די בחורים, ארומריינגלענדיג דאס מיידעל דבורה, און האבען גערעדט וועגען די צייטען וואס האבען אמאל דא זיך ביים טייכעל אבגעשפיעלט. גאנץ אנדערש האט שוין יעצט ביי זיי אויס־געזעהן דאס בלאטיגע טייכעל וואס ליעגט בעהאלטען צווישען די גרעזער. ער איז מיט אמאל געווארען אין זייערע אויגען דער טייך קישון פון תנ"ך, וואס האט געשפיעלט אזא גרויסע ראלע אין דער גע־שיכטע פון אידען, ביי וועלכען עס זיינען געווארען אבגעהאלטען גלענ־צענדע זיעגען.

— אט דאס טייכעל איז זעהר א גוטער סטראטעגישער פונקט. האט זיך אברכי אבגערופען, וועלכער האט געוואוסט אלע היסטארישע

ערטער און איז געווען שטענדיג גרייט צו פאנטאזירען וועגען די אלטע אידישע טאטען, און זיין קאפ איז תמיד פול געווען מיט סטראטע־גישע פלענער וועגען עראבערען ארץ ישראל פאר אידען. — איהר זעהט, דארט ליעגט „חרושת הגוים“, ווייזט ער מיט א פינגער ווייט אין טהאל, פון דארט איז ארויס סיסרא און דבורה איז אראב פון בארג תבור מיט איהרע צעהן טויזענד מאן און זיי האבען זיך געטראפען דאביים טייכעל. דא איז אנגעגאנגען די מלחמה פאר די עראבערונג פון עמק יזרעאל. און דא, ביי די װעלען פון טייכעל, האט דבורה געהאט דעם גלענצענדען זיעג איבער איהר פיינד. שטענדיג האט דאס טייכעל געשפיעלט א ראלע אין די מלחמות אין ארץ ישראל, און עס איז שטענדיג געווען מזל׳דיג צו אונז.

— און ביים טייכעל קישון װעלען מיר אויך אבהאלטען א צוויי־טען זיעג. יא, דאס טייכעל איז שטענדיג צו אונז מזל׳דיג געווען — רופט זיך פלוצים אב דער לעהרער.

— ווי אזוי מיינסטו?

— פון דאנען װעלען מיר אנהויבען צו בעבויען דעם גאנצען טהאל יזראעל און מיר װעלען איהם איינציגווייז איננעהמען מיט נייע בעארבייטע פעלדער און מיט בעפלאנצטע גערטנער, אזוי װעלען מיר זיך פון דאנען פערשפרייטען איבער׳ן גאנצען גליל, ביז מיר װע־לען דעם גאנצען גליל איננעהמען פאר אידען. דאס טייכעל איז פאר אונז שטענדיג געווען מזל׳דיג.

— און א דבורה וועט אונז אנפיהרען צום זיעג — האט אויס־געשריען דער גימנאזיסט.

— יא, דבורה, א צווייטע דבורה!

און מיט אמאל האט זיך דער עולם געגעבען א הויב פון די פלע־צער, אנגענומען זיך ביי די ארימס און געמאכט א קראנץ ארום דער

מיידעל, און איינער פון די בחורים האט אנגעהויבען צו זינגען:

— ווער וועט בויען דעם גליל?

— און אלע אין איין קול:

— דבורה וועט בויען דעם גליל!

דאס ווארט „דבורה“ האט זיי אריינגעבראכט אין א מין מאד־נעם עקסטאז. זיי האבען געהאלטען אין איין זינגען „דבורה וועט בויען דעם גליל“ און געדרעהט זיך אין א ראד ארום דער מיידעל, טאנצענדיג און זינגענדיג. וואס אמאל זיינען זיי אריינגעקומען אין א העכערען עקסטאז. זיי וואלטען זיך געפיהלט אלע פערבונדען, ווי זייער בלוט וואלט דורכגערונען דורך זייערע הענד פון איינעם צום אנדערען און אויסגעמישט זיך אין איינעם — און זיינען אלע געוועזען אנגעקניפט און פערבונדען אין דער מיידעל, וואס שטעהט אין מיטען זייער ראד און טאנצט ארום זיי. דאס מיידעל האט זיי בעהאפטען אין איינעם און געמאכט אויס זיי איין יחיד, מיט איין איינציגע נשמה.

און די נאכט איז וואס אמאל מעהר צוגעפאלען און האט זיך גע־לייגט אן ערנסטע און א פעטע צווישען די גרינע גראזען. געגען זיי איז געשטאנען דער בארג תבור. איינזאם אליין איז ער געשטאנען אין דער נאכט, און געהוילען זיין שפיץ צווישען די ליכטיגע שטערן, וואס האבען זיך אנגעצונדען איבער זיין רוקען. ארום און ארום איז קיינער נים געווען, קיין מענש פון היינט, קיין צייכען פון היינט, נור דער אלטער בארג תבור און דער טייך קישון און דער טהאל איזראעל. אויף דעם אלטען אידישען באדען, אין מיטען פון זיי שטעהט דבורה, די יונגע שעהנע דבורה, מיט איהר שמעקענדיגעם לייב, מיט איהרע פערפיומען־אטהעמדיגע ברוסטען, מיט איהרע לאנגע שווארצע צוויי צעפ, מיט איהר פולען בעחן׳טען האלז ווי ביי א טויב און זיי טאנצען ארום איהר, און זינגען הינטער דעם בארג תבור, ביי די ברעגען פון טייכעל קישון, אין די טונקעלע ארץ־ישראל נאכט.

— ווער וועט בויען דעם גליל?

און פון הויכען איינזאַמען באַרג דאַכט זיך צו פערנעהמען אַ שטימע פון אַלע אַלטע צייטען:

— דבורה וועט בויען דעם גליל...

אבשלום און רות.

(ערצעהלונג)

.1

ווען די אראנדזשעס בליהען.

מיט דעם ערשטען הויך פון יונגען פריהלינג איז די לופט פון ארץ ישראל פער'שכור'ט געווארען מיט די פעטע געשמאקען וואס האבען ארויסגעגעבען פון זיך די בליהענדע אראנזשען און ערדעלזיסען ריח וואס האבען געהויכט פון זיך די בליהענדע מאנדלען. דער טהאל וואס ליעגט צווישען די בערג פון יהודה און דעם ים איז בעבלימעלט געווארען. פון צווישען די שטיינער האבען זיך ארויסגעריסען גאנצע בונדען בלוט־רוט לייכטע רויזען, דאס בליהעכץ פון ווילדען מאהן. די מעהרסטע ערד איז ניט געווען בעארבייט, און דאס טונקעלע גרינס האט געוואקסען ווילד און פריי, אויסגעשאטען מיט בליהעכץ פון ווילדע בלומען. פון צייט צו צייט האבען זיך א פאאר אויל־בוימער צונויפגענומען, ווי א מנין אידען וואס וואלטען געשטאנען און געדאווענט אין פעלד. זייערע דיקע שטאמען זיינען צושפאלטען און צוגלידערט געווען, די קארע אויפגעפרעסען פון שטויב, וואס דער ווינד האט געטראגען אויף זיי צייט הונדערטער יאהרען: אבער צווישען די פערשטויבטע, פון זונן אויפגעגעסענע צווייגען, האבען זיך געוויזען די נייע פריש־גרינע שפראצונגען, וואס די אלטע בוימער האבען ארויסגעגעבען פון זיך דאס יאהר. און עס איז געווען אזא וואונדער וואס אזעלכע אבגעשטארבענע בוימער קענען נאך בליהען... פון צייט צו צייט האט זיך איבער דעם רויט־זאמדיגן וועג געטראגען א קאראוואן פון קעמלען, וועלכע האבען ביישפאציערט דעם

איינזאַמען, פון מענשען פערגעסענעם, וועג ווי אַ חלום — מיט זייערע פּאַמעלעכדיגע ערנסטע טריט, מיט זייערע שטאָלץ־האַלטענדע קעפּ — ניט ווי די קעמלען וואָלטען געווען געפיהרט אויף זיך קעסטעלער מיט אַראַנזשען פון די אידישע קאָלאָניעס אין יפו אריין, נור ווי אין זייערע געהויקערטע רוקענס וואָלטען געזעסען די פּאַטריאַרכען פון די אידען, אברהם, יצחק אָדער יעקב, און די קעמלען ווייסען ווענען זיי פיהרען און שפּאַציערען דורך דעם וועג מיט איינגעהאַלטענע ערנסטע טריט, איבערטראַכטענדיג יעדען שריט וואָס זיי טרעטען... פון צייט צו צייט איז אַן עזעלע דורכגעלאָפען, אָנגעלאָדען אויף זיך אַ בעט מיט בעטגעוואַנד, און פון צווישען דעם בעטגעוואַנד האָט ארויסגעקוקט אַן אַלטער איד, וואָס איז געווען צום יונגען עזעלע צוגעשנורעוועט ווי אַ קינד צו דער וויעג... דאָס עזעלע האָט מיט אונטערטהעניגקייט געטראָגען זיין שווערע לאַסט און האָט נאָך צייט געהאַט צו קאָקעטירען מיט זיינע עדעלע טריט, אונטערשפּרינגענדיג מיט זיינע אויסגעטאָקטע פיסעלעך צו דעם איין־טאָניגען אַראַבישען געזאַנג פון דעם עזעל־טרייבער, וועלכער האָט אונטערגעשמיסען דאָס עזעלע מיט אַ רוט און מיט אַ ליעד...

עס איז געווען אין מיטען העלען טאָג, ניט לאַנג נאָך די מיטאָג־שעה, אין די שעהנסטע פריהלינגס־צייט אין ארץ־ישראל, די צייט פון פאַר פסח. די זון וואָס האָט שוין צו דער צייט היים געוואָרימט, האָט געשמיסען מיט הייסע שטראַהלען די ערד פון ארץ־ישראל און געפעדערט צו בליהען, און הינטער די שמיץ פון דער זון האָט דער גאַנצער טהאַל אויפגעבליהט, צי יע בעאַרבייט, צי ניט בעאַרבייט...

אין דער קאָלאָניע ב..., איז איינע פון די עלטסטע קאָלאָניעס, וואָס אידען האָבען געבויט אין ארץ־ישראל, איז אין דער צייט שאַ־שטיל געווען. מען האָט קיינעם אויף דער לאַנגער גאַס ניט גע־זעהן, די הייזלעך זיינען געווען ווי פערשלאָסען, טהיר און לאָדענס פערמאַכט פאַר די וואַרימקייט פון דער זון, די מענער און די אַר־בייטער זיינען געווען פערנומען ביי זייערע בעיאַרעס וואָס זיי האָבען געהאַט הינטער דער קאָלאָניע. פון צייט צו צייט האָט זיך נור בע־וויזען אַ אידענע שעפּענדיג וואַסער פון דעם ברונען, אָדער קליינע קינדער וואָס האָבען זיך אַהיים געלאָזט איבער דער געסעל פון דער

קאַלאַניע און פערהילכט די שטילקייט מיט זייער קינדישען לאַכען און פרייד... אין דרויסען, אין די בעיאַרעס, אין די גערטנער פון די אַראַנזשעס און די מאַנדלען, זיינען די מענער פערנומען מיט דען ערד אויפקאַפּען, ארום די בוימער. נור אַם מעהרסטען איז מען פער־נומען אין דעם גאַרטען פון ירחמיאל בלומגארטען, איינעם פון די קאַלאַניסטען אין דער קאַלאַניע.

עס איז שוין געווען אין אַנפאַנג פון חודש ניסן. יעדער איינער האָט שוין געהאט די אַראַנזשעס פון די בוימער אראַבגענומען פון זיין בעיאַרע און לענגם שוין געהאט אַבגעשיקט נאָך יאַפּו. און יעצט איז מען געווען פערנומען מיט אויפקאַפּען די ערד און בעוואַסערען די בוימער, צו ערציהען די נייע בליהעכץ. נור ירחמיאל אַליין האָט נאָך געהאט אויף די בוימער שטעהן די אַראַנזשעס. די בוימער האָבען שוין געבליהט מיט נייע פרוכט און דער געשמאַק וואס איז ארומ־געגאַנגען פון די פעטע שטאַרקע ווייסע בלימלעך, האָט פער'שכור'ט מיט זיין אַראָמאַט די גאַנצע געגענד, אַז מען האָט ניט געקענט שטעהן אין דער נאָהענט פון זיי. און נאָך האָבען געהאַנגען אויף די צווייגען צווישען דעם בליהעכץ פיעלע רויט־זונענדיגע פעטע אַראַנזשעס, וואָס האָבען געשלעפּט מיט זייער שווערקייט די צווייגלעך פון די ציכטיגע בוימער צו דער ערד. מבינים האָבען איהם אַפּילו איבערגעשראָקען אז דער צוקער פון די רייף־געוואָרענע וועט פערפוילען די פרוכט ווען ער וועט זיי לאָזען איבערשטעהן. ירחמיאל בלומגארטען האָט זיך אָבער נישט געלאָזט אבשרעקען. דער קלוגער איד האָט געוואוסט וואָס ער טהוט. ערשטענס האָט ער געוואַרט מיט די אַראַנזשעס אויפ'ן שפּעטערען סיזאָן. ווען קיינער וועט שוין ניט האָבען, וועט ער נעה־מען א בעסערען פּרייז, און אַ ריזיקאַנט איז ער געווען, האָט ער רי־זיקירט; צווייטענס האָט ער געוואַרט אויף די געסט וואָס קומען אין דער לעצטער צייט אויף פסח קיין ארץ־ישראל און ווילען בע־זוכען די קאַלאַניע. קיינער פון די קאַלאַניסטען וועט שוין ניט האָ־בען קיין שטעהענדע אַראַנזשעס, נור ער. עס איז שעהן צו ווייזען — און דערביי האָט ער געהאַט אַ בעהאַלטענעם מיין...

ירחמיאל האָט געהאַט אַן ערוואַקסען מיידעל — זיין מיזיניקעל. די פריהערדיגע קינדער האָט ער אויסגעגעבען פאַר קאַלאַניסטען, סוחרים, לעהרער, אַ חוץ צוויי ערוואַקסענע בחורים, וועלכע האָבען זיך

אונטערגענומען צו בעארבייטען א נײ־געגרינדעטע פארם פאר א אידען פון דער פרעמד אין אן אנדער טהייל פון לאנד, אין גליל. רות, די אינגסטע טאכטער, איז אבער געווען גאנץ אנדערש ווי די עלטערע קינדער. זי איז שוין געבוירען און ערצויגען געווארען אין ארץ־ישראל, רעדט נור בלויז לשון־קודש, דאס „גלות" האט זי קיינמאל ניט אנגעקוקט אין די אויגען, געליעבט איהר גארטען און די קיה און די פערד מיט די אמת'ע נאטירליכע דארפישע ליעבע. געווען איז זי אויך דאס שעהנסטע מיידעל פון דער קאלאניע, און אז מען האט גע־נומען בילדער פון דער קאלאניע, צו מאכען פאסט־קארטען צו פער־קויפען אין דער וועלט, האט מען אויך גענומען דאס בילד פון רות — „די שעהנע פון יהודה". אין די מאווינג פיקטשורס, וואס מען האט גענומען פון ארץ־ישראל, האט מען אויך געוויזען רות פון די מערקוויר־דיגקייטען פון לאנד. רות איז „בעריהמט" געווארען איבער דער וועלט. אלע אידישע טוריסטען האבען געוואוסט פון איהר, און אז מען איז געקומען אין דער קאלאניע אריין, האט מען זיך געהייסען וויזען „די שעהנע פון יהודה". דער פאטער, וועלכער האט צוגע־האלפען מאכען רות'ן די רעקלאמע, האט געלעגט גרויסע האפנונגען אויף איהר. און ווען עס האבען זיך אין די לעצטע יאהרען, אויף פסח, ארויבגעלאזט קיין ארץ־ישראל זעהר רייכע אידישע טוריסטען, איז דעם פאטער'ס האפנונג געשטיגען — ער האט ערווארטעט פאר רות אן אויסערגעוועהנליכען גליק, וועלכעס זאל בעשטעהן, זעלבסטפער־שטענדליך, אין א רייכען שידוך.

און טאקע האט זיך אין דער קאלאניע ארומגעדרעהט א יונגער מאן, וואס איז אראבגעקומען קיין ארץ־ישראל א קאלאניסט צו ווערען. די קאלאניסטען האבען זיך אין די אויערען געררוימט איבער איהם, אז ער איז א מיליאנער'ס א זוהן, כאטש קיינער האט זיין רייכטהום נישט געזעהן. דער יונגער מאן האט זיך די ערשטע זאך אנגעטהאן א פאר געלע ענגלישע שטיוועל און געלאזט זיך ארומפיהרען פון די מעקלערס וויזען זיך לאנד צו קויפען. נאך דער יונגער מאן האט זיך אזוי ארומגעשלעפט פון איין קאלאניע צו דער אנדערער און זיך אלץ ניט געקענט בעשליסען וועלכע קאלאניע צו בעגליקען מיט זיין שכנה'שאפט. יעצט געפינט ער זיך אין דער קאלאניע ב... און, זעלבסטפערשטענדליך, האט ער ווי אלע אנדערע טוריסטען בעזוכט

„די שעהנע פון יהודה“, און דער פּאַטער ירחמיאל האָט איהם זעהר שעהן אויפגענומען און איינגעלאַדען איהם אין זיין גאַרטען אריין צום שניט פון די אָראַנזשעס. יעצט האָט זיך דער יונגער מאַן ארומ־געדרעהט אין דעם גאַרטען, אין זיינע ענגלישע קאַמאַשען, און גע־זעהן ווי אַלע זיינען פערנומען מיט די אָראַנזשעס, און ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן מיט זיך. עס האָטווירקליך קיינער קיין צייט נישט געהאַט צו איהם. די אָראַנזשעס אין ירחמיאל'ס גאַרטען, וועלכע זיינען איבערגעשטאַנען אין דער ווארימער זון, זיינען ווייך געוואָרען, פיעל זיינען געווען געשפּאָלטען און געגאָסען פון זיך דעם צוקער. ירחמיאל, וועלכער האָט זיך געאיילט זיי אָראָבצונעהמען, איז גע־שטאַנען אָהן אַ ראָק און צוגעיאָגט די צוויי, דריי אַראַבישע ארבייטער, זיין טאָכטער רות און אַ פּאָר פון די שול־קינדערלעך, וועלכע האָבען אויך פלינק געהאָלפען די אָראַנזשעס אָבשניידען פון די בוימער, זיי פּאַקען אין הילצערנע קעסטלעך — אויפלאָדען אויף די קעמלען און זיי אָבשיקען קיין יפו צו עקספּעדירען זיי אין דער וויטער וועלט אריין.

אַ חוץ די מענשען האָט נאָך אין גאָרטען געארבייט אַ תימנ'ער יונגער מאַן, אַ בחור פון אַ יאָהר זיעבצעהן־אכטצעהן, פון די תימנ'ער אידען, וועלכע האָבען זיך בעזעצט אין די קליינע הייזלעך וואָס מען האָט פאַר זיי אויסגעבויט אונטער דער קאָלאָניע. דער יונגער מאַן מיט זיין מוטער האָבען מיט גרויסע העק און שפּאַדעלעס אויפגעקאָ־פּיעט די רויט־פעטע ערד פון גאָרטען, ארומגעגראָבען די ניעדריגע קרימפּעלדיגע בליהענדע בוימעלעך, וועלכע זיינען געשטאַנען שורות־ווייז אין דעם גאָרטען. רות, וועלכע האָט געהאַט נאַסע הענד, בע־גאָסען מיט דעם זאַפט און צוקער פון די אָראַנזשעס, וועלכע האָבען געפּלאַצט אין איהרע הענד, איז אַוועק פון פּאַקען און איז צוגעגאַנגען אין דעם ווינקעל, וואו דער תימנ'ער בחור האָט געארבייט. דאָס מייד־דעל האָט זיך אומגעקוקט אויב קיינער זעהט ניט, און ווען זי האָט בעמערקט אַז אַלע זיינען פערנומען ביי די אָראַנזשעס, האָט זי געזאָגט צום תימנ'ער אינגעל אויף העברעאיש, וועלכער האָט פערשטאַנען נאָך פון דער היים, פון דער וויסטע פון תימן:

— אבישלום, רוק מיר ארויף די ארבעל פון מיין קאָפּטענדעל.

מיינע הענד זיינען פייכט און איך האָב מורא אַז איך זאָל מיר ניט נאָס מאַכען די אַרבעל פון מיין קליידעל.

דער תימנ'ער בחור, וועלכער האָט זיך ערצויגען הינטער די הייס־בריהענדע זון פון אַראַביען, איז שוין געוועזן מיט זיינע זיעבצעהן יאָהר אַ רייף־ענטוויקעלטער מאַן, כאָטש דאָס פּנים זיינס, וואָס איז געוועזן טונקעל און בעקליידט פון צוויי געקרייזעלטע שוואַרצע פּאות, האָט אויסגעזעהן ווי דאָס געזיכט פון אַ עגיפּטישען אינגעל, וועלכען מען געפינט אויסגעקריצט אויף די עגיפּטישע דענקמעלער. זיין גאַנצע פיגור איז געווען ווי אויסגעגאָסען אויס איין שטיק בראָנז. לויט די זיטען פון דעם לאַנד, פון וואַנען ער קומט, איז ער ניט גע־וועהנט געווען צום אומגאַנג מיט פרויען. דורך דעם האָט זיך איהם אויסגעדאַכט (ווי אַלע תימנ'ער אידען, וועלכע זיינען לעצטענס אַראָבגעקומען אין אַרץ־ישראל, און מיט אַמאָל דערזעהן דעם פרייען פערקעהר וואָס איז צווישען מענער און פרויען ביי די אידען, מיט וועלכע זיי האָבען זיך ניט בעגעגענט צוויי־דריי טויזענד יאָהר), אַז די אידען זיינען גאָר קיין אידען ניט, און דער נייער אידישער ישוב אין אַרץ־ישראל איז אויסגעלאַסען און פערדאָרבען. נאָר וואָס לענ־גער זיי זיינען געזעסען אין דער קאָלאָניע, האָט זיך דער יונגער דור פון די תימנ'ער אידען צוגעוואָהנט צום אייראָפּעאישען לעבען פון די אידען, און אַליין שוין אויך אָנגעהויבען אַזוי צו לעבען. דער אַלטער דור האָט זיך אָבער ניט געקענט צוגעוועהנען, און געהאַלטען, אַז אַרץ ישראל איז פול מיט זינד און — די וועלט געהט אונטער. און כאָטש אבישלום, דער יונגער תימנ'ער בחור, איז שוין געוועהנט געוואָרען, אַז רות אָדער אַן אַנדער אידיש מיידעל פון דער קאָלאָניע זאָל צוגעהן צו איהם און רעדען מיט איהם פריי, און עס איז קיין שרעקליכעס ניטאָ אין דעם — דאָך איז יעדעס מאָל, ווען ער האָט זיך געפונען אין דער נאָהענטקייט פון אַ פרוי, האָט ער זיך פערלאָרען, און עס האָט זיך ערוועקט אין איהם דאָס הייסע בלוט וואָס די זידענדע זון פון דער וויסטע האָט געקאָכט אין זיינע אָדערען פון צעהנדליגע דורות. און נור אַ דאַנק די שטרענג־רעליגיעזע אידישע ערציהונג, אין וועלכער די תימנ'ער אידען האָבען ערצויגען זייערע קינדער אין דער וויסטע פון תימן און די צניעות פון זייער פאַמיליען־לעבען, האָט זיך אבישלום

צוריקגעהאַלטען פּאַ אַן אויסברוך פון זיין הייסען בלוט אין דער געגענוואַרט פון אַ פרוי.

או ווי יעדעס מאָל, אַזוי אויך דאָס מאָל איז דאָס בראַנזענע גע־זיכט פון דעם יונגען אידישען אַראַב בעגאָסען געוואָרען מיט אַ בלוט־שטראָם און צוגעגעבען זיין בראַנזען קאָליר אַ מאַטע רויטע פאַרב, און זיין פּנים און פיגור זיינען געוואָרען ווי פון אַ קופּער געגאָסען. אַז רות האָט אויסגעשטרעקט צו איהם איהרע שעהנע רונדע הענד, פון וועלכע פינגער עס האָט זיך געגאָסען דער צוקער פון די אָראַנד־זשען, און ער האָט דערהערט איהר וואַרימע שטימע, האָט ער מיט צניעות'דיגקייט געבויגען זיינע אויגען צו דער ערד און די לאַנגע געגרייזעלטע פּאות האָבען געציטערט אויף זיינע באַקען. און ווען ער האָט אויסגעשטרעקט זיינע פינגער אַרויפצושאַרען די אַרבעל פון דעם קאַפּטענדעל האָבען זיינע פינגער געציטערט, און ווען ער האָט בע־ריהרט מיט זיינע פינגער די וואַרימע הענד איהרע, האָט ער אויפ־געלאַכט און זיינע ווייסע שטאַרקע צייהן האָבען אַרויסגעלאַכט פון זיין געזונד מויל און פון זיין קופּערדיג פּנים.

רות האָט גענומען איהרע פעטע צוקערדיגע הענד און אויסגע־שמירט זיין פּנים מיט זיי.

— מען מעג קוקען אויף אַ בתולה? מען מעג? — האָט זי גע־שפּאַסט און אויסגעצויגען איהם אַ פּאה.

אבישלום האָט אין דער שטיל אַריינגעקיכערט אין זיך און ניט געקענט איינהאַלטען זיך פון געלעכטער.

נור באַלד איז זי אַוועקגעשפּרונגען פון איהם און צוגעלאָפען צו די אָראַנזשען און ווייטער געשניטען די אָראַנזשען פון די בוימער, און פון איהרע פינגער האָבען געטריפט צוקער און האָניג.

נאָר דער אַראַבישער אינגעל האָט שוין ניט געקענט ווייטער אַרבייטען רוהיג מיט זיין האַק אין דער ערד. ער איז שוין ניט געווען אַזוי פאַרזיכטיג ווי ביז איצט, אַז די שאַרף פון זיין שויפעל זאָל חלילה ניט אַנריהרען אַן אַנדער פון דעם וואָרצעל פון בוים. אָנ־געלעהנט אויף זיין שויפעל האָט ער געקוקט ווי רות שוואַרצע קאַדלעס פאַלען איבער איהר פּנים ווען זי ציהט אַ צווייג צו דער ערד.

און ווי די ווייסע בליהמעלעך פון אראנזשען־בליהעכץ פאלען איבער איהרע האאר און טראגען מיט זיך דעם געשמאק פון אראנזשען און פון רות'ס האאר און פער'שכור'ען די לופט פון ארץ ישראל.

2

יעקב און רחל.

פארנאכט, נאך דעם ווי מען האט שוין די אראנזשעס געהאט אראבגענומען, האט ירחמיאל בלומגארטען איינגעלאדעט דעם ציונים־טישען יונגען מאן צו זיך אהיים אויף מאנדלען.

פאר דער טהיר איז געשטאנען א טיש, און רות האט דערלאנגט אויפ'ן טיש א טעלער מיט מאנדלען. ביים טיש זיינען געזעסען דער פאטער, ר' ירחמיאל און דער יונגער מאן בן־ציון, און דער פאטער האט געהאלטען אין איין ריהמען פאר איהם זיין אראנזשען־גארטען, זיין ערד, דער טאכטער און זיינע קיה.

— ביי מיר ארבייט מען אליין. און מיין טאכטער, כאטש א געבילדעטע — זי קען שפיעלען אויף דער פיאנא אויך — דאך מעלקט זי אליין ביי מיר די קיה.

— רות, נו רות, גיב נור א נעהם די קאנען און א מעלק אוים די קיה, זאל דער גאסט זעהן ווי אידישע טעכטער מעלקען אליין די קיה אין ארץ־ישראל — ווייז מיין קינד — ווייז.

אן אנדערם מאל האט טאקע רות אליין ליעב צו מעלקען די קיה. און אפט מאל רייסט זי ארוים די קאנען פון דער דיענסט און מעלקט אליין — כאטש דער פאטער שרייט אויף איהר, פאר וואס זי טהוט דאס אליין, ווען עס איז דא א דיענסט. נור דאס מאל, דערפאר וואס דער פאטער האט זי געהייסען דאס טהאן פאר'ן גאסט — האט זי ניט געוואלט.

— שעהם דיך ניט, מיין קינד, דו ביזט א פארמער'ס א טאכטער און די ארבייט פון ערד־ארבייטער איז זים — האט דער פאטער געזאגט מיט א העברעאישער מליצה.

— עס איז דא א משרת דערויף — האט רות אבגעענטפערט האמפערענדיג זיך.—העי, אבישלום, נעהט די כלים און גיה מעלקען די קיה — האט זי צוגערופען דעם תימן'ער יונגען מאן, וואס איז איינציייטיג געווען אן ארבייטער און א משרת ביי זיי אין שטוב.

דער תימן'ער יונגער מאן, אבישלום, האט זיך פערשעהמט. ער האט געקוקט מיט קנאה'דיגע אויגען אויף דעם ציוניסט. און גע־וואוסט, אז דאס רעדט דער בעל־הבית מיט דעם פרעמדען יונגען מאן וועגען זיין טאכטער רות. אבער טהאן האט ער געמוזט וואס מען הייסט איהם. די גבירת'טע (די הערשערין) הייסט איהם. האט ער גענומען די קאנען און איז געגאנגען די קיה מעלקען.

— זי שעהמט זיך פאר אייך — האט ירחמיאל געזאגט צו זיין גאסט.

— עס איז זיך ניטא וואס צו שעהמען, מיין טאכטער, — די ארבייט איז זיס.

— יא, די טעכטער פון ציון זיינען שטאלץ פאר אונזער אומה — האט דער גאסט געזאגט אויך מיט א העברעאישע מליצה.

נור רות האט אונטער זיין רוקען ארויסגעשטעלט איהם די צונג, און איז צוגעגאנגען צום שטאהל זעהען ווי אבישלום מעלקט די קיה.

דער תימן'ער בחור האט געהאט זיין קאפ פערשטעקט הינטער די קיה'ס בויך. ער האט רות'ן ניט געזעהן, נור געהערט איהר לא־בענדע שטימע — און פערשעהמט זיך פאר איהר, וואס ער טהוט אזא ווייבערישע ארבייט. דורך דעם האט ער זיך ניט געוואלט וויי־זען, און געטהאן זיין ארבייט מיט אונטערטהעניגקייט ווי א קנעכט. און אין דער שטיל אבגעקרעכצט.

אבער רות האט איהם אבגעטריבען פון הינטער דער קוה מיט איהר געלעכטער.

— גיה פון דאנען, איז דאס אן ארבייט פאר א בחור? און אזוי מעלקט מען דען א קוה? — דו שפריצסט דאך די מילך דיר אויפ'ן פנים ארויף אנשטאט אין דער קאן אריין.

דער תימן'ער האט אבגעטראטען און רות האט פערנומען זיין פלאץ. נור קוים האט ער נאך צייט געהאט זיך ארומצוקוקען, האט ער

שוין געהאט א פול פנים בעגאסען מיט מילך, וואס רות האט איהם בעשפריצט פון דער קיה'ס אייטער.

— שעהם דיך, א בחור זאל מעלקען די קיה.

— אז דער בעל־הבית הייסט, מוז מען פאלגען, פאר דעם נעהם איך לוין, — האט דער תימן'ער בחור אבגעענטפערט, מיט אן אונטער־טהעניג קול, ציטערענדיג מיט זיינע שווארצע געגרייזעלטע פאות און ווייזענדיג זיינע לאכענדע ווייסע צייהן.

— און אז דו וועסט האבען א ווייב — וועסטו אויך פאר איהר מעלקען די קיה?

— איך וועל זי האלטען בכבוד, נאך דעם דין פון דער תורה הקדושה.

— און פאר וואס נעהמסטו זיך ניט קיין ווייב? דו ביזט דאך שוין אן אלטער בחור, אבישלום?

— איך האב נאך נישט גענוג געלד זי צו קויפען. אין דעם לאנד זיינען די נערות (די יונגע פריילינס) זעהר טהייער.

— וויפיעל געלד האסטו שוין אויף א ווייב? — פרעגט רות ביי איהם.

— ביי אונז אין תימן קען מען פאר דעם געלד קריגען שוין א ווייב. דא — זאגט דער פאטער — איז עס נאך קיין אנהויב נישט. ווייל דא זיינען פרויען טהייער — ענטפערט אב אבישלום מיט דער גאנצער נאאיוויטעט פון זיין אונבעריהרטער ריינקייט.

— און מיך וואלסטו געוואלט קויפען פאר א ווייב? — פרעגט רות ארויסשטעקענדיג איהר קאפ שווארצע האהר מיט איהר ליכ־טיגען לאכענדיגען פנים פון הינטער'ן בויך פון דער קוה, פון וועלכער זי האט די מילך פון דעם אייטער געמאלקען — און דער שטראם פון מילך וואס האט זיך אין דער כלי אריינגעגאסען האט זיך געהערט.

— אה, דיר — די היגע אידען ווילען זיך ניט משדך זיין מיט אונזערע — זיי האלטען אונז פאר ניעדריגע. און דיין פאטער וועט דיך ניט וועלען געבען צו א איד פון תימן.

— און דו ווילסט מיך נעהמען פאר א ווייב? — פרעגט רות מיט איהרע שעלמישע אויגען.

דער תימן'ער האט געשמייכעלט און איז פערשעהמט געווארען.

— איך האָב גאָר ניט אַזוי פיעל געלד דיר צו קויפען. דער פאָטער דיינער וויל אודאי פאר דיר אַ סך געלד. און איך האָב שוין געזעהן, אַז איינער פון די אַשכנזים רעדט מיט דיין פאָטער אודאי וועגען דיר.

— לאָז דיך ניט, אַז דו האָסט מיך ליעב. איך האָב יענעם בחור ניט ליעב — לאַכט רות.

דער תימן'ער בחור שטעהט אַ ווייל'ע פערטראַכט, דאַן הויבט ער אויף דעם קאָפּ און זאָגט פּלוצים:

— און אָבאַרבייטען פאר דיר, וועט דיין פאָטער ווע'לען? אַזוי ווי יעקב האָט אָבגעאַרבייט פאר רחל?

רות'ן איז עפּעס איינגעפאַלען, האָט זי איהם נאָך מעהר מוטה צוגעגעבען:

— און ווי לאַנג וואָלסט דו געווען געאַרבייט פאר מיר? וואָלסט דו אויך געווען געאַרבייט פאר מיר ביי מיין טאָטען זיעבען יאָהר, ווי יעקב פאר רחל?

— נאָך מעהר. איך וואָלט געאַרבייט אַזוי לאַנג ווי דיין טאָטע וואָלט געוואָלט. דאָפּעל, פערצעהן יאָהר. ווארים מיין נשמה איז אָנגעבונדען אין דיינע — האָט דער יונגער תימן'ער בחור געזאָגט רו־היג און איינפאַך.

רות האָט געוואָלט אויפלאַכען, נור עס איז איהר אָנגענעהם געווען דאָס געשפּרעך מיט דעם בחור, ווי יעדע פרוי וואָס האָט ליעב צו הערען ליעבעס־ערקלעהרונגען פון ווענען דאָס זאָל ניט זיין — איז איהר אויך אָנגענעהם געווען צו הערען ווי דער נאַאיווער אַראַבי־שער בחור ערקלעהרט זיך איהר אין ליעבע אויף זיין שטייגער. און כאָטש זי האָט נור געמיינט לאַכען פון איהם, האָט זי דאָס שפּיעל ווייטער אָנגעצויגען, און זי האָט שוין געהאַט פערגעסען דעם ציעל דערפון, זי האָט נור געפיהלט די אָנגענעהמקייט צו זעהען דעם יונגען תימן'ער מיט זיינע ציטערנדע פאות און ווייסע צייהן — שטעהט פאר איהר ווי אַ קנעכט פאר אַ הערין, און איז בערייט צו דיענען פאר איהר פערצעהן יאָהר.

— קום מיט מיר צום אַלטען מזבח, אויפ'ן פעלד אַרויס, וועלען מיר דאָרט די זאַך איבעררעדען — האָט רות געזאָגט.

— שפּעטער אין אָבענד. איך מוז אהיים געהן מיין פאָטער בעדיענען. איך האָב נאָך ניט היינט מקיים געווען די מצוה פון כבוד אָבגעבען — האָט אבישלום געזאָגט.

— אין אבענד וואַרט אויף מיר ביים אַלטען מזבח אין פעלד — האָט רות געזאָגט — אין איהר הארץ האָט זי געלאַכט וואָס זי האָט אָבגעשפּיעלט מיט דעם תימן׳ער.

אָבער אבישלום האָט די זאַך גענומען גאַנץ ערנסט. ער האָט אָנ־געקליבען שפּענער, געמאַכט זיך אַ בינדעל און אהיים געטראָגען אויפ׳ן אַקסעל צום פאָטער. עס איז געוואָרען אבענדליך, אַ שאָטענ־דיגע טונקעלהייט איז אראָבגעפאַלען פון די בערג פון יהודה אין טהאָל אריין און אבישלום איז געגאַנגען איבער׳ן וועג און געטראַכט זיך, ווי יעקב אבינו איז געקומען צו לבנ׳ען אין אַ פרעמדען לאַנד און האָט געזעהן רחל׳ען ביים דעם ברונען און האָט זיך איינגעליעבט אין איהר, און איז געגאַנגען צו לבנ׳ען און געזאָגט: איך האָב ליעב דיין טאָכטער רחל, און וועל ארבייטען ביי דיר פאַר איהר זיעבען יאָהר. אזוי וועט ער אויך געהן צו ירחמיאל בלומגאַרטען און זאָגען איהם: „איך האָב ליעב דיין טאָכטער רות, און זי האָט מיך ליעב. איך וועל אָבארבייטען ביי דיר פאַר איהר ווי יעקב ביי לבן׳ען — זיעבען יאָהר, און אַז עס איז דיר ווייניג — וועל איך אָבארבייטען פאַר רות פערצעהן יאָהר ביי דיר, ביז גאָט, דער פאָטער פון מיינע עלטערען, וועט אויף מיר רחמנות האָבען און מיך ארויסנעהמען פון הינטער דיין האַנד מיט מיין ווייב מיט מיינע קינדער און מיין הויז־געזינד“. און מיט די פרעהליכע געדאַנקען איז ער אהיים געקומען צו זיין פאָטער.

דער פאָטער זיינער, ר׳ יצחק, איז שוין געווען אַן אַלטער איד, האַלב אַ בלינדער, און ער איז געזעסען אַ גאַנצען טאָג אין זיין קליי־שטיבעלע און האָט געלערענט תורה. דאָס ווייב האָט געארבייט פאַר אַ דיענסט ביי אַ אידען אין דער קאָלאָניע, און דער זוהן האָט גע־ארבייט ביי ירחמיאל׳ן. פאַרנאַכט זיינען זיי אהיים געקומען, די מאַמע מיט׳ן זוהן צום פאָטער, אַז זיי זאָלען אינאיינעם עסען אבענד־ברויט. אבישלום האָט נאָך געטראָפען דעם פאָטער זיצענדיג אויף דער ערד פאַר אַן אָפען ספר חויך לערנענדיג מדרש. און כאָטש עס איז שוין געווען פינסטער, האָט ער זיך בעלויכטען דאָס ספר מיט דעם ליכט פון די שטערן וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען צו ווייזען אויפ׳ן

הימעל, און מיט די ליכט פון א ברענענדיג שטיק האָלץ. אבישלום׳ס מאַמע, וועלכע איז אביסעל פריהער פון איהם אַהיים געקומען, איז שוין געשטאַנען אויף דער גאַס אויסער דעם געצעלט, און געקנעטען פון א טייגעל מצות. אבישלום האָט בעגריסט זיין פאָטער מיט א נויג צו דער ערד, און א קוש אין האַנד: „אבי ומורי". און דאָס זעלבע אויך צו דער מאַמע, און האָט גענומען פאַנאַנדערלעגען א פייערעל פון די שפּענער וואָס ער האָט אַהיים געבראַכט. אַז דאָס פייערעל האָט זיך פאַנאַנדערגעברענט האָט די מוטער אין דעם פייערעל אָבגעבאַקט די מצות. פאָטער און זוהן האָבען זיך געוואַשען די הענד מיט׳ן פּנים און אַוועקגעזעצט זיך אַרום דעם פייערעל עסען זייער אבענד־ברויט, און די מוטער איז געזעסען פון דערווייטענס.

אַז אבישלום מיט זיין פאָטער האָבען שוין געהאַט אָבגעגעסען און געדאַנקט גאָט פאַר דעם ברויט וואָס ער האָט זיי געגעבען, האָט זיך אבישלום אָנגערופען צום פאָטער:

— טאַטע, בענש מיך, אַז גאָט זאָל בעגליקען די זאַך וואָס איך געה אונטערנעהמען.

— וואָס פאַר א זאַך גערסטו אונטערנעהמען, מיין זוהן? — האָט דער פאָטער געפרעגט.

— פרעג מיך נישט, ווארים כאָטש איך בעדאַרף דיר זאָגען, איבער כבוד אָב, מוז דאָך זיין די זאַך פערבאָרגען פון דיר, ביז גאָט וועט זי בעגליקען — האָט דער זוהן אָבגעענטפערט.

— איך פרעג דיך נישט מעהר, מיין זוהן — האָט דער פאָטער אָבגעענטפערט. — גאָט זאָל זיין מיט דיר אין אַלע דיינע וועגען, וואו דו וועסט דיך קעהרען און ווענדען — האָט דער פאָטער געזאָגט ארויפּלעגענדיג זיינע אַלטע איינגעשרומפּטע הנד אויף אבישלום׳ס קאָפּ.

אבישלום האָט צוגענומען דעם פאָטער׳ס ברכה און איז ארויסגעגאַנגען אין פעלד אריין. אויף א בערגעל אין פעלד איז געשטאַנען א הויכער שטיין, אַרום איהם זיינען געווען אויסגעלעגט אַנדערע קלענערע שטיינער — געמאַכט ווי א רינג. מען האָט אָנגעזעהן, אַז דאָס מוז זיין אַן אַלטער פערגעסענער מזבח, אויף וועלכע אידען האָבען אַמאָל געברענט קרבנות פאַר גאָט. ביי דעם שטיין פון אַלטען מזבח האָט זיך אבישלום אַוועקגעזעצט, געוואַרט אויף רות. עס איז שוין נאַכט געווען. די שטערן אין ארץ־ישראל הימעל זיינען גרויס געווען

און האבען געהאנגען אזוי געדיכט איינער נעבען אנדערען און אזוי ניעדריג צו דער ערד, אז עס האט זיך געדאכט, אז איין שטערן רייבט זיך אן אנדערען, און באלד וועט אנהויבען פאלען שטערן פון הימעל. הינטער'ן בערגעל איז געלעגען א שטיינערנער טהאל. דארט אין דעם טהאל איז געווען וויסט, לעבער פון היילען, און עס האט זיך געהערט דער געשריי פון שאקאלען. די פרעמדקייט פון דער נאכט איז געלעגען אויסגעגאסען איבער'ן גאנצען פעלד, נור פון טהאל וואו די אידישע קאלאניע איז געלעגען, האבען זיך בעוויזען אין די פענסטערלאך קליינע ליכטלעך, וועלכע האבען דערפרעהט דאס הארץ; האט זיך געהערט דער געשמאק פון בליהענדע אראנזשען און מאנדלען, וועלכע זיינען אויפגעגאנגען פון די גערטנער. און פון דעם טהאל האט בעדארפט רות אויפשטייגען...

אבישלום איז געזעסען ביים מזבח און געטראכט אין הארצען: ווען גאט גיט און ער בעגליקט זיין זאך, צו געפינען חן אין רות און איהר פאטער'ס אויגען, אז ער זאל איהם געבען רות פאר א ווייב, וועט ער דיענען צו גאט מיט'ן גאנצען הארצען, און ער וועט זעהן, אז די קינדער וועלכע עס וועלען איהם געבוירען ווערען פון רות, זיין ווייב, זאלען אויך דיענען צו גאט מיט'ן גאנצען הארצען. אין דיעזע נאכט האט ער זיך דערמאהנט ווי יעקב אבינו איז אזוי געזעסען ביי נאכט ביי א שטיין אויפ'ן וועג, ווען ער איז געגאנגען פון זיין פאטערס הויז צו לבנ'ן, און האט אזוי געבעטען צו גאט, און ווי גאט האט זיך איהם בעוויזען אין חלום פון דער נאכט, און אבישלום האט געקוקט אין די גרויסע שטערן וואס פאלען פון הימעל, און עס האט זיך איהם געדאכט, אז אט, אט שפאלט זיך דער הימעל, און א פייערדיגער לייטער לאזט זיך אראב פון הימעל און שפארט אן אין דער ערד, און פייערדיגע מלאכים ניעדערען אראב און שטייגען ארויף איבער די לייטער פון הימעל אויף דער ערד און פון דער ערד אין הימעל ארויף...

און באלד האט ער זיך דערמאהנט ווי יעקב אבינו האט גערופען זיינע צוויי ווייבער רחל און לאה אין פעלד אריין און האט זיך מיט זיי מישב געווען, אויב ער זאל אוועק פון לבנ'ן, און עס האט זיך איהם געדאכט, אז ער איז יעקב און רות איז רחל, און יעקב ווארט אויף רחל אין פעלד, ביים מזבח, אין די פינסטערקייט פון דער נאכט...

.3

ביים פערלאַזטען מזבח.

רות האָט אין אָנפאַנג נאָר געמיינט זיך אַביסעל צו שפּיעלען מיט דעם תימן'ער בחור. זי האָט געוואָלט אַז ער זאָל זיצען אין פעלד ביינאַכט און וואַרטען אויף איהר — כדי צומאָרגענס זאָל זי קענען לאַכען פון איהם. עס איז אָבער געקומען אין אָבענד און עס האָבען זיך דערהערט די געשרייען פון די שאַקאַלען — און די גרויסע שטערן האָבען זיך אָנגעצונדען אין הימעל — און דער דופט פון די אַראַנזשעס האָט זיך אָנגעהויבען ארויסצוגיסען פון די גערטנער און פער'שכור'ט די לופט — האָט עס רות'ן געצויגען... זי האָט געוואָלט נאָך איין מאָל הערען פון דעם פרעמדען ווילדען בחור, ווי ער ליעבט זי; ווי ער ליעבט זי אויף זיין ווילדען שטייגער, און ווי ער וועט זיך שטעלען דיענען פאַר איהר זיעבען יאָהר ביי איהר פאָטער. און אין דער נאַכט ביי די גרויסע ארץ ישראל שטערן האָט זי געוואָלט איהם קוקען אין פּנים אַריין און זעהען זיינע ווייסע בלישצענדע צייהן מיט זיינע גרויסע בענקענדיגע אויגען — זעהן די גאַנצע בעגייסטע־רונג אויף זיין פּנים און לאַכען אויס איהם. זי האָט גענומען אַ טוך אויף איהרע לייכטע פערהילטע פּלייצעס און אליין זיך ארויס־געלאָזט אונטער דער קאָלאָניע. אַ פרייע מיידעל איז זי געווען. אויפגעצויגען צווישען מוטהיגע ברידער, וועלכע האָבען געקענט האַל־טען אַ ביקס אין האַנד, און ניט איינמאָל זיך שוין געשלאָגען מיט אַראַבער — האָט דאָס מיידעל ניט מורא געהאַט ארויסצוגעהן איינע אליין אין די פרייע פעלדער פון ארץ ישראל, כאָטש דער גאַנג איז געווען ניט אין גאַנצען אָהן סכנות.

דער תימן'ער בחור האָט שוין בעמערקט פון דערווייטענס מיט זיין ווייטען בליק, וועלכער איז געניט געוואָרען אין די וויסטע, — דעם טונקעלען סילועט פון רות, ווי זי שטייגט אויפ'ן באַרג ארויף ווי דער דאָרשטיגער שעפּס וואָס דערפיהלט מיט די נאָז דעם קוואַל וואַסער — האָט אבישלום פאַר פרייד ארויסגעלאָזט פון זיך אַ ברומען. און אויפגעכאַפּט זיך פון אָרט און איהר אַנטקעגען געלאָפען. ער האָט

איהר געהאלפען ארויפשטייגען אויפ'ן בארג, און אנגעהויבען פלוצ־לונג צו זינגען א לאנגזאמעם בענקענדעס אראבישעס ליעד, און מיט דעם ליעד זי בעגלייט אויף דעם בארג ארויף.

— וואס איז דאס פאר א ליעד, וואס דו זינגסט, אבישלום?

—דאס איז דאס ליעד, וואס גדירי מחמיד, דער העלד פון תימן האט געזונגען זיין בעליעבטען עזעל, אז עס זאל איהם לייכטער זיין אויף די בערג צו שטייגען. אז מען הערט דאס ליעד, ווערען די פיס לייכט, און דער בארג ווערט פערשוואונדען.

—און פאר וואס זינגסטו מיר דאס ליעד?

— ווייל איך וויל דיר גרינגער מאכען דעם וועג, מיין הערינטע, — האט געזאגט דער תימן'ער בחור, און איינגעבויגען פאר איהר דעם קאפ מיט אונטערטהעניגקייט.

אז זיי זיינען ארויפגעקומען אויפ'ן בארג, האבען זיי זיך אוועק־געזעצט ביי די שטיינער פון אלטען מזבח. די נאכט איז אויבען געווען נאך שטילער און הייליגער. די שטערן אין הימעל זיינען וואס אמאל גרעסער געווארען און נעהענטער צו דער ערד — אז עס האט זיך געדאכט, אז אט באלד וועט זיך דער הימעל שפאלטען, און עס וועט זיך בעווייזען וואס אין הימעל טהוט זיך. די ליכטלעך אין די אידישע הייזלעך פון דער קאלאניע האבען זיך געטרונקען אין א ים פינסטערניש און זיינען וואס אמאל אלץ ווייטער געווארען. ארום איז נאר געווען נאכט. און דאס שימערענדיג ליכט פון די שטערן, וועלכע האבען געטריפט פון הימעל מיט טראפען, ווי פערל וואלטען געפאלען אין די לופט, — האט בעלויכטען מיט מאדנעם הייליגען שיין די ווייטע וויסטע פעלדער; פון צייט צו צייט האט זיך בעוויזען א טונ־קעלער שאטען פון אן אלבירט־בוימעל, וואס האט אויסגעזעהן אין דער נאכט ווי א פערבלאנדזשעטער שטעהט פערווירט אין פעלד און שפרייט די הענד מיט זיינע פינגער צום הימעל אויס — נור פון צייט צו צייט האט זיך געהערט דאס אונהיימליכע געוויין פון די שאקאלען און עס האט זיך געדאכט, אז ניט א לעבעדיג בעשעפעניס וויינט דארט, נאר דאס וויינט ארויס די שטימע פון גאט פון די היילען פון די אלטע מזבחות, וואס שטעהען פערגעסען און פערוואקסען צווישען די בער־גיגע שטיינער פון יהודה, אויף דעם, וואס מענשען האבען זיי פערלאזט

און זיינע געגאנגענע זוכען אנדערע געטער און אנדערע מזבחות אין פרעמדע, קאלטע לענדער...

אין דעם פערלדיגען ליכט פון נאכט האט רות געזעהן אבישלום'ס ווייס־פינקלענדע צייהן און דעם טונקעלען בראנזענעם קאליר פון זיין פנים, און די ציטערדיגע פאות זיינע, און זי האט איהם אריינגעקוקט אין די רויט־שווארצע אויגען. אין דעם פערלדיגען ליכט פון דער נאכט האט אבישלום געזעהן דעם שווארצען־האהר קרוין אויף רות קאפ, און דעם עדלען ווייסען שניט פון איהר קיהן אין באק — נאר ער האט מורא געהאט צו קוקען לאנג אין איהר פנים, אז ער זאל זיך ניט פערזינדיגען געגען דעם גאט פון זיינע פאטערס, האט ער געקוקט אין די וויטע נאכט אריין...

לאנג זיינען זיי ביידע געזעסען און רות האט זיך אבגערופען:

— זינג מיר, אבישלום, א ליעד.

— וואס פאר א ליעד זאל איך זינגען?

— זינג א ליעד פון ליעבע.

און אבישלום האט איהר געזונגען א ליעד פון ליעבע, אין וועלכער ער האט פערגליכען איהרע אויגען צו די שעהנע פלוימען וואס וואקסען אין דער שטאדט דמשק, דאריבער וואס דמשק איז פון גאט געבענשט מיט קוועלען וואסער — און די פלוימען־בוימער קענען טרינקען וויפיעל זייער הארץ גלוסט; איהרע ליפען — צו די פיעלע הארטע וויינטרויבען, וועלכע די זון האט אויסגעבריהט מיט איהרע שטראהלען און רייף געמאכט דעם וויין אין זיי... איהרע צייהן — צו ווייסע יונגע שעפסען, וואס באדען זיך אין וואסער, און איהר קאפ — צו שטאלצען עדלען קאפ פון קעמעל, וואס געהט אין דעם איינזאמען פארווירטען וועג פון דער וויסטע און טראגט אויף זיין רוקען דעם חכם פון דער וויסטע... און איהרע טריט — צו די איידעלע טריט פון די יונגע אייזלעך וואס פיהרען די קעניגס קינדער אין די וויין־גערטנער ארום — זיך האט ער פערגליכען צו א קנעכט, און זי צו א קעניגין, צו וועלכער דער קנעכט קוקט ארויף מיט פערברענטע בליקען דורך די שטאכעטעס פון דעם גארטען־צוים — און איז גליקליך צו זעהן איהר שאטען וואנדערנדיג צווישען די בעליעבטע שאטענס פון די בוימער אין גארטען...

— קוש מיך, אבישלום, — האט רות זיך אבגערופען אין דער שטיל — צוטוליענדיג זיך צו איהם איבער די קאלטקייט פון דער נאכט.

— מען טאר ניט, מיין הארינטע, — האט זיך אבישלום אבגע־רופען — ווארט ביז מארגען, ביז איך וועל מיט דיין פאטער ריידען, און דו וועסט זיין צו מיר פער׳קנס׳ט.

— איך וויל דו זאלסט טרינקען דעם ווייז פון מיינע ליפען, וועלכע דו האסט פערגליכען צו וויינטרויבען אין דיין ליעד — האט זיך רות צוגעבויגען צו איהם אין דער שטיל.

אין דעם טריפענדען שטערן־ליכט האבען זיך אבישלום׳ס רויט־שווארצע אויגען געלויכטען ווי דאס ליכט פון א שארפען חלף. — נור ער האט געלאשען דאס פייער וואס האט זיך אנגעצונדען אין זיינע ביינער מיט די אימה פאר גאט.

— האלט איין די קוואלען פון דיין ליעבע, וואס שפראצען ווי די קוואלען פון דמשק, ביז גאט וועט בענשען אונזער הויז — אפשר איז עס א זינד, און מיר וועלען דערצארנען גאט, — האט אבישלום געזאגט.

— איך וויל דו זאלסט טרינקען דעם זאפט פון מיינע אויגען, וואס דו האסט זיי פערגליכען צו די שעהנע פלוימען פון דמשק, וואס טרינקען פון די קוואלען — האט רות געזאגט, צוגייענדיג איהרע שווארצע, גרויסע נאסע אויגען צו זיינע ליפען.

— ניט, ניט, רות, — גאט וועט שטראפען, און ניט בענ־שען אונזער הויז... ווארט ביז מארגען, רות — ווארט.

— יעקב האט אויך געקושט רחל, ווען ער האט זי ליעב געהאט. שטעהט נישט, אז יעקב האט געקושט רחל ווען ער האט זי בעגעגענט ביים ברונען? יעקב האט רחל׳ן ליעב געהאט. דו האסט מיך ניט ליעב.

— מיין נשמה איז אנגעבונדען אן דיינע. יעקב איז געווען א גרויסער צדיק, ער האט געמעגט קושען רחל׳ען. איך דיך טאר ניט קושען. איך בין ניט קיין צדיק. גאט וועט ניט בענשען אונזער הויז.

אויפ׳ן צווייטען טאָג, ווען ירחמיאל בלומגארטען איז געוועזען אין זיין אָראַנזשען גאָרטען, איז צוגעגאַנגען צו איהם זיין תימן׳ער משרת, אבישלום, און האָט צו איהם אַזוי געזאָגט:

— מיין הערר בעל־הבית! מיין נשמה האָט געגלוסט נאָך דיין טאָכטער, גיב זי מיר פאַר אַ ווייב און איך וועל ארבייטען ביי דיר, ווי יעקב ביי לבן׳ען, וויפיעל יאָהר דו ווילסט — פאַר דעם נדן פון דיין טאָכטער.

ירחמיאל האָט איהם אָנגעקוקט פערוואונדערט. ער האָט גאָר ניט פערשטאַנען וואָס דער תימן׳ער וויל פון איהם.

— רוף די מיידעל און פרעג זי — איהר נשמה איז אויך געבונדען צו מיינע, און ווען דו וועסט מיר ניט געבען זי פאַר אַ ווייב, וועסטו דיין טאָכטער בעטריעבט מאַכען אויף איהר גאַנץ לעבען און מיך וועסטו ברענגען אין קבר אריין יונגערהייט, ווארים איך בין קראַנק פאַר ליעבע נאָך איהר.

ירחמיאל האָט איהם ווייטער אָנגעקוקט ערשטוינט:

— פון וואַנען ווייסט דו, אַז מיין טאָכטער וויל דיך?

— זי האָט עס מיר אַליין געזאָגט מיט איהר מויל און זי האָט מיר דאָס געגעבען די עצה, אַז איך זאָל זי פאָדערען פון דיין האַנד, און אָבדיענען ביי דיר פאַר איהר.

— ביזט אַ נאַרישער בחור, — מיין טאָכטער האָט נאָר געשפּאַט אויס דיר, און דו האָסט עס גענומען ערנסט, — ניט ווי אַמאָליגע צייטען זיינען די היינטיגע, און ניט ווי אייערע מנהגים זיינען אונזערע. מיר פערקויפען ניט אונזערע טעכטער.

— דיין טאָכטער האָט מיר אַליין געזאָגט — האָט דער תימן׳ער בחור געשטאַמעלט.

— ווען האָט זי עס דיר געזאָגט?

— נעכטען אין אָבענד, ווען מיר זיינען אינאיינעם אויפ׳ן פעלד אַרויסגעגאַנגען צום אַלטען מזבח — דאָרט האָט זי מיר געשוואָרען, אַז זי ליעבט מיך.

— דו מאַכסט אַ שלעכטען שם אויף מיין טאָכטער, און דו ביזט אַ זינדיגער בחור, וואָס האָט שלעכטע געדאַנקען; נעהם דיינע כלים און פערלאָז מיין גאָרטען די מינוט — איך וויל מעהר דיין פּנים ניט זעהן, — האָט ירחמיאל אַרויסגעטריבען דעם תימן׳ער.

נור אין דעם איז רות אריינגעקומען אין גאָרטען ווען זי האָט געזעהן ווי אבישלום מיט די כלים אויפ'ן אַקסעל און מיט'ן קאָרב אין די הענד פערלאָזט דעם גאָרטען.

ווי אבישלום האָט זי דערזעהן, האָט ער זיך אָבגעשטעלט און האָט צו איהר אַזוי געזאָגט:

— זיי ניט בעטריעבט, רות, מיין אויסדערוועהלטע, וואָס דיין פאָטער וויל ניט דיך געבען פאר א ווייב צו מיר, גאָט האָט געזעהן אונזער נויט און אונזער געטריישאַפט, און ער וועט העלפען אונז און וועט מאַכען דיין פאָטער'ס האַרץ.

— געה ארויס פון דאנען, געה — האָט ירחמיאל געשריען צום תימן'ער, און דאן האָט ער זיך געווענדעט צו דער טאָכטער און זי גע'מוסר'ט:

— וואָס האָסטו גערעדט מיט דעם נארישען בחור — זעה, ער האָט עס ערנסט גענומען.

— איך האָב נור שפּאָס געטריבען מיט איהם, נור אַ ביסעל שפּאָס — האָט רות זיך פערענטפערט פאר'ן פאָטער, און געקוקט אבישלום'ען אין די אויגען אריין און הויך אויפגעלאַכט.

דעם תימן'ערס בראָנזער געזיכט איז גלייך געוואָרען און די אויגען זיינען טונקעלער, און די צייהן נאָך ווייסער — ער האָט זיך אויף אַ מינוט אָבגעשטעלט און געוואָלט עפּעס זאָגען. נור דעם איד'ס בייזערדיגע שטימע האָט איהם פון גאָרטען ארויסגעטריבען, ווי פעריאָגט איהם מיט אַ שווערד.

— געה ארויס פון דאנען, געה.

און דער אידישער אראַב האָט קנעכטיש פערבויגען זיין שטאָל־צען קאָפּ, פערבויגען זיך פאר ירחמיאל'ן און פאר רות'ן און אָבגע־ענטפערט:

— איך הער און איך וועל טהאָן, מיין האַר.

און ער האָט פערלאָזט דעם אָראַנזשען גאָרטען.

דער תימן'ער בחור האָט זיך ניט געקענט מעהר ווייזען אויף דער גאַס פון דער קאָלאָניע און פאר די אויגען פון די איינוואָהנער. — די מענשען האָבען איהם געלאַכט אין פּנים, און שפּאָט געמאַכט אויס איהם און גערופען איהם: יַעֲקֹב הַשֵּׁנִי, דער צווייטער יעקב. געגען

רות'ן האָט קיינער ניט געהאַט. אדרבה, אַלעמען איז געפעלען דאָס שפּיעצעל וואָס זי האָט אָבגעשפּיעלט מיט דעם ווילדען תימן'ער יונגען מאַן. נור אוים דעם תימן'ער האָט מען געלאַכט. די מיידלעך פון דער קאָלאָניע האָבען איהם אָבגעשטעלט און געפרעגט איהם: וויפיעל יאָהר וועסטו דיענען ביי מיינע עלטערען פאַר מיר? אבישלום האָט ניט געוואוסט פאַר וואָס מען לאַכט אוים איהם, און מיט קנעבּטישע שמייכלענדע אויגען האָט ער אָבגעענטפערט אויף די שפּאָטישע בליקען וואָס מען האָט געשיקט אויף איהם. זיינע פּאות האָבען געציטערט און זיין פּנים און הענד האָבען געציטערט. אז מען האָט איהם געפרעגט: אויב ער האָט רות ליעב? האָט ער געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ אויף יאָ, — און מיט אַ מינע פון אַ ווידוי זיך מודה געווען, אז ער האָט געוואָלט דיענען פאַר איהר.

רות איז אַ כלה געוואָרען פאַר דעם ציוניסטישען יונגען מאַן. פון אַלע פּלענער וואָס ער האָט געוואָלט זיך קויפען לאַנד אום צו בעזעצען זיך אין ארץ־ישראל האָט ער דיצידירט חתונה צו האָבען מיט די „שעהנע פון יהודה" און זי ברענגען קיין יוראָפּ און ווייזען זיך מיט איהר אויף די ציוניסטישע קאָנגרעסען. און ווען דער ציוניסטישער יונגער מאַן איז מיט רות'ן ארויסגעגאַנגען שבת שפּאַצירען אויפ'ן בערגעל הינטער דער קאָלאָניע — האָט קיינער נישט בעמערקט ווי דער תימן'ער בחור איז געלעגען פערשטעקט הינטער אַ ווילדען ציטרין־בוים און מיט בענקענדע בליקען זיי נאָכגעקוקט...

דער שמייכעל אויף אבישלום'ס פּנים האָט געקראָגען אַלץ מעהר אַ קנעבּטישען אויסדרוק — נור קיינער האָט ניט בעמערקט ווי דער תימן'ער בחור ווערט וואָס אמאָל דינער, זיין פיגור ווערט אויסגעצויגען, ווי אַ צוקער־שטאַנג, און זיינע ווייסע צייהן שמייכלען ניט בלויז קנעבּטיש ארוים פון זיין בלייך־טונקעל געזיכט, נור דריקען עפּעס אוים אַ שטילען און טרויעריגען וועהטאָג...

אין אַ פּאָר וואָכען ארום איז רות מיט'ן ציוניסטישען יונגען מאַן אָבגעפאָהרען פון ארץ־ישראל אין אַ גרויסע אייראָפּעאישע שטאָדט אריין. און אין טהאָל וואָס ליגט צווישען די בערג פון יהודה און דעם בערג פון ים איז ביי־נאַכט, צווישען די בענקענדע קלאַגען פון די שאַקאַלען צוגעקומען אַ מענשליך הארץ־רייסענדער געשריי. דאָס איז

ביי־נאכט אבישלום געלעגען אויף די שטיינער פון אלטען מזבח — אויף א בארג פון די בערג פון די יהודה, און האט אין די ליכטיגע ארץ־ישראל נאכט ארייגעקלאגט זיין בענקענדעם ליעד נאך די „שעהנע פון יהודה“.

מענשען האבען אנגענומען זיין וויינענדיגעם ליעד פאר א קלאג־געשריי פון א שאקאל. אבער עס איז געווען איינע פון גאט'ס שטימען וואס וויינען ביי־נאכט ארום פון די היילען פון ארץ־ישראל...

אַ טאַלאַנט צו ארץ ישראל.

אין עמק יזרעאל, הינטער די הרי גלבע וועלכע דוד האָט פער־שאָלטען, אַקערט אַ איד מיט אַ פּאָר פערד. דער איד האַלט דעם אַקער, שלמ'קה זיין זעקס יעהריגער זוהן טרייבט אָן די צוויי פערד, דעם רויטען און שווארצען, און שרה'לע זיין אכט יעהריגע טאָכטער געהט נאָך דעם אַקער און פערזעעט חומות.

„שיט קינד, שיט" — רופט דער איד נאָך דער מיידעל — גאָט וועט העלפען און מיר וועלען האָבען צעהן מאָל אזוי פיעל, צוועלף מאָל אזוי פיעל, און דער טאַטע וועט גאָר וועלען העלפען, וועלען מיר האָבען אכטצעהן מאָל אזוי פיעל. וויאָ, שלמ'קע, וויאָ — רופט ער צום יונג — האַלט איין דעם „שווארצען". באַלד ווענדעט ער זיך צו דער ערד און רעדט צו זיך: גוטע ערד, טייערע ערד, ביסט דאָך אונז פון גאָט בעשערט! באַלד ווענדעט ער זיך צום ארבעסעל, וואָס שרה'לע וואַרפט איין דר'ערד אריין: ארבעסעל, ארבעסעל, זאָלסט מיר נישט אין דער ערד פוילען, עס איז אידישע ארבייט, שווערע ארבייט, און איך דאַרף מיט מיין ווייב און קינד פרנסה — וויאָ, שלמה'קע, וויאָ שלמה'קע, שיט שרה'לע, שיט קינד־לעבען, גוטע ערד, טייערע ערד! אַח, אַח, ארץ זבת חלב ודבש, ווי אין חומש שטעהט! הערט דער איד נישט אויף צו רעדען, ווישט זיך מיט דעם ארבעל דעם שוויס פון פּנים. די היץ צוקאָכט איהם, און דאָס ווינטעל וואָס אָט צושפּרייט איהם די פאָלעס פון די לאַנגע קאַפּאָטע און אָט די שפּיצען פון באָרד. רייסט שלמה'קען דאָס היטעל פון קאָפּ, שרה'לען דאָס טיכעל פון אַקסעל, און די אידישע משפחה מיט'ן „רויטען" און „שווארצען" דרעפּטשען שווער אין די שטיינערנע ערד און אַקערען אויף דעם עמק יזרעאל.

איך האָב זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטיין אָבוואַרטען די משפּחה, ביז זי וועט צוריקקומען מיט'ן אַקער פונ'ם בערגעל אַראָב — איך האָב מורא געהאַט פאַר איהם, פאַר דעם איד, אַ סוחר פון שניט סחורה פון יעקאַטערינאָסלאַוו, וואָס האָט אַוועקגעוואָרפען די קראָם און גענומען זיך צום אַקער, אַז עס זאָל איהם קיין שלעכטס נישט געשעהן. באַלד קומט ער אָן, נח פון יעקאַטערינאָסלאַוו מיט דעם זוהן און די טאָכטער און די צוויי פערד — אַלע צופּלאַמט פון די זון און נח ווישט זיך פאַר אַלע מיט דעם אַרבעל דעם שוויים פון פּנים און קרעכצט: אַ, עס איז גוט, ר' איד, עס איז גוט, שאָקעלט ער צו מיר מיט'ן קאָפּ.

— וואָס, וואָרים ר' נח?

— ניין,—שאָקעלט ער מיט'ן קאָפּ—וואָס וואָרים? ווי אין פּסוק שטעהט: „אין זומער וועט דיך נישט צוקאָכען די זון און ווינטער וועט דיך נישט אויפעסען די קעלט". וואָס, וואָרים, עס איז גוט ר' איד! ווישט זיך אַלע ר' נח דאָס פּנים מיט'ן אַרבעל און שוויצט.

געקענט האָב איך ר' נח'ן שוין פון לאַנג, ווען ער איז נאָך געווען אַ שניט-קרעמער אין יעקאַטערינאָסלאַוו און האָט געהאַנדעלט מיט וואַרשוי, מיט קישינעוו, מיט לאָדז. געווען איז ער אַ איד אַ בטוח, אַ אייגענע פופצעהן-צוואַנציג טויזענד רובעל, און דאָס געשעפט גאָר נישט שלעכט. אַ איד אַ קאַרגער, איינגעשטאַנען פאַר צוויי גילדען אַ נומער אין וואַרשוי, אַ איד וואָס האָט ליעב געהאַט דעם גראָשען און געוואוסט צו שאַנעווען דעם גראָשען, גערעדט האָט ער תמיד פון דעם, אַז ער וועט פערקויפען די שניט קראָם און אַוועק קיין ארץ ישראל און ווערען אַ יגיע-כפּים'ניק ווי אונזערע עלטערען זיינען געווען. נאָר געוואוסט האָט מען, אַז ר' נח פון יעקאַטערינאָסלאַוו האָט ליעב אַ סך צו רעדען, און נישט נור צו רעדען, נאָר אויך צו זינגען. אייגענס איז ער גאָר געווען אַ משורר יונגערהייט ביים בערדיטשעווער חזן, און קיינער האָט ר' נח'ס רייד נישט גענומען ערנסט. ערשט ר' נח איז פּלוצלינג פערשוואונדען, דאָס געוועלב פערשלאָסען אין רעכטען סעזאָן, נישט מעהר געקומען קיין וואַרשוי. די סוחרים האָבען אָן איהם פערגעסען — אַנדערע קונים געקומען אויף זיין אָרט, און יעצט טרעף איך איהם דאָ, אין עמק יזרעאל. אָב-

שטאָרט דעם קליינעם ליטווישען קאַפּעלושעל — אַ רויטע טערקישע פּעסקע, מיט צוויי פערד און אַקער.

דער איד האָט זיך ווי אַביסעל פערשעהמט פאַר מיר, וואָס עס קען אויס אַ סוחר ווערען — לעהנט זיך אָן אויף זיין אַקער, קוקט מיך אָן און שווייגט.

— ווי פאַלט איהר אויס אויף דעם, ר׳ נח? — פרעג איך איהם.

— איך האָב שטענדיג געהאַט אַ „טאַלאַנט״ צו ארץ־ישראל, זאָגט צו מיר ר׳ נח, נאָך פון קליינערהייט אָן, ווען איך בין נאָך געווען אַ משורר ביים בערדיטשעווער.

— אַ טאַלאַנט? וואָס הייסט אַ טאַלאַנט?

— יאָ, עס זיינען דאָ מענשען, וואָס האָבען אַ טאַלאַנט צו ארץ ישראל, גיט מיר ר׳ נח צו פערשטעהן, למשל, אַ באַראָן ראָטשילד. נור דער באַראָן איז דאָך אַ גרויסער מענש און אַ רייכער מענש, האָט ער אַ גרויסען און רייכען טאַלאַנט צו ארץ ישראל. איך בין מיר אַ קליינער מענש און אַן ארימער מאַן, האָב איך מיר אַ קליינינטשקען און אַן ארימען טאַלאַנט צו ארץ־ישראל.

— אָבער, ר׳ נח, אַ שווערער טאַלאַנט? זאָג איך צו איהם, ווייזענדיג אויף די איקסען, וואָס האָבען איהם אויפ׳ן שטערען ארויס־געשלאָגען.

— וואָס פאַר אַ שווערער טאַלאַנט? — לאַכט ר׳ נח און ווישט זיך דעם שוויים מיט׳ן ארבעל — אַז איך האָב בעדאַרפט אין יעקאַטע־רינאָסלאַוו אַ שטיקעל „זשערעדאַוועט״ אַ מאַזאוואנקא — דאָס איז געווען אַ „שווער טאַלאַנט״, אַז איך האָב נור גענומען דאָס שטיקעל סחורה אין האנד און געוויזען די פּויערטע און געגעבען איהר צו פערשטעהן דעם טעם פון זשערעדאַוועט, האָב איך געשוויצט — אָבער דאָס איז שווער? אדרבה, עס איז לייכט — ווישט זיך ר׳ נח דעם שטערען, און עס איז גוט, אוי, ר׳ איד, איז עס גוט!

—און די פערדה, ר׳ נח? ווי קומט איהר צו די פערד? איך האָב דאָך אייך געקענט, ווען איהר האָט זיך געהאַלטען פון דערווייטענס פון אַ בהמה, און נאָך דערצו אַ פערד.

— די פערד, פרעגט איהר? זעהט איהר דעם רויטען, ווייזט ער אויפן „רויטען״ — דאָס איז אַ פערד, אַ צדיק. ער וועט דיך נישט געבען אַ בחנם׳דיגען קלאַפּ. אַז מען הייסט איהם גיהן—גיהט ער, און

אז מען הייסט איהם שטעהן — שטעהט ער, א צדיק! נאר דער „שווארצער“, וויזט ער אויפ'ן צווייטען, דאס איז א רשע — ער האט זיך ליעב צו שלאגען, אבער אן ארבייטער — אן אנטיק! אלע האבען געזאגט, אז איך וועל האבען פון איהם צרות, און איך האב געזאגט: ניין. אז איך האב איהם צום ערשטען מאל גענומען אין שטאל אריין, האב איך ביי מיר אבגעמאכט, אז היינט, דעם ערשטען טאג בעדארף איך בעקומען פון איהם צעהן קלעפ, און אז איך האב נור געקריגען פון איהם זעקס, האב איך דאך שוין די פיעד פערדיענט. אויפ'ן צווייטען טאג האב איך נור געקראגען פון איהם דריי — און היינט שאנעוועט ער מיך שוין, ער ווייסט וואס אין פסוק שטעהט: „ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו“. ער ווייסט אז איך בין זיין בעל הבית, און מיר האבען שלום געמאכט. איך גיב איהם צו עסען און ער גיט מיר זיין ארבייט.

— און מיט יענטען? פרעג איך, וואס זאגט דאס ווייב יענטע דערצו? געפעלט עס איהר צו זיין א פויערטע?

— דא, זעהט איהר, ברודער, איז צרות — קרעכצט דער איד. מיט יענטען איז נישט גוט. היינט איז דאך שוין גאט צו דאנקען, נאר אז מיר זיינען דא אהער געקומען, איז דא געווען וויסט, תהו ובהו, אריינגעצויגען האבען מיר זיך מיט די קינדערלעך, א מענשען אכט, אין דעם אראבישען לאך אריין. אז מיין יענטע האט דערזעהן די גרוב, זאגט זי צו מיר: — נח, א בראך נאך דיינע יאהרען, וואו האסטו מיך מיט מיינע שוואלבען פערפיהרט אין א מדבר אריין“. געלעגען בין איך, נישט געדאכט, אין פיבער אין אראבישען לאך, קיין וואסער איז נישט געווען, געמוזט ברענגען, גאט וויים פון וואנען, די קינדער געקרענקט, און די ווייב שילט זיך. אבער אויף אונזער הייליגע לאנד האב איך קיין רכילות נישט געלאזט אויסרעדען. ווי איך הער, וואס מיין יענטע רעדט, רייס איך אויף די אויגען און זאג: „יענטע רעד נישט אזוי, דו וועסט דיך חלילה פערזינדיגען. איך האב דיך אריינגעבראכט אין א גוט לאנד, אין א הייליג לאנד, אין דעם לאנד פון אונזערע עלטערען, אין א ארץ זבת חלב ודבש“. און ליעג ווייטער אין געהאקטע וואונדען. אבער גאט האט געהאלפען און ארויסגעקומען פון פיבער. אז איך בין נור ארויסגעקומען פון פיבער,

האָב איך מיט איהר שוין אַנדערש גע'טענה'ט. „יענטע, זאָג איך, דאָס אַראַבישע לאַנד איז דער גן עדן. דו הערסט — דער גן־עדן. און אַז גאָט וועט אונז העלפען און מיר וועלען די זכיה האָבען צו עסען פייגען פון אונזערע אייגענע בוימער אראַב, וועסטו שוין פיהלען, וואָס עס הייסט אַ ארץ זבת חלב ודבש, און אַז דו וועסט דיך פערזינדיגען וועסטו האָבען אַזאַ סוף, ווי די מרגלים האָבען געהאַט, וואָס האָבען אויך אויסגערעדט לשון הרע אויף אונזער לאַנד. „און איך דערצעהל איהר די מעשה מיט די מרגלים און נעהם די פערד און געה ארויס אַקערן. קום אַהיים פון דער ארבייט, איך וויל עסען, מיין יענטע זיצט און וויינט: וואָס איז? זי דאַרף געזעלשאַפט און בענקט נאָך דער יעקאַטערינאָסלאַווער געזעלשאַפט און זאָגט צו מיר: ר' נח וואו האָסטו מיך פערפיהרט מיט מיינע שוואַלבען"? זאָג איך צו איהר: „דיינע שוואַלבען האָב איך נישט פערפיהרט, זיי אַקערן די ערד און נאָך יעקאַטערינאָסלאַווער געזעלשאַפט האָסטו נישט וואָס צו בענקען. איינס ביזטו אַ פויערטע, און אַ פויערטע טאָר נישט האָבען קיין געזעלשאַפט. זי האָט נישט קיין צייט צו געזעלשאַפט. און דאָס צווייטע, אַז דו ווילסט האָבען געזעלשאַפט, געהסטו ארויס, זעה: דאָס האָסטו דיר דעם הייליגען טאָל עמק יזרעאל, וואָס אויף איהם איז אַזוי פיעל אידיש בלוט פערגאָסען געוואָרען, דאָרט דעריבער האָסטו דעם באַרג גלבע, אויף וועלכען עס איז געפאַסען און ענטפלעקט געוואָרען דער כבוד, פון אַזאַ איד אַ צדיק, אַ אידישער מלך שאול, און וואָס דערפאַר האָט איהם דוד המלך פערשאָלטען אַז ער זאָל נית האָבען קיין טוי און קיין רעגען, און דאָרט האָסטו דיר דעם באַרג תבור, אויף וועלכען דבורה הנביאה האָט געטאַנצט און געזונגען פאַר גאָט, דאָרט אַביסעל ווייטער קוקט דיר ארויס מיט איין אויג דער חרמון מיט זיין ווייסען קאַפּעל — דאָס איז דיר די בעסטע געזעלשאַפט, אַ הייליגען געזעלשאַפט און אַ גרויסע געזעלשאַפט, און דו, מיין ווייב, בענקסט דיר נאָך דער יעקאַטערינאָסלאַווער געזעלשאַפט מיט די נאַרישע זייטען, וואָס קאָסטען געלד און ברענגען נישט קיין נוצען — מעגסט זיך שעהמען, יענטע!“ זאָגט זי צו מיר: „אַ מויל צו רעדען האָסטו נח שוין פון לאַנג, דאָס איז דאָך טאַקי געווען מיין אונגליק. דו קענסט דאָך אַ שטיין אויך איבעררעדען, און מיך האָסטו אויך איבערגערעדט, אַז איך זאָל פאַר דיר חתונה האָבען. נאָר וועה צו מיר, וואָס

איך האָב דערלעבט!“ נו, גענוג, טענה מיט איהר, אַז זי האָט צו דיר פּרעטענזיעס אויף אַ זאַך, וואָס איז דיר געשעהן פּערצייטענס. איך האָב שוין באַלד פּערגעסען ווען איך האָב חתונה געהאַט, און זי דער־מאָנט זיך נאָך דערינען יעדען טאָג...

— און וואָס טהוט איהר? פּרעג איך איהם.

— עס איז שלעכט. נור עס ווערט בעסער, פריינד. זי הויבט זיך אָן צוגעוואָהנען. אַז זי געהט אין דער פריה ארויס און זעהט, ווי דער טוי דעקט צו אונזער שטיקעלע נחלה, האָט זי אויך הנאה. און איינמאָל פאַרנאַכט, זעה איך ווי מיינע שטעהט פאַר דער טהיר, קוקט זיך איין צו די גרינע קעפּקעלאַך, וואָס די גערשטען האָבען אָנגעהויבען ארויסצוגעבען פון דער ערד און ברומט זיך עפּעס אונטער, בויגט זיך צו צו דר׳ערד און הויבט אָן פּאַמעליך אויסצורייסען דעם ווילדקרויט, וואָס וואַקסט צווישען גראָז. טראַכט איך מיר: אַך, אַך, אַלטע, דו ביזט געכאַפּט, די ערד האָט דיך געפּאַקט, געפּאַקט. און געה אונטער צו איהר און זאָג איהר: „רייס, מיין ווייב, רייס דאָס ווילדקייט, ווארים נישט בלויז מיר זעען די ערד, נור גאָט זעעט אויך די ערד, דער ווינד טראָגט פון די בערגער אראָב פערשיעדענע ווילדע קערנדלעך און דאָס זעעט זיך איין אין דער ערד און מען דאַרף דאָס נישט, ווייל דאָס איז ווילד. אם ירצה השם, זאָג איך, אַז אויף די בערג וועלען וואָהנען אונזערע ברידער, וועלען זיי אויך דאָרט בעזעען די ערד און דער ווינד וועט נעהמען פון דאָרט טראָגען נישט קיין ווילדע ווייצען, נור מענשליכע ווייצען, וואָס אונזערע ברידער האָבען דאָרט פערזעעט און דענסטמאָל וועלען מיר שוין נישט דארפען אויסרייסען דאָס ווילד־קרויט. רייס, רייס מיין ווייב“, זאָג איך. זאָגט זי צו מיר: „אַז עס זאָל דיך אויסרייסען פון דר׳ערד, וואָס דו האָסט מיך פערפיהרט מיט מיינע שוואַלבען אין אַ מדבר אריין“, און געהט אין שטוב אריין.

— נאָר איך האָב שוין ניט קיין מורא—זאָגט נח ווייטער, אונטער־לעהנענדיג זיך אויף זיין אַקער—אַז איך האָב נור דערזעהן, אַז די ערד האָט מיינע געכאַפּט, ווארים די ערד איז עפּעס אַזעלכעס, וואָס ציהט צו צו זיך. דו קומסט דיר אַהער אין אַ ווילדערניש. קיין מענש, קיין פריינד, קיין שטוב, קיין טראָפּען וואַסער. — דו ווילסט דיר פון דאַנען אַנטלויפען און מיינסט, אַז דו וועסט דיר נישט דאָ איבערטראָגען קיין

איין נאכט, נור קוים הויבסט דו זיך אָן איינצוקוקען צו דר'ערד, קוים האָסטו דיר דעם אַקער גענומען און פאַהרסט מיט איהם אַדורך די ערד, און דו זעהסט דיר, ווי פון דיין אַקער הויבט דיר אָן ארויסצוואַוואַקסען גרינענקע, גרינענקע קעפּקעלאַך, און דאָס איז געוואַקסען, ווייל דו האָסט דאָס בעאַרבייט — וועסט דו ברודער שוין נישט אַנטלויפען, די ערד וועט דיך האַלטען, וועט דיך צוציהען — יעדע ערד, נאָך דערצו אונזערע ערד, וואָס האָט אין זיך אַזוי פיעל בלוט איינגעזאַפּט, און וואָס יעדער באַרג דאַ דערמאָנט דיך.

געזעהן אַז ר' נח הויבט אָן צו ווערען סענטימענטאַל, וואָס עס פּאַסט גאָר נישט פאַר אַזאַ פּראַקטישען אידען א סוחר, ווי ר' נח, האָב איך איהם איבערגעריסען:

— און מיט די אַראַבער, — פרעג איך — מיט די שכנים, מיט'ן פעטער ישמעאל, ווי קומט איהר אַדורך? מען זאָגט דאָך ביי אונז אין די מקומות —

— מיט די שכנים,—לאָזט מיר ר' נח נישט אויסרעדען,—מיט די שכנים — די בעסטע גוטע פריינד. אַז איך בין דאַ אַהער געקומען האָבען מיר געזאָגט די אינגלאַך, די פּועלים פון די פערם דאַ: — „ר' נח, קויפט אייך אַ רעוואָלווער און אַ מעסער און געהט נישט אַליין ארויס ווייט אין פעלד אריין, ווארים די אַראַבער וועלען אייך די פערד אויסשפּאַנען און דעם אַקער איבערלאָזען אַליין אויפ'ן פעלד". זאָג איך צו זיי: „איך האָב נישט קיין מורא, מיר וועלען די אַראַבער קיין שלעכטס נישט טהאָן. איהר זעהט די רויטע טערקישע פעסקע — דאָס איז מיין רעוואָלווער. און איהר זעהט מיין שלמה'קען — דאָס איז מיין מעסער. ווארים אַז איך בין נור אַהער געקומען, האָב איך מיר באַלד געקויפט אַ רויטע פעסקע — לאָזען זיי זעהן, אַז איך בין אויך אַ סעמיט, אַ זייערינגער, וועלען זיי מיר שוין קיין שלעכטס נישט טהאָן. און געה איך ארויס ווייט אין פעלד, נעהם איך מיט מיין בחור'ל, מיין שלמה'קען זאָל לעבען. איך וויל זעהן דעם אַראַבער, וואָס וועט האָבען אַ הארץ דעם פאָטער צו הרג'נען, ווען זיין זעקס יעהריג קינד איז דאָ דערביי. ניין, עס איז נישטאָ אַזאַ אַראַבער, ווארום אַ אַראַבער איז אַ סעמיט, אַ מענש אַ בעל רחמנות. און אַמאָל טאָקע אין מיטען פעלד ווייט דאָרט אַראָב ביי די בערגער, שטעה איך מיט מיין שלמה'קען

און אקער מיר די ערד, קומט אן צורייטען א אראבער מיט א ביקס, א שווערד, קומט אן הארט צו מיר. איך — גאר נישט, אקער די ערד און גיב א מאך מיט די האנד פאר'ן שטערן און פאר'ן בויך, וואס דא איז אזא געוואהנהייט צו גריסען זיך, און גיב א זאג צו איהם, „ני האביק סאיד", וואס דאס איז דער טייטש: דיין טאג זאל דיר זיין שעהן, גיט ער מיר אן ענטפער: „טהאבדאניק", וואס דאס איז דער טייטש: דיין מארגען זאל דיר זיין פריש.

ווארים, אז איך בין נאר אהער געקומען, האב איך זיך באלד אויסגעלערענט, ווי עס הייסט אויף אראביש „גוט מארגען". ווארים, אז איך קען נור „גוט מארגען" זאגען, וועט מיר שוין קיינער קיין שלעכטעס נישט טהאן. איך וויל זעהן דעם גזלן, וואס וועט מיר שלעכטס טהאן, ווען איך וועל איהם צוערשט זאגען, „גוט מארגען". דאס איז מיין רעוואלווער און מיין מעסער פאר דעם אראבער—זאגט ר' נח, און ווארפט א פעראכטענדען בליק אויף די קאלאניע, דאס הייסט אויף די בחורים-לאך, וואס האלטען מלחמה מיט די אראבער — ווארום דער אראבער איז א סעמיט און א בעל רחמנות. און עס איז טאקע אזוי געווען. פרעגט ער מיך, אויף אראביש, ווייזענדיג אויף מיין אינגעל: ווער דאס איז? ווייז איך איהם אויף מיין הארץ, דאס הייסט, אז דאס איז מיין קינד, און דריק שלמה'קען צו צו מיין הארץ און קוש איהם אויף זיין קעפעל.—נעהמט ער דעם אקער און פערוואונדערט זיך, וואס דאס איז אזעלכעס, ווארים די אראבער מוזט איהר וויסען, אקערען נאך די ערד, ווי אונזערע עלטערען פערצייטענס, מיט א הילצערנעם אקער. גיב איך איהם דעם אקער און וויוז מיט די הענד אויף גאנץ ווייט, וואס דאס הייסט, אז דארט אין יענע מקומות ביי אונז אקערט מען אזוי. ציהט ער אויף די אקסלען, דער אראבער, און שמייכעלט. זעה איך, אז איך בין שוין מיט איהם אין דער היים, זאג איך צו איהם, ווייזענדיג מיט דער האנד אויף איהם און אויף מיר, אויף לשון קודש: „אחי, איך און דו — אחים" ווארום לשון קדש איז דאך עהנליך צו אראביש. „אחים", זאג איך — סעמיטען. שמייכעלט ער, דער אראבער, און ווייזט מיט די ווייסע צייהנער זיינע און גיט מיר אב די לייצעס און פערבויגט זיך פאר מיר: „חאוואדזשי" זאגט ער מיר, וואס אין אונזער לשון הייסט עס א „גאספאדין", און רייט אוועק. נו, דארף איך א רעוואלווער מיט א מעסער צו מיינס א ברודער, א סעמיט? — פרעגט

מיך ר' נח — אז ער איז א בעל רחמנות, מען דארף נור זאגען „סייאיד", דאס איז מיין רעוואלווער מיט מיין מעסער.

אין דעם ווי מיר רעדען אזוי צווישען זיך — הער איך פון דער־ווייטענס א געוואלד. ר' נח גיט זיך א קוק אום און דערזעהט זיין יענטען לויפען. — אהא, מיין יענטע געהט, זאגט ר' נח — לאזט מיך נור אביסעל אקערן די ערד — וועט איהר זעהן דא אביסעל א חתונה. — שלמקע, ציה דעם רויטען, וויא, וויא! אבער יענטע איז באלד דא מיט א ווייס טיכעל איבער'ן קאפ, אין א לאנג אראבישע'ס העמד: — נח, וואס האסטו מיר פערפיהרט מיט דיינע שוואלבען — די שוואלבען וועלען דאך אויסגעהן! ר' נח, הערט זיך א קול איבער דעם עמק יזרעאל. נח שטעלט אב די פערד און פרעגט: יענטע, וואס שרייסט דו? — דו ווילסט מיין טויט מיט די קינדער'ס טויט, שרייט יענטע. דיין טויט וויל איך נישט — ענטפערט נח געלאסען, וואס וועט מיר דערפון ארויסקומען? איך בין א קאלאניסט, און א קאלאניסט דארף א ווייב. און די שוואלבענ'ס טויט וויל איך נישט. צו שרייען האסטו נישט וואס. ערשטענס, איז נישט שעהן, א מענש איז דא, ווייזט ער אויף מיר. „איך וועל פאר דער גאנצער וועלט אויסשרייען, אז דו ווילסט מיך מיט די קינדער אונטערברענגען. איך בין געווען א שעהנע בעל־הבית'טע, ווענדעט זיך צו מיר יענטע, ביי אונז אין דער היים, אין יעקאטערינאסלאוו, ער האט מיך פון א שעהן הויז ארויסגענומען. מיר האבען שעהן פרנסה געהאט, געזעל־שאפט — איז ער משוגע געווארען, מיך מיט די קינדער פערפיהרט, זעהט אין וואס פאר א הולך איז געה. מענשען מיינען, אז איך בין משוגע — אין א פינסטערען לאך מיך ארייגעזעצט. קיין וואסער איז נישט דא, די קינדער געהן אויס" — שרייט יענטע „די קינדער געהן נישט אויס — זאגט ר' נח געלאסען — דו זעהסט יענטע, ווייזט ער אויף שלמה'קען — ער זעהט אהן עין הרע אויס בעסער ווי אין דער היים. קינדערלעך, איהר ווילט צוריק קיין רוסלאנד? ווענדעט ער זיך צו די קינדער: „ניין" — ענטפערען אב די קינדער. — זעהסטו, זאגט נח, אז בחנם קלאגסט דו זיך. און וואס דו געהסט אין אזא הולך, האסט דו דיך אויך ניט אויף וואס צו קלאגען. האסט פערגעסען יענטע, אז דו ביזט נישט מעהר נח יעקאטערינאסלאווערס ווייב — נאר דו ביזט נח דעם פויערס ווייב. דו ביזט א פויערטע,

יענטע, און אַ פּויערטע אין ארץ ישראל געהט אַזוי. עס איז אַזאַ טראַכט. און אויף דעם אַראַבישען לאַך — האָסטו דיך אויך נישט וואָס צו קלאָגען, דו זעהסט דיין הויז וואַקסט, מען בויט דיר שוין אויף, יענטע, אַ פּאַלאַץ, ווייזט ער אויף די רויטע דאַך ציגלען וואָס ווייזען זיך פון דער ווייטענס. „אָבער דו גענאַרסט דאָך מיך שוין אָב דאָס דריטע יאָהר — דאָס דריטע יאָהר, ווי דו האַלטסט מיך שוין מיט די שוואַלבען אין אַראַבישען לאַך“. „איז עס דאָך אַן אַלטע צרה, זאָגט נח, אָבער וואָס שרייסט דו יעצט, יענטע? וואָס פעהלט דיר?“ „עס איז פרייטאָג, נח, און איך האָב נישט אויף שבת, נישט קיין פיש, נישט קיין פלייש, נישט קיין שטיקעל חלה“. „וועלען מיר עסען אַרבעס“, זאָגט געלאַסען נח. „זונטאָג אַרבעס, מאָנטאָג אַרבעס, די גאַנצע וואָך אַרבעס און שבת אויך אַרבעס“, שרייט יענטע. „איך האָב דאָך שוין באַלד פערגעסען, ווי אַ שטיקעל פלייש זעהט אויס“. „דו ביזט אַ פּויערטע, יענטע, זאָגט נח, און אַ פּויערטע עסט, וואָס עס איז דאָ אין שטוב“. — „וואו איז מיין שבת, וואו איז מיין יום טוב, נח? איך האָב דאָך שוין באַלד פערגעסען, ווי אַ מענש זעהט אויס“. „יענטע, פערזינדיג דיך נישט — מיר זיצען אין הייליגען לאַנד — אויף אונזערע עלטערענס ערד — דאָס איז אונזער יום־טוב, דאָס איז אונזער שבת, יענטע.

נור יענטע געהט אַוועק אהיים און זעעט מיט טרעהרען די פעלדער.

— ווי קענט איהר דאָס, פאַר וואָס זענט איהר אַזוי שלעכט צו איהר, ר׳ נח, פרעג איך איהם. וואָס האָט איהר נישט קיין רחמנות אויף איהר?

— זאָל זי זיך אויסלערנען, ר׳ איד, זאָל זי זיך אויסלערנען וואָס הייסט אַ פּויערטע צו זיין. אפשר מיינט איהר, אַ איך האָב נישט געקענט שטעלען דאָס הויז נאָך פאַר אַ יאָהרען אָדער פאַר צוויי — אַז איך בין אַראָבגעקומען, האָב איך געהאַט מיינע פאַר טויזענד רובעל פון דער היים, אַ חוץ וואָס איך האָב בעצאָהלט במזומנים פאַר די ערד און אינוועטאַר. נאָר איך האָב גענומען די פאַר טויזענד רובעל און אַוועקגעלעגט אין באַנק אריין און געזאָגט מיר: נח, דו מוזט יעצט לעבען פון דער ערד, נח לאָז דיך דאַכטען, אַז דו ביזט אַ

געבוירענער פויער — אַלעס וואָס די ערד וועט דיר ארויסגעבען, דאָס איז דיין, קיין אנדער זאַך האָסטו ניט. און די ווייב האָב איך עקסטרא געהאַלטען אַ פּאָר יאָהר אין דעם אראַבישען לאַנד — לאָז זי זיך צוגעוואוינען צו לעבען, ווי אַ געבוירענער אראַבער אין אַ ליימענע גרוב אין ווינטער און זומער, אויסהאַקען פון איהר די יעקאַטערינאָס־לאַווער שטובען מיט די יעקאַטערינאָסלאַווער געזעלשאַפט. — יעצט, אַז זי האָט זיך שוין צוגעוואוינט — יעצט וועל איך זי אריינפיהרען אין הויז אריין, יעצט בוי איך דעם פּאַלאַץ“.

נאָר דאָ האָט זיך דער קליינער שלמה'קע אויפגעכאַפּט פון שלאָף, געוואָרפען אויפ'ן טאַטען אַן אויג און אַ זאָג:

— טאַטע, דו האָסט דאָך דאָס הויז שוין פערדונגען דעם אידישען דייטש, וואָס ציהט זיך דאָ אַהער.

— וועלען מיר וואוינען אין שטאַל — זאָגט נח — איך בוי דאָך עפּעס אַ שטאַל אויס שטיינער און ציגעל — איז עס נישט ווי אַ שטוב ?! וויאָ, וויאָ — שרייט נח צו שלמה'קען — עס איז שוין שפּעט ר' איד, און די ערד וואַרט אויפ'ן אַקער, זאָגט ר' נח פערשעהמט אביסעל, וואָס שלמה'קע האָט איהם געכאַפּט ביי אַ ליגען, און לאָזט זיך מיט די פּאָר פערד אין פעלד אריין בעאַקערען דעם עמק יזרעאל.

איך בין נאָך געשטאַנען אַ פּאָר מינוט און האָב איהם נאָכגעקוקט, ווי דער הויכער איד ברעכט זיך איבער דעם אַקער — די פערד דרעפּטשען אין דעם אידישען פעלד און דאָס מיידעל געהט נאָך און פערזעעט די ארבעס. דער אַקער איז נאָך ביי ר' נח געגאַנגען קרום. נישט זיכער — און דער ווינד האָט די פּאָלעס פון זיין קאַפּאָטע פער־שפּרייט — פאַר איהם זיינען געשטאַנען די הרי גלבע און עס האָט זיך געדאַכט, אַז זיי וואונדערען זיך פאַר דעם בילד, וואָס זיי זעהען, אַז אַ איד בעאַקערט דעם עמק יזרעאל נאָך אַזאַ לאַנגע צייט מיט יאָהרען.

און איך האָב ביי מיר געטראַכט: פון וואַנען האָט זיך גענומען דער כח ביי דעם קאַרגען אידען, וועלכער האָלט זיין ווייב און קינדער אין אראַבישען לאַנד, אוועקצוואַרפען זיין יעקאַטערינאָסלאַווער שניט־קראָם ? — פון וואַנען האָט זיך צו איהם גענומען דער כח דורכצוקומען

דעם יצר הרע פון געלד און סוחר און דא אהער צוקומען און נאכצו־געהן דעם אקער אייזען אין די ברענענדע היץ? און איך האב זיך דערמאהנט אן זיינע פריהערדיגע ווערטער, אן זיין „טאלאנט" צו ארץ ישראל, און איך האב מיר געטראכט: ווער ווייסט, אפשר שלומערט דער „טאלאנט" צו ארץ ישראל אין גאנצען אידישען פאלק?..

די פּאַלעסטינא רייזע

1.

אויף די שיף.

ווי אַ שטיל געבעט, אַזוי שווימט אריין אונזער שיף אין דעם ברייטען, אונהיימליכען „שווארצען ים“. ווי אַ שווארצע שרעקענדע מאַסע ציהט די נאַכט פון די בעוואָלקענטע וואסער־טויערען און נעהמט אריין אין איהרע שווארצע פליגלען הימעל, ים און שיף.

עס בענקט זיך.

אין אַ הייליג לאַנד שווימט אַב אונזער שיף. און נישט קיין מלחמה־פאַהן, און נישט קיין פריעדען־פאַהן פלאַטערט פון אונזער שיף אראַב.

אונזער שיף פיהרט אריין אין דעם ברייטען שווארצען שטח פון נאַכט און ים די פאַהן פון בענקען.

און דאָך געפינען זיך צוויי מענשען אויף דעם שיף, דער „יוד“ און דער „רוס“. פון די ווייטע סטעפּען, פון די סיבירישע שנייען, שלעפּט דער „געוויסען־ביסען“ דעם אַלטען מוזשיק צום הייליגען קבר צו דערצעהלען זיין „לעבענס“־זינד, וואָס ער האָט קיין מענשען־אויער נישט געקאָנט פערטרויען, פאַר די שטויב פון דעם, וואָס האָט אַלעס געקאָנט פערגעבען. אין די לאַדען פון אַ הייזעל ביים ברעג וואָלגע האָט גאָט אריינגעקלאַפּט אין דער נאַכט פון זיין געבוירען ווערען, און די אַלטע גויע זאַמעלט שוין אַ גראָשען צו אַ גראָשען פון איי צו איי, פון טראָפּען מילך צו טראָפּען מילך, צו געהן פון גובערניע צו גוּ־בערניע, צו פאַהרען איבער ימים ווייט, צו קלאַפּען דעם שטערען אויף דער שוועל פון יוסף ארימאַטהיא'ס פעלזען, וואו ער האָט פרייטאָג צו ליכט צינדען דעם געפייניגטען קערפּער פון מענשליכען גאָט, אין ווייסע ליילעכער געהילט, בעגראָבען.

פון דער אָרימער ליטאָ איז דער אַלטער יוד אָנגעקומען. אַט זיצט ער דאָ אויף דעם צווישען־דעק מיט זיין קליין אייניקעל. דער לעצטער זעהונגס־בליק, וואָס ער האָט געוואָרפען צו די איבערגעלאָזטע אויפ׳ן ברעג קינדער, צום לעצטען מאָל פאַר זיין טויט, הענגט נאָך אויף זיינע לעפּלען. ער פאָהרט אַהין אַ קבר זיך אויסקלייבען אויפ׳ן הר־הזתים ביי׳ם לעבען, און אין בית־המדרש וואַרטען, מיט דוד׳ס תהלים אויף די ליפּען, אויף דעם בעשטימטען טאָג. אַ קליין יונגעל פיהרט ער מיט זיך — אַן אייניקעל. ער פיהרט מיט מיט׳ן טויט דאָס לעבען. מיט׳ן לעצטען טאָג פון אַלטען — דעם ערשטען טאָג פון נייעם יאָהר. „אַ נשמה — אָבגעשטאָרבען — זאָגט ער, אַ נשמה — אויפלעבען.“ און עס זיצט דאָס יונגעל מיט דעם אַלטען מאַן אויף דעם צווישען־דעק און קוקט מיט די קליינע אויגען דורך דעם קליינעם פענסטעריל אין ים אריין. אַ קליינער ים קוקט אין אַ גרויסען ים אריין.... אַ חוואַליע קומט אָן, אַ חוואַליע געהט אוועק, און די וועלען שווייגען אַלץ. אַלץ, וואָס ער האָט געהאַט, האָט ער שוין אין ים דורכ׳ן פענסטערעל אריינגעוואָרפען: דעם אַלטען׳ס כשר מעסער און גאָפּעל... און דער ים שווייגט אַלץ, און איהם ציהט אַלץ אַהין טיעף אריין... וואו דער „גאָפּעל־מעסער“ איז פערזונקען.

און דאָך געפינען זיך צוויי מענשען אויף דעם שיף, דער „יוד“ און דער „רוס“.

פון איין לאַנד קומען זיי צו ציהען, אויף איין שיף געפאָהרען, צו איין ברעג געציעלט, צו צ ו ו י י געטער געוואַנדעלט — איינער פון די צוויי פערגינט ניט זיין חבר׳ס גאָט אין הימעל. דער אַנדערער פערגינט איהם נישט זיין לעבען אויף דער ערד. און יעדער בעזונ־דער אין זיין ווינקעל שיף, אויף די ליפּען דיזעלביגע פּסאַלמען, וואָס פון איין האַרפע זיינען זיי געוואָרען געשפּיעלט, און זיי זאָגען דאָס אייגענע קאַפּיטעל תהלים אויף צוויי שפּראַכען צו צוויי געטער.... און מיט׳ן פּסאַלם אויף זייערע ליפּען שווימט די שיף טאָג אויס, נאַכט איין, זונען אויפגאַנג, זונען אונטערגאַנג, ביז עס גילדעט זיך אין בליץ און שטראַהל דער קאָנסטאַנטינאָפּאָלער „גאָלדענער האָרן“. און ווי אַ יונגער חתן פאַלט די זון איבער איהר כלה־לייב. און פאַלט דער שטראַהל און ברעכט און בעלויכט ים און שיף, און פאָהן און זעגעל, און מענש, און ברעט.

מיט דעם טאָג איז אונזער שיף אריינגעשוואומען אין די דאַרדאַ־נעלען, נאָך בעהויכט מיט דעם נאַכט־טוי, ווי שבת־מאַמע־טראָפּען, און ער ליוכט זיך אין די יונג־זומער שטראַהלען, וואָס קומען גע־שפּראָצט פון ים און זון, און ער וויגט ים און ברעג, וואַסער און לאַנד. ס'שטעהט הויז און מויער, מיט טוי־טראָפּען בעהויכט, איבער נאַכט איז עס, ווי דאָס בוימעל און גרעזיל, פון טויט שפּראָצענדיג געוואָרען, און ס'טריקענט זיך אויף דער ליעבער זון. און קירשען־בוימיל און מירטען־בוימיל, אין טוי אויסגעבאָדען, צום טריקענען אויף די זון געשטעלט, קוקט אויף דעם פרעמד פערביישוויםמענדען שיף, ווי חדר־יונגלעך, וואָס ווערען — נאָך דער שלאָף אין די אויגען, די טראָפּען אין די פּאות'לעך — מיט בייגעל און סדור פון בעהעלפער געפיהרט. און ס'בעגלייט אונז מיט אַ בליק און פיהרט אונז פון הייזיל צו הייזיל, פון בוימיל צו בוימיל, און עס רוקען זיך די הייזלעך איינס צום אַנ־דערען, איבער'ן אַנדערען, אויפ'ן אַנדערען, ביז עס פערשטעלט בוימיל און וועלדיל, גרעזעל און בלעטיל. און עס פּאַלט די זון, ווי אַ יונגער חתן, איבער שטיין און מויער, קופּעל און דאַך. און עס ברעכען זיך די שטראַהלען און פּאַלען פון דאַך צו דאַך און טראָגען זיך פון בלעך צו בלעך. עס ברענען די קופּעלען, עס בלישטשען די שטראַהלען פון גאָלדען־בלעך צו זילבער־בלעך, און עס גלאַנצט הימעל־שטראַהל צו קופּעל־שטראַהל, און עס שטראַהלט גלאָז־שטראַהל צו שאַרבען־שטראַהל, און עס ליוכט שויבען־שטראַהל צו שויבען־שטראַהל, און עס קושען זיך די מעטשעט־שפּיצען אין שטראַהל און ליכט. און עס גיסען זיך צונויף די ליכטער, און עס ווערט איין שרייענדער שטראַה־לען־שטרייטענדער זונען־מאָרגען איבער דעם גאָלד־האָרן פון קאָנסטאַנ־טינאָפּאָל.

און ווי אַ שטיל געבעט שווימט שיף און מענש פון דעם שמאָלען באָספאָר אין די ברייטע ליכטיגע וואַסערען פון דעם מיטעל־לענדישען מעער.

דאָ איז שוין נישט קיין ים, דאָ איז הימעל, וואָלקען און טוי־שטראַהל דורכגעוועבט אין איין שטילען ליכטיגען קוש. ביבליש שטיל ליגט דער הימעל איבער'ן ים, און עס ציהען זיך די ליכטיגע וואָלקען איבער'ן הימעל, ציהען זיך לאַנג איבער'ן הימעל, פון הימעל אין וואַסער אריין, און ווי אַ ליכטיג יונגעלש־לייב שוועבט דער וואָל־

קען איבער'ן וואסער, און שיינט קוים, קוים, ציטעריג־מיידעלש, ווי די קאלטע ציטערנדע ברוסטען פון דער כלה, צו וועקען דעם שטילען וואל, דעם שטילען טראפּ. און עס וועקען זיך די וועלען און הויבען זיך לייכט און שווימענדיג, און קושען זיך צום וואלקען אויף — און עס גלאנצט און בלישטשעט טראפּ און וואסער, צו פערל פערוואנדעלט און צו ברילאנט פון וואסער אין'ם ליכט געשליפען. און עס שלאפט איין שטיל הימעל און ים און חלומ'ט פון ליכט און גלאנץ און פערפיהרט אין חלום און שלאף א שיף אויף זיין וועלען־גלאנץ. און עס פערשלייערט זיך הימעל און ים אין ליכטיגע, דורכזיכטיגע נעבעל־שלייער. דער הימעל וועבט זיי צום ים, דער ים — צום הימעל, און זיי פערוויקלען לופט און ליכט, און שטיל, פער'חלומ'ט פיהרען די וועלען דעם שיף פון וואל צו וואל, פון שלייער צו שלייער, ביז עס פאלט, ווי א חתונה־רעגען, נאכט־ליכט און שטערן־ליכט איבער ים און שיף. און ס'קריכט ארוים פון זיין געהיימען בעהעלטעניש דאס שאטען־שיף און שווימט ווי א חלום נאך דעם שיף איבער די וועלען, און די וועלען פערשווימען און פערפיהרען אין די טונקעלע נאכט זיין זעגעל־בוים. און עס פאלט א שרעק איבער שיף און ים, איבער דעם אונהיימליכען שאטען, וואס שווימט נאך טריט ביי טריט אונזער שיף — ווי א שווארצע חיה פון דעם טיעפען ים, פון דער טיעפער נאכט געצויגען.

און אזוי בלאנדזשעט אונזער שיף אויף דעם מיטעל־לענדישען ים פון איין גריכישען אינזעל צו דעם צווייטען, וואס שטעקען, בערע־גענט פון נאכט־ליכט און שטערן־ליכט, פערפאלען און בעהאלטען אין דער טיעפעניש פון מיטעל־לענדישען מעער. און ס'האבען זיך אויפ־געוועקט די געטער פון זייער שלאף, אין די טעמפעל, און האבען פער־פיהרט זייערע נביאים מיט זייערע נביאה'טעס אין די טיעפע אינזלען אריין. — און זיי האבען זיך פערשטעלט פון מענשען'ס אויג אין נאכט און ים. און פערשמעקען און טריקענען זייערע נאקעטע לייבער אין ווייררוך־געשמאק, וואס רויכערט זיך אויף די קליינע ווייסע מזבחות. און עס טאנצען ארום די געטער מיט די פראפעטען, און עס בענקען די געטער נאך די מענשען, און עס בענקען די מענשען נאך די געטער און קאנען איינער דעם צווייטען נישט געפינען. זיי זינגען אוים זייער בענקען אין שטילע מעלאדיען — און עס ציטערען די געזאנגען און שווימען איבער'ן ים און עס פערפיהרען די וועלען די געזאנגען אי־

בער'ן מיטלע־לענדישען מעער, און טראָגען זייער וועה צו אַלע איהרע ברעגען און פערפיהרען שיף און מענש מיט זייער בענקשאַפט. און עס יאָגען זיך אַלע ווינטען איבער'ן ים און הערען זייער געזאַנג, און ס'צופליהען זיך די שטערען און בעשטראַהלען מיט בענקשאַפט די נאַכט און די וועלט.

ווי א שטיל געבעט שווימט אונזער שיף פאַרביי די גריכישע אינזלען און מיידט אוים ווייהרוך און בענקען־געזאַנג, און ווי א שוואַרצער פליעגעל פון א שוואַרצען פויגעל באַהנט ער זיך צווישען די לייכטע, פון בענקען דורכגעזאַפּטע און פון געזאַנג־בעהויכטע וועלען. זיין וועג פיהרט צו א וויטען ברעג אין א ווייטען לאַנד די בענקענדע נאָך גאָט, צו זוכען גאָט, צו געפינען גאָט.

און דאָך געפינען זיך צוויי מענשען אויף דעם שיף, דער „יוד" און דער „רוס".

2.

ל ב נ ו ן.

דער ים אַרום און אַרום איז געלעגען אויסגעצויגען אין זיין דונקעלען געהיימניספאַלען שלאָף, געלאַגערט ווי א שוואַרצע שרעק־ליכע חיה, וואָס איז געקומען צו לויפען און האָט זיך אַראָבגעלאָזט אי־בער דער ווייטער אונענדליכקייט, אריינגעהמענדיג הינטער איהר ברוסט דעם גאַנצען לאַנגען ברייטען שטח און פערשטעלט איהם מיט איהרע שוואַרצע וואַסערדיגע קאַלטענעס, וואָס זי האָט אויף זיך. און עס האָט זיך געדאַכט, אז יעדע מינוט כאַפּט זיך דאָס טהיער אויף פון זיין געלעגער און טרייסעלט אַלץ פון זיך אַראָב. נור דערוויייל איז דאָס טהיער — דער ים געלעגען אין פעסטען שלאָף, נאָר פון צייט צו צייט האָט זיך געוואָרפען א וואַסערדיג ליכט פון איבער זיינע שימער־דיגע קאַלטענעס, אָדער א טיעפער שטערן אין הימעל האָט טיעף שפּיעזדיג אין זיין דונקעלען אויבער־דעק זיין דונקעלען ליכט גע־ציעלט.... און עס האָט זיך דערהערט פון דער־ווייטענס דאָס שווערע ערנסטע ניסען פון כוואַליע אין כוואַליע, ווי דאָס שווערע אָטהעמען פון א חיה, און האָט געשראָקען פון דער־ווייטענס מיט זיין גרויזאַמער געהיימניסקייט.

נור רוהיג און זיכער, ווי געשטיצט אויף גאָט'ס חסד, האָט אונזער שיף געשפּאַנט זיין וועג צווישען טיעף בעשטערענטען הימעל און דונקעלען וואַסער, ווי א שטילער געהיימניספאָלער שליח, וואָס וואַנדעלט פון עק וועלט צו עק וועלט א פערבאָרגען שליחות אויסצופיהרען; ער האָט אויסגעשטרעקט פאַר זיך זיין ווייטען האַלז, געזוכט זיך א וועג אין דער אונזיכערער אונענדליכקייט. וועניג מענשען זיינען געשלאָפען די נאַכט אויף דעם שיף. עס איז געווען די לעצטע נאַכט ווי אונזער שיף איז ארויסגעפאָהרען פון די גריכישע ברעגען צו ווארפען זיין אנקער אין דעם סירישען פּאָרט. דאָ און דאָרט האָבען זיך איינצעלנע געשטאַלטען ארומגעדרעהט, אָדער בעהאַלטען פערטיעפט אין בענקען — געוואַרט אויף דער מאָרגען־זון, וואָס וועט ארויסגיסען פון הינטער דעם לבנון...

און א גרויס בענקעניש האָט ארומגענומען די, וואָס זיינען געווען אויף דעם שיף, צו זעהן די ברעגען פון היילינען לאַנד. זעה, אין ווינקעל שיף זיצען די אַלטע יודען, וואָס פאָהרען נאָך ארץ־ישראל מיט'ן הזתים־באַרג געגען־איבער הר־הבית אויסצומישען זיך. און ביים שיין פון קליינע ליכטלעך זאָגען זיי תהלים, און די אַלטע ווייבער שטעהען א ביסעל אָבגערוקט פון זיי, — זינדיגע יודענעס, נעביך, קאָנען אין דעם כאָר קיין אנטהייל ניט נעהמען — און רייבען זיך די הענד אין די נאַסע לאַסטען פון שיף, וואָס זיינען בעהויכט מיט ים־פייכטקייט, און זאָגען וואָס זיי קענען, איינע א תחינה, די צווייטע דערמאָנט זיך א פּאָר פסוקים פון דאַוונען, די דריטע זאָגט גלאַט ברכות אין דער וועלט אריין... און איינע, גאָר א קליינע און אַן אַלטיטשקע און א פּראָסטע, האָט גאָר נישט צו זאָגען, קלאַפּט זי מיט די אַלטע אָהן־צייהנדיגע יאַסלעס „די הייליגע אבות", „די הייליגע אמהות", און די „מאַמע רבקה" און די „מאַמע רחל", און קוקט מיט גרויס ערנסט און כבוד אויף די אידען וואָס זאָגען תהלים. אין צווייטען ווינקעל האָט דער אַלטער פּאָפּ ארומגענומען ארום זיך אַלע גוים און אַלע גויעס, וואָס פאָהרען צום היילינען קבר, און זיי זינגען אין כאָר הייליגע קירכען־ליעדער און די שטימען פון די קירכען־ליעדער קומען אהער צובלאָזען מיט'ן ווינד און מישען זיך אוים אין איינעם מיט די יודענס תהלים־זאָגען. און די תפלות מישען זיך אוים און שווימען אין איינעם איבער'ן דונקעלען אויבערפלעך פון ים.... אויף דער דעק שטעהען יונגע בחורים מיט מייד־

לעך, געקומען צו פאָהרען פון פּלאָנסק, א שטעדטעל אין פּוילען. מיט הערצער פול האָפנונג, מיט ליעבע פול די בריסטען — פאָהרען זיי נאָך ארץ־ישראל, די ערד אין די קאָלאָניעס צו בעארבייטען און זינגען שוין לשון־קודש׳ע ליעדער. צו זיי האָבען זיך בעהאָפטען די מיידלעך, וואָס האָבען זיך אויפ׳ן שיף געפונען, און בעגלייטען זיי מיט זייערע ווייכע יודיש־מיידעלשע שטימען... אויף דער אויבערדעק דרעהט זיך דער „געלעהרטער" ארום (פאָהרט נאָך ארץ־ישראל שוין נישט צום ערשטען מאָל), קוקט אויף אונז אלע,ווי אויף ליעבע קינדערלעך: „פרעהען זיך די קינדערלעך מיט ארץ ישראל", קומט אָבער אויך צום סוף אהער, שטעלט זיך אין א ווינקעל (מען זאָל איהם נישט בעמער־קען) און הערט זיך אויך צו די ליעדער איין... פון דער־ווייטענס שיינט זיך ארויס דאָס ליכט פון „געצעלט", וואָס דער פּאשא פון דמשק האָט אויפגעשטעלט אויף דער אויבערדעק פון שיף פאר זיין הארעם, וואָס ער פיהרט מיט זיך... דער קאפּיטאַן וואכט אויף זיין פּאָסטען און לענקט דאָס שיף, און דער הויכער שווארצער מאסט־בוים ווארפט זיין ריעזען־שאָטען איבער דעם דונקעלען ים.... און איך און אלע פיהלען מיר זיך ווי פערוואָגעלטע קינדער, וואָס זיינען געווען ער־געץ־וואו געפאַנגען אין דער פרעמד... און קומען צוריק אהיים נאָך א צייט מיט יאָהרען צו דער מאמען אין שטוב אריין... און איך קען נאָך מיין מאמע נישט...

אזוי האָבען מיר אלע געוואַרט, יעדער שטאָם און גלויבען אין אן אנדער ווינקעל, אויף די זון וואָס וועט צום ערשטען מאָל בעלויכטען די ברעגען פון אונזער היימאַטס־לאַנד...

פון דער ווייטענס האָט מען שוין בעמערקט, ווי דער טאָג בלייכט זיך אין דעם נאַכט־ים פון הינטער א דונקעלען ריעז, וואָס ווארפט שרעקענדיג און מעכטיג זיין שאָטען אין דעם ים אריין — און וואָס אמאָל מעהר דער טאָג האָט זיך געבלייכט, איז דער ריעז־באַרג בולט׳ער געוואָרען און אויסגעשניטען זיך פון שטח ארויס מיט זיינע שאַרפע ברעגען — שוין בעלייכט דער טאָג גראָהע שניי־בערגער, וואָס הענגען אין דער לופטען... שוין באָדט זיך דער טאָג אין שניי און ווארפט א זונען־גלאַנץ איבער שניי־הויף. און איך וויים נישט פון ווימענס ברוסט עס האָט זיך פריהער ארויסגעכאפּט: „ד ע ר ל ב נ ו ן."

און אלע, ווי גרוים, ווי קליין, ווי יוד, ווי גוי האָבען זיך געגעבען

א וואָרף צו די ראַנדען פון שיף — טהייל האָבען די הענד אין דער הויך געהויבען... טהייל די קעפּ אין שטילקייט געבויגען — דאָרט שטעהען די גוים און קרייציגען זיך — און אַלע שווייגען: דער בארג לבנון.

די זון באָדט זיך אין זיינע שנייען, איידער זי געהט ארויס איבער דער וועלט צו שיינען.... באָדט זיך און הייליגט זיך אין איהם, און שניי פלאַקערט אין דער זון. און שניי־ליכט און הימעל־ליכט קושען זיך אין איין העלע פלאַם צוזאַמען, און זיי בעגיסען דעם גאַנצען שטח מיט ליכט אַרום... ווי שטיקער געפּאַלענע וואָלקענס זעהט דער גאַנצער בארג אויס, — זיין קאָפּ שטייגט אין הימעל אריין, און עס יאָגען די וואָלקענס איינער נאָכ'ן אַנדערען איבער'ן הימעל ברייט ארום און זיי קומען אָן צום בארג־שפּיץ און גליטשען זיך איבער איהם אראָב, און ליגען אויף איהם ווי געבראָכענע שטיקער הימעל, און די זון צולאָזט מיט איהרע שטראַהלען וואָלקען און שניי צונויף און זיי גיסען זיך אין איינעם ווי א פלאַמענדיגער העלער שניי־טייך, שניי־וואָל אין זון־וואָל און פאַלען פון דערהויך און צוברעכען זיך אויף טויזענדער שטראָמען און מיט זון־לאַכען און מיט שטראַהלען־געשריי לאָזט זיך דער זון־טאַנץ שטראָמענדיג איבער'ן בארג אין ברייטען ליכטיגען ים אריין.

און פריי און ליכטיג ליעגט דער ים אויסגעצויגען צו דעם לויכטענדיגען בארג'ס פיס. אַוועק איז די שווארצע נאַכט־חיה, וואָס האָט געהאַרט איבער'ן ים די גאַנצע נאַכט, און בעפרייט איז געוואָרען וועלען־גלאַנץ פון איהר שווערער וואַסערדיגער קאַלטענעס־ברוסט און איבער דער ברייט און לענג פון מיין היימאַט'ס־ים לאַכט פרייע זון און לופט....

און מיר שטעהען אויף דער אויבער־דעק פון שיף און קוקען צו דיר, בארג לבנון....

זיי געגריסט, זון איבער מיין היימאַט!

זיי געגריסט און זיי געבענשט היימאַט!

ווי שטאָלץ בין איך אויף דיר, איך דיין פערוואָגעלט אונרוהיג קינד, איבער דיר, בארג לבנון.... איך בין געקומען צו דיר מיין יחום זוכען... איך בין געקומען צו דיר מיין שטאַם געפינען — פון וואַנען קום איך? ווער בין איך?

דו, ווינקעל פון מיין היימאַט, אויף דיר האָבען מיינע עלטערן שפּאַצירט אין זייער חתן־כלה־צייט... דו ביזט דאָס ווינקעל געוועז

פון מיינע עלטערן־פאר. דו האסט געהערט די ליעבעס־ליעדער פון מיין מאמע־כלה, געזונגען ווען גליקליך איבער די ברכה פון פרוכט־בארקייט, וואס אונטער איהר ברוסט, איז זי געזוען. קום, בארג, און זאג עדות איבער מיר. אין דיינע שפאלטען ליעגען דאך נאך די שבועות פון מיין עלטערן־פאר פון זייער חתונה־צייט. דו האסט דאך דאס פריידען־געשריי פון זייער שעפּפונגס־גליק געהערט.

און פארוואס שווייגסטו?

פעראיינזאמט קום איך צו דיר, — פערוואגעלט פון א פרעמדען היימאטס־לאנד, וואס איז מיר צו מאמע געווארען און וואס איך האב מיין קאפּ הינטער איהר ברוסט בעהאלטען און איהר אלעס פערטרויט... פון מיין פרעמדען היימאטס־לאנד קום איך צו דיר, נאך עדות צו דיר....

און וואס שווייגסט דו, בארג? ווען זוכט דיין שטאלצער בליק? דו דערקענסט מיך נישט, בארג? איך בין דאך אן אב־שטאם פון דיין חתן־כלה־פאר, וואס האבען אונטער דיינע צעדערען גערוהט.... זייער עדות ביסט דו, זעה, איך בוק דעם קאפּ פאר דיר, איך וואש מיין ליב, אז ער זאל מעגען דיין שטויב בעריהרען. פער־צעהל, בארג.... זאג עדות איבער מיר, בארג, עדות זאג.

הינטער מיר שטעהט אן אלטע יודענע, איינע פון די אלטיטשקע, וואס האט בייגאכט דעם שיף מיט תהלים־זאגען בעגלייט. לכבוד ארץ־ישראל האט זי זיך אנגעטהאן די נייע שבת'דיגע קאפּטע, מיט די ווייסע שפּיצען און קלאר־סאמעט־בענדער, שטעהט זי הינטער מיר, די ברילען אויף די אויערען מיט א גראבען קרבן־מנחה־סדור אין האנד.

— איהר זאלט מיר לעבען, דאס איז ער, דער בארג פון חומש?

— דאס איז ער, באבעשי, דער בארג פון חומש ארויס, לבנון....

— אוי, פון חומש ארויס, אוי, בארג לבנון, זאלסט דיך לויפען מיהען פאר'ן כסא־הכבוד פאר דיין דיענסט ווענען יענטע בת לאה, און פאר איהרע קינדערלעך, וואס זי האט איבערגעלאזט אין דער־היים, און פאר כל־ישראל, אמן סלה...

בארג לבנון, לויף דיך מיהען פאר'ן כסא־הכבוד. דו ביסט א גרויסער, גרויסער חשוב...

און די אלטע יודען, אויסגעפוצט אין די שבת'דיגע קאפּאטעס לכבוד דעם בארג לבנון, האבען אנגעטהאן טלית און תפילין און אין

מאָרגען־ליכט און אין ארץ־ישראל־לופט האָבען זיי זיך אנידערגע־שטעלט דאוונען געגען־איבער דעם בארג לבנון.

— תחת ההר הטוב הזה... אונטער דעם דאָזיגען גוטען בארג.... קנייטשט א יוד און ווייזט מיט'ן פינגער אויפ'ן בארג לבנון, וואָס שטעהט געגענאיבער איהם...

דער יונגער דור, די בחורים פון פּלאָנסק, אייניגע יונגע־לייט ציוניסטען, בעלי־מלאכות, די מאכען זיך די פּעקליך גרייט, לאָנדען אין ביירוט, די גרעסטע האנדעלס־שטאדט פון סיריען, פון דאָרט אריבערצופאָהרען אין די קאָלאָניעס וואָס זיינען אין גליל.

— און איהר וועט נישט פריהער ירושלים זעהן, די כותל־מערבי, די מאַמע רחל'ס קבר? — וואונדערען זיך די אלטע יודען...

— מיר וואָנדלען נישט נאָך ארץ־ישראל שטארבען, אז מיר זאָלען קיין ירושלים אויף קבר־אבות קריכען.... מיר קומען נאָך ארץ־ישראל לעבען, אין די קאָלאָניעס ארבייטען, — קלינגט די שטאָלצע אנט־וואָרט.

— אָווא, — וואונדערען זיך די אלטע. א נייע ארץ־ישראל.

עס קומען אָן די קליינע עמפּפאַנג־שיפלעך צו אונזער שיף. דער פּאָרט איז געעפענט.

— און אז איהר וועט זיין אין ירושלים, גריסט מיר דאָרט דעם „בצלאל", נישט די אלטע מצבה די כותל מערבי, — ווארפט נאָך א יונגער בחור צו א פּאָר ווערטער, האלטענדיג זיין טשעמאָדאן אויף די פּלייצעס.

— ועמען אזעלכעס?

— דעם בצלאל... דער „בית עקד" און די נני ילדים... זיי, זיי, — הערט זיך פון דער־ווייטענס.

— וועמען דאָס אזעלכעס? וועמען דאָס אזעלכעס? — פרעגט דער אלטער.

— לאָז געמאַך, עס זיינען פון די ציוניסטען — זאָגט א צווייטער יוד.

אין א ווינקעל ביים קעסעל האָט דער פּאָפּ די גוים צוזאמענגענומען, זיי האָבען אויף דעם בארג לבנון בעגעגענט, זיי האָבען זיך אויף לכבוד דעם לבנון זונטאג'דיג אָנגעטהאָן. אויסגעשמירט די שטיוועל, רויטע רובאַשקעס איבערגעביטען און די צוקנייטשטע יום־

טוב'דיגע מארנארקעס, וואס זיי האבען געהאט אין די פעקלעך, אנ־
געטהאן. דער קירכען־פאטער ווייזט אויפ'ן בארג... און די גוים אין
אונטערטעניגקייט בויגען די קעפ פאר'ן לבנון און קרייציגען זיך.

אזוי האט אונזער שיף בעגריסט דעם געבענקטען ברעג פון ארץ־
ישראל.

3.

אויפ'ן וועג קיין ירושלים.

אין אראבער האט מיך אנגעכאפט ביים קאלנער און פון שיף
אראבגעווארפען. איך האב מיך געפונען אין א קליין שיפעל, וואס
האט זיך געהויבען און גענידערט אויף די רוישענדע געכמארעטע וועל־
לען. דער ים פון ארץ־ישראל־ברעג איז דער רוישענדסטער, שטורמ־
דיגסטער פארט פון גאנצען מיטעל־לענדישען ים. שוין ביי־נאכט,
ווען אונזער שיף איז אריינגעפאהרען אין ארץ־ישראל־ים, פארביי
דעם כרמל, וואס איז אין נאכט־וואלקען פערהילכט געווען — האט זיך
דאס שיף געהויבען אויף די הויכע וועלען און גענידערט אין די טיעפע
גראבען, וואס אין ים. דער שטילער, אין זיין וועג זיך געהענדער
מיטעל־לענדישער ים, איז גאר־נישט געווען צו דערקענען. ברויזענ־
דיג איז ער געווארען און שטורמדיג, די אינדען האבען זיך אין איהם
צוקאכט אזוי, אז די יודענע, וואס איז דארט נעבען מיר אויף דעם
אויבערדעק געזעסען, האט זיך אנגערופען: „עס איז נישט קיין וואונ־
דער, מיין קינד, וואס דער ים שטורמט אזוי, דא רינען דאך אריין אלע
טרעהרען און תפלות פון יודישע קינדער."

און דאס שיפעל האט זיך געווארפען, דא איז עס אראב אין א
טיעפען טהאל, נור בעגראבען צו ווערען הינטער א בארג וואסער, דא
האט עס זיך געהויבען אויפ'ן הויכען וואסער־בארג־שפיץ. נאר מיר
האבען גארנישט געפיהלט, געזעהן, אונזערע אויגען זיינען געווען אנ־
געשטעלט צום ברעג. פאר אונז האבען זיך די ווייסע לייטענע דע־
כער פון יפו געבאדען אין דער זון, פאר אונז האט זיך דער ווייס־גע־
קאלכטער וועג פון ארץ־ישראל אויסגעצויגען ווייט, ווייט אין דער
טיעפער זון אריין....

און איין וואל ווארפט אונזער שיפעל צום צווייטען, און אונזער

שיפעל פאלט אריין צווישען די הויכע ריעזיגע שטיינער, וואס שטייגען דארט ארויס פון ים, ביים פארט פון יפו.

די יודענע, וואס זיצט נעבען מיר אין שיפעל, זאגט: „זעהט, זעהט, דאס זיינען נאך די שטיינער, וואס שלמה המלך האט נאך אריינגעשטעלט אין ים. ער האט זיך דא", זאגט זי, „א גלעזערנעם פאלאץ געבויט פאר פרעה'ס טאכטער, זיין ווייב, וואס ער האט איהר אלץ נאכגעגעבען, וואס זי האט נור געוואלט"... פון וואנען זי ווייסט דאס, די יודענע — ווייס איך נישט, זי איז דאך נאך קיינמאל נישט געוועזען אין ארץ־ישראל, נור זי ווייסט שוין דאס, זאגט זי, פון גאנץ, גאנץ לאנגע צייטען.

און איך גלויב איהר.

מיין פריינד האט געוואלט, אז איך זאל איבער'ן טאג אין יפו בלייבען. מיר האט זיך שטארק געוואלט נאך דעמזעלבען טאג זעהן ירושלים, און נישט קוקענדיג אויף מיין פריינד'ס איינריידען מיר, בין איך מיט'ן ערשטען „צוג", (ווי ווילד דאס קלינגט!), וואס געהט אב פון יפו נאך ירושלים, אויף יענער זייט יהודה־בערג אבגערייזט.

ווייסט און לעער ציהען זיך די פעלדער פון אונזער היימאטס־לאנד. דו זעהסט נישט קיין הייזעל, קיין בוימעל, נור ווייס גע־קאלכט, אזוי ווי גאט האט זיי בעשאפען פון ששת ימי בראשית אן, ווי קיין מענשענס האנד וואלט זיי נישט געוועזען אנגעריהרט, ווארטענדיג נור אויף דעם, וואס וועט קומען צו זיי פון ערגיץ־וואו גאנץ ווייט, קומען צו זיי אהיים. און טהיילמאל דוכט זיך, אז די פעלדער זיינען איינגעשלאפען, פערוואנדעלט געווארען דורך א געהיים גע־שפרעך אין א הארטען שטיין, און ווארטען אויף א משיח, וואס וועט קומען און זיי בעפרייען און וועקען פון דעם געהיימניספאלען שלאף...

נר דא און דארט שטייגט ארויס אן איינזאמע פאלמע, איינזאם און אליין מיט איהרע טונקעלע צווייגען שטייגט זי אין הימעל אריין, א יורש פון א יחוס'דיגער פאמיליע, א זכר פון אמאליגע צייטען, און זי דערצעהלט, די איינזאמע און אריסטאקראטישע פאלמע, פון וואנען זי קומט ארויס, אז עס זיינען אמאל דא פעטע, געגרינטע פעלדער געווען, אז עס זיינען דא אמאל טונקעלע, געהיימניספאלע וועלדער געווען. און הינטער איהר שאטען האט דער וואנדערער גערוהט, און פון דעם

קוואל וואסער, וואס נעבען איהר, געטרונקען, אונטער איהרע צווייגען איז דאס חתן־פאר געזעסען און ליעבע זיך געשוואָרען... און דאָ און דאָרט ווייזט זיך אַ בערגעל, געטאַקט אין זיין הויך, און שטעהט אליין. אפשר האָבען אויף זיין הויך פאקעלען געברענט, אין לבנה־נאכט, אַנגעזאָגט די ווייטע איינוואוינער, אַז דער חודש איז אַנגעקומען... אפשר האָבען זיך אויף זיין הויך מיינע אור־עלטערן, אַז זיי זיינען קינדער געווען, געשפּיעלט.... און איצט שטעהט דאס פערוויסט און פערלאָזט אַרום.

— ווי דאס ווייגט, ווי וויסט דאס איז נעביך, דער חורבן, דער חורבן — קרעכצט די יודענע.

— עס איז אמאָל פעט געווען, — זאָגט דער יוד, וואס זיצט דאָרט, אזוי ווי פאר זיך, נישט קוקענדיג אויף דער יודענע, — עס איז אמאָל פעט געווען; ווען די קינדער פון ישראל האָבען דאָ געוואוינט, האָבען זיך טייבען פון מילך און האָניג געגאָסען מיילען ווייט, און ארץ־ישראל איז ברייט געווען פיער הונדערט מיילען אויף פיער הונדערט מיילען, נור אַז מען האָט די קינדער פון ישראל פערטריבען, איז ארץ־ישראל איינגעשרומפּען געוואָרען.

— אזוי ווי אַ מאַמע נעביך, אַז די קינדערלעך זיינען דאָ, איז אין אלע ווינקעלעך פרעהליך; אַז די קינדערלעך זיינען ניטאָ, איז אין שטוב פוסט און וויסט, — גיט די יודענע צו פערשטעהן אויף איהר לשון.

נור באלד געהט דער קאָנדוקטאָר פאַרביי און מאכט אויפמערקזאם ,אַז דאָרט, גאַנץ ווייט, וואו די בוימער ווייזען זיך, דאָרט איז די יודישע קאָלאָניע „ראשון־לציון", — דער ערשטער נאָמען, וואס האָט מיין הארץ מיט שרעקען־פרייד ערציטערט. מיר האָבען געקוקט דורכ'ן פענסטער — — — גאַנץ ווייט, גאַנץ ווייט, צווישען דער ברייטער ים־וויסטע, האָבען איניגע בוימער געשניטען אין הימעל.

און דו האָסט געהאט דעם געפיהל, אַז דאס זיינען די איינציגע בוימער, די איינציגע ערשטע בוימער אין דער ים־וויסטע, און אָט די בוימער האָבען אונזערע איינגעפלאַנצט; אונזערע זיינען געקומען פון דער ווייט, פון דער פרעמד, און האָבען אין זייער וויסטער היים די ערשטע בוימער געפלאַנצט.

און עס האָט זיך געוואָלט געהן צום יודישען פאָלק, און יעדען

יודען, וואו ער איז דאָרט פּערוואָרפען, אין אלע עקען פון דער וועלט, אין גאס איהם אָבשטעלען, פון האנדעל־וואנדעל, פון רעש און טומעל איהם אַ מינוט אָבשטעלען און זאָגען: דו, דיין היימאט איז פערוויס־טעט געוואָרען, געה אהיים, און ארבייט אין דיין היים, דיינע פיער איילען, און דערנאָך געה צוריק צו דיין ארבייט....

באלד איז אונזער צוג שטעהן געבליבען אויף אַ סטאַנציע. עס איז געווען די ערשטע יודישע סטאַנציע „רמלה“.

אויף דער סטאַנציע האָט מען בעגעגענט די שול־קינדער, מיט זייערע לעהרערס פון דער אידישער קאָלאָניע „רחובות“.

דער ערשטער ארץ־ישראל־גרוס.

די קינדער זיינען געווען פרעהליך און האָבען פון דער סטאַנציע צוגערופען: „שלום“, „שלום!“ און איינער האָט צום צווייטען געזאָגט: קומה ונעלה עמהם ירושלימה....

מיין יודענע קוקט ארויס פון פענסטער, דערזעהט די קינדער, פרעגט זי:

— יודישע קינדער?

— יודישע קינדער פון די קאָלאָניעס.

— זיי רעדען דאָך עפּעס נישט קיין יודיש — וואונדערט זיך די יודענע.

— זיי רעדען לשון־קודש, — ענטפער איך דער יודענע.

לשון־קודש, אוי, אוי, לשון־קודש, קינדערלעך, קינדערלעך, געזונד און לעבען אויף איך, זיי רעדען דאָך לשון־קודש. שמואל, שמואל, רופט זי צום מאַן, דו הערסט, זיי רעדען לשון־קודש, מיר זאָל זיין פאַר אייך, קינדערלעך, זאָגט זי פאַר זיך, ע, ע, יונגעל, קריך נישט אויפ׳ן ראָד, קריך נישט, רופט זי צו אַ יונגעל, וואס האָט זיך ארויפגעכאפּט אויף אַ וואָגען, אוועק, יונגעל, מען קאָן דיך נאָך, חלילה, איבערפאָהרען. אין דעם קומט אָן צולויפען אַ צווייטער יונגעל, מיט אַן אָבגע־ברענט פּנים׳ל, מיט לאַנגע שווארצע לאָקען, מיט שווארצע גלאַנצענ־דיגע אויגען, מיט דינע יונגע גליעדער, נור אויסצוקושען אלע זיינע ביינדלעך. פון דעם צווייטענס וועג־זאַק געכאַפּט אַ שטיק פּוטער־ברויט, מיט אַ פול אָנגעשטאָפּט מויל, רופט ער צו:

— למורה... למורה....

— וואָס, אויך אַ יודיש קינד? — פרעגט די יודענע.

— יאַ, אויך אַ יודיש קינד.

— ער געהט דאָך אָהן אַ הוט, ער עסט דאָך אָהן המוציא? — וואונדערט זיך די יודענע.

— ער רעדט לשון־קודש.

— וואָס טויג מיר זייער לשון־קודש, אַז זיי זיינען קיין יודען נישט, — קרעכצט די יודענע. אַ יודיש אינגעל אָהן אַ היטעל, אָהן המוציא — און דאָ אויף דער הייליגער ערד, — קרעכצט די יודענע.

נור באַלד ריהרט זיך אונזער צוג אין וועג אריין...

— שלום לירושלים, שלום לירושלים! — רופען אונז נאָך די קינדער.

— שלום לרחוק ולקרוב! — זאָגט דער יוד, וואָס זיצט דאָרט, דעם פסוק ווייטער....

נור באַלד פאָהרט אונזער צוג אריין אין דעם שעהנסטען טהאָל פון ארץ ישראל. טיעף, הינטער די הרי יהודה האָט זיך אויסגעשפרייט דער טהאָל און האָט אויסגעבעט זיין גאַנצע ברייט מיט די פיינסטע גרעזער, מיט די שעהנסטע אוילבירטען־בוימלעך. דאָ ווערט שוין דאָס אויג דערקוויקט, זעהענדיג ווי אַ טייך זאַנגען־פעלדער שלענגעלט זיך אריין טיעף אין טהאָל. דאָרט שטעהט אַ יונגער איילבירטען־וואַלד, שטעהט אין מיטען פעלד און ס'זעהט אויס, ווי אַ חברה יונגע בחורים מיט מיידלעך האָבען זיך אין פעלד פערזאַמעלט, האָבען זיך ביי די הענד אָנגענומען און טאַנצען זייער בייגעל־טאַנץ...

אַן אראַביש דאָרף שטעהט אליין אין פעלד. שטיל איז אין דעם אראַבישען דאָרף. די ווייסע געקאַלכטע דעכער גליהען אין דער זון, דער הויף איז אויסגעשטאָרבען פון מענשען, די קינדער זיינען געגאַנ־גען די שעפּסען פאַשען אין פעלד. די ווייבער זיצען אין די געצעל־טען און וואַרטען אויף די מענער, און די זקנים אין די ווייסע העמדער, האָבען זיך אין טויער פון דאָרף פערקליבען, אויסגעזעצט זיך אויפ'ן פעלד, אין דעם שאָטען פון אַן איילבירטען־בוים, ביי אַ קליינעם טייך, וואָס רינט דאָרט צווישען די שטיינער, זעהן, ווי די ווייבער דרעשען מיט די אָקסען דעם קאָרן פאַר זיי, און זיי רעדען גאַנץ לאַנגזאַם מיט אַ שטילער ווירדע וועגן די עניגים פון דער עדה... אַן אַלטער לייענט פאַר פסוקים פון קאָראַן, און די אַלטע לייט זיצען שטיל און שאָקלען מיט די קעפּ... די קינדער פאַשען די שעפּסען אין פעלד, עס איז

געקומען די מיטאָג־שעה, און מען דאַרף די שעפּסען אָנטרינקען, האָבען זיך די פּאַסטוכער ארום דעם ברונעם פערקליבען, וואָס איז דאָרט אין מיטען פעלד, און ווארטען, ביז אלע פּאַסטוכער וועלען זיך צונויפקומען און אראָבקייקלען דעם שטיין, וואָס איז איבער'ן מויל פון ברונען, און די שעפּסען אָנטרינקען, און צוריק דעם שטיין ארויפקייקלען. קומט אַן יעקב פון באר־שבע צוגעהן נאָך חרן, צו לבן הארמי, און טרעפט די פּאַסטוכער ארום ברונעם. פרעגט ער זיי:

— ברידער, פון וואנען זייט איהר?

— פון חרן זיינען מיר.

— קענט איהר נישט דאָרט לבן, נחור'ס זוהן?

— מיר קענען איהם.

— געהט עס איהם גוט?

— עס געהט איהם גוט; אָט קומט אָן רחל, זיין טאָכטער, מיט די שעפּסען...

—און זעה, דאָרט געהט רחל מיט'ן קרוג, אויפ'ן קאָפּ, פיהרט איהר סטאַדע צום ברונעם אנטרינקען, ווארום זי איז א שעפערין, און יעקב קייקעלט דעם שטיין פון ברונעם אראָב...

דער צוג פאָהרט ארוים פון דעם שעהנעם, פעלזענדיגען טהאָל און פאָהרט אריין צווישען די שטיינערדיגע טויערען פון די פעלזען־בערג, פון די שטאָלצע הרי־יהודה.

דער צוג האָט אויסגעבאהנט א וועג אין שמאָלען גראָבען, וועלכער ציהט זיך דורכ'ן הארץ פון בארג. פון פענסטער זעהט מען גאָרנישט, נור ריעזיגע שטיינער, וואָס שטעהען, ווי אַן אונגעהויערע פעסטונג פאר ירושלים. און עס דוכט זיך, אז דאָ איז אמאָל א ים געווען, און דער ים איז אין בארג פערשטיינערט געוואָרען. נור דאָ און דאָרט ברעכט זיך אוים א ברייטער גראָבען און מען זעהט, ווי עס הויבען זיך די בערג איינער איבער'ן צוויטענ'ס קאָפּ און שטייגען שטאָלץ אין הימעל אריין. טהיילמאָל ברעכט זיך אריין אין בארג א טיעפע פינסטערע לאָך, וואָס נאכט און שרעק קוקט ארוים פון איהר. אין איינער פון די לעכער (דערצעהלט מען) זאָל שמשון געטראָפען האָבען דעם לייב, ווען ער איז צו די פלשתים קיין תמנות געגאנגען, און ער האָט איהם אין צווייען צוריסען. — דאָרט, אין די הרי יהודה, געפינט זיך אויך די שטאָדט „ביתר“, אין וועלכען בר־כוכבא האָט מלחמה געהאַל־

טען מיט די רוימער. איך ווייס נישט, אויב ווירקליך אין די הרי יהודה האָט שמשון דעם לייב בעגעגענט, נאָר ווער עס האָט געזעהן די הרי־יהודה מיט זייער גרויזאַמער שטילקייט, מיט זייערע שטיינערדיגע שפּיצען, מיט זייער טיעף־שרעקענדיגער קאַלטקייט, גלויבט, אַז נאָר דאָס איז די היים, אין וועלכער עס האָבען זיך אויפגעהאַלטען אַזעלכע גבורים ווי שמשון און בר־כוכבא. גבורה און לייבען־געברום רוהט אויף די שפּיצען פון די בערג...

אין ביתר איז אונזער וואַגאָן בעלעבט געוואָרען. קריסטליכע שול־קינדער מיט זייערע לעהרער — פראַנצויזישע מיסיאָנערען פון אַ ירושלים׳ער מיסיאָנערען־שול פאָהרען צוריק קיין ירושלים פון זייער אויספלוג. די קינדער זיינען זעהר פרעהליך געווען, אויפגערוימט און האָבען געשטיפט מיט זייערע לעהרער, וועלכע האָבען זיי פעטערליך איינגענומען, אַרומגעקליבען זיי אַרום זיך און זיי מעשיות דערצעהלט. מיר איז זעהר טרויעריג געוואָרען.

איך האָב געזעהען די ירושלים־פעלדער אַרום מיר, און פרעמדע קינדער שפּיעלען זיך אויף זיי; איך האָב נישט פיינט געקראָגען זייערע, גוטע, שטילע לעהרער, נור איך האָב מיך דערמאָנט אָן אונזערע, אונזערע אָרימע יודישע קינדער, ווי זיי זיינען איצט ערגיץ־וואו פערשפּרייט און צוזייהט איבער דער גאַנצער ערד, אין איינגע חדרים, אין געשטיקטער לופט, און דעם רבינ׳ס קאַנטשיק פאַכט פאַר זיי. — קינדער, — וואָס האָט מען צו זיי? — פאַרוואָס זיינען זיי פערטריבען פון די פעלדער, פון די גערטנער? די עלטערן האָבען געזינדיגט, ליידען די קינדער זייער זינד. גאָט׳ס קללה ליעגט אויף זיי אויסגעגאָסען. אָבער די אָרימע יודישע קינדער, פאַרוואָס ליידען זיי? פאַרוואָס נעהמט איהר זיי נישט אהער און לאָזט זיי נישט זעהן די פרעכטיגע נאַטור און די ירושלים־פעלדער, און די ירושלים־גערטנער...

מיט די בערג אין איינעם האָט די טונקעלהייט אָנגעהויבען אַריינצוקוקען אין אונזערע פענסטער אַריין. עס איז געקומען די צייט פון מנחה דאַווגען. די יודען האָבען אָבער געוואָלט וואַרטען מיט מנחה אויף ירושלים, — אַז מיט׳ן ערשטען טריט אין ירושלים זאָלען זיי מנחה דאַוונען; נור זיי האָבען מורא געהאַט, אַז זיי זאָלען נישט פערשפּעטיגען מיט מנחה, און האָבען מיט שרעק געקוקט אויפ׳ן הימעל.... אָבער עס ווייזט זיך נישט, חלילה, נאָך קיין איין שטערן, דער

הימעל פון ירושלים לאזט זיך נישט אזוי גיך מיט דעם נאכט־מאנטעל איינהילען.... דארט ווייט פלאקערט די זון אין מערב־זייט, און אפשר איז שוין דארט די גאלגאפע... מיין הארץ האט מיט שרעק און פרייד אנגעהויבען צו קלאפען. שטיל, שטיל איז געווארען צווישען עולם. אלע האבען געווארט אויף דער מינוט, וואס זיי וועלען ירושלים דער־זעהן. די שול־קינדער האבען זיך ווי די היהנער ארום זייער לעהרער ארומגעקליבען, די ווייבער האבען זיך די הויבען אנגעטהאן, די יודען — די שבת'דיגע קאפאטעס. און אלע האט די דונקעלהייט ארומגע־נומען, און אלע האבען מיט שרעק און שטילקייט געווארט אויף עפיס זעהר, זעהר הייליגעס און גרויסעס.

און דער צוג איז שטעהן געבליבען, און דער קאנדוקטאר האט גאנץ געוועהנליך אויסגערופען: „ירושלים!“

— יתגדל ויתקדש שמיה רבא! האב איך הינטער מיר געהערט.

איך האב א וואגאן געכאפט: „צו דער כותל מערבי.“

איך האב נאך געוואלט טרעפען מעריב דאוונען ביי דער כותל מערבי. איך האב גארנישט געזעהן, מיין הארץ האט געקלאפט אין מיר, ירושלים האט זיך געהילט אין א שווארצען, שווארצען וואלקען, מיט איינמאל איז די נאכט אראבגעפאלען און געלעגען איבער ירושלים. ירושלים איז שרעקליך, שרעקליך שטיל געווען, די מענשען האבען זיך אין די הייזער בעהאלטען, פון די פענסטער האבען דא און דארט אייל־ליכט ארויסגעשיינט, אנגעזאגט, אז דער פועל איז פון פעלד אהיים געקומען און זיצט ביי זיין מאהלצייט.... עס איז שוין געווען מעריב־צייט. דער טונקעלער, טרויעריגער „והוא רחום יכפר עון“ פון אונזער בית־המדרש'ל אין א טרויעריגער הערבסט־נאכט איז געהאנגען אי־בער גאנץ ירושלים.

ביי דער כותל מערבי איז שוין געווען נאך מעריב.

פאר מיר איז געשטאנען א הויכע, הויכע וואנד, וועלכע איז ווי א שווארצע זייל אויפגעגאנגען אין הימעל אריין. קיינער איז שוין ניט געווען ביי איהר, נור דא און דארט האבען נאך אין די שפאלטען פון די שטיינער געצאנקט חלב'נע ליכטלעך, וואס די יודען האבען איבערגע־לאזט פון מעריב דאוונען, און די פלעמלעך האבען זיך געריוכערט, בעלויכטען די פעטע, אין אייל געטונקטע שטיינער, און האבען אויס־געזעהען, ווי נישט־געענדיגטע תפלות, וואס מען האט זיי איבערגע־

לאָזט אין די שטיינער... אין א ווינקעל איינער אליין פאר זיך איז גע־שטאַנען אן איינזאמער, איינזאמער שווארצער שאָטען, פערוואָרפען מיטביידע הענד איבער דער וואנד, זי צו זיין הארץ צודריקענדיג. זיין פנים האָט ער צווישען א שפאַלט פון צוויי שטיינער בעהאַלטען און א שוואכע שטים האָט געברומט א שטיל געבעט:

— רבונו של עולם, פערהייליג דיין נאָמען איבער די גאַנצע, גאַנצע וועלט...

און א משוגע׳נע מאַמע איז דאָרט געבען וואַנד געזעסען, אין ווייסען געהילט, און האָט מיט איהרע אויגען ערגיץ־וואו ווייט, ווייט אין דער וועלט אריינגעקוקט...

איך בין צו דער ערד געפאַלען און די שטיינער געקושט...

4.

ירושלים.

איך האָב מיך אויפגעכאַפּט אין א שעהנעם ערב־שבועות־פריי־טאג, אין ירושלים. די זון האָט בעגאָסען מיין שטיבעל מיט ליכט און האָט נישט איבערגעלאָזט קיין איין ווינקעל שאָטען. איך האָב געוואַרט, ביז איך וועל הערען די שופרות בלאָזען, אָנזאָגענדיג, אז די עולי רגל מיט די בכורים קומען אָן פון בית־לחם (וואו עס איז געוועזען דער לעצטער „מעמד") קיין ירושלים. די לוים, די כהנים און די חשובי־ירושלים זיינען דאָך שוין דעם צוג אנטקעגען געגאַנגען, אין שטאָדט אריין זיי צו ברענגען, און די בעלי־מלאכות פון ירושלים שטעהען דאָך שוין גרייט פאר זייערע הייזלעך, אריינצובעטען די אָנ־געקומענע: „ברידער פון דעם און דעם אָרט, שלום עליכם". און אָט פינקלען זיך דאָך שוין אין דער זון די בענגאָלדעטע הערנער פון דעם אָקס וואָס געהט פאָראויס פאר דעם צוג, און נאָך איהם גילדען זיך אין דער זון די גאָלדענע און זילבערנע קערב אויף די קעפּ פון די חשובי־ירושלים, אין וועלכע זיי ברענגען זייערע בכורים, און נאָך זיי אזא עולם פערטונקען אין דעם וואָלקען־שטויב, וואָס געהט דאָרט אויף דעם וועג קיין בית־לחם, — מוז איך מיך דאָך אויפכאַפּען, אויך ארויסגעהן, — ערשט איך דערהער דורך די צווייטע טהיר א גערודער, — איך הער מיך איין. עפּיס דערין א מעשה מיט וואַסער: „די „בארות" זיינען

פערשלאָסען", "די "בארות" זיינען לעדיג", "עס איז נישטאָ קיין וואסער". מיין איך ווייטער, אז "ירושלים במצור" — ירושלים איז בעלאגערט, דער שונא לאַגערט ארום די מויער, טיטוס הרשע מיט די רוימער שטעלען הינטער די מויער ארונטער די "אייזערנע הערנער". אויף די מויער שטעהען די גבורי־יהודה און האַלטען מלחמה, ווי די לייבען, ווי די לעמפּערטען. און גרויסע פלאַמען פייער זעהען זיך דורכ'ן פענסטער — די שטאָדט ברענט. דאָס האָבען די "ראשי־בריוני" אונטערגעצונדען די שפּייכלערס מיט האַלץ און עסענוואַרג פון כלבי־שבוע'ס שפּייכלער, וואָס האָבען געקאָנט געניגען אויף איין און צוואַנציג יאָהר. די שטאָדט איז אין א גרויסען הונגער. מאַמעס עסען די אָרעמס פון זייערע קליינע, איידעלע קינדער. און די בנות־נדיבים, די געאיידעלטע ירושלים'ס טעכטער, ווארפען זייער גאָלד און זילבער אין די גאַסען, און קלייבען אונטער דעם קויט פון די פערד. און אזוי איידעל זיינען זייערע פיסלעך, אז קוים ריהרען זיי זיך אָן אין "אָן אויסגעזויגענע פייג" — מוזען זיי פאַר איידעלקייט שטאַרבען. און דאָרט פיהרט מען די לויה פון א גרויסען תנא ארויס אויסער די מויער, און איך וויים, אז ער איז ניט געשטאָרבען, נור ער וויל זיך ארויסכאַפּען פון דעם מויער, מיט'ן שונא שלום מאכען, און מחילה בעטען, מן הסתם וועל איך זיך דאָך אויפכאַפּען, צולויפען צום טויער און דעם תנא נישט ארויסלאָזען (וואָרום איך געהער דאָך אויך עפּיס צו די "ראשי־בריוני"), — ערשט עס קומט אריין מיין פריינד, ביי וועלכען איך האַלט זיך אויף, און דערצעהלט מיר, אז דער רייכער בורכאַרער, ביי וועלכען מיר וואָוינען, האָט מורא, אז דאָס וואַסער זאָל זיך נישט אויסלאָזען אין דער "בארה", איידער עס וועלען קומען די "ימי־הגשם" — האָט ער די "בארה" פערשלאָסען און לאָזט קיין וואַסער נישט נעהמען, נור איין קווערטעל אויף יעדען נפש, — מיר זיינען דאָך אין ירושלים, — ירושלים האָט שטענדיג געהאַט צו טהאָן מיט וואַסער, — אפשר וועט זיך געפינען א שר, וואָס האָט "בארות" מיט וואַסער, לאָז ער זיי עפענען, לאָז מען זיך ווענדען מיט איהם: אז איידער די זון געהט אונטער, ווערען איהם די "בארות" ווידער פול (א תנא וועט צו גאָט בעטען — וועלען זיך באַלד וואָלקענס בעווייזען).

נור דערווייל קוק איך דורכ'ן פענסטער — בוכאַרער יודען אין זייערע זיידענע הויזען, מיט ווייסע פוטערנע היטלען אויף די קעפּ,

אין זייערע זיידענע פערשיעדען־קאָלירטע מאַנטלען טראָגען פון „שר־הכבשים“ שעפּסען־פלייש און רינד־פלייש, אויף שבת אהיים.

מיין פריינד דערצעהלט מיר, ווענען דער בוכארער גאַס, אין וועלכער מיר וואוינען. א בוכארער יוד איז אראבגעקומען קיין ירושלים פאר פינף און צוואנציג יאהר צוריק און האָט אָבגעקויפט דעם בעסטען פּלאַץ ארום דעם מויער און האָט אויסגעבויט א „בוכאַרער גאַס“ — דאַס איז איצט דער געזינדסטער טהייל שטאָדט אין ירושלים. ער פערדינגט די הייזער נור יודען, קיין גוים לאָזט ער נישט אריין.

דאַס ערשטע מאָל „קראַמע חריסטיאן“.

— גלויבט דיר גאָט, וואָס איך האָב כאָטש דערלעבט צו א שטיקעלע, א שטיקעלע נקמה, פאר די געלע פלעקען אין פערשיעדענע „תחומים“, אין וועלכע זיי האָבען אונז אריינגעלאָזט.

און געטריי האַלט ער זיין וואָרט — פאר קיין טויזענד פראנק וועט ער קיין גוי קיין וואוינונג נישט פערדינגען, זיי מוזען וואוינען אין דעם טהייל שטאָדט וואָס איז א י ן דער מויער, אין שמוץ און איינגעשאפּט — א גוי'איש גהעטא.

געקומען אין די גאַס אריין — האָבען מיר געפונען א פרעהליכען יודישען ערב־שבת, ווען דער גראָשען איז בנמצא און „ברוך המקום בזול“. ערשט נעכטען געקראָגען אויסגעצאָהלט דעם חלוקה־גראָשען, — איז דאָס ווייב צום „שוק“ געגאנגען, וואָס איז דאָרט נעבען דער בוכארער גאַס, אין חלוקה־טהייל־שטאָדט, און איינגעקויפט דאָס, וואָס דאָס האַרץ האָט געגלוסט.

קאָטשקעס האָבען געשריען, פעדערען זיינען געפלויגען, און יונגלעך מיט געגרייזעלטע פאות'לעך האָבען אויף אייזלעך ארומגעריטען, פון די פענסטער הערט מען דעם „קול התורה“ אויסגעהן — וואָרום שותפות האָבען געמאכט יששכר און זבולן, — זבולן וואַרט ביי די ברעגען פון די ימים — און יששכר זיצט א גאַנצען טאָג און לערנט. — —

דורכגעקומען דעם „שוק“ זיינען מיר אָנגעקומען צום שער „ציון“ — פון איין זייט געהט אָב דער וועג נאָך „בית לחם“, און דאָ איז ארום די מויער פון ירושלים. מיר זיינען דורך דעם טויער און געקומען אין די ברייטע גאַס. ביי דוד'ס טורם האָט אונז אַן אראבער גע־

טראָפּען און געבעטען, אז מיר זאָלען זיך ביי איהם די שיך לאָזען פּוצען.

די חלפנים ביי זייערע טישלעך זיינען אין דער גאַס געזעסען און די מוכרים זיינען פאַר זייערע קליינע חניות געזעסען און האָבען אויסגערופען זייערע סחורות:

„ווער וויל א זילבערנעם פּאַסעק זיין יונג ווייבעל א מתנה קויפען" — רופט אַן אראבער אויס. און שמאָל זיינען די געסלעך פון ירושלים, און מיט פּלאַכטעם בעשאָטענט פאַר דער זון — אין דער מויער זיצען די טרויער־ווייבער און בעטען נדבות.

און אין ירושלים זיינען אלע ווייבלעך מיט אָבגעגאָלטע קעפּ האָר, אין סאַמע בענדער (קיין שייטעל ווערסטו דאָ אין אויג נישט זעהן), אלע יודען אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס, אין שיך און זאָקען, מיט פּאות, אין א שטריימעל, יעדער יוד — א רב, יעדע יודענע — א רבי׳ציו.

און דער גוי שטערט נים, מיר זיינען דאָך אין ארץ־ישראל, א תחום־שבת — די מאַמע רחל׳ס קבר, א ביסעל ווייטער — ליעגען די אבות, אברהם, יצחק, יעקב, קריכסט ארויף אויף די מויער — זעהסט דו דעם ירדן. — א שאָד נור וואָס דער בית־המקדש איז צושטערט.

קריך איך איבער דער מויער און רינגעל ארום ירושלים. צו אונזערע פיס, הינטער דער מויער, ליעגט דער טהאָל גי־הנום, וואו די קרעציגע האָבען זיך אויפגעהאלטען — אויסער דער מחנה — פאר אונז, — דער באַרג ציון, וואָס דוד האָט אוועקגענומען פון מלך שלם, ציון — וואָס שטעהט אין סדור און מען זאָגט אין שמונה־עשרה; דו זעהסט איהם מיט דיינע אויגען, און טאַפּסט איהם מיט דיינע הענד. זעה, אויף דעם סאַמע שפּיץ מויערט מען אויף א הויכע דייטשע קירך. זעה, ווי דער דייטשער, בירגערליכער „קרייץ" שטעכט די לופט פון ירושלים אזוי דייטשעריש און אזוי קירכיש, — ווי א בערלינער דייטשע קירך.

פאר אונז — דער באַרג הזתים, — אודאי געווען דאָ אויבען דער שענסטער שפּאַציער פון ירושלים, די פעססטע גערטנער האָבען געמוזט אויף דעם באַרג זיך בעהאַלטען און די בנות־ציון (זייערע לייבער אין טהייערען אייל בעשמירט), און די בני־ציון, אין טהייערע זיידענע קליידער — האָבען זיך דאָ אויבען געמוזט צווישען די בוימער בעהאַלטען, אראָבגעקוקט אויף די נאַכט, אויף די שטאָדט ירושלים, ווי זי

לייכט זיך אין איהרע אייל־לאַמפּען און בעהאַלט זיך אין איהרע סע־דער און איהרע פּעלדער, און זייערע ליעדער האָבען געקלונגען צווישען גרינס און אייל־ליכט. זעה, היינט זיינען נאָך איבערגעבליבען אייניגע פון די דעמאָלדיגע בוימעלעך, פון דעמאָלדיגע צייטען — שטעהען זיי, האַלב פערברענט אין דער זון. עס ווייזט זיך דער באַרג אין זונען־שטויב, און די בלעטלעך פון די צווייגעלעך שמאַכטען אין דער היץ. דער גאַנצער מזרח פון דעם באַרג — געגען־איבער דעם הר־הבית — איז בעלעגט מיט ווייסע, ווייסע שטיינער, אין יעדען שטיקעל ערד דאָרט איז אַ רב בעגראָבען, אַ טהייערער יוד, אַן אַלטער יודישער סוחר, אָדער אַ בעהאַלטענער רבי, אַ ל״ו'ניק — זיי האָבען זיך, די אויסגעדאַרטע, שטאַרבענדע קערפּערס מיט די גרויסע יודישע נשמות געשלעפּט פון אַלע עקען וועלט איבער די ימים, איבער די יבשות, אום צו ליעגען דאָ אויף דעם הר־הזתים, מיט זייערע פּנים'ער צום הר־הבית, צום בית־המקדש צוגעוויגט, אַז משיח וועט קומען זאָלען זיי זיך נישט דאַרפען קייקלען אונטער דער ערד פון חוץ־לאַרץ נאָך ארץ־ישראל, נור גלייך געגען־איבער דעם בית־המקדש תחית־המתים אויפשטעהן.

הינטען צו די פּיס פון באַרג אין די „מערות“ פון די נביאים, אויסגעהאַקטע אין דער וואַנד פון באַרג, ליעגען די נביאים „עזרא“ און „נחמיה“ — און דער „יד־אבישלום“ שטעהט דאָרט — און אַלע וואַר־טען זיי, גרייט אויפצושטעהן צו תחית־המתים, אַז ס'זאָל זיך נור דער שופר של משיח דערהערען. און איבער זיי, אויף דעם סאַמע שפּיץ באַרג הזתים, פון וואַנען מען זעהט די גאַנצע ארץ־ישראל־ערד, ווי זי שפּרייט זיך אויס מיט איהרע בערג און טהאָלען ביז צום ברעג פון ירדן און ווי צום שיין פון דער זון פינקלען די וועלען פון ירדן — איז דער העכסטער שפּיץ פון ירושלים, און אויבען, על הר ירושלים —

אַ רוסישער פּראַוואָסלאַוונער צלם! אַ סאַמע עכטער רוסישער, פּראַוואָסלאַוונער, אַ מאָסקוויטישער!

פון די פ ע ר צ י ג מאָל פערציג!

און מיר קומען איבער די מויער און רינגלען ארום ירושלים.

מיין פריינד איז אַ סקולפּטאָר, אַ יונגער יודישער גייסט, אַ קאָפּ פול מיט חלומות, — דרעהט ער זיך אַרום איבער די חורבות פון ירושלים און חלומ'ט ירושלים צו פערוואַנדלען אין — — „אַ זיענעס־אַלעע“.

אָבער ניט ווי די, וואָס איז אין בערלין, וואו דער דייטשער סטראַזשניק וואַשט די העלדען אָב צו יעדען פּאַראַד. ניין. קודם כל וויל ער משה'ן אוועקשטעלען אַ מאַזעלעאום אויף הור־ההר, וואוהין גאָט האָט ארויפגעפיהרט משה'ן צו ווייזען דאָס לאַנד אין וועלכען ער ברענגט זיין פאָלק אריין. אליין קומט משה אהין ניט אריין... וויל ער איהם דאָרט אוועקשטעלען מיט'ן פּנים צו ירושלים, און ביינאַכט זאָל דאָרטען אַ גרויס ליכט לייכטען און פון ירושלים זאָל מען עס זעהן. אויף ציון'ס בארג בעגייגענט ער זיך מיט דוד'ס סטאַטוע פון דעם פלאָרענטי־נער מיקעל אַנזשעלאָ. פאַר דעם וויל ער ישעיה'ן אויפ'ן בית־המקדש־הויף אַ סטאַטוע אוועקשטעלען ווי ער טרייבט די קרבנות מיט די פאַלשע כהנים פון גאָט'ס הויז ארויס, און נאָך אַ סך, און נאָך אַ סך האָט ער דאָרט אוועקצושטעלען: די מכבים, די גבורי ישראל, און היינט די אָבות, און די נביאים, און די תנאים, און די ראשונים און די אחרונים — און וואו איז הלל, בר־כוכבא, די נשיאי בבל, און דער רמב"ם, און בעל שום טוב, און נאָך, און נאָך.

אידען וואָלטען דאָס געהאַט דענקמעלער צו שטעלען!

ער ווייסט נור ניט אויב אידען וואָלטען בעשטאַנען. וואָס וואָלטען זיי מאַכען מיט דעם „לא תעשה לך פסל". מילא ביי קאַליגו־לעס בילד — אז מען האָט עס געוואָלט אין בית המקדש אריינשטעלען — איז ניט געווען קיין אנדער עצה, האָט גאָט געמוזט אַ נס מאַכען — איז קאַליגולע געשטאָרבען. דאַכט זיך דאָ — וואָלט מען גאָר ניט געדאַרפט צו קיין נס צוצוקומען...

נור דערווייל שטעלט מען אין ירושלים דענקמעלער — איין קירך נאָך די צווייטע, איין צלם נאָכ'ן צווייטען, און איין פאָלק וויל איבער־יאָגען דאָס צווייטע, און איין קירך וויל איבעריאָגען די צווייטע מיט דער הויך פון איהר צלם. וועמעס צלם עס איז העכער — דער רעגיערט איבער ירושלים.

פאַרצייטענס, דאָס הייסט פאַר אַ יאָהר דרייסיג צוריק — האָט מען די אַלע אידישע היסטאָרישע ערטער, ווי דעם הר ציון, הר הזתים, קברי מלכים און פיעל, פיעל אַנדערע געקענט אָבקויפען פאַר בחצי חנם, — נור דער ערשטער חובב ציון, וואָס איז געפאָהרען קיין ארץ ישראל לאַנד קויפען — האָט ניט געוואָלט קוקען אויף די אַלטע „מצבות" — „ער איז אראָבגעקומען לעבען, ניט שטאַרבען" — איז געווען זיין

דעוויז, און איז געגאַנגען אין פּלשתים־לאַנד און האָט אָבגעקויפט אַ שטיק פּלשתים־ערד און אַ אידישע קאָלאָניע געגרינדעט. פּאָבעדאָנאָס־צעוו און ווילהעלם דער צווייטער זיינען גרעסערע „ציוניסטען" געווען פאַר דעם חובב ציון: איינער האָט געקויפט דעם הר הזתים, דער צווייטער — דעם הר ציון.

נאָך גוט, וואָס מאָנטעפיאָרע האָט מיט פיעל יאָהרען צוריק די כותל מערבי און די מאַמע רחל׳ס קבר אָבגעקויפט און די אידען געשענקט. אז ניט ווער ווייסט צי וואָלט מען היינט צו דער מאַמע רחל׳ס קבר געקענט צוקומען. צי וואָלט ניט אויף איהר קבר, וואו עס שטעהט היינט דאָס קליינע, צנועה׳דיגע אידישע שולכעל מיט די לעמפּעלעך — צי וואָלט ניט היינט אַ קירך געשטאַנען, און אַ צלם די לופט געשטאָכען, צי וואָלטען ניט היינט אויף דעם אָרט פון דעם כותל מערבי, וועלכער זאַפּט אין זיך אַזוי פיעל אידישע טרערען איין, און איז דאָס צוזאַמענקונפט פון אידען פון דער גאַנצער וועלט, — צי וואָלטען ניט היינט טערקישע סאָלדאַטען געשטאַנען און קיין אידען ניט אַריינגעלאָזט, אַזוי ווי זיי שטעהען ביי דער טהיר פון דער הייל פון אונזער געעהרטען מיטבירגער און ברודער יוסף פון דער שטאָדט עזימתא, וואָס ער האָט אוועקגעשאָנקען אין איהר צו בעגראָבען דעם געקרייציגטען ישו, וואו מען האָט איהם אַריינגעלעגט אין אַ נייעם ליילעך, פּרייטאָג פאַרנאַכט, וואָרום עס איז קיין צייט ניט געווען, מען האָט מורא געהאַט, מען זאָל ניט מחלל שבת זיין.

איך האָב מיך דערמאָהנט, אַז איך האָב אַ בעזוך אָבצושטאַטען — דעם קבר פון ישו הנוצרי, וועגען וועלכען מען רעדט אַזוי פיעל אין אונזערע מקומות. איך בין צום קבר צוגעגאַנגען. אַן אַלטער אייזער־נער טויער פּערשליסט די הייל, וואָס הייסט איצט „די בעגרעבונגס־קירך", און דעם אַריינגאַנג היטען טערקישע זעלנער, וואָרום הייליג און טייער איז דאָס אָרט פאַר אַלע קריסטען — קיין חילוק ניט צו וועלכער קירך ער געהערט אָן, און כדי עס זאָל צווישען זיי קיין מחלוקת ניט אַרויסקומען, — ווי עס איז שוין אָפטמאָל דער פאַל געווען — האָט מען דעם פּלאַץ איבערגעגעבען צו היטען אַבדול־האַמיד׳ס זעלנער, אַז זיי זאָלען צווישען זיי שלום מאַכען.

מיר שטעהען אויפ׳ן הויף און בעטראַכטען דעם אייזערנעם טויער; צו אונז קומט אָן אַ רוסישע רחמנות־שוועסטער, דערקענט אין אונז

איהרע לאנדסלייט, און פרעגט אונז פארזיכטיג, צי מיר זיינען אידען.

אויף אונזער תשובה: יא! האט זיך די שוועסטער אביסעל געוואונדערט; זאגט זי צו אונז מיט גרויס ליעבשאפט, קריסטליך־ערבארמענדיג זיך אויף אונז:

— וואלט איך אייך געראטהען, אז איהר זאלט ניט אריינגעהן.

— פארוואס?

— ניט קיין קריסטען שלאגען די זעלנער.

מיין פריינד רופט זיך אן:

— מיר האבען שוין אזוי פיעל קלעפּ בעקומען צוליעב אונזער געעהרטען מיטבירגער ישו, וועלען מיר נאך א פאר בעקומען.

— כדי קריסטוס'ער גרוב צו זעהן, איז כדאי א פאר קלעפ צו קריגען. — לעג איך צו.

די שוועסטער האט זיך פערשעמט און איז ווייטער געגאנגען.

מיינע ליעבע, זאגט אייך וואס איהר ווילט, נור ווי אזוי געטער צו דיענען בעדארפט איהר זיך ביי אונז לערנען.

און מיר קענען זיך דאך מיט איהם שוין א ביסעל לענגער ווי איהר, אויב ניט מעהר, על כל פנים, מיט 12 הונדערט יאהר פריהער פאר אייך!

און ווייל אונזער געעהרטער מיטבירגער האט אזא פארזיכטיגע שמירה פאר זיין טהיר, האבען מיר דאס מאל דעם וויזיט אבגעלעגט, און מיר זיינען ווייטער געגאנגען...

— מיין פריינד, איך וויל מיין לייב אין בוימאייל וואשען, מיין יום טוב קלייד אנטהאן און צום בית המקדש ארויפגעהן, מיין קרבן צו ברענגען.

דורך שמאלע, שמאלע, וויסטע, פערלאזטע געסלעך, מיט האלב־איינגעפאלענע און מיט מיסט פערשטויבטע הייזער (מיין פריינד זאגט, אז דא זיינען אמאל די חנויות געוועזן — נאך אין בית המקדש'ס צייטען, וואו מען האט פערקויפט טויבען און אייל, און ווייסע זעמעל־מעהל — צו די קרבנות), פיהרט דער וועג צום הר הבית ארויף. און ברייט און גרויס איז דער פלאץ, וואס רינגעלט ארום דעם הר הבית. ניט הויך איז דער בארג פונ'ם בית המקדש ארט, נור ברייט און קעניגליך, מען דערקענט עס באלד — דאס איז דער פלאץ פון הערשאפט, ווער עס שטעהט דא, דער ו'עגיערט... און מיט ווייסען מארמאר איז

בערעקט דער פּלאַץ, וואָס איז אַמאָל געווען דער בית המקדש הויף, און ווייסע מאַרמאָרנע טרעפּלעך, וועלכע לייכטען אויף דער זון, פיהרען צום מאַשיי אַרויף. און אויף דעם אָרט, וואו ישעיה הנביא האָט אַמאָל נביאות געזאָגט; וואו אידען פון גליל און יהודה זיינען אין אַן ערב יום טוב ווי עולי רגל פערזאַמעלט געווען; אויף דעם אָרט, וואו די אידישע מחנות האָבען געברומט, ווי די וועלען פון ים; וואו די אידישע גבורים האָבען זייער בלוט פערגאָסען, כהנים זיינען אין פייער גע־שפּרונגען, און מוטהיג און שטאָלץ און גרויס און העלדיש האָט געקעמפּפט דער אידישער גבור פאַר זיין פרייהייט־פאַטערלאַנד און בית המקדש, — אויף דעם פּלאַץ, אויף די ווייסע אין זון זיך באָדענדיגע טרעפּלעך, ליעגען אויסגעצויגען די מוסולמאַנישע נזירים אין זייערע ווייסע כאַלאַטען און פוילען זיך, און וואַרימען זיך אין דער זון. דאָ און דאָרט שאָקלען זיך איינינגע איבער'ן קאָראַן, שטעקען אָבער אויס די האַנד נאָך אַ באַקשיש, בעטלען פון אַ פאַרבייגעהענדיגען אייראָפּעער און זיינען גרייט איהם אַרומצופיהרען און צו ווייזען זייער טעמפּעל.

און דאָס אָרט איז דאָך דער בית המקדש הויף, וואו יעדער מאָמענט לעבען אין דעם הויף האָט בעשטימט דעם גורל פון אייראָפּאַ אויף טויזענדער יאָהרען. ד אָ ס ווינקעל, פון וועלכען עס איז אַרויס־געגאַנגען די קולטור, וועלכע האָט מנצח געווען אַטהען און רוים, — דאָס ווינקעל איז אָוועקגעגעבען געוואָרען ווילדע נזירים, אַז זיי זאָלען זיך אין דער זון וואַרימען...

און זעה, זיי זיינען דאָך פריינדליכער פאַר יענע; זיי פיהרען מיך אַריין אין זייער מאַשיי אַריין, וועלכער שטעהט אויף דעם אָרט פון אונזער בית המקדש, און ווייזען מיר אַלע הייליגקייטען (טאַקע פאַר אַ באַקשיש און אין דער בעגלייטונג פון אַ טערקישען אָפיציער). און וואָס האָב איך דאָרט ניט געזעהן! דעם שטיין, אויף וועלכען דער בית המקדש איז געווען געבויט (אפשר איז עס פון די שטיינער, וואָס יעקב אבינו האָט זיך צו־קאָפּענס אונטערגעלעגט אין בית־אל); דעם סכך, אין וועלכען דער באַראַן האָט זיך פערדרעהט, בעת אברהם אבינו האָט יצחק'ן געבראַכט פאַר אַ קרבן, און אַ זייל פון בית המקדש (אַן עהנליכען זייל האָב איך געזעהן אין דער פּעטרוס־קירך אין רוים). און דערנאָך האָט מען אונז אַראָבגעפיהרט אין די קעלערס אַריין, וואו עס

געפינען זיך די דריי־טויזענד זיילען, אויף וועלכען דער גאנצער בית־המקדש־פלאץ איז געשטיצט.

עס איז שוין שפעט געווארען, הונגעריג זיינען מיר אויך געווען — האבען מיר זיך אהיים געאיילט. צוריקוועגס האבען מיר אויף אונזער וועג בעגעגענט א אידישע חתונה פון פוילישע אידען, בעגלייט מיט פויקען און מענער־געזאנג (קיין אנדערע כלי־זמר ווערען ניט בענוצט, זכר לחורבן). צוויי קינדערלעך, יונגע קינדערלעך, זיינען געווען חתן־כלה, האט מען זיי איבער די ירושלים'ער גאסען געפיהרט צו דער חופה, וואס האט געזאלט זיין אויף דעם דאך פונ'ם חסידים־שטיבעל, וואו די מחותנים דאוונען.

דער עולם איז געווען רייכליך, און ברייטליך, גארניט גלות'ארטיג. די מאנספערשוינען, וואס זיינען ס'רוב געווען פוילישע, רייכע חסידים, האבען געטראגען אויף זייערע אטלעסענע קאפאטעס מיט פוטער־בענעהטע פוילישע קאנטאשען ביז צו די פיס אראב, די ארבעל איבער די הענד אריבערגעווארפען, און די סויבעלנע שטריימלעך אויף די קעפ, — אזוי זיינען זיי געגאנגען ווי די פוילישע „וואיעוואדצעס" אין די גוטע צייטען. ווארום הויך און שטרענג זיינען זיי געווען, פון גוטען יחוס זעהט זיך אוים. די ווייבער האבען געטראגען זיידענע ווייסע קליידער און זיידענע געהעפטע שפיצענטיכער; זיי זיינען נאך זייערע מענער נאכגעגאנגען, מיט פרייד און צניעות האבען זיך זייערע אידישע גע'יחוס'טע פנים'לעך געוויזען פון זייערע ווייסע שבת־הויבען. געציערט איז די אידישע טאכטער, אזוי ווי עס פאסט איהר לויט איהר שטאם און געבורט. מיט שנירלעך פעריל אויפ'ן האלז, אין גרויסע בריליאנטענע אויערינגלעך אין די אויערן — געהען זיי נאך, די טעכטער פון שבת, הויך און קעניגליך ווי זייערע מענשער, און בעגלייטען די אידישע טאכטער, זייער שוועסטער, די כלה — צו דער חופה. ניט מיט געשרייען און אויפגעריסענהייט, ניט מיט הויכער פרייד און טענץ ווערט זי געפיהרט צו דער חופה אין ירושלים. אין שטילען, בעהאל־טענעם, ליעבען טרויער, אין דעם שטילען טרויער פון שבת צו שלוש סעודות, אין ליעבען טרויער, ווי עס ווערט געזונגען דער „לכה דודי" פון שבת, הויך און קעניגליך ווי זייערע מענער, און בעגלייטען די צו דער חופה אין ירושלים — אין יענעם טרויער, וואס דערמאהנט דער פרינצעסין, אז איהר פרינץ איז אין געפאנגענשאפט...

אהיים קומענדיג האָבען מיר שוין געפונען אַן איינלאַדונג פון אונזער בוכאַרער בעל הבית אויף שבת צו זיך — דערוויסענדיג, אַז מיין פריינד האָט אַן אורח, וויל ער ניט דורכלאָזען די געלעגענהייט פון אברהם אבינו׳ס מצוה הכנסת אורחים און בעט אונז (לכבוד מיר מיין פריינד אויך) צו זיך אויף שבת. און לכבוד דעם אורח האָט ער אויפגעפענט די בארה און איז געוואָרען א ותרן אין וואסער: נעהם וואסער, וויפיעל דו ווילסט!

— שבת — הייסט צו שיר־השירים, וואָרום פון פרייטאג נאָכמיטאג, צו שיר־השירים, הויבט זיך אָן ביי זיי דער שבת — זאָגט צו מיר מיין פריינד, — אלזאָ:

— שמיר דיין לייב אין בוימאייל אוים, טהו דיין יום טוב קלייד אָן און קום צו שיר־השירים.

איך האָב מיין לייב אין בוימאייל ניט געשמירט, נור מיינע קליידער געביטען — וואָרום גרוים איז די היץ געווען — און בין מיט מיין פריינד צום בוכארער בעל הבית אויף „שיר־השירים“ געגאַנגען.

5.

שבת אין ירושלים.

(די כותל מערבי).

אין דער טהיר האָט אונז שוין געהאט אָבגעוואַרט דער בעל־הבית. דער בוכארער האָט אונז אין שטוב אריינגעבראַכט, פאָרגעשטעלט אונז פאַר זיינע בני־בית, וועלכע זיינען בעשטאַנען פון צוויי ווייבער, איינע אַן עלטערע און א מיאוסע און איינע א אינגערע און א שעהנע, מיט זייערע קינדער. די ווייבער ווי די קינדער האָבען איהם די האנד געקושט און געווענדעט זיך צו איהם: „מרא אבי“, „מרא בעלי“. אונז מיט אראָבגעבויגטע קעפּ בעגריסט.

דער בעל־הבית האָט אונז צוערשט אין זיין הויז־מוזעאום אריינגעפיהרט, דאָס איז געווען א בעזונדער חדר אין שטוב, אין וועלכען עס האָבען זיך געפונען פיעל אַלטע חפצים, זילבער־צייג און קופּער־צייג, פערשיעדענע הענגלייכטער, מנורות, בשמים־ביקסען, אתרוגים־טעלער, אויך דארונטער אייניגע כתבי־יד, איבערהויפּט מגלות און זעהר פיעל בוכארישע קליידער, טיכער, אויבערהעמדער, אונטער וועלכע עס

האָבען זיך טאַקע געפונען אַ פּאָר עקזעמפּלאַרען פון זעלטענער שעהנ־הייט און טהייערקייט אין שטאָף און אין מוסטער. בעזונדערס איז דאָס הויז־מוזעאום פול געווען מיט „מגלות“, און פערשיעדענע „חפצים“, וועלכע דער בוכאַרער האָט צוגערעכענט, אַז זיי קומען אַרויס פון אסתר און מרדכי׳ס צייט. איבערהויפּט האָט ער אַלעס, וואָס האָט זיך געפונען ביי איהם אין מוזעאום, צוגערעכענט, אַז עס איז פון דער מגלה־צייט. ער האָט אַ בעזונדער קולט געהאַט פאַר מרדכי׳ן און אסתר׳ן, און שטאַלצירט דערמיט, וואָס זיי קומען אַרויס מיט איהם פון איין מדינה, פון פרס און מדי, און יעדעס מאָל דערמאָנט דעם „מלך פרס ירום הודו“. איך האָב געמיינט אַז ער מיינט אחשורוש׳ן, ערשט איך בין געוואָהר געוואָרען, אַז ער מיינט דעם פערסישען שאַך.

אויף אַ זילבערנער טאַץ האָט איינער פון זיינע זיהן געטראַנק אַריינגעבראַכט, און דער פאָטער האָט אונז פּלאַץ אָנגעבאָטען אויף דעם פערסישען דיוואַן, וועלכער איז געווען אין מיטען שטוב אויסגעשפּרייט.

לאַנג צו זיצען האָט מען דאָך קיין צייט ניט געהאַט. עס איז אָנגעקומען די צייט פון „שיר השירים“, דער בעל־הבית האָט אונז אין צווייטען צימער אַריינגעבעטען, וואו מען האָט שוין געטראָפען די בני־בית: די קינדער, מיט די 2 ווייבער אָן דער שפּיץ, זיינען געזעסען אויף דעם דיוואַן אויף דר׳ערד, די מיידלעך האָבען געהאַלטען קליינע בעמבעלעך אין די הענד, אויס פּאַרמעט געמאַכט, און פאַר די אינגלעך זיינען סדורים געווען אויסגעשפּרייט. אויבענאָן איז געווען אַן אָרט (סדורים „שיר השירים“ אויפגעמישט) פאַר דעם בעל הבית, און צו זיינע צוויי זייטען פאַר די צוויי געסט. מיר האָבען זיך צו זיין רעכטס און לינקס געזעצט. אַ אינגעל האָט אָנגעהויבען דאָס שעהנסטע אידישע ליעד צו זינגען: „שחורה אני ונאוה בנות ירושלים“.

און די מיידלעך האָבען אָנגעהויבען אין די בעמבעלעך צום טאַקט מיטצוקלאַפּען.

לאַנג, לאַנג האָט געדויערט דאָס שעהנסטע אידישע ליעד.

אויף אַ זילבערנער טאַץ האָט מען אונז ווידער קאַלטעס געטרענק דערלאַנגט, עס האָט אָנגעהויבען צו טונקלען. מיר האָבען זיך די פיס געוואַשען, די הענד געוואַשען און זיינען צום בית המקדש — ניין, צו דעם קבר פון בית המקדש — צום כותל מערבי אַרויפגעגאַנגען מקבל שבת זיין.

די נאַכט איז אונז אויפ'ן וועג אַנגעפאַלען, און ביי דער כותל מערבי האָט מען שוין געפונען אידען פון פערשיעדענע לענדער און געגענדען, אידען אין פערשיעדענע פאַסאָנען, אשכנזים, ספרדים, תימנ'ער, בוכאַרער, אַרום דער וואַנד. אין די שפּאַרעס פון וואַנד, צווישען די שטיינער האָבען גרויסע ליכט געברענט. און דער פלאַם איז ניט געווען יענער, וואָס מיר האָבען געטראָפען ביים מעריב דאַווגען מיט'ן פּראָסטען „והוא רחום יכפּר עון", ניין, דער שבת מלכתא חן איז אין דעם שבת־ליכט געווען. עס האָט בעגאָסען מיט ליכט די גרויע וואַנד, און זי האָט גאָר היינט אַנאַנדערען חן געקראָגען, — שטאָלץ איז זי געוואָרען אין אונזערע אויגען, און האָט דערמאָנט אָן די גבורים, איהרע זיהן, וואָס האָבען אויף איהר אַזעלכע העלדענטהאַטען געוויזען. ווער ווייסט, אפשר זיינען די גרויסע, גרויסע שטיינער פון וואַנד, די לעבעדיגע עדות, ניט בלויז אויף די טהאַטען פון די, וועלכע האָבען אויף איהר געגען די רוימער מלחמה געהאַלטען, נור אויך אויף די אַלע דורות אידען וואָס זיינען ווייט, ווייט געווען פערוואָרפען פון איהר, קיינמאָל זי ניט געזעהן אין די אויגען, נור גע'חלום'ט וועגען איהר, און געזעהן זי אין טרוים, אין זייערע הייליגסטע מינוטען.

ניין, ליעבער היינע: האָסטו געגליכען דעם אידען אין וואָכענטאָג צום הונד, און אין שבת־טאָג צום פּרינץ, מוזט דו ווייטער גלייכען, צווישען דעם שבת־טאָג אין גלות און דעם שבת־טאָג אין ירושלים. כאָטש פרייטאג־צו־נאַכטס, צו קבלת שבת, דאַכט זיך פיהלט זיך יעדער איד, צו יעדער צייט, אין יעדען לאַנד, אַ זעכציגסטעל פון דעם געוועזענעם בית המקדש־איד, דאָך אין ירושלים, צו קבלת שבת ביים כותל מערבי, פיהלסטו, ווי די שטריק פון פינסטערען גלות האָבען זיך דיר אויפגעלעזט, צובראָכען זיינען געוואָרען אַלע גהעטאָס, אַלע גלותים. אפילו די וואַנד, די מערב־וואַנד, וואָס שטעהט אויך ווי אַ צייכען פון גלות, איז דיר צובראָכען געוואָרען און אידען זיינען ווייטער אַריין, זיינען אויף יענער זייט וואַנד, אידען שטעהען פאַר'ן בית המקדש, ירושלים איז אונזער, און ארץ ישראל איז אונזער, און דו ביזט דער פרייער איד אין אידישען לאַנד. און ווילסטו פיהלען וואָס אידען האָבען געפיהלט ביי עולה לרגל זיין אין בית המקדש הויף, ביי אַ שמחת בית השואבה אין בית המקדש הויף — ווען דער כהן גדול איז אין קדשי קדשים אַריינגעגאַנגען אום יום כפור, מוזטו דריי זאַכען האָבען:

מוזטו אין ירושלים זיין, מוזטו שטעהן צו קבלת שבת פאר דעם כותל מערבי, און דער עיקר — מוזטו א אידישע נשמה האבען.

און ווענסטו מיך פרעגען: וואס איז אזוינס? וואס האסטו דאס אזעלכעס געזעהען? וואס האסטו אזעלכעס געפיהלט? וועל איך דיר ענטפערען: איך ווייס אליין ניט. געזעהען האב איך, מיט אנדערע צוגלייך, אידען זיינען געשטאנען, דער שווארצער אטלעס פון די פוילי־שע אידישע קאפאטעס האט געפינקעלט, די פנים׳ער זיינען בלייך געווען, די ווייסע לײלעכער, אין וועלכע די תימנ׳ער אידען זיינען געווען איינגעהילט האבען געגלאנציבער דעם ליכט געווארפען א ווייסען שיין, וואס האט דיך דערמאנט די אידען אין די קיטלען צו „כל נדרי" אים יום כפור, און הינטער זיי זיינען געשטאנען די ווייבער, און די דימאנטענע שבת־אויעררינגלעך האבען פון זייערע הויבען ארויסגעפינ־קעלט געגענאיבער דעם שימערנדען ליכט, און דאס בריליאנטען־ליכט האט געווארפען א שבת מלכתא חן איבער זייערע פנים׳ער, און מענער ווי קינדער, ווייבער ווי מיידלעך האבען אלע מיטגעזונגען דעם „לכה דודי", און כאטש עס איז געווען דער שבת חזון, און דער ניגון פון דעם „לכה דודי" איז געווען דער בעקאנטער איכה ניגון, אבער דאך איז ער ניט טרויעריג געווען. ניין, טיעף פרעהליך איז ער געווען, ניט פון די בעהאלטענע טרויעריגע פרעהליכקייט פון שבת צו שלוש סעודות ביים רבי׳נס טיש, ווען דער רבי זאגט תורה אין דער דונקעלהייט, — ניין, מלכות׳דיגעס האט עס עפעס אין זיך געהאט, מלכות׳דיגעס און די שטילע טרויעריגקייט וואס איז אין מלכות׳דיגעס. עס איז ניט געווען די פרעהליכקייט וואס עס קומט פון טרויעריגקייט, — ניין, דער מקור איז געווען די שמחה, די טרויעריגקייט איז געקומען פון דער שמחה. איבריגענס, איך וועל עס דיר ניט ארויסזאגען מיט ווערטער, — ניין. זיי אליין, און ביזטו א איד, ווענסטו עס פיהלען. עס איז דא עפעס אזעלכעס, אזעלכעס וואס ליעגט צווישען די קאפאטעס, צווישען דעם עולם, עס שוועבט ארום איבער די קעפ, עס איז אין דיר, אין אלעם ארום, וואס דו קענסט עס ניט אנרופען מיט קיין נאמען — נור א יסוד איז עס, וואס דו ווייסט עס, און איז עס ווער זוכה ווייסט ער עס אויך, און מיר ביידע פערשטעהען זיך מיט׳ן וואונק...

און די ברכה וואס די אידען האבען געמאכט איבער׳ן שבת פאר דעם כותל מערבי האט זיך פערשפרייט איבער גאנץ ירושלים.

ירושלים, וועלכעס האָט זיך געהילט אין דעם טונקעלען שלייער פון נאַכט, האָט געלויכטען אין די שבת אייל־לעמפּלעך, וועלכע האָבען פון אַלע פענסטער אַרויסגעשיינט, און איבער די ירושלים־נאַכט, דער ירושלים־הימעל, דער שבת־הימעל מיט זיינע גרויסע שטערן, איינער אין איינעם, זיינען זיי טיעף אַריינגעזעצט אין הימעל, און עס דאַכט זיך דיר, אַז זיי הענגען דיר זעהר נאָהנט איבער דיין קאָפּ, זיי רייבען זיך איינער אָן צווייטען, — דאָ, זיינען די שטערען פיעל גרעסער און שאַרפער, ווי ביי אונז, דאָ הענגען זיי איבער ירושלים, און דיר דאַכט זיך, אַז יעדער שטערן איז אַ נשמה, און אַלע הייליגע און גרויסע נשמות האָבען זיך אויף שבת צונויפגעקליבען איבער ירושלים, צו הערען דעם קבלת שבת, די שבת־ברכה, וואָס איז געזאָגט געוואָרען ביי דער כותל מערבי און געהייליגט צו ווערען דורך דעם.

פון אַלע וועגען, פון אַלע שטעגען קומען אידען צוגעהן אין שבת־דיגען אָנגעטהאָן און איינער זאָגט צום צווייטען „שבתא טבא“, פון אַלע פענסטער דרינגען אַרויס די שבת־אייל לעמפּלעך, הערט זיך דער „שלום עליכם“, און זומער־לעב איז עס, און די זון געהט אונטער הינטער דעם הר הזתים — און טרעפסטו אין אַ ווינקעל פּאַר אַ הויז־טהיר זיצט אַ אַראַבער און טהוט זיך זיין מלאכה אין שבת, פיהלסטו טאַקע, אַז דו ביזט עפּעס מעהר פון איהם, אַז ער האָט ניט זוכה געווען צום שבת, טאַקע עפּעס אַ שפחה׳ס אַ זוהן...

מיט דעם „אשת חיל“ האָבען אונז די ווייבער אין דערהיים בעגריסט. די שטוב איז געווען צוגערוימט, דאָס בעט אויפגעבעט, דער טיש אָנגעגרייט, און דער שבת איז אין אַלע ווינקעלעך געווען. אָבער ניט אונזער שבת פון די קליינע פּוילישע שטעדטלעך, וואו דער בעל־הבית זיצט אויבענאָן, דאָס ווייב און די קינדער אַרום: די בנים אין נייע קאַפּאָטעס, און די טעכטער מיט אָבגעצוואָגענע קעפּלעך, די פּאַרע פון דער יויך געהט איבער׳ן טיש, און דער פאָטער מיט די בנים קנאַקען אַ מנוחה ושמחה, אַז דיר דוכט זיך, אַז דו ביזט אין גן־עדן התחתון פערבלאָנדזשעט געוואָרען; — דאָ, ביים בוכאַרער טיש איז דער שבת אַ פרעמדער, ווי אויס אַן אַנדער סדור׳ל, די ווייבער מיט די קינדער זיצען אויף דער ערד, דער פאָטער נור אַליין, אויף אַ העכער בענקעל, און זיי קוקען איהם מיט מורא און כבוד אין פּנים אַריין, און אויפ׳ן טיש גיט מען אויף אייז מאַכל נאָכ׳ן צווייטען: עפּעס „רויטעס“ און

געפּעפּערטעס, און ווידער עפּעס רויטעס און געפּעפּערטעס, און די אימה איז גרויס פאַר'ן „מרא בעלי", פאַר'ן „מרא אבי", און דו פיהלסט זיך הינטער די פּאַטריאַרכאַלישע אימה דורכ'ן גאַנצען טיש. קוים דערלעבט אָבצועסען, בענקענדיג נאָך די נאַכט, וואָס איז אין דרויסען, — און שפּעטליך האָט שוין געמוזט זיין, מען האָט שוין געהערט די שאַקאַלען וויינען אויף די קברים הינטער דער שטאָדט — בין איך אין גאַס אַרויס. אויף דער שוועל פון דער טהיר האָב איך געטראָפען אַ אידענע זיצען. אָן דעם טשעפּיק האָב איך זי דערקענט, אַז זי איז אַ פּוילישע אידענע. איך ווענד מיך צו איהר:

— גוט שבת, באָבעשי.

— גוט יאָהר. פון אונזערע מקומות?

— ווי איהר זעהט!

— און וואָס הערט מען? — ווייטער שלעכט! הע!

— אַזוי ווי איהר ווייסט.

— און דו זיצט דיר דאָ, אין דער היים קינדער איבערגעלאָזט.

— וואָס, איז אייך שלעכט אין ירושלים?

— שלעכט? ניין. וואָס קען זיין שלעכט? האָסטו אַ בעטריבט האַרץ, געהסטו אויף די הייליגע קברים, צום כותל מערבי, — דער מאַמע רחל'ס קבר איז נאָהענט, מילא זי ווייסט דאָך, — אָבער די קינדער אין דערהיים, דאָס האַרץ געהט אויס.

שווייג, אידענע, שווייג, שבת איז היינט, — און שבת טאָר מען ניט טרויעריג זיין, און נאָך דערצו אין ירושלים.

6.

ביי דער מוטער רחל'ס קבר.

שבת־אויף־דער־נאַכט, ווען די שטערן האָבען אין הימעל געפינ־קעלט און דאָס אייל־ליכטעל אין פענסטער, האָט מען די אייזלען געזאָטעלט און מיר זיינען פון ירושלים אַרויסגעריטען, אויף דעם וועג קיין בית לחם, אום מיט די ערשטע שטראַהלען פון מאָרגען צו דער מאַמע רחל'ס קבר אָנצוקומען.

צום ערשטען מאָל רייט איך אויף דעם וועג, דאָך זיינען מיר די פעלדער און טהאָלען אַרום ניט פרעמד; ניט פרעמד די איילבערט־

בוימלעך, ניט פרעמד דער הימעל איבער מיין קאָפּ, ניט פרעמד דער וועג, וואָס לויפט פאַר מיר.

דאָס איז דאָך דער וועג קיין בית לחם, אויף וועלכען יעקב, אונזער פּאַטער יעקב, האָט אונזער מאַמע רחל בעגראָבען, „בדרך“ — אויפ'ן וועג, „בעוד כברת ארץ“ — אז עס איז נאָך געווען אַ תחום שבת, „לבוא אפרתה“, — מיינט מען בית לחם. און זעהסטו ניט דאָרט דעם וואָלקענשטויב, וואָס גערט אויף פאַר אונז? שוויינ, שוויינ, דאָס טרייבט נבוזראדן די אידען אַרויס פון ירושלים, איבער'ן וועג קיין בית־לחם, און טרייבט זיי פאַר דער מאַמע רחל'ס קבר פאַרביי; און זעהסטו ניט די אידענע אין די שבת־קליידער, מיט דער גרויסער שבת־הויב אויפ'ן קאָפּ? — דאָס איז דאָך די מאַמע רחל, וואָס איז פון איהר קבר אויפגעשטאַנען, און קוקט נאָך די אַרויסגעטריבענע אידען, און הייבט די הענד אויף צום רבונו של עולם.

און זי איז אַ גרויסע חשובה ביים רבונו של עולם. און קיינער איז ניט אַזוי גערעכט געגען רבונו של עולם, ווי אונזער מוטער רחל. און געדענקסטו ניט דעם גרויסען וכוח, וואָס זי האָט געהאַט מיט'ן רבונו של עולם אין דער נאַכט פון חורבן בית המקדש, ווען גאָט האָט ירמיה'ן געשיקט די אבות אויפוועקען?... זעהסט דאָרט דעם שוואַרצען פלעק, צווישען די איילבערט־בוימער — דאָס איז דאָך ירמיה הנביא, וואָס געהט אויפ'ן וועג קיין בית לחם... און די אָבות האָבען גאָר ניט געהאָלפען... אין דעם איז אָנגעקומען רחל, אונזער מוטער רחל, און געשטעלט זיך פאַר גאָט, און האָט געזאָגט: „רבונו של עולם, דו ווייסט, דאָס דיין קנעכט יעקב האָט מיך זעהר ליעב געהאַט און האָט ביי מיין פאָטער פאַר מיר געדינט זיבען יאָהר, און אַז די זיבען יאָהר זיינען אויסגעגאַנגען און עס איז געקומען די צייט פון דער חתונה, האָב איך געהערט, דאָס מיין פאָטער וויל מיך צו איהם ניט געבען, נור מיין שוועסטער לאה, האָב איך דאָס מיין מאַן יעקב געזאָגט און האָב מיט איהם אַ סימן געמאַכט, כדי מיין פאָטער זאָל ניט קענען פערבייטען, דערנאָך האָב איך חרטה געהאַט און האָב מיך דערבאַרימט איבער מיין שוועסטער לאה, זי זאָל ניט פערשעמט ווערען, און האָב זי אויסגעלערנט די סמנים, וואָס יעקב האָט מיר איבערגעענטפערט, כדי יעקב זאָל ניט וויסען, דאָס זי איז לאה. און איך האָב פאַר איהר גערעדט, כדי יעקב זאָל ניט דערקענען איהר קול, און איך האָב זיך אָן איהר ניט מקנא

געוועז... און היינט זעה, רבונו של עולם, איך בין א מענש פון בלוט און פלייש, פון ערד און אש און האב ניט מקנא געוועז מיין שוועסטער, און דו ביזט א דערבארעמדיגער גאָט, ווארום האסטו זיך מקנא געוועז אָן ישראל, וואָס האט געדיענט עבודה זרה'ס? וואָס האט דיר געשאדט דאָס בילד, וואָס האט קיין ממשות ניט געהאט, וואָס דו האסט דורך דעם פערטריבען מיינע קינדער, און די פיינד האבען מיט זיי געטהאָן דאָס וואָס זיי האבען געוואָלט—"

איוב, האמלעט, פויסט, — וואָס איז אייער געשריי געגען די פראָסטע ווערטער פון א פערוואונדעטע אידישע מוטער?

און די פעלדער דאָרט הילען זיך אין די נעבלען און ווערען מיר פערשוואונדען ביים הימעל־ראַנד, און דער הימעל הענגט איבער מיין קאָפּ — שטערן און שטערן — און דאָס איילבירט־בוימעל שטעהט אליין אין מיטען פעלד און דאַוועגט ביחידות.

איהר, אין טהוי פערטוקטע פעלדער, אין די טונקעלע נעכט, דערצעהלט מיר! בוימעל, דו בוימעל, וואָס דו שטעהסט אליין אין פעלד, איך וויל מיך הינטער דיר זעצען, און זאָלען דיינע רוישענדע בלעטער מיר דערצעהלען פון די צייטען, פון די זאכען, וואָס האבען זיך אמאָל דאָ אויף דעם וועג אָבגעטהאָן... אמאָל, ווען ארץ ישראל איז א לאַנד געוועזן, ווען אידען זיינען א פאָלק געוועזן.

און דער אראבער, דער אייזעל־טרייבער, יאָגט מיין אייזעל־אונטער, און זינגט א ליעד דערצו.

שוויג, אראבישער קנעכט, שוויג, און לאָז דיין בענקענדער מאָנאָ־טאָנער נגון מיין חלום־געזאנג ניט שטערען... און זעהסטו ניט דאָרט דעם שווארצען פלעק, צווישען די איילבערט־בוימלעך זיך בעהאלטען — א מענש איז דאָס, קוק זיין געזיכט אָן, ווען ער ערהויבט עס געגען די שטערן. זעה, ווי בלייך זיין שטערן קרוינט זיך איבער זיין פנים, זילבער־ווייס איז זיין באָרד, און לייכט געגען דעם שטערן־ליכט, און זיין גאנץ מלכות'דיג פנים לייכט אין שטערן־ליכט. — און ווייסטו ניט, ווער דאָס איז? זעה, וואָס האט ער אין זיין רייזע־זעקעל? א קריגעל אייל האט ער דאָרט בעהאלטען, א גאָלדענע שפּיעז, א שופר האט ער דאָרט בעהאלטען.

— וואוהין געהסטו, אלטער, מיט דיין קריגעל אייל, מיט דיין גאָלדענער שפּיעז, מיט דיין שופר?

— איך געה אַ קעניג קרוינען, אַ קעניג קרוינען איבער ישׂראל.

— ווער איז דיין קעניג, אַלטער, וואָס דו געהסט איבער ישראל קרוינען, אין דער טונקעלער נאַכט, בעהאַלטען און אַליין?

— ניט העבער איז ער מיט זיין הויך פון דעם גאַנצען פאָלק, — אַ אינגעל איז עס, אַ קליין אינגעל פון דעם הויז ישי׳ס, שווארץ געקרייזעלט זיינען זיינע האָאר, שווארץ בלישטשען זיינע אויגען, און ער פּאַשעט די שאָף. און דאָרט אין פעלד שטעהט גבעת־שאול, און אַ פאָלק מיט אַ קעניג רוהט אויף איהם, אַנטלאָפען פון אַ מלחמה, האַלב טויט און פון גאָט׳ס גייסט פערלאָזט.

גאָט׳ס שכינה האָט דער נביא אראָבגענומען פון בארג, און טראָגט עס אין דער פאָלע פון זיין קלייד קיין בית לחם, — לאָזען עס רוהען אויף אַ קעפּיל פון אַ אינגעל, וואָס האָט שווארצע אויגען און שווארצע האָאר, און פּאַשעט שאָף.

הע, בית לחם, בלאָז אין שופרות, זעץ זיך אין דעם שטאָדט־טויער אויס, אַ נביא קומט אין דיינע טויערן, פון דיינע אינגלעך אַ קעניג צו זאַלבען איבער דעם הויזגעזינד ישראל!

הע, שווייג, שווייג דו אראַבישער קנעכט, מיט דיין לאַנגווייליגען, מאָנאָטאָנעם נגון, און מיש מיר ניט מיינע געדאַנקען אויס, מיר זיינען דאָך אויפ׳ן וועג קיין בית לחם! יעדעס שטיינדעל וועט דיר עדות זאָגען, ווער איך בין, און פון וואַנען איך קום אַרויס.

אַ קעניג׳ס אַ קינד ציהט פון זיין געפאַנגענשאַפט צו זיין מוטער׳ס קבר, די פעלדער פון בית לחם וועלען עס דיר עדות זאָגען, יעדעס בוימעל, יעדעס קוועלעכיל. זעה, די אינגלעך פון בית לחם זיינען דיר צו קעניגען געוואָרען, די אינגלעך פון בית לחם זיינען דיר צו געטער געוואָרען.

נור מיר זיינען שוין ביים קבר רחל; נור אַ תחום שבת פון בית לחם.

קליין און צנועה׳דיג איז דאָס שולכעל, וואָס מאָנטעפיאָרע האָט אויפגעשטעלט אויף אונזער מוטער׳ס קבר; מיט אַ רונדיגען קופּעל פון אויבען שטעהט עס אין שפּיץ פון אַ בית הקברות. די אייזערנע טהיר עפענט זיך און מיר קומען אין שולכעל אריין. זעה, יעדעס קינד האָט זיינס אַ פּרוכת׳ל געבראַכט, יעדע עדה, יעדע קהלה, יעדע חברה אין ארץ ישראל און אין גלות־לענדער האָבען דער מאַמע׳ן אַ פּרוכת׳ל

געשאַנקען... זיינען די ווענד פון דעם קליינעם שולכעל בעהאַנגען מיט אַטלעסענע, סאַמעטענע פּרוכת'ער און פון די ווענד לעזט מען אראַב: „ואני, און איך האָב ניט אַזוי געטהאָן—".

און ליכטיג איז אין דער מאַמע'ס שולעכיל, יעדע אידענע אין ארץ ישראל, פאַר ליכט־בענשען, שענקט אַ ליכטעל אין איהר שולעכיל אריין. הענגען די אייל־לעמפּלעך און ברענען זיך טאָג און נאַכט, אין מיטען די פּרוכת'ער, און ליכטיג שטראַהלט ארום דער קבר.

הויך און רונדיג איז דער שטיין, וואָס אונזער פאָטער יעקב האָט אויפגעשטעלט אויף רחל'ס קבר, און זעהט אויס ווי אַן אויסגעהאַקטע מיטה; און זעה די נשמות, וואָס שוועבען ארום דעם שיין. יעדעס קינד, וואָס איז דאָ געוועזען, האָט זיין נאָמען אויסגעקריצט אויפ'ן שטיין, האָט זיין קוויטעל אין די שפּאַרעס און די לעבער אריינגעשטעקט, און בעהאַנגען איז דער שטיין מיט די נשמות־נעמען, און שטיל און קיהל איז דאָרט אין שולעכיל געוועזען, מען האָט געהערט דעם צאַנקען פון די אייל־לעמפּלעך און דאָס אָטהעמען פון די נשמות.

און יעדע נאַכט, פּונקט צוועלף אַ זייגער, שטעהט די מאַמע רחל אויף פון איהר קבר, אין איהרע תכריכים, אין איהר שבת'דיגער הויב, און געהט ארוים אויפ'ן וועג פון בית לחם און זעהט די צרות, וואָס נבוזרדן טהוט אָן די אידען, ווי ער טרייבט זיי אין גלות אריין, און זי הייבט אויף די הענד צום הימעל. —

— גוטען אָווענד, מיין קינד, פון וואַנען קומסטו אהער?

איך קוק מיך אום, און פאַר מיר שטעהט אַ אידענע — אַ מלכה'ס, אַ קעניגינס אַ שטערן שיינט ארוים פון דער טיעפער שפּיצען־הויב, אין די פאַלדען פון איהר שוואַרץ־זיידענעם קלייד ליעגט דאָס געהיימנים פון דער נאַכט, און איהרע הענד זיינען אויפגעהויבען מיך צו בענשען.

שרעקט איך ניט, עס איז ניט געוועזען די מאַמע רחל, — עס איז געוועזען די לאָוויטש'ער רבי'צין, וואָס זיצט דאָרט אין דער מאַמע רחל'ס שולעכיל און איז דאָרט די שמש'טע, צינדט די אייל־לעמפּלעך אָן יעדען פריהמאָרגען און יעדען פאַרנאַכט, הענגט איהר די פּרוכת'לעך אויס יעדען פריהמאָרגען און יעדען פאַרנאַכט.

זי נעהמט אַ סדור און גיט מיר אין האַנד אריין.

— נאַ, זאָג תהלים.

איך שטעה און קוק זי אָן. — און אפשר איז עס יאַ די מאַמע רחל.

ביי דער כותל מערבי.

(איינדריקע)

ווען איך בין א איינגעל געווען, אין חדר געלערענט, אין חומש געלייענט וועגען ירושלים, האט זיך מיר אלץ געדאכט אז ירושלים איז א שטאדט וואס רוהט ניט אויף גאט'ס ערד, נור זי איז בעהאלטען מיט גאט אין די הימלען, ווי אונזערע פאטערס אברהם, יצחק און יעקב. און ווען משיח וועט קומען און אלע טויטע וועלען אויפשטעהן, דענסטמאל וועט ירושלים אינאיינעם מיט אלע הייליגע אבות פון הימעל אראבנידערען. ירושלים איז געווען ווי א הייליגע לעגענדע, וועלכע קומט צו געהן צום אידען אין די שבת'דיגע טעג און די ימים טובים און לעבט ביי איהם אין סדור אין די תפילות.

אז איך בין עלטער געווארען, האב איך די זכיה געהאט מיט מיינע אייגענע אויגען צו זעהען די שבת'דיגע לעגענדע ירושלים. איך האב געהערט, אז פון דעם גאנצען חומש איז אונז נור איבערגעבליבען איין ירושלים, וואס לעבט מיט אונז אין איין צייט, און איך האב ניט פריהער גערוהט ביז איך האב זי ניט געזעהן מיט מיינע אויגען.

אין א פרייטאג פארנאכט בין איך צום ערשטען מאל אנגעקומען מיט דער באהן פון יפו נאך ירושלים. אז איך בין געפאהרען מיט'ן וואגען אין שטאדט אריין און אנגעקומען צום שערי יפו, ביי דעם אריינגאנג פון דער אלטער שטאדט, האב איך געטראפען אידען אין לאנגע אטלעסענע קאפאטעס, אין שיך און זאקען, אין הויכע פוטערנע

שטריימלעך. בעהאנגען איבער די אקסלען מיט סאמעטענע שבת־מאנטלען געהען מיט די אינגלעך צו דער כותל מערבי צו קבלת שבת. און די פענסטער פון די קליינע הייזלעך האבען ארויסגעשיינט די שבת־ליכטלעך פון די מעשענע לייכטער, ווי ביי אונז אין די קליינע שטעדטלעך. האב איך זיך פערשעהמט ארייצופאהרען אום שבת אין ירושלים. בין איך אראב פון וואגען און געפרעגט זיך צו דער כותל מערבי. אז איך בין אנגעקומען נאהענט צו דער כותל מערבי, האב איך אנגעטראפען אידען וואס האבען געשטראמט פון אלע געסלעך צו דער כותל מערבי. און פערשידענע אידען זיינען דאס געווען. עס זיינען געגאנגען שפאנישע אידען מיט טערקישע טורבאנען אויף די קעפ, מיט שווארצע פינקעלדיגע אויגען און שווארצע ריזיגע בערד. יעדעס געזיכט איז עהנליך צום רמב"ם, צו א חכם און צו א למדן. עס זיינען געגאנגען די בוכארישע אידען, אנגעטאן אין זייערע פאר־בענרייכע מאנטלען, אין גאלדענע פאסקעס, מיט קאזאצקע פוטערנע היטלען און רויטע אויסגעהעפטע שטיוועל; נעבען זיי זייערע ווייבער מיט האלב־פערהאנגענע געזיכטער. עס זיינען אנגעקומען די תימנ'ער אידען, אין ווייסע קיטלען אנגעטאן אין ארימע טליתים. גאליציאנער אידען, אין פוילישע קליידונג, און ווייבער אין ווייסע זיידענע טיכער און טערקישע שאלען; און פערסישע אידען, אין שווארצע ערנסטע מאנטלען — און אלע האבען געשטראמט צו דעם שמאלען געסעל וואס פיהרט צו דער כותל מערבי.

און ביי דער כותל מערבי זיינען געשטאנען די אידען פון אלע פיער עקען וועלט, וואס דאס בענקשאפט האט זיי ארויסגעיאגט פון זייערע קליינע פוילישע שטעדטלעך און פון זייער זונענדיגער תימנ'ישער וויסטע, און פון זייערע רייכפארבענדיגע האנדעלס־שטעדט פון בור־כאריע, און פון די פינסטערע דערפער פון פערסיע און זיינען זיך אלע צונויפגעקומען ביי דער איינציגער איבערגעבליבענער וואנד, וואס שטעהט ווי א מצבה אויף א פעלק. די לאנגע און ברייטע שטיינער, וועלכע ליגען איינער אויפ'ן אנדערען, זיינען בעשריבען מיט נעמען פון די וואס בעדארפען הילף, און צווישען די שפאלטען פון די שטיינער ברענען ליכט, און די אידען פון אלע ווינקעלעך האבען זיך איינגע־קופיעט אין דעם שמאלען ענגען געסעל וואס איז פאר די וואנד, שוואר־צע זיידענע זשופיצעס מישען זיך אויס אינאיינעם מיט גאלדענע בור־

כארשע מלכים׳דיגע מאנטלען; שווארצע פוטערנע שטריימלעך מיט רויטע פערסישע טורבאנען; ווייסע תימנ׳שע קיטלען מיט שווארצע בכבוד׳יגע שפאניש־אידישע קאפאטעס. און אלע ווענדען זיך צו דער וואנד און קוקען צו די שווייגענדיגע גרויסע שטומע שטיינער מיט בענקענדע אויגען. זיי, די שטיינער, זיינען די עדות, די איינציגע רעשטען פון אונזער הויז. עס זיינען די קינדער צוריק געקומען צום הויז און האבען געפונען נור איין־איינציגע איבערגעבליבענע וואנד, און ביי דער וואנד שטעהען מיר אלע ארום, און מיר האלטען זיך אן ביי די הענד און מיר זינגען אלע אינאיינעם א ליעד, א גרוים שבת׳דיג ליעד:

— לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה.

וואס ארט עס אונז, וואס די אראבישע פרויען פון די קליינע שמוציגע הייזלעך, וואס שטעהען געגענאיבער דער כותל מערבי, ווארפען מיסט אויף די שבת׳דיגע בגדים פון די בכבוד׳ע אידען. וואס ארט עס אונז, וואס די קליינע אראבישע אינגלעך פון די שמוציגע אראבישע הייזלעך ווארפען שטיינער אין די בעטענדע אידען — פאר דעם זיינען מיר אין גלות. אבער מיר שטעהען פאר דער וואנד פון אונזער הויז. און כאטש אונזער הויז איז צושטערט, און א וואנד פון אונזער הויז דינט נור צו בעצוימען א פרעמד הויז — דאך איז עס אונזער וואנד, אונזער ירושה, דער איינציגער עדות פון אונזער גדולה, און היינט איז שבת...

און צווישען די אלטע אידען מיט די גרויע בערד שטעהט א יונגערמאן, זיין יונג בחור׳יש געזיכט זאגט עדות אז ער האט קיינמאל ניט געפיהלט דעם גלות. דאך שטעהט ער אינאיינעם מיט די אלטע אידען, בויגט זיין פנים אין א איד׳ס סדור און זינגט מיט דעם „לכה דודי" מיט די אלטע אידען. עס בעווארפען אויך איהם די קליינע אראבישע אינגלעך מיט די שמוץ פון זייערע שטובען, און ווי אן אלטער איד, וואס איז געוועהנט צום גלות, שטעהט ער און קוקט זיך ניט ארום וואס די גוים שטערען, און ער זינגט זיין שבת־ליעד. מען האט מיר אנגעוויזען אויף דעם יונגענמאן אלס אן אמעריקאנער רב, וועלכער האט פערלאזט א שוהל פון די מיליאנערען און איז אוועק אין א פראסטער ארימער שוהל, צו ארימע אלטע אידען. עס איז געווען

אונזער אלעמענס בעליעבטער דר. מאגנעס, וואס איך האב זיך צום ערשטען מאל מיט איהם בעגעגענט אין ירושלים אין א פרייטאג פאר־נאכט צו קבלת שבת ביי דער כותל מערבי.

„...און עס וועט זיין אין די לעצטע טעג און עס וועט בעפעס־טיגט ווערען דער בארג פון גאט'ס הויז אויף די שפיצען פון די בערג און ער וועט דערהויבענער ווערען איבער אלע הויכען און עס וועלען שטראמען צו איהם אלע פעלקער".

איך וויים ניט אויב עס זיינען שוין אנגעקומען יענע לעצטע טעג וועגען וועלכע דער נביא רעדט. נור דער וואס האט איבערגעלעבט פסח אין ירושלים, דער האט געזעהן, ווי דעם נביא'ס ווערטער זיינען מקוים געווארען.

עס שטראמען צום בארג די פעלקער פון דער וועלט — און דער בארג אליין ווערט בעוואכט פון פרעמדע...

עס ווארמען זיך אין דער ירושלים'ער זון די מאחמעדאנישע דער־ווישען, וועלכע ליגען אין זייערע ווייסע קיטלען איבער די מארמארנע טרעפען פון דעם גרויסען און ברייטען הויף, וועלכעס איז אמאל געווען דער בית־המקדש הויף. און אויף דעם ארט פון דעם בית־המקדש שטעהט דער מחמד'אנישער מעטשעט, און פאר א באקשיש פון פינף סענט ווייזט דיר דער דערוויש די אלע הייליגקייטען, פון וועלכע דו האסט געטרוימט ווען דו ביזט א קינד געווען. פאר א באקשיש פון פינף סענט ענטפלעקט ער פאר דיר דיינע רעליגיעזע רעליקוויען. ער ווייזט דיר דעם שטיין אויף וועלכען אברהם האט געזאלט יצחק'ן מקריב זיין. ער ווייזט דיר דעם ארט וואו דער קדשי־קדשים איז גע־ווען, אין וועלכען דער כהן גדול האט נור איינמאל געמעגט ארייג־טרעטען. עס שטעהען די טערקישע סאלדאטען און היטען דעם איינ־גאנג פון יעזוס בעגרעבנים־קירכע און קוקען זיך צו מיט גלייכגיל־טיגקייט און מיט א שלעפערדיגען גאנווער צו דעם רעליגיעזען עקסטאז פון די ארימע רוסישע פויערים, פון די גריכישע פאפען, פון די פראנ־

צװיזישע נאַנען, פון די איטאַליענישע גלחים — װעלכע װאַרפן זיך מיט די פּנים'ער צו דער ערד און װערן פער'חלש'ט ביי דער שװעל פון זייער הייליגקייט. זיי װייסן ניט די מחמד'אַנישע דערװישן און די טערקישע סאַלדאַטן, אז זיי האָבן געהיט דאָס געװיסען פון דער װעלט, דורך הונדערטע יאָהרען זיינען זיי געװען די טויערן היטער פון דאָס הייליגסטע װאָס די מענשען האָבן פערמאָגט. זיי זיינען געװען די טויערן־היטער פון ירושלים.

א קליין פאָלק פעריאָגט אין דער פרעמד פון זייערע בעזיעגער, זיינען אַמאָל געזעסען מיט זייערע האַרפען אין די הענד ביי א ברעג פון א פרעמדען טייך, געקוקט אין װאַסער און געבענקט נאָך זייער בעליעבטע היים. און עס האָבן פערלאַנגט זייערע בעצװיינגער פון זיי, אז זיי זאָלען זיי זינגען די ליעדער פון זייער היים. האָבן זיי די האַרפען אויף די צװייגען אויפגעהאָנגען פון די װיידען בוימער, װאָס זיינען געשטאַנען ביים טייך, און האָבן די שבועה געשװאָרען: „אז איך װעל דיך פערגעסען ירושלים, זאָל מיין רעכטע האַנד פערגעסען װערען."

א פער'כשופ'טע שבועה איז דאָס געװען. ניט נור בלויז האָט דאָס קליינע פאָלק די שבועה געשװאָרען, נור די גאַנצע װעלט האָט מיט אונז די שבועה מיטגעשװאָרען. אין יעדען דור, דורך טויזענד יאָהר, קומט די שבועה און פאָדערט דאָס איהריגע. דורך טויזענדער יאָהרען האָט די שבועה פערכשופ'ט און ארויסגעפאָדערט די העלדען פון זייערע ריטערישע שלעסער, און זיי האָבן זיך בעקליידעט אין זייערען דאָן־קיכאָטישע שילדען און שפּיזען, גענומען אבשיעד פון זייערע פּרינצעסינס און האָבן געװאַנדעלט װי פעראירטע איבער דער װעלט — געשלאָגען זיך אין װעלדער מיט מכשפים און רוחות, װאָס האָבן געפּרואװט זיי שטערען דעם װעג. שטעדט און דערפער פער־ברענט אויף זייער װעג, און פער'כשופ'ט פון דער שבועה האָבן זיי געבלאָנדזשעט אויפ'ן װעג נאָך ירושלים, איבער דער גאַנצער װעלט, איבער אלע װעגען און שטעגען האָבן זיי זייערע ביינער פערשפּרייט. פילע זיינען אונטערגעגאַנגען, פערלוירען געװאָרען אויפ'ן װעג, נור איינציגע זיינען דערגאַנגען. און שטעהסט דו היינט ביי די טויערען פון ירושלים פאַר פּסח און דו זעהסט װי ס'ציהען זיך די פעלקער פון

דער וועלט קיין ירושלים, אויף יום־טוב — דאכט זיך דיר, אז דער צוג האט זיך נאך ניט געענדיגט, אז עס ציהען נאך די ריטערס קיין ירושלים ביז'ן היינטיגען טאג...

עס איז געקומען די שבועה אין דער שטילער נאכט און האט אנגעקלאפט אן לאדען פון דעם רוסישען פויער, אין ווייטען, ווינטער־דיגען רוסלאנד: ירו—שלים! און עס קען שוין דער פויער ניט רוהען. ער וואנדעלט צו־פום איבער די לאנגע ווייט פון זיין לאנד, ביז ער קומט אן צום ברעג פון שווארצען ים, און שלעפט זיך טעג און נעכט איבער די ימים און קען פריהער ניט רוהען ביז ער קלאפט אן מיט זיין שטערן אויף די שוועל פון דעם טויער פון ירושלים. און שטעהסטו אין ירושלים פסח־צייט, ביי דעם טויער פון דער אלטער שטאדט, און דו זעהסט ווי עס ציהען זיך צעהנדליגע טויזענדער פויערען און פויער־טעס פון אלע עקען פון דער גרויסער רוסלאנד, מיט פעקלעך אויף די פלייצעס, זעהסטו ווי עס ציהען זיך די קאטוילישע פראצעסיאנען פון שפאנישע, פוילישע און רומענישע גוים, באלקאנען־פעלקער, גריכען, מחמד'אנישע אראבער, וואס קומען זוכען משה רבינו'ס קבר, אלטע אראבישע שייח'ען, מעקא'נישע דערווישען, זעהסטו, ווי די אלטע אי־דישע שבועה האט זיי פערכשופ'ט, געקומען ביינאכט צו זייערע פענס־טער און האט זיי געוועקט און געפאדערט: ירושלים!

א יום־טוב'דיגע שטאדט איז ירושלים. עס גיעהט אויף די זון אין א זילבערנעם ליכט און בעזילבערט די גאנצע שטאדט. די הייזער זיינען פון ווייסע שטיינער, די גאסען אויסגעלעגט מיט ווייסע קאלך־שטיינער, איבער די קעפ הענגען ווייסע ליילעכער פון איין הייזעל איבער'ן אנדערען, און איבער די שמאלע ענגע געסלעך וואנדלען די פעלקער פון דער וועלט, אלע טראכטען פון ערד־קוגעל און אלע שפראכען פון מענשליכען מיז הערט זיך איבער די שמאלע געסלעך פון דער אלטער שטאדט. אין די קראמען אויף די פענסטער זיצען אויסגעזעצט די מחמד'אנישע סוחרים, רויכערן בשמים־געווירץ אז דער אנגענעהמער ריח זאל צוציהען קונים, און ווארפען אויף זייערע פאר־

בען־קאלירטע אריענטאלישע סחורות, בונטע טעפּיכען, קלינגענדע זיל־בערנע גלעקלעך, פארבענרייך בעפּוצטע עזלען־זאטלען, באנטשען מיט פערשיעדענפארביגע קאלירטע קרעלערן, רעליגיעזע בילדער, אנגעצונ־דענע אראבישע לעמפּלעך — און די סחורות גיבען ארוים פון זיך א זיסען מזרח׳ישען ריח. עס פיהרט אן אראבער זיינע הארעם־ווייבער אויף א קעמעל איבער די געסלעך פון ירושלים, א שלאנקע, עלעגאנטע הארעם־דאמע, בעגלייט מיט א בעלארענטען יענאך געהט ארום איבער בשמים־געוועלבלעך איינצוקויפען קרייטעכצער, צונויפשטעלען די זאלב פאר איהר לייב וואס איהר האר און געביעטער האט ליעב. פיהרט א רוסישע נאנע א מחנה רוסישע פויערען איינקויפען לעדער אויף שטי־וועל, וואס זיי האבען צוריסען אויפ׳ן וועג. שטעהט א גאליציאנער איד און האט צו פערקויפען נייע יום־טוב׳דיגע כלים אויף פסח — אבער אן אנדערע אידענע האט פערנומען א גאנץ ירושלים־געסעל מיט דעם געשמאק פון איהרע פסח׳דיגע אוגערקעס — און די אלע סחורות מישען זיך אוים, און עס מישען זיך אוים די סוחרים און די קונים און אלע טראכטען פון דער וועלט מישען זיך אוים אין איין פאר־בענרייבען ים, און די שפּראכען פון דער וועלט קלינגען אין איין קלאנג, און ירושלים ווערט א וועלט־יארמארק פון אן אלטע, אלטע לעגענדער־שטאדט, וואס עס דאכט זיך אז מיר האבען זי אמאל, אמאל געזעהן אין חלום — ווען מיר זיינען קליינע קינדער געווען...

פארנאכט בין איך געשטאנען אויפ׳ן שפּיץ פון הר־הזתים. די לופט אין ארץ־ישראל איז דורכזיכטיג און קלאר, און פון הר־הזתים זעהט מען דאס גאנצע לאנד ארום ירושלים, די בערג פון יהודה און די וויסטע פון יהודה ביז צום ירדן ביז צו יריחו — עס זעהט זיך דאס לאנד מיט אלע זיינע בערגלעך און פרומע אייל־בירטען־ביימער, וועלכע קייקלען זיך אראב פון די בערג. דאס לאנד איז וויסט און לעער, נור פון דער ווייטען ציהט זיך דער ווייסער וועג קיין בית־לחם און דארט אביסעל ווייטער, אויף דעם וועג, זעהט מען דאס פרומע שוהלכעל אויף דער מאמע רחל׳ס קבר, וואס ליעגט אויפ׳ן וועג קיין

בית־לחם. די לאנדשאפט ווערט שטיל און ערנסט. די זון גייט אונ־טער לאנגזאם און טרויעריג. ווי עס וואלט זיך איהר שווער געווען צו שיידען מיט ירושלים. און ירושלים ווערט בעלויכטען אין אן אויס־טעריש העל־ליכט. ירושלים נעהמט אן דאס ליכט ווי ביי אונז די שטעדטלעך ערב יום־כפור אין אבענד בעפאר כל נדרי. ירושלים ווערט עדעל־טרויעריג און די וועלט ארום שטים. די שאטענס בע־האלטען זיך ארום די איילבירטען־בוימער וואס שטעהען אויפ'ן הר־הזתים. און מיר ווערט אזוי מאראליש־טרויעריג, אז איך האב דאס געפיהל, אז צווישען די געדיכטע איילבירטען־בוימער בעהאלט זיך ווער... איך הער פון ערגעץ־וואו א געזאנג, א שטיל טרויעריג געזאנג. און עס דאכט זיך מיר, אז פון פוס פון בארג, וואו עס ליגען אויסגע־שפרייט די מצבות פון די טויזענדער, טויזענדער אלטע אידען געהט אויף דאס געזאנג. פון אלע עקען פון דער וועלט, דורך צעהנדליגע דורות, האבען זיך די אלטע אידען געשלעפט, פון די קליינע שטעדט־לעך אין פוילען און רוסלאנד, פון מיטעלאלטערליכען שפאניען, פון דייטשלאנד און פראנקרייך, וואו עס איז נור געווען אן אלטער רב, א פרומער איד, וועלכער האט געבענקט ירושלים צו זעהן בעפאר ער שליסט צו זיינע אויגען אויף שטענדיג, האבען די שטעדטלעך געלד צונויפגעלעגט זיך און אראפגעשיקט זיי קיין ירושלים שטארבען. און אט ליגען זיי אויסגעשפרייט איבער דער בארג פון די איילבירטען בוימער געגענאיבער דער וואנד פון בית־המקדש — כדי, אז ווען משיח וועט קו־מען, זאלען זיי זיך ניט דארפען קוילערן אונטער דער ערד קיין ירושלים, צום הר־הזתים, נור פון דאנען וועט משיח זיי אויפוועקען צו תחית המתים. דא, ביי דעם שפיץ פון בארג, וועלען זיך אלע טויטע, פון אלע בית־הקברות'ער צונויפזאמלען, און פון דאנען, געגענאיבער דעם בית־המקדש וועט משיח זיי אויפוועקען פון זייער לאנגען שלאף. און מיר האט זיך געדאכט, אז איך זעה זייערע געזיכטער, ווי די לעצטע האפנונג פון משיח'ן איז אין זייער טויט־גרימאסע איינגעקנעטען, און זייערע טויטע בלייבע אויערען ליגען וואך אין דער ערד, דארשטיג צו פערנעמען דעם שופר של משיח. און ניט זיי אליין — נור די גאנצע וועלט, סיי גוים סיי אידען, דורך טויזענדער און טויזענדער דורות, זיינען אין דער ערד געגאנגען שלאפען מיט די לעצטע האפנונג, אז עס זאל ווער קומען און זיי פון זייער שלאף אויפוועקען. די האפ־

נונג ליגט אויף זייערע טויטע מאַסקעס אויסגעשפּרייט, און זייערע אויערען אויסגעשטרעקט און האָרכען זיך איין — און אַט דאַכט זיך פון דער ווייטען הערט זיך אַ קול —

הער איהר ניט דעם שופר של משיח בלאָזען? הערט זיך איין! הערט זיך איין!

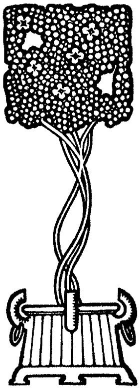

אינהאַלט:

זייט

ארץ ישראל — — — — — — — — — — — — — — — 5
משה — — — — — — — — — — — — — — — — — 79
חורבן ירושלים — — — — — — — — — — — — — — 99
נבואים — — — — — — — — — — — — — — — — 135
די שטאָדט שכם — — — — — — — — — — — — — 172
דאָס ליכט פון דמשק — — — — — — — — — — — 181
פסח אין ירושלים — — — — — — — — — — — — 190
דער אכזר — — — — — — — — — — — — — — — 196
א צווייטע דבורה — — — — — — — — — — — — 203
אבשלום און רות — — — — — — — — — — — — — 223
א טאַלאַנט צו ארץ ישראל — — — — — — — — — 245
פאַלעסטינא רייזע — — — — — — — — — — — — 257